

ASAF SAVAŞ AKAT

GAZETE YAZILARI – 13

2006 YILI

VATAN GAZETESİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

26 Şubat 2007

<http://akat.bilgi.edu.tr>

İÇİNDEKİLER

OCAK 2006 **5**

- 2006 TAHMİNLERİ (1)
- 2006 TAHMİNLERİ (2)
- 2006 TAHMİNLERİ (3)
- DERTLİ YAZI
- BAYRAM YAZISI
- İSTİHDAM SORUNLARINA ODAKLANMAK GEREKİYOR
- İSTİHDAMIN TEMEL SORUNLARI
- ÇİN'İN BÜYÜK YANLIŞINI GÖSTERİYORUZ
- PARIS'TEN BAKINCA KUŞ GRİBİ
- KÜRESELLEŞMENİN CİNLERİ
- 2005'DE KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOĞU
- İŞSİZLİĞİN GERÇEK YÜZÜ
- KÜRESELLEŞMENİN PERİLERİ
- ÜÇ FARKLI EKONOMİK GELİŞME SERÜVENİ

ŞUBAT 2006 **17**

- 2005'DE BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ
- 2005'DE DIŞ TİCARET
- GÜMRÜK BİRLİĞİ ON YAŞINDA
- EĞİTİM REFORMUNU TARTIŞMALIYIZ
- EĞİTİM DARBOĞAZLARI
- EĞİTİMDE KÖKLÜ REFORM
- 2005'DE DIŞ DENGE
- 2005'DE DIŞ FİNANSMAN
- YOKSULLUK ARAŞTIRMASI
- EKONOMİK İSTİKRARIN SIRRI
- 2005 SON ÇEYREKTE İSTİHDAM

MART 2006 **28**

- İŞSİZLİĞİN FARKLI RESİMLERİ
- İŞSİZLİK ORANI KORKUTUYOR
- İSTİHDAM VE İŞSİZLİK SENARYOLARI
- SAADET ZİNCİRİ TEKLİYOR
- İKTİSAT VE AHLAK
- AHLAKİ DEĞERLER VE KAMUSAL ALAN
- HUKUK VE AHLAK
- BÜTÇE DİSİPLİNİ SÜRÜYOR
- KAMUDA YÖNETİCİ ATAMASI
- AYAKLANMANIN DÜNÜ VE YARINI
- BİR PARA POLİTİKASI BİLMECESİ
- KURUMSAL BAĞIMSIZLIK ÜSTÜNE

NİSAN 2006 **38**

- PARIS'TE BİR TOPLANTI
- EYVAH HIZLI BÜYÜMÜŞÜZ!
- BÜYÜME VE TÜKETİM
- BÜYÜME VE İMALAT SANAYİ
- BÜYÜME VE İHRACAT
- REEL EKONOMİNİN SORUNLARI BİLANÇOLARA YANSIYOR

- MUNDELL VE PARA POLİTİKASI
- MUNDELL'İN TÜRKİYE ANALİZİ

MAYIS 2006 46

- İLK ÇEYREKTE DIŞ TİCARET
- UZUN DÖNEMDE DIŞ TİCARET
- ENFLASYON NERDEYE GİDİYOR?
- GALBRAİTH'İN ANISINA
- İLK ÇEYREKTE DIŞ DENGE
- İLK ÇEYREKTE DIŞ FINANSMAN
- HEYECANLI GÜNLER
- DALGALI KUR DALGALANIR
- BUNDAN SONRA NE OLUR
- İLK ÇEYREKTE İSTİHDAM
- İLK ÇEYREKTE İŞSİZLİK
- SAADET ZİNCİRİ KOPUYOR (MU)?

HAZİRAN 2006 58

- İSTİKRARIN SIRRI
- MAYIS ENFLASYONU ÜSTÜNE
- ENFLASYON EĞİMLERİ
- CESUR BİR KARAR
- FAİZ ARTTIRIMININ AMACI
- MERKEZ BANKASININ BAĞIMSIZLIĞI
- BEKLENTİLER VE ENFLASYON
- NİSAN'DA DIŞ DENGE
- DALGALANMAYA ÇÖZÜM
- KÜRESEL UYUM SORUNLARI
- PARA POLİTİKASI VE EKONOMİ
- MART İSTİHDAM VERİLERİ

TEMMUZ 2006 69

- İLK ÇEYREKTE HIZLI BÜYÜME
- ENFLASYON ŞAŞIRTIR
- CİN ŞİŞEDEN ÇIKTI
- TÜKETEN TÜRKİYE
- "DOĞRU KUR" ANALİZİNE GİRİŞ
- "DOĞRU KUR" VE SANAYİLEŞME
- DÖVİZ PİYASASI GÖZLEMLERİ
- "DOĞRU KUR" VE DIŞ DENGE
- NİSAN İSTİHDAM VERİLERİ
- İLK YARIDA KAMU BORCU
- SİYASET, EKONOMİ, VS.
- YAZ ORTASI YAZISI

AĞUSTOS 2006 79

- TAHMİNLERDE REVİZYON ÜSTÜNE
- TEMMUZ ENFLASYONUNU BEKLERKEN
- TALEP BASKISI SÜRÜYOR
- İLK YARIDA DIŞ DENGE
- İLK YARIDA DIŞ FINANSMAN
- ŞUNDAN BUNDAN
- ARZ-TALEP CİLVELERİ
- SÜRDÜRÜLMEZLİĞİN TANIMI

EYLÜL 2006 86

- YENİ SEZONU AÇARKEN
- ENFLASYONU OKUMA ÜSTÜNE
- ENFLASYON SAKİN AMA...
- İLK YARIDA MİLLİ GELİR
- KUR REJİMİ VE İKTİSAT POLİTİKASI
- İLK ÇEYREKTE NET KAMU BORCU
- DIŞ AÇIK NEDEN KORKUTUYOR?
- IMF'YE GÖRE DÜNYA KONJONKTÜRÜ
- DÜZELTME SOHBETİ
- İKTİSAT KİTAPLARINA BAKMA ZAMANI

EKİM 2006 95

- AMERİKANIN DIŞ AÇIĞI
- SERMAYE İHRACATÇISI ÜLKELER
- DÜNYADA DÖVİZ REZERVLERİ
- ABD'İNİN DIŞ AÇIĞI VE TÜRKİYE
- DIŞ AÇIKTA TEHLİKELİ ARTIŞ
- TEŞEKKÜRLER ORHAN PAMUK
- BURAYA NASIL GELDİK?
- TÜRKİYE'DE OTOMOBİLİN SERÜVENİ
- TÜRKİYE'NİN TELEFON SERÜVENİ
- TÜRKİYE'NİN ELEKTRİK SERÜVENİ
- İLK YARIDA KAMU NET BORCU
- ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE KAMU BORCU

KASIM 2006 106

- ENFLASYON KONUSACAĞIZ
- EKİM'DE ENFLASYON ŞAŞIRTMADI
- ENFLASYON NEDEN YÜKSELDİ
- ENFLASYONUN NEDENLERİNİ ARIYORUZ
- ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI
- ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE DIŞ DENGE
- MILTON FRIEDMAN
- DÖVİZ ALMALI MI?
- ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE İSTİHDAM
- TRAFİK ÜSTÜNE ÇEŞİTLEME
- ÖDEDİĞİMİZ FAİZİ HESAPLIYORUZ

ARALIK 2006 116

- AB YOLUNUN NERESİNDEYİZ?
- AB'YE ALTERNATİF TARTIŞMASI
- İKTİSATÇI MANTIĞI
- ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE MİLLİ GELİR
- KONJONKTÜR ANALİZİ ZORDUR
- "DÜZELTME GEREKMİYOR" TEZİ
- "DÜZELTME KAÇINILMAZDIR" TEZİ
- DÜZELTMEDE İNTİZAM
- DÜZELTME BAŞLADI MI?
- 2006'NİN ARDINDAN

2006 TAHMİNLERİ (1)

Geçmişin ve bugünün analizi aslında kolaydır. Eldeki sayılar kullanılır. Tek sorunlu alan tahminlerdeki yanılığardır. O da tefsire açıktır. Nedeni dış koşullarda değişime atfedilir. "Doğru bilmişim ama koşullar değişti" demeye getirilir.

Yarının tahmini ise tanım icabı zor ve risklidir. Eşyanın doğası gereği gelecekle ilgili somut bilgimiz yoktur. Sadece olasılıklar, eğilimler ve senaryolar vardır. Bunları tutarlı ve makul bir bütünselliğe dönüştürmek çok meşakkatlidir.

Bazen geleceği öngörmek nisbeten daha kolay olur. Nesnel ve yapısal unsurların damga vurduğu dönemler böyledir. 2002-2004 arası iyi örnektir. Profesyonel iktisatçı için hem tahmini kolaydı. Hem de tahminler genellikle tuttu.

Başka zamanlarda öznel ve konjonktürel etkenler öne çıkar. Gerçekçi tahmin yapmak iyice olanaksız hale gelir. Ekonomi 2005 yılında böyle bir sürece girdi. Dolayısı ile 2006 yılını tahmin etmek çok zorlaştı.

Bu balon nasıl sönecek?

Ekonominin dün ve bugünü hakkındaki teşhisimiz biliniyor. Hatırlatalım. Uygulanan yanlış para politikası TL'yi aşırı değerli hale getirerek iç talep balonunu şişirdi. Yani ekonomiyi orta-uzun dönemde sürdürülemez bir mecraya taşıdı.

Şimdi olaya tahminci gözü ile bakalım. Genel düzeyde sorun basittir: her balon patlar. Varlık fiyatlarında yada harcamalarda oluşan yapay şişme eninde sonunda tersine döner. Varlık fiyatları ve harcamalar geriler. Ancak bu noktada iki hayati soru gündeme gelir.

Bir düzeltmenin mutlaka olacağını bilmek hangi zaman dilimi içinde gerçekleşeceğini bilmek demek değildir. Daha açık soralım. Balon ne zaman patlayacak? Altı ay sonra mı? Bir yıl sonra mı? Üç yıl sonra mı? On yıl sonra mı?

Bir düzeltmenin mutlaka olacağını bilmek hangi göstergelerde (ve hangi sıra ile) düzeltme olacağını bilmek demek değildir. Daha açık soralım. Kıvılcımı döviz piyasasından gelen bir mali çalkantı mümkündür. Sakin bir mali ortamda yavaş yavaş derinleşen bir resesyon da olabilir. Hangisi gerçekleşecek?

Yumuşak iniş-sert iniş

İktisat literatüründe bir balonun sönmeye uçağın yere inmesi simgesi ile tasvir edilir. Mali sistemde ve reel ekonomide daha az hasara yol açan düzeltmeye yumuşak iniş (soft landing) denir. Aksi halde, sert iniş (hard landing) söz konusu olur.

Bazı genel kuralları vazedebiliriz. Balonun süresi uzadıkça sert iniş ihtimali, kısaltıkça yumuşak iniş ihtimali yükselir. Balonun süresi kaynak dağılımında yarattığı çarpıklığı belirler. Fatura ona göre çıkar.

Dolayısı ile balonun süresi ile düzeltmenin döviz piyasası tarafından tetiklenmesi ve mali çalkantı yaratması ihtimalinin arttığını da söyleyebiliriz.

Bir hususa değinelim. Yazın ve sonbaharda resesyon öngörmüştüm. Karamsarlıkla suçlandım. Halbuki resesyon yumuşak iniştir. İyimser senaryodur. Kötü senaryo uzayan bir varlık fiyatı ve iç talep balonudur. Sert inişi kaçınılmaz kılar.

2006'yı tahmin ederken bu çerçeveyi kullanıyoruz. (1 Ocak 2006)

2006 TAHMİNLERİ (2)

Mevcut konjonktüre teşhis koyarak başladık. Uygulanan yanlış para politikası TL'yi aşırı değerli hale getirerek iç talepte bir balon oluşmasına neden oldu. Ekonomiyi orta-uzun dönemde sürdürülemez bir mecraya soktu.

Bir balonun iki çok temel özelliği vardır. Bir: her balon mutlaka söner/patlar. İki: balonun ne zaman ve nasıl söneceği/patlayacağı önceden kestirilemez. 2006'da tahmincinin işini zorlaştıran bu ikinci unsurdur.

Yöntemle ilgili bir hususu da belirtmek istiyorum. Tahmin sürecinde birden fazla senaryo oluşur. Her biri için farklı gerçekleşme olasılıkları belirlenir. İçerindeki en muhtemel senaryoyu tahmin olarak açıklama yolunu seçiyoruz.

Ekonomi yavaşlar

Aşırı değerli TL ekonomik konjonktürü tümü ile iç talebe bağımlı kılıyor. Bu kur düzeyinde ihracat ve dış talep kökenli bir büyüme ihtimalinin adeta sıfır olduğu çok açıktır. Bu da konjonktür analizini esas itibarıyla iç talebin analizine dönüştürüyor.

İyimser senaryo yumuşak iniştir. Yani iç talep balonun kendiliğinden yavaş yavaş sönmeye başlıyor. Bu senaryonun güzelliği düzeltmenin mali piyasalarda büyük hasar yapacak türden bir kur ve faiz çalkantısına dönüşmemesidir.

Tüketim harcamaları yılın ilk çeyreğinde yüksek temposunu sürdürür. İlkbahardan itibaren özellikle tüketicinin artan borç servisi harcama kısıntılarını zorunlu hale getirir. Tüketicinin talebe ve büyümeye katkısı hızla azalır.

Halen yüksek seyreden yatırım harcamaları iç piyasaya yönelik hizmet sektöründe ve gayrimenkulde yoğunlaşıyor. Her ikisinde kapasite ve arz fazlaları yaz başında görülebilirlik kazanır. Yatırım harcamalarının da talebe ve büyümeye katkısı azalır.

İyimser senaryo yazbaşından itibaren iç talebin önce durulmasını, ikinci yarıda ise yumuşak bir düşüşe geçmesini öngörüyor. Yıllık büyüme hızının GSYİH ve GSMH'de yüzde 3.6 olacağını tahmin ediyorum.

Enflasyon yükselir

Enflasyonun seyrini bizzat balonun kendi ve sönmüş biçimi belirliyor. Daha önce de yazdık. İç talep kökenli büyüme enflasyonisttir. Bu olgu 2005'de belirginlik kazandı. İç talepteki artış hizmet ve gayrimenkul fiyatlarında enflasyonist eğilimi güçlendirdi.

Büyüme analizini enflasyon cephesine uygulayalım. Yılın ilk yarısında canlı iç talebin etkisi ile aylık TÜFE artışları yüzde 5 enflasyon hedefi ile tutarlı düzeyin üstüne çıkar. Baz etkisi ile yıllık enflasyon yükselir.

İkinci yarıda talepteki duraklama ile fiyatlardırma tavırları değişir. Ancak hizmet/kira fiyatlarının talep hareketlerine gecikmeli tepki verdikleri biliniyor. Ekonomideki durgunluğun fiili enflasyona yansımaları zaman alır. Yumuşak iniş halinde yıllık enflasyon ancak yıl sonuna doğru düşüşe geçebilir.

Yıl sonu TÜFE artışını yüzde 6.9 tahmin ediyorum. 2001'den bu yana ilk kez enflasyon hedefin üstünde gerçekleşecektir. Üstelik enflasyonun yeniden başkaldırması ekonomik durgunlukla beraber gelecektir. Stagflasyon sözcüğü tekrar gündemdedir. (3 Ocak 2006)

2006 TAHMİNLERİ (3)

Tahmin için bugünün tanımlanması gerekiyor. Uygulanan yanlış para politikası TL'ye aşırı değer kazandırarak ekonomiyi sürdürülemez bir yola soktu. İç talepte şişen balonu "sanaysiz, ihracatsız ama enflasyonist büyüme" şeklinde özetledik.

Her balon mutlaka söner yada patlar. Ancak ne zaman ve nasıl olacağını tahmin çok zordur. Risk alıp bir tahminde bulunduk. İyimser senaryoda ("yumuşak iniş" denebilir) şişen varlık fiyatı ve harcama balonunun 2006'da söneceğini öngördük.

İyimser senaryoda yılın ikinci yarısında ekonomi ciddi bir durgunluğa giriyor. Yıllık büyüme hızı yüzde 3.6'ya iniyor. Ona rağmen TÜFE artışı yüzde 5'lik hedeften sapıyor. Yüzde 6.9 gerçekleşiyor. "Stagflasyon" sözcüğü geri dönüyor.

Dış açık büyür

Yanlış para politikasının ekonomiye esas faturası büyük dış açıktır. 2005'de cari işlemler açığı en karamsar tahminçileri bile mahçup etti. 24 milyar dolar yani GSMH'nin yüzde 6.5'una tırmanarak tarihi bir rekor kırdı.

Büyüme ve enflasyon tahminlerini yukarıda özetlediğimiz iyimser 2006 senaryosunda (“yumuşak iniş”) dış denge nasıl seyreder? Bu sorunun beni çok uğraştırdığını peşinen kabul etmeliyim.

TL'deki değer artışının tekstil kotalarının kaldırılmasına denk gelmesi ihracatın sorunlarını ağırlaştırdı. Gene de iyimser bir tavırla 2006'da ihracatın yüzde 10.5 artarak 81 milyar doları bulacağını öngörüyorum.

Aşırı değerli TL destekli ithalat şu anda yüzde 20'nin üstünde artıyor. Ekonomik yavaşlama ile birlikte artış hızı düşüyor. 2006'da ithalatın yüzde 12.8 artarak 132 milyar dolara tırmanacağını tahmin ediyorum.

Dış ticaret açığında 52 milyar dolar tavadır. Yaz sonunda bu sınıra geliyor, sonra iniyor. Yıllık cari işlemler açığı yazın 30 milyar doları görüyor. 2006'yı 27 milyar dolarda (GSMH'nın yüzde 7'si) bitiriyor.

Kur sakın seyreder

Böylece bu senaryoya iyimser yada “yumuşak iniş” denmesini sağlayan konuya geldik. Sürdürülmesi olanaksız dış açığa rağmen döviz kuru sakın seyreder. Çünkü yaz başından itibaren iç talebin durgunlaşması döviz piyasasını rahatlatır.

Bir: ekonomideki yavaşlama dış açığın TL'nin değer kaybı yolu ile düzeltilmesi ihtiyacını azaltır. Kur üstündeki muhtemel spekülasyon baskıyı hafifletir. Ani hareketleri engeller.

Diğer neden ekonomideki yavaşlama ile birlikte enflasyonda ve faizde düşüş eğiliminin güçlenmesidir. Bu ise “sıcak para” girişini teşvik eder. Unutmayın ki mali piyasalar resesyonu çok sever.

Ortalama kur ne olur? 2005'de “0.5 dolar + 0.5 euro” döviz sepetine karşı TL nominal yüzde 5.6 değer kazandı. 2006'da bunu geri vermesi yani yüzde 5 civarında değer kaybetmesi makul geliyor. Bir uyarı: beni en çok kur tahminimin tutması şaşırtır.

Önümüzdeki günlerde karamsar senaryoları da değerlendireceğiz. (5 Ocak 2006)

DERTLİ YAZI

İnsan bazen bir olaydan hiç beklenmedik şekilde etkilenir. Konunun ille çok önemli olması gerekmez. Genelde sürpriz bile değildir. Yaşamın aslında bilinen bir yanındır. Ama yaşanan anı bir gülle gibi dağıtır. Afallar kalırız.

Ağrı'da kuş gribinden ölen çocuklar benim için böyle oldu. Televizyonda acılı babayı izledim. Son kalan tavuğu kesip yediklerini anlattı. İçim burkuldu. O anda elimi uzatamamanın, acısını paylaşamamanın yükü altında ezildim.

Gördüğüm, duyduğum ve okuduğum beni düşünmeye hatta iç hesaplaşmaya itti. Dikkatle bakınca, son dönemde bu tür olaylar karşısında duyarlılığımın arttığını farkettim. Nedenlerini anlamaya çalıştım.

Uzmanın açmazı

Her meslek erbabı içindeki insani dram boyutunu soyutlamaya çalışır. Aksi halde verimliliği düşecektir. Doktor için hasta ve vaka vardır. Hakim dosyalara bakar. Polis zanlıları tutuklar. Bakkal müşteriye hizmet eder.

Ya iktisatçı? O da ilgilendiği dar alana bağlı olarak formüllerin, verilerin ve piyasaların arkasına saklanır. Enflasyon, büyüme, döviz kuru, işsizlik, dış açık, gecelik faiz, vs. içinde insan barındırmayan büyüklükleri konuşur.

Özellikle gidişatla ilgili olumlu konuşunca, bir bölüm okuyucu ve izleyiciden mutlaka bu yönde tepki gelir. Analizimde insanın yer almadığı hatırlatılır. Kimi asgari ücretin düşüklüğünün referans alır. Başkası kapkaç olaylarını örnek verir.

Özü aynıdır. Eleştirenler benim çizdiğim olumlu ekonomik tablo ile insanların güncel yaşamının çakışmadığını kendi dilleri ile ifade ederler. Şu yada bu şekilde o insanların sorunlarına karşı duyarsızlıkla suçlarlar.

Tüm uzmanlar benzer açmazlarla karşı karşıyadır. Genel kuralları öğrenerek ve uygulayarak uzman olunur. Ama insanlar birer birer varolur. Arada ezilmemek olanaksızdır.

Çaresizlik duygusu

Son dönem neden karamsarlaştığım konusunda çok soru aldım. Kolaya kaçmak için “sayılar değişince ben de değişirim” diyorum. Fakat mutsuzluğumun derinde kökleri olduğundan şüpheleniyordum. Ama adını koyamıyordum. Kuş gribinin Ağrı'dan yansıttığı insanlık dramı gözümü açtı.

Türkiye'de fakirliğin ve sefaletin temel nedeni son elli küsur yıllık ortalama büyüme hızının düşüklüğüdür. Yani yavaş büyümedir. Yüksek verimli istihdam olanaklarının yetersiz kalmasıdır.

Acılı babanın çaresizliğini hatırlayın. Bir süredir ben de aynı çaresizlik duygusunu taşıyorum. Yanlış para politikaları sonucu oluşan aşırı değerli TL Türkiye'nin ihracat ve sanayi hamlesini gözümün önünde tahrir etti. Bir şey yapamadım.

Geçmiş geçmiştir. Ama geleceği kurtarmak elimizdedir. Ağrı'dan o görüntülerin benzerleri ile on yıl sonra gene yüzyüze gelmek istemiyorum. Ekonominin yeniden ihracatın ve sanayinin çektiği hızlı büyüme temposuna dönmesini temenni ediyorum. (8 Ocak 2006)

BAYRAM YAZISI

Pencerenin dışında rüzgarlı ve ıslak İstanbul soğuğu hüküm sürüyor. Hava tahmininde “karla karışık yağmur” denir. Yürürken insanın içine işler. İki gündür hava öyle. Bugün biraz daha sertleşti.

Bilgisayar denen mucizenin tadını çıkartıyorum. Hayat onunla çok kolay. Bir tuşa basıyorum, geçmiş yazılarımın tümü ekranda beliriyor. Bayrama denk gelenleri ayrıca işaretlemişim. Hangi bayramda ne yazmışım anında okuyabiliyorum.

Bayram yazılarım belirli bir kalıba oturuyor. İçinde mutlaka geçmiş özlemi yer alıyor. Son yıllarda nostaljinin yoğunlaştığı göze çarpıyor. “Nerede o eski enginarlar mirim...” muhabbeti artmış. Yaşlanmanın bir diğer göstergesi denebilir.

Bayram yazısının olmazsa olmaz diğer unsuru olarak karşımıza duygusallık çıkıyor. İçinde insanın yer almadığı iktisadi verilere ve analizlere mesafeli durmak için özel çaba gösterdiğim hissediliyor.

İktisatçı da insandır

Yakından tanıyanlar bilir. Günlük yaşamımda işleri belirli bir sıra içinde yapmayı severim. Sıranın bozulması beni gerer. Frenkçe “rutin” kavramı kullanıyor. Bu yıl kuş gribi kurbanlarını görmek bir anlama rutinimi bozdu. Bayram yazımı zora soktu.

Bir önceki yazıma (Pazar günü) kuş gribinin yüzümüze vurduğu fakirlik, sefalet ve çaresizlik hissi damgasını vurdu. Yaşanan insani dramlardan etkilenmemek olanaksızdır. Ortaya karamsar bir yazı çıktı.

Maalesef iktisat içine somut insanları almakta çok zorlanan bir disiplindir. İktisadın aktörleri adeta bir hesap makinasının duygusallığı ile davranır. Akılcılık ve çıkarıcılık bazında karar alırlar.

Kararlar piyasaya yansır. Piyasa ise kişisel olmayan bir mekanizmadır. Tekille değil toplamlarla çalışır. Doğru karar orada mükafat görür. Yanlış karar cezalandırır. Öyle olması zaten kaçınılmazdır. Yanlış kararı alan siz olmadıkça...

İktisatçı aklın ve teorinin gerektirdikleri ile gözün görüp kalbin duyduğu arasında sıkışır. Cehenneme giden yolların sık sık iyi niyet taşları ile döşendiğini bilir. Ama etrafını saran haksızlık ve eşitsizlikler karşısında isyan etmemeyi içine yediremez.

Halk burada, vatandaşı nerede

1950'de Demokrat Partinin seçimi kazanması tek parti diktatörlüğünü bitirdi. Bürokratik rütbe toplumu büyük bir darbe aldı. Demokrat Partinin güven verdiği halk yığınları toplumsal süreçlere daha fazla katılmaya başladı. "Halk plajlara dolmuştu, vatandaş denize giremiyor" deyişi o günlerden kalmadır.

Bu bayramda vatandaş için böyle bir risk görmüyorum. Nedeni ise kış değildir. Vatandaş uzun tatilden yararlanıp kendini Avrupa'ya, Asya'ya, Afrika'ya, Amerika'ya attı. Yurtdışına giden tüm uçaklar doldu.

Bir tüyo verelim. İsteyenler bu olgudan "ekonomi çok iyi gidiyor, işte kanıtı" diye benim karamsarlığımı çürütmek için yararlanabilirler. Değerli okuyucularımın mübarek Kurban Bayramını kutlar, refah, huzur ve sağlık dilerim. (10 Ocak 2006)

İSTİHDAM SORUNLARINA ODAKLANMAK GEREKİYOR

Ben bildim bileli vatandaşa sorunca iki ekonomik sorun öne çıkardı: enflasyon ve işsizlik. Türkiye son birkaç yılda yüksek enflasyon sorununa kalıcı çözüm getirdi. Artık kamuoyu ve piyasalar da inanıyor.

Ancak istihdam ve işsizlik konusu ters yönde gelişti. Uygulanan yanlış para politikası varolan yapısal zafiyetlere konjonktürün olumsuz etkilerini ekledi. İstihdam ve işsizlik sorunları çığ gibi büyümeye başladı.

Hem teorik makroiktisatta hem de para politikası tartışmalarında işsizlik hayatidir. Makroiktisadın özünü oluşturan konjonktür modellerinin esas amacı işsiz sayısında ve işsizlik oranındaki değişimin doğru analizidir.

Başarılı bir çalışma

Maalesef Türkiye'de istihdam çok konuşulur ama özellikleri ihmal edilir. Akademik araştırmalar teorik düzeyde kalır. Mali sektör iktisatçıları piyasanın önemseydiği diğer göstergelere öncelik tanır. Üstüne, istihdam verilerine güven düşüktür. Neticede bu çok önemli alanda yararlı analiz ve bilgi kısıtlıdır. .

Yeni bir çalışma çok önemli boşluk dolduruyor. Merkez Bankası uzmanı Ercan Türkan'ın araştırması "Türkiye'de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri - Gelişme ve Değerlendirmeler" başlığını taşıyor. Merkez Bankası tarafından yayınlandı (16 Aralık 2005). Hem yazarı hem de Merkez Bankası ekonomik araştırma bölümünü kutluyorum.

Türkan'ın araştırmasının önemi Türkiye'nin işgücü ve istihdam yapısının çok gerçekçi bir resmini çekmesinden kaynaklanıyor. Hem sayıları veriyor. Hem de diğer ülkelerle karşılaştırıyor. Böylece eksik ve yanlışların net bir şekilde ortaya çıkmasına olanak sağlıyor.

Yavaş büyümenin bedeli

Başka ülkelerle karşılaştırınca Türkiye'nin ikinci dünya savaşı sonrası sanayileşme/gelişme performansını en iyi "vasat" sözcüğü özetliyor. Kore, Tayvan, Singapur, İrlanda, Çin, vs. mucize ekonomilerdir. Arjantin tam bir fiyaskodur. Türkiye arada bir yeredir.

Neden böyle oldu? Türkiye 1970'leri yüksek koruma-aşırı değerli kur-ithal ikamesi modeli ile kaybetti. Başarı ile dışa açılmaya rağmen yüksek enflasyonda somutlaşan makroekonomik istikrarsızlığın sürmesi 1990'ları kaybetti.

Neticede uzun dönem ortalama büyüme hızı düşük kaldı. Bu durum özellikle istihdamı vurdu. Yavaş büyümenin istihdam yapısında yarattığı sorunları birbiri ile içiçe üç temel tezde toplayabiliriz.

Bir: çalışabilir yaştaki nüfus içinde çalışanların oranı inanılmaz derecede düşüktür. Ekonomi yeterince istihdam yaratamamıştır. İki: çalışanlar içinde düşük verimli tarım sektörünün payı çok yüksektir. Ekonomi yeterince yüksek verimli istihdam yaratamamıştır. Üç: çalışanlar içinde ücret-maaş-yevmiye karşılığı çalışanların sayısı çok düşüktür. Ekonomide hala düşük verimli mikro firmaların hakimiyeti sürmektedir.

E.Türkan'ın önemli araştırmasının bulguları ile devam edeceğim. (12 Ocak 2006)

İSTİHDAMIN TEMEL SORUNLARI

İyi bilinen bir gerçekten yola çıkıyoruz. Türkiye ekonomisinin kısa-uzun dönemde bir numaralı sorunu işsizlik yani yetersiz istihdam artışıdır. Sosyal ve siyasi sonuçları da gözönünde tutularak kamuoyu tarafından çok yakından izlenmelidir.

Yapısal sorunların kökeninde savaş sonrası dönemde yavaş büyüme yatmaktadır. Uygulanan yanlış para politikasının son dönemde tetiklediği olumsuz konjonktür de geleceğe ilişkin ek sorunlar getirmektedir.

Türkiye'de istihdamın üç ana sorunun belirledik. Çalışabilir yaştaki nüfus içinde çalışan sayısı çok düşüktür. Çalışanlar içinde tarımın payı çok yüksektir. Çalışanlar içinde ücretlilerin payı çok düşüktür.

Ercan Türkan'ın Merkez Bankası tarafından yayınlanan çok önemli araştırmasını özetliyoruz: "Türkiye'de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri - Gelişme ve Değerlendirmeler" (16 Aralık 2005).

Uluslararası karşılaştırmalar

Uluslararası karşılaştırma durumu kavramayı kolaylaştırıyor. Gelişmiş ekonomi olarak ABD, Japonya ve AB üyesi 15 ülke, Türkiye'ye benzer ülke olarak Polonya alınıyor. Tablodaki tüm sayılar 2004 yılı içindir ve yüzde oranlardır.

Çalışanlar artı işsizler işgücünü oluşturur. İşgücüne katılma işgücünün 15-64 yaş grubundaki nüfusa oranını verir. En yüksek yüzde 78'le Japonya'da, en düşük yüzde 52 ile Türkiye'dedir. Japonya'da dört kişiden üçü, Türkiye'de ise ikisi işgücüne dahildir.

İkinci sırada işgücüne katılmayanlar yer alıyor. Dikkat: bunlar işsiz değil çünkü işsizler zaten işgücü tanımı içindedir. Tanım icabı en yüksek oran Türkiye'de.

Çalışanlar içinde tarımın payı ABD'de yüzde 1.6 iken Türkiye'de yüzde 34'dur. Polonya'da bile bu oran yüzde 18'dir. Aynı şekilde çalışanlar içinde sanayinin payı Japonya'da yüzde 28.7 iken Türkiye'de yüzde 23'dür.

İstihdam içinde ücret-maaş-yevmiye karşılığı çalışanların oranı ABD'de yüzde 92.4 iken Türkiye'de yüzde 50.8'e düşmektedir. Aynı şekilde kadınların istihdamdaki payı ABD'de yüzde 46.5 iken Türkiye'de yüzde 25.5'a gerilemektedir.

Bir hesap yapıyoruz

Basit bir hesap öneriyorum. Kısa dönemli hedef olarak Polonya makul duruyor. Zaten şu sıralarda cari işlemler açığı için Polonya ve Macaristan Türkiye'ye örnek gösteriliyor. Türkiye'nin bugünkü nüfusu ile Polonya'nın katılma oranına ulaşması işgücüne fazladan 5.5 milyon kişi girmesi anlamına geliyor.

Tabloda yok ama Polonya'da işsizlik oranı da Türkiye'den yüksek. O düzeltmeyi yaptıktan sonra istihdam 2.3 milyon kişi artıyor. Daha da ilginç, Türkiye'de sanayi istihdamının payı da Polonya düzeyine çıkarsa sanayi istihdamı 2 milyon kişi yükseliyor.

Moralizini bozmak istiyorsanız bu hesabı nüfus artışını katarak tekrarlayın. Durum nettir. Sorunun çözümü büyük bir sanayileşme ve büyüme hamlesi gerektiriyor. Yani işsizlik ancak ihracatın ve sanayinin çektiği hızlı büyüme ile hafifleyebilir.

Tekrar etmekte yarar görüyorum. Yanlış para politikasının yolaçtığı esas ekonomik ve toplumsal hasar istihdam üzerinedir. (15 Ocak 2006)

%	ABD	Japonya	AB 15	Polonya	Türkiye
İşgücüne Katılma	75,0	78,1	70,5	63,7	52,0
İşgücü Dışında Kalma	25,0	21,9	29,5	36,3	48,0
Tarım İstihdamı	1,6	4,6	3,7	18,0	34,0
Sanayi İstihdamı	20,0	28,7	26,9	28,8	23,0
Ücretli İstihdamı	92,4	85,0	84,2	73,3	50,8
Kadın İstihdamı	46,5	41,3	44,1	45,2	25,5

ÇİN'İN BÜYÜK YANLIŞINI GÖSTERİYORUZ

İktisat politikası hataları karmaşık bir süreçte oluşur. Yanlış politika bilerek ve isteyerek yapılmaz. “Cehennemin yolu iyi niyetlerle döşelidir”. Bazen teori yetersizdir. Bazen mevcut duruma teşhis yanlıştır. Sık sık ikisi de geçerlidir.

Yanlış politikayı destekleyenler de genellikle iyi niyetlidir. Politikayı yapanın analiz ve değerlendirmelerine katıldıkları yani politikanın doğru olduğunu düşündükleri için desteklerler. Politikanın tasarımı ve uygulama döneminde bu durum doğaldır.

Yanlış politikanın olumsuz sonuçlarının ortaya çıkması zaman alır. Ama eninde sonunda ekonomik göstergeler birer birer bozulmaya başlar. İktisatçı zor bir yol ayırımına gelir. Çünkü bu noktadan sonra yanlış politikayı savunmakta ısrar sıkıntılıdır.

Dış açık ve yabancı sermaye girişi

Konjonktürle ilgili tezimi her fırsatta tekrarlıyorum. 2003'den günümüze üç küsur yıl boyunca çok yanlış para politikası uygulandı. Gecelik faizler hiç bir ekonomik mantığın açıklayamacağı düzeylerde yüksek tutuldu.

Yanlış politikanın sonuçları 2005'de ortaya çıktı. TL aşırı değer kazandı. Sanayi üretimi ve ihracat artışı yavaşladı. İçeride bir talep balonu oluştu. Enflasyon direnmeye başladı. Ve en önemlisi cari işlemler açığı milli gelirin yüzde 7'sine dayandı.

Para politikasının yanlış olmadığını savunanların bu göstergeler karşısındaki tutumu çok ilginçtir. Bin dereden su getirerek aslında göstergelerin o kadar kötü olmadığını, dolayısı ile para politikasının da yanlış olmadığını kanıtlamaya çalışıyorlar.

Örnek olarak dış açıkla ilgili söyleme bakalım. 22 milyar dolar tutan oniki aylık cari işlemler açığının “küçük” yada “önemsiz” olduğunu söylemek mümkün değil. O nedenle vurgu dış açığın finansmanındaki nitel düzelmeye taşınıyor.

Başta doğrudan yabancı sermaye yatırımı var. Son yılda 7.5 milyar dolar giriş, 1 milyar dolar çıkış, yani 6.5 milyar dolar net yabancı sermaye girişi olmuş. Benzer bir meblağ (6 milyar dolar) dış kaynak da borsaya gelmiş. Yani cari açık var ama finansmanı sağlam deniyor.

Dış fazla ve yabancı sermaye girişi

Tüm dünya Çin'in ekonomik başarısını hayranlıkla izliyor. Ben de vakit buldukça Çin ekonomisinin verilerine bakıyorum. Çin mucizesinin nedenlerini anlamaya çalışıyorum. Türkiye ile karşılaştırıyorum.

Dış açık için de öyle yaptım. Türkiye'de 7.5 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye girişi 22 milyar dolar cari işlemler açığını sağlıklı hale getiriyor. Bu oranı Çin'e uyguladım. Geçen yıl 60 milyar dolar doğrudan yabancı sermaye girişi var. Buradan Çin'in 200 milyar dolar cari işlemler açığı verebileceğini kolayca hesapladım.

Sonra verilere baktım. Durumun hakikaten çok kötü olduğunu gördüm. Çin son yılda 130 milyar dolar cari işlemler fazlası vermiş. Evet, doğru okudunuz. Hem 60 milyar dolar yabancı sermaye gelsin, sen üstüne 130 milyar dolar cari işlemler fazlası ver! Olur mu? Ne kadar büyük bir iktisat politikası hatası!

Belki Türkiye'den Çin'e iktisatçı ihracatı düşünülebilir. Arkadaşlarımızın çok kısa sürede Çin'in dış dengesine sağlığını kazandıracaklarına eminim. Şaka bir yana, yukarıda söylediğim gibi, uzun dönemde yanlıştı ısrar sıkıntı yaratır. İnsanı savunulamazları savunmak zorunda bırakır. En akıllısı hatayı anlayınca kabul etmektedir. (17 Ocak 2006)

PARIS'DEN BAKINCA KUŞ GRİBİ

Salı sabahı İstanbul'a uçmak için Paris Orly havaalanına gittim. Türk Hava Yolları'nın nerede biniş kartı verdiğini eski deneyimlerimden biliyordum. Oraya yöneldiğimde bir farklılık gördüm.

Bankonun önünde ayrı bir güvenlik birimi kurulmuştu. Kuyruğa girdim. Yolcuların bilet ve pasaportları kontrol ediliyordu. Ama alışık olmadığımız bir durum vardı. Türkler çabuk geçiyor, Fransızlar daha uzun kalıyordu.

Sıra bana gelince nedenini anladım. Amaçları Türkiye'ye giden kendi vatandaşlarını kuş gribi hakkında bilgilendirmek ve uyarmaktı. Benim gibi zaten Türkiye'de oturan yolcular ilgilerini çekmiyordu. Elime bir broşür tutuşturdu ve geçtim.

Kuş gribi tanıtıyor

Vatandaşımın huyunu bilirim. Türkiye kaynaklı açıklamalara asla itibar etmez. Örneğin kamu kurumlarının gerçeği gizledikleri, kendisine yalan söyledikleri konusunda hiç tereddütü yoktur. Yabancıları biraz daha ciddiye alır.

Elimdeki broşür o bakıma sağlam kaynak oluyor. Fransa Sağlık ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayınlanmış. Kapak başlığı çok açık: “Kuş Gribi Tip A (H5/N1) Hakkında”. Bakalım neler diyor.

“Bu hastalık özünde kanatlı hayvanları etkilemektedir. İnsanlarda kuş kuş gribi vakaları bazı ülkelerde kesinleşmiştir. Bugüne kadar, söz konusu insanlar hastalığı hayvanlarla temas sonunda kapmışlardır. “

Bu bölüm kolay ama birkaç vurgu yapabiliriz. Bir: özünde kuş hastalığıdır. İki: ama insanlar da kuş gribine yakalıyor. Üç: halen hastalık insandan insana geçmiyor. Dört: Bu durum ileride değişebilir.

“Virüs özünde havadan (solunum yolları) geçiyor: hasta hayvanların dışkıları ve solunum artıkları ile doğrudan temas yada bunların kirlettiği eşyalarla dolaylı (eller aracılığı ile) temas olabilir.”

Önlem ve öneriler

Broşür bundan sonra yolcuların dikkat etmesi gereken önlemleri veriyor. Birincisi, tahmin edileceği gibi, kanatlı hayvanlardan uzak durulması: “Seyahatiniz esnasında canlı yada ölü kanatlı hayvanlarla doğrudan yada dolaylı temastan mutlaka kaçınmalısınız.”

Diğer ikisi daha genel hijyen kuralları: “ellerinizi sık sık su ve sabun yada başka bir dezenfektan ile yıkayınız; sadece iyi pişmiş yemekleri yiyiniz ve ağız kapalı şişelerden içecek içiniz”.

Kuş gribinin arazları da hatırlatılıyor: “38 derecenin üstünde ateş, boğaz ağrısı, adale ve eklemlerde ağrılar, öksürük gibi solunum rahatsızlıkları”. Bu gibi durumlarda derhal bir sağlık kuruluşuna başvurulması gereği özellikle vurgulanıyor. (19 Ocak 2006)

KÜRESELLEŞMENİN CİNLERİ

Son dönemde konjonktür analizine takıldık. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının neden olduğu büyük hasarlara odaklandık. Yazılar tek boyutlu hale dönüştü. Kendime haksızlık yaptığımı düşünmeye başladım.

Çeşitliliğe geri dönüş adımımı küreselleşme tartışmaları ile atıyorum. Önemli bir bahanem de var. Kadim dostum Osman Ulagay'ın son kitabı bu konuda: “Tepki Cephesi - Piyasa İmparatorluğuna Karşı” (Timaş, İstanbul 2005).

Osman'la hukukumuz 1966 yılına, İktisat Fakültesinin Harbiye Nezaretindeki asistanlar odasına gidiyor. Osman üniversiteye ısınamadı. Ama bilgi üretimini bırakmadı. Gazete yazıları ve kitapları ile ekonomik düşünceye katkılarını sürdürdü.

Bekleneceği gibi, 40 yıl boyunca yollarımız çok kesişti. Ayrıntılarda ayrılsak bile genel çizgilerde aynı safta yer aldık. Sanırım benzer toplumsal duyarlılıkları ve değer yargılarını paylaştığımızı söyleyebilirim.

Piyasa imparatorluğu

Küreselleşme nedir? Karmaşık süreçleri tanımlamak daima zordur. Körlerin fil tarifi gibi, küreselleşmenin de tanımı değişiyor. Ulagay tercihini kitabın başlığında veriyor.

"Piyasa imparatorluğu deyimini, firmalardan devletlere ve uluslararası kuruluşlara, kurumsal yapılarıyla ve ideolojik hegemonyasıyla, küresel düzene damgasını vuran, hatta tek başına dünyayı yönetmeye çalışan bir sistemi ifade etmek için kullanıyorum.

Ortada tacı ve asası ile somut bir küresel imparator ve kadroları yok belki, ama ilişki ağları ve güç ilişkileri ile küresel düzeni yönlendiren bir sistem var. Bu niteliği nedeniyle de insanları ürkütüyor ve tepki doğuruyor" (s 39).

Kabul etmek gerekiyor. Artık mal, hizmet ve finans piyasalarında rekabet küresel düzeydedir. Avrupalı Türkün düşük gelir karşılığı çalışmasından şikayetçi. Türk ise aynı şeyi Çinli için söylüyor.

Küresel rekabet kaçınılmaz olarak milli devletin iktisat politikası olanaklarını kısıtlıyor. Toplumunu özellikle gelir dağılımını düzeltmeye yönelik sosyal güvenlik politikalarını zorlaştırması tedirgin ediyor.

Tepki cephesi

"Tepki cephesi deyimini ise piyasa imparatorluğuna karşı dünyanın dört bir yanında oluşan yaygın tepki birikiminin bütününe ifade etmek için kullandım. Tepki cephesinin etkili bir kurumsal gücü ve bütünleştirici bir örgütsel yapısı olmadığı gibi tutarlı bir ideolojisi de yok, ama buna karşın dünyanın gidişatını etkileme gücü giderek artıyor. Dünyada ve ülkemizde olup bitenleri açıklayabilmek için artık tepki cephesini de dikkate almak gerekiyor" (s.39).

Kitabın büyük bölümü AB'de ve Türkiye'de tepki cephesini inceliyor. Türkiye'nin AB üyeliği analizin odak noktasını oluşturuyor. Bu yoğun, düşündürücü ve bilgilendirici kitabı okumanızı tavsiye ediyorum. Her zaman olduğu gibi ufkumuzu açtığı için sevgili Osman'ı kutluyorum. (22 Ocak 2006)

2005'DE KONSOLİDE BÜTÇE BORÇ STOĞU

Hazine geçen hafta 2005 yılsonu borç stoğu verilerini açıkladı. İki hususa dikkat çekmek istiyorum. Bir: konsolide bütçe borcu toplam kamu borcu değildir. Ama yaklaşık yüzde 95'ini oluşturur.

İki: brüt borçtur. Örneğin Hazine içeriden borçlanıp Merkez Bankasla mevduat yatırınca borç artışı görülür. Esas borç göstergesi olan kamu net borç stoğuna ulaşmak için kamunun sahip olduğu menkul varlıklar düşülür.

En önemli avantajı Hazine tarafından her ay ve çabuk yayınlanmasıdır. Maalesef toplam kamu borç stoğu ve net kamu borç stoğu verileri çeyrekler itibarıyla ve üç aya ulaşan gecikme ile yayınlanır.

Borç stoğunda reel düşüş

TL ve dolar cinsinden borç verileri tabloda izleniyor. 2004 ve 2005'e ek olarak 2001 yılını da karşılaştırmaya ekledim. Böylece kriz sonrası dönemin daha iyi görülmesi mümkün oluyor.

2005 sonu konsolide bütçe toplam borç stoğu 331 milyar YTL'dir. Bu borcun 207 milyar YTL'si TL cinsinden, 124 milyar YTL'si ise döviz cinsindedir. Döviz borcunun ise 86 milyar YTL'si dış borç, 38 milyar YTL'si dövizle iç borçtur.

Aslında iç borç-dış borç ayırımı artık anlamsızlaşmaktadır. TL borç ve döviz borcu ayırımı daha gerçekçidir. Hazine'den TL alacaklıları arasında yabancılar, döviz alacaklıları arasında yerleşikler vardır.

Tablodaki son iki sütun TÜFE ile düzeltilmiş reel değişimi gösteriyor. Toplam borç reel olarak 2004'e kıyasla yüzde 2.7, 2001'e kıyasla yüzde 4.5 azalmıştır. 2005'deki düşüşü kura atfetmek mümkün değildir: dolar kuru sabittir. 2001'e kıyasla reel düşüşün daha yüksek olmasının gerisinde kur hareketi olduğu anlaşılmaktadır.

Dağılımdan 2005 yılında Hazine'nin net dış borç ödeyici (4 milyar dolar) ama net iç borç alıcı (22 milyar YTL) olduğu çıkıyor. Bunun bir bölümünün döviz mevduatı halinde tutulduğunu biliyoruz. Tam sayıyı net borç verileri ile öğreneceğiz.

Aydın Güven Gürkan

Benim neslimin bir güzel insanını, Aydın Güven Gürkan'ı kaybettik. Çok anahtar bir dönemde, 1980 sonrasında, sosyal demokrat siyaset içinde kritik görevler üstlendi. Doğrusu ve yanlışları ile dünü, bugünü ve yarını etkileyen kritik kararlar aldı.

O günlerde yaşam çizgilerimiz çakıştı. Daha aydınlık ve güzel bir gelecek için beraberce yenilikçiler arasında saf tuttuk. Tutuculuğa karşı omuz omuza mücadele ettik. Hikayenin sonu biliniyor. Yenilikçiler mağlup oldu. Öyle savrulduk.

Aydın Güven'le İstanbul'da, Ankara'da, Tuzla'da çok güzel zamanlarımız geçti. Beraber bilgi ürettik, siyaset yaptık, balık yedik, rakı içtik, şarkı söyledik. Bundan dolayı kendimi şanslı addediyorum. Kendisine tanrıdan rahmet, sevenlerine sabır diliyorum. (24 Ocak 2006)

	2001 Yılı Sonu	2004 Yılı Sonu	2005 Yılı Sonu	2005 reel değişim (%)	2005-2001 reel değişim %
Konsolide Bütçe Borç Stoğu					
milyar YTL					
Toplam TL Borcu	79	185	207	3,8	34,9
Toplam Döviz Borcu	99	131	124	-12,0	-35,7
Dış Borç	56	92	86	-12,5	-20,4
Dövizle İç Borç	44	39	38	-10,8	-55,2
Toplam Borç	178	316	331	-2,7	-4,5
milyar dolar					
Toplam TL Borcu	55	138	154	11,8	181,8
Toplam Döviz Borcu	69	98	93	-5,2	34,4
Dış Borç	39	68	64	-5,7	66,1
Dövizle İç Borç	30	29	28	-3,9	-6,4
Toplam Borç	124	236	247	4,8	99,7
Dolar kuru (YTL)	1,44	1,34	1,34	0,0	-6,7

İŞSİZLİĞİN GERÇEK YÜZÜ

TÜİK (eski DİE) Ekim istihdam ve işsizlik verilerini yayınladı. Son dönemde istihdam ve işsizlik hakkında daha sık yazıyorum. Çünkü 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası sonucunda istihdam dostu olmayan bir konjonktür oluştu.

Hanehalkı İşgücü Anketi her ay yapılıyor ve üç aylık ortalama şeklinde yayınlanıyor. Ekim verileri Eylül-Ekim-Kasım aylarını kapsıyor. Aylık veri seti 2005'de başladı. 2004'de üçayda birdi. Geçen yıla karşılaştırma için dördüncü çeyreğe tekabül eden Kasım'ı bekleyeceğiz.

Elde onaylık veri var. Makul varsayımlarla 2005 için yıllık ortalamalar hesaplanabiliyor. 2004'de istihdam 21.8 milyon kişi olmuştu. On aylık ortalama 22.1 milyon kişi; yıl sonu değeri benzer olur. 2005'de 300 bin istihdam yaratıldığı anlaşılıyor.

Buradan işsizlik verisini de buluyoruz. 2004'de 2.4 milyon işsiz varmış; işsizlik oranı yüzde 9.9 ediyor. 2005'de işsiz sayısının 100 bin artışla 2.5 milyon kişiye çıkacağını, işsizlik oranının da yüzde 10.1'e yükseleceğini saptıyoruz.

Hangi işsizlik oranı

Merkez Bankası uzmanı Ercan Türkan'ın "Türkiye'de İşgücünün Yapı ve Nitelikleri - Gelişme ve Değerlendirmeler" adlı başarılı çalışmasını daha önce tanıttık. Bugün onu kullanarak işsizliğin gerçek yüzünü araştırıyoruz.

Yüzde 10'luk işsizlik oranı benzer ülkelerle karşıtınca yüksek değildir. Örneğin Belçika, Almanya, İspanya ve Fransa ile aynı, Polonya'dan ise yarı yarıya düşüktür. Halbuki toplum işsizliği uzak ara en büyük sorun olarak görmektedir. Hangisi doğrudur?

Bilmecenin sırrı çalışabilir yaş grubunda işgücüne katılım oranında yatmaktadır. Türkiye'de katılım oranı yüzde 52 iken AB ortalaması yüzde 70.5'dur. Polonya'da yüzde 63.7'dir.

Bu sayılar ne diyor? Türkiye'de insanların iş bulma umudu o kadar az ki iş bile aramıyorlar. Böylece aslında işsiz insanlar işgücü dışında gözüküyor. İşsiz sayılmıyor. Böylece işsizlik oranı yapay şekilde düşük çıkıyor.

Bu hatayı düzeltmenin basit bir yolu vardır. E.Türkan buna "türetilmiş işsizlik oranları" diyor. Daha makul bir işgücüne katılma oranı alırsınız. İşgücünü buna göre hesaplarız. Fiili istihdamı çıkarırız. Gerçekçi işsiz sayısını ve işsizlik oranını elde ederiz.

Ben bu çalışmayı Polonya'nın işgücüne katılma oranı ile 2005 yılı için yaptım. Sonuçların toplumdaki yaygın görüşle tutarlı olduğunu kanısladım.

Dört kişiden biri işsiz

Sayıları kısaca özetleyelim. 2005'de ortalama nüfus 71.5 milyon kişi. 15-64 yaş grubundakiler (yüzde 65.1) 46.6 milyon kişi ediyor. Polonya'nın yüzde 63.7'lik işgücüne katılma oranı ile toplam işgücü 29.7 milyon kişi çıkıyor.

Bundan 22.1 milyon kişi istihdamı düşüyoruz. Geriye 7.6 milyon kişi işsiz kalıyor. İşsizlik oranı da yüzde 25.6'ya yükseliyor. Türkiye'de dört kişiden birinin işsiz olduğunu ifade eden bu oran toplumun işsizliğe duyarlılığını açıklamaktadır.

Yukarıdaki analizi destekleyen başka göstergelere sonra bakacağım. (26 Ocak 2006)

KÜRESELLEŞMENİN PERİLERİ

Haftanın ikinci yarısında gündemi "Davos" işgal etti. Her yıl Ocak sonunda çok sayıda güçlü ve ünlü insan İsviçre'nin bu küçük kayak kasabasında bir araya geliyor. "Dünya Ekonomi Forumu" bir tür küresel meşhurlar fuarı oluyor.

Bana da küreselleşme sohbetini sürdürme fırsatını veriyor. Osman Ulagay'ın kitabı için "Küreselleşmenin Cinleri" başlığını kullandım. Bugün küreselleşmeyi neredeyse insanoğlu için bir kurtuluş yolu gören bir kitabı tanıtacağım.

Kitabın adı bile tahrik ediyor: "Küresel Kapitalizmi Savunmak" (Liberte Yay. 2001). Yazarı Johan Norberg gençliğinde devletsiz toplum ütopyası anlamına anarşizme meylenmiş sonra liberal düşüncüyü benimsemiş bir İsviçli.

Liberte Yayınları (www.liberte.com.tr) Türkiye'de liberal düşüncüyü geliştirmeyi ve tanıtmaya amaçlayan Liberal Düşünce Topluluğunun (www.liberal-dt.org.tr) kitaplarını basıyor. Tanıtmayı arzuladığım başka kitapları da var.

Küreselleşmeye methiye

"Ben insanların özgür olmasını, kimsenin kimseyi baskı altında tutmamasını, ve özellikle devletlerin insanların etrafını gümrükler ve sınırlarla çevirmemesini istiyorum. Bundan dolayıdır ki kıraç bir deyim olmasına rağmen "küreselleşmeyi" seviyorum.

Nedir küreselleşme? İnsanların, bilginin, mal ve hizmetlerin, yatırımların, demokrasinin ve piyasa ekonomisinin ülke sınırlarını her geçen gün daha fazla aşması sürecidir. Bu uluslararasılaşma haritaları yapanların koyduğu sınırların bizi daha az bağlamasına olanak sağladı."

Norberg "ekonomide bireysel özgürlüğü savunuyorum" diyor. Ama "pek çok liberal gibi Fransız Başbakanı Lionel Jospin'e katılıyorum; ihtiyacımız olan piyasa ekonomisidir, piyasa toplumu değildir" diye ekliyor.

Kitabın ilk sayfalarından yaptığım bu alıntılar ana temaları tahmin etmeyi kolaylaştırıyor. Hızlı büyüme, fakirliğin gerilemesi, artan eğitim olanakları, daha çok demokrasi, gelir

dağılımının düzelmesi, kadınların özgürlüğü, vs. tüm temel konularda küreselleşmenin etkisinin çok olumlu olduğunu verilerle anlatıyor.

Asyanın engellenemez yükselişi

Kitabı okurken hızla bir husus berraklaşıyor. Küreselleşmeye son yarım yüzyıl açısından bakınca, tüm olumlu sonuçların gerisinde Asya kıtasının yattığı derhal görülüyor. Küreselleşme Asya sayesinde olağanüstü başarılı duruyor.

1965'den bugüne dünyada kişi başına gelir iki katına çıkıyor. Ancak kıtadan kıtaya dağılımda büyük farklılıklar var. Batı ülkelerinde yüzde 40, Latin Amerika'da yüzde 60, Afrika'da yüzde 80 artmış. Hepsi dünya ortalamasının altında.

Ya Asya ülkeleri? Sıkı durun: kişi başına gelir Asya'da yüzde 300 artmış. Yani dünya verilerini Asya'nın mucizevi performansı yukarı çekiyor. Böylece hızlı büyüyen Asya ülkelerinde küreselleşme karşıtlığının neden yaygınlaşmadığı anlayabiliyoruz.

Küreselleşme süreci ve sorunları ile ilgilenenlerin bu kitaptan çok yararlanacağına eminim. Bu süreçte Türkiye'nin nisbi yerine bir başka yazıda bakacağım. (29 Ocak 2006)

ÜÇ FARKLI EKONOMİK GELİŞME SERÜVENİ

Küreselleşme tartışmasına Osman Ulagay'ın "Tepki Cephesi - Piyasa İmparatorluğuna Karşı" (Timaş, İstanbul 2005) kitabını tanıtarak başladık. Jan Noberg'in "Küresel Kapitalizmi Savunmak" (Liberte Yay. 2001) kitabı ile devam ettik.

Bir nokta hemen dikkatimizi çekti. Küreselleşme sürecinden yararlanma açısından bölgeler, daha doğrusu kıtalar arasında çok büyük farklar görülüyordu. Örneğin Güney ve Doğu Asya ülkeleri (istisnalar var) çok başarılı, Latin Amerika ülkeleri (Şili hariç) çok başarısızdı.

Tarih bir anlama iktisatçının laboratuvarıdır. Ekonomilerin farklı gelişme performanslarının gözlenmesi ilginç bir olaydır. Bunu açıklamaya çalışırken bilgi hazinemiz de zenginleşecektir.

Nitekim son dönemde uzun dönemli büyüme ve gelişmeyi belirleyen toplumsal, siyasi ve ekonomik etkenleri anlama yolunda önemli teorik açılımlar gerçekleşti. Önemli gördüklerimi okuyucularımınla paylaşacağım.

Bir karşılaştırma

Asya-Latin Amerika zıtlığı aklı derhal Türkiye'nin bu iki gruptan hangisine daha çok benzediği sorusunu getiriyor. Karşılaştırma ekonominin geçmişini ve bugününü daha iyi kavramanın yolunu açacaktır.

Elimizde Dünya Bankasının özenle hazırladığı ekonomik göstergeler var. Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan cari dolarla kişi başına GSYİH'yı kullandık. Seri 1975'le 2004 arasındaki otuz yılı kapsıyor.

Bu dönemde dolar enflasyonu da olduğu için mutlak değerler fazla anlamlı değil. Onun yerine her yıl kişi başına geliri ABD kişi başına gelire oranladık. Zenginliği ve fakirliği ABD'ye kıyasla tanımladık.

Asya'da üç ülke aldık: Çin, Hindistan ve Kore. İlk ikisi zaten dünya nüfusunun yüzde 40'ını temsil ediyor. Latin Amerika'da iki büyük ülkeye baktık: Arjantin ve Brezilya. Konjonktürel dalgalanmaların etkisini sınırlamak için karşılaştırmayı 5 yıllık dönem ortalamaları ile yaptık. Sonuçlar aşağıdaki grafiktedir.

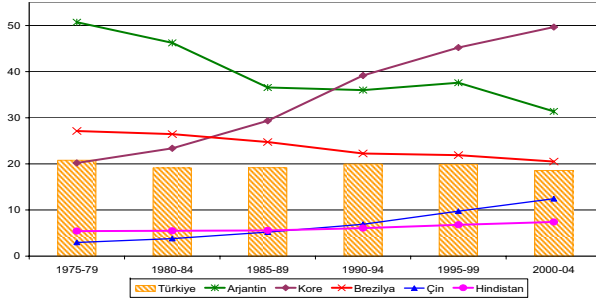
Asya, Türkiye ve Latin Amerika

Grafikte Türkiye'yi çubuklar gösteriyor. Kişi başına gelir dönem boyunca ABD'nin yüzde 20'si düzeyinde sabit kalmıştır. Trend değeri çok küçük bir gerileme veriyor. Her halukarda artış yoktur.

Arjantin'de kişi başına gelir 1975'de ABD'nin yüzde 55'i iken 2004'de yüzde 31'ine düşmüştür. Arjantin 20.inci yüzyılın en büyük fiyaskosudur. Daha az olmakla beraber Brezilya da irtifa kaybetmiştir.

Kore'nin 1975 kişi başına geliri Türkiye'den az, 2004'de ise iki buçuk katıdır. Çin'in kişi başına geliri 1975'de Türkiye'nin yedide biri, 2004'de ise çok yakındır. Hindistan 1990'a kadar durağan gitmiş ama son 10 yılda yükselen trend yakalamıştır.

Manzara açıktır. Türkiye Asya ile Latin Amerika'nın arasındadır ama Latin Amerika'ya daha yakındır. "Yüksek faiz-değerli kur-dış açık" sarmalından kısa sürede kurtulmadığı takdirde Latin Amerikalılaşması devam edecektir. (31 Ocak 2006)

2005'DE BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ

Yavaş yavaş 2005'in makroekonomik göstergeleri kesinleşiyor. Enflasyon Ocak başında geldi. Onu konsolide bütçe borç stoğu izledi. Geçen hafta bütçe gerçekleşmesi ve dış ticaret açıklandı.

Bu hafta ödemeler dengesi, ardından son çeyrek istihdamı yayınlanacak. Dış ticareti değerlendirmek için ödemeler dengesini bekleyeceğiz. Önceliği bütçeye vereceğiz.

Bütçeye özel bir önem atfettiğimiz biliniyor. Çünkü devlet ekonomideki en büyük oyuncudur. Milli gelirin takriben üçte birini denetler. Gelir ve giderlerinin hem mutlak büyüklüğü, hem kalitesi, hem de ikisi arasında oluşabilecek fark ekonomi için hayatidir.

Bütün göstergeler olumludur

Sonucu baştan söyleyelim. 2005 yılı bütçe gerçekleşmesi kelimenin tam anlamı ile başarılıdır. Olay sadece geçen yıla kıyasla bütçe dengesinde yaşanan iyileşmeden ibaret değildir. Bütçe açığı benim neslimin bile hatırlamadığı bir düzeye gerilemiştir.

Aşağıdaki tablo ana bütçe kalemleri için 2005-2004 karşılaştırması yapıyor. İlk iki sütunda cari değerler veriliyor. Sonraki iki sütunda bunlar TÜFE aracılığı ile Aralık 2005 fiyatları ile ifade ediliyor. Son sütun reel değişimi yüzde olarak hesaplıyor.

2005'de bütçe gelirleri yüzde 13.2, vergi gelirleri yüzde 9.6, diğer gelirler yüzde 29.3 artmış. Diğer gelirler içinde TMSF'den ve özelleştirmeden gelen gelirler de yer alıyor. İlk bakışta bu durum bütçedeki başarıyı gölgeyor.

Hemen harcamalara geçiyoruz. Faiz dışı harcamaların yüzde 9.2 ile vergi gelirlerinden 0.4 puan daha yavaş arttığını memnuniyetle izliyoruz. Bu çok önemlidir. Biraz açalım.

Birincisi, bütçede vergi geliri-faiz dışı harcama dengesinin olumlu yönde seyrettiğine işaret ediyor. İkincisi, vergi dışı gelirlerin esas itibarıyla faiz ödemeye yani borç düşürmeye gittiği anlaşılıyor.

Devam edelim. Faiz harcamaları yüzde 25.4 azalınca, toplam harcama da yüzde 4.8 düşüyor. Dolayısı ile faiz-dışı fazla yüzde 25.8 artarak 36 milyar YTL'ye tımanırken bütçe açığı yüzde 70.1 küçülerek 10 milyar YTL'ye geriliyor.

Maastricht kriterine uyan bütçe

Avrupa Para Birliği üyeliğinin koşullarına Maastricht kriterleri deniyor. Bunlardan bir bütçe açığının milli gelire oranının yüzde 3'ün altında olmasıdır. Şu anda euro bölgesi ülkelerinin çoğu bu koşula uymakta zorlanıyor. Yani bütçe açıkları milli gelirin yüzde 3'ünden daha yüksek seyrediyor.

Türkiye'de ise 2005'de bütçe açığının milli gelire oranı yüzde 2 hesaplanıyor. Yukarıda belirttiğim gibi, benim neslimin bile hatırlamakta zorlandığı bir düzeydir. Biz daha çok yüzde 10 ve üstü oranlara alıştık. Tarihi bir gelişmedir.

Kamu kesiminin gerçek dengesine ulaşmak için enflasyonun ve kamunun bütçe-dışı gelir ve harcamalarının etkilerini ayıklamak gerekiyor. Bugün yerim kalmadı. Mutlaka döneceğim. (5 Şubat 2006)

(Milyar YTL)	Cari		Reel (Aralık05)		Reel % Değişim
	2005	2004	2005	2004	
Gelirler	135	99	133	118	13,2
Vergi Gelirleri	107	81	106	97	9,6
Diğer Gelirler	28	18	27	21	29,3
Harcamalar	145	123	143	150	-4,8
Faiz-dışı Harcamalar	99	71	98	89	9,2
Faiz Harcamaları	46	52	45	61	-25,4
Faiz-dışı Denge	36	28	36	28	25,8
Bütçe Dengesi	-10	-24	-10	-32	-70,1

2005'TE DİŞ TİCARET

Yayınlanan 2005 göstergelerini değerlendirmeyi sürdürüyoruz. Geçen yazıda bütçe disiplini açısından 2005'de tarihi bir başarıya imza atıldığını saptadık. Ekonomik istikrar açısından çok büyük bir adım olduğunu özellikle vurguladık.

Sıra dış dünya ile ilişkilere geldi. Dış ticaret verileri zamanında yayınlandı. Bu hafta ödemeler bilançosunun açıklanmasını bekliyoruz. Her yıl olduğu gibi ayrıntılarına bakacağız.

Türkiye'de dış açık sorununun kamu maliyesinin zafiyetlerinden kaynaklandığı görüşü yaygındır. Geçmişte hakikaten böyle olmuştur. Dış açığın tehlikeli düzeylere tımandığı dönemler popülist maliye politikaları ile örtülmüştür.

2005'de dış açığın hızla büyümesi bu açıdan çok ilginçtir. Bu durumu sorumsuz maliye politikasına atfetmek olanaksızdır. Teşhis ve tedavi için maliye politikası dışına, özellikle para politikasına bakmak gerekmektedir.

Rekor dış ticaret açığı

2005 verilerini kısaca hatırlatalım. Mal ihracatı yüzde 16 artışla 73 milyar dolara, mal ithalatı yüzde 116 milyar dolara yükseldi. Dolayısı ile dış ticaret açığı da yüzde 25 artışla yeni bir rekor kırdı. 43 milyar dolara ulaştı.

AB üyeliği perspektifini ve onuncu yılını dolduran Gümrük Birliğini de düşünerek dış ticaret verilerini euro cinsinden de izliyoruz. Böylece euro/dolar paritesindeki değişimin yol açtığı hareketleri düzeltebiliyoruz.

Son iki yıl ortalama euro/dolar paritesi yatay seyretti: 2004'de 1.24 iken 2005'de 1.25 oldu. Bu durumda euro cinsinden artış hızları ihracat ve ithalat için bir puan düşüyor. Dış ticaret açığı için aynı kalıyor.

Dış ticaretin kısa dönem eğilimlerini önceden hissedebilmek amacı ile kullandığımız bir yöntemi daha önce açıklamıştık. Son çeyrekte mevsimlik etki düzeltilmiş aylık ortalamayı buluyoruz. Yıllık değeri hesaplıyoruz.

Bu gösterge Nisan 2005'den itibaren dış ticaret açığının 43 milyar dolar ve üstünde seyredeceğine işaret ediyordu. Son aylarda 45 milyar dolar civarında istikrar kazandığını da söyleyelim.

AB ve AB-dışı ile ticaret

2005'de AB ve AB-dışı arasındaki eğilimlerde önemli bir farklılaşma görülüyor. Euro cinsinden AB'ye ihracat yüzde 10 ithalat ise yüzde 7 artıyor. Yani AB ile dış ticaret açığının toplamdaki payı geriliyor.

Buna karşılık AB-dışına ihracat (gene euro cinsinden) yüzde 20 ithalat ise yüzde 28 artıyor. Dolayısı ile AB dışı ile dış ticaret açığının toplamdaki payı yükseliyor. İki neden görüyoruz.

Biri petrol fiyatlarındaki yükseliştir. İthalatı doğrudan, ihracatı ise petrol ihraç eden ülkelerde talebin canlı seyretmesi yolu ile artırıyor. Uygulanan iktisat politikasından bağımsız bir gelişmedir.

Diğeri, Türkiye'nin başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri karşısında rekabet gücü kaybı ise doğrudan uygulanan politikaların bir sonucudur. (7 Şubat 2006)

GÜMRÜK BİRLİĞİ 10 YAŞINDA

Zaman hakikaten su gibi akıyor. Gümrük birliğine girelim girmeyelim tartışmaları bana dün gibi geliyor. Anlaşmanın devreye girmesinden sonra kopan gürültüleri de hatırlıyorum. Halbuki aradan onyıllar geçmiş.

AB'nin öncüsü Ortak Pazar'la Türkiye'nin ilk anlaşması 1963'e gider. 1978'de Ecevit Yunanistan'la birlikte üyelğe müracaatı reddetti. Onyıllar sonra Özal'ın üyelik başvurusunu AB kabul etmedi.

1995'de Çiller'in koalisyon hükümeti önemli bir adım attı. Eski anlaşma uyarınca Gümrük Birliğini uygulamayı kararlaştırdı. Çiller'in erken seçime gitmesinde bu kararın etkisi büyüktür. Neticede 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği fiilen devreye girdi.

Demek ki 2005 sonunda AB ile gümrük birliği onuncu yılını doldurdu. Bu süre AB macerasının Türkiye'nin dış ticaretine etkilerini görmek için yeterli uzunluktadır. Kar-zarar hesabı yapmaya izin verir.

Ticaretin bölgesel dağılımı

Gümrük Birliğinin ticaret akımlarına etkisi nasıl ölçülür? Bir yöntem, AB ve geri kalan dünya ile dış ticaretin değişimini karşılaştırmaktır. Sunuşta farklı araçlar kullanılır. İhracat, ithalat ve dış ticaret açığının toplam ve yıllık ortalama değişim oranları yada ihracatın ithalatı karşılama oranları aynı gerçeği yansıtır.

Gümrük Birliği öncesi son yıl olan 1995 ile 2005'i karşılaştıran sayılar aşağıdaki tablodadır. Parite etkisini temizlemek için ilk iki sütunda dış ticaret akımlarını milyar euro cinsinden verdik. Son iki sütun ise yüzde olarak onyıllık toplam değişimi ve yıllık ortalama değişimi gösteriyor.

Onyılda milyar euro olarak AB'ye ihracat 8'den 31'e, ithalat 12'den 39'a, ticaret açığı 4'den 9'a yükselmiş. On yılda ihracat 3.8 katına, ithalat 3.2 katına, açık 3 katına çıkmış. İhracat, ithalat ve açık için yıllık ortalama yüzde artışlar sırası ile 14.2, 12.2 ve 7.2 olmuş. İhracatın ithalatı karşılama oranı da yüzde olarak 66'dan 78'e tırmanmış.

Ya diğer ülkeler? İhracat daha yavaş (3.6 katı yada yüzde 13.7), ithalat daha yüksek (3.9 katı yada yüzde 14.6), dolayısı ile ticaret açığı artışı en yüksek (5.3 katı yada yüzde 15.6) artmış. AB dışı ülkelerde ihracatın ithalatı karşılama oranı da yüzde olarak 56'dan 52'ye gerilemiş.

Kazanan taraf Türkiye'dir

Dış ticaret akımları açısından 2005 şanssız bir yıldır. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının olumsuz sonuçlarını taşımaktadır. Ama sayılar nettir. Ters konjonktüre rağmen gümrük birliği onyılda Türkiye'nin yararına çalışmıştır.

Tekrarlayalım. Gümrük birliği Türkiye'ye AB'ye ihracatını ithalatından daha hızlı arttırma olanağını tanımıştır. Böylece ihracatın ithalatı karşılama oranı ciddi şekilde yükselmiştir. Bu durumu AB'ye özgüdür. Yani genel bir trendden kaynaklanmamaktadır. AB dışı ile ithalat ihracattan daha hızlı artmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. Velhasıl Türkiye gümrük birliğinin kazanan tarafı olmuştur. (9 Şubat 2006)

	Milyar Euro		Değişim %	
	1995	2005	Toplam	Yıllık
AB'ye İhracat	8	31	278	14,2
AB'den İthalat	12	39	218	12,2
AB ile Dış Açık	4	9	201	7,2
AB ihracat/ithalat oranı %	66	78	-	-
Diğer İhracat	8	28	260	13,7
Diğer İthalat	14	54	289	14,6
Diğer ile Dış Açık	6	26	426	15,6
Diğer ihracat/ithalat oranı %	56	52	-	-
Toplam İhracat	16	58	270	14,0
Toplam İthalat	26	93	255	13,5
Dış Ticaret Açığı	10	34	334	12,8
Toplam ihracat/ithalat oranı %	61	63	-	-

EĞİTİM REFORMUNU TARTIŞMALIYIZ

Yoğun ülke için seyahatler vatandaşla yüzyüze görüşme olanağını yaratıyor. Sohbet ediyoruz. Dertleşiyoruz. Ben bir de küçük anket yapıyorum. Türkiye'nin en önemli yapısal sorununu soruyorum. Büyük farkla "eğitim" cevabı geliyor.

İlginç bir başka gözlemim var. Sorulan kişinin eğitim düzeyi yükseldikçe, temel sorunu eğitimde görme olasılığı artıyor. Yani eğitime verilen önem bilgi düzeyi ile yükseliyor. Eski bir yazımda bu durumu şöyle ifade etmiştim.

"Türkiye insanı her fırsatta eğitimin önemini altını çizer. Özellikle seçkinler ekonomik-toplumsal-siyasi-kültürel gelişmişlik ve olgunlukla ilgili sorunları vatandaşın eğitim düzeyine atfeder. Gençliğin eğitimini ülkenin geleceği için hayati görür."

"Türkiye'de Eğitim Reformu"

Buna bakarak eğitimin toplumsal gündemin tepesinde yer almasını, yani çok sayıda reform önerisinin heyecanla tartışılmasını beklersiniz. Ama öyle olmaz. Tam tersine, kapsamlı, tutarlı ve sistematik öneri yada proje bulmakta zorlanırsınız.

Şöyle bir hafızanızı yoklayın. Türkiye ihtiyacı olan alanlarda reform projelerini kendi içinden üretmekte zorlanınca ne olur? Genellikle OECD, AB, IMF, Dünya Bankası gibi üye olduğumuz uluslararası kuruluşlar devreye girer. Reformu tetiklemeye çalışırlar.

Bu süreç eğitim için de işlemeye başlamış. Dünya Bankası Türkiye ülke direktörü Andrew Vorkink'in "Türkiye'de Eğitim Reformu" başlıklı çok önemli bir çalışması yeni elimde geçti. Ankara ve Antalya'da iki konferansta sunulmuş.

Metne internette ulaşmak biraz zor: www.worldbank.org.tr içinde "What's New" bölümünde 20 Ocak (veya 22 Aralık) tarihine girin. İngilizcesi gelince "turkish" sağ üst köşede yer alıyor.

Uzaktan yakından konuya ilgi duyan tüm okuyucularına Vorkink'in çalışmasını mutlaka edinmelerini, altını çizerek okumalarını ve saklamalarını öneriyorum. Ben çok yararlandım, sizlerin de yararlanacağınıza eminim.

Sorun kaynak değildir

Vorkink'in çalışmasında eğitim sistemi hakkında çok sayıda gerçekten çarpıcı gözlem ve öneri yer alıyor. Hepsini köşeme taşımam olanaksız. Sadece önemsedim yada güncelliği olan birkaçına önümüzdeki yazılarda değinebileceğim.

Birini bugüne aldım. Kamuoyundaki genel kanı, Türkiye’de eğitimi yeterince kaynak ayrılmadığıdır. Sık sık bunu kanıtladığı düşünülen veriler ortalıkta dolaşır. Ama Vorkink tam tersini söylüyor.

“Türkiye’de eğitim harcamalarının GSMH’ya oranı çok yüksektir (yüzde 7) – dünyada en yükseklerden biri. Fakat bu kamu harcamaları nedeniyle değildir. Çünkü kamu harcamaları diğer AB ve OECD ülkelerinin biraz altındadır...

Esas neden cepten yapılan özel harcamaların yüksekliğidir. Üniversiteye hazırlık kurslarına ve dersanelere her yıl harcanan para devletin genel orta öğretim okulları için ayırdığı tüm eğitim bütçesine neredeyse eşittir”.(dia 15: Zorlu Görev 8)

Bu çok önemli konuya devam edeceğiz. (12 Şubat 2006)

EĞİTİM DARBOĞAZLARI

Geçen yazımda Dünya Bankası ülke direktörü Andrew Vorkink’in “Türkiye’de Eğitim Reformu” başlıklı çalışmasını tanıttım. İnternette türkçesi de var (www.worldbank.org.tr). Hararetle tavsiye ettim.

Vorkink’in kamuoyunda mevcut önyargılara en ters gelecek gözlemi ile devam ettim. Türkiye’de eğitim harcamalarının milli gelire oranı yüzde 7’dir. Almanya, Finlandiya ve İngiltere’den fazladır. Dünyadaki en yüksek oranlardan biridir.

Halbuki devletin yaptığı harcama diğer üç ülkeden de düşüktür. Buna karşılık, vatandaşın cebinden yaptığı harcama üç ülkenin birkaç katıdır. Gerisinde özellikle üniversiteye giriş sınavı için dersanelere yapılan harcamalar yatmaktadır.

Çalışmanın mesajı çok açıktır. Temel sorun kaynak yetersizliği değildir. Mevcut sistemin kaynakları israf etmesidir. Gelişen Türkiye’nin ihtiyaçlarına uygun nitelikte eğitime izin vermemesidir.

Zorlu görevler

“Mevcut sistem Türkiye’de eğitim kesimini yirmi yıldan uzun süredir tanımladı. İlk eğitimin evrenselleşmesine, eğitim altyapısının genişlemesine, vs. katkı yaparak işlevini gördü. Ancak, bence işlevini tamamladı. Şimdi mezunların Türkiye ve Avrupa’nın daha rekabetçi ortamında ayakta durmalarını sağlayacak şekilde köklü değişim zamanı geldi.”

Çalışma dokuz “zorlu görev” (challenge) tanımlıyor. Kısaca başlıkları vermek istiyorum.

Bir: Okul-öncesi eğitimde Türkiye çok geridir. AB ülkelerinde okul-öncesi okullaşma oranı yüzde 70’in üstündedir. Türkiye’de ise yüzde 10’u ancak geçmektedir.

İki: orta eğitimde mezunların kalitesi düşüktür. Sınav sonuçları AB’nin çok altındadır. Ayrıca bölge ve cinsiyete göre büyük farklar vardır.

Üç: sadece bir azınlığa kaliteli eğitim veriliyor. Çoğunluğun eğitimi kalitesizdir.

Dört: mesleki eğitimde büyük sorunlar birikmiştir. Öğrencilerin üniversiteye devamının engellenmesi hakkaniyetsizlik yaratmaktadır.

Beş: orta eğitim başarısını ölçmek için geleceğin eğitimine yönelik yeni ölçüler geliştirilmelidir. ÖSS sınavı eğitimde kalite artışını engellemektedir. Üstüne sosyal adaleti ilkesini büyük ölçüde yaralamaktadır.

Altı: bugünkü yapı öğretmenlerin kendilerini geliştirmesini engellemekte ve öğretmen kalitesini düşürmektedir.

Yedi: sistem okulları kaynak, yetki, özerklik ve hesap verilebilirlik açısından yetersiz tutmaktadır.

Sekiz: özel ve devlet okulları ve bölgeler arasında fırsat eşitliğini derinden yaralayan farklar vardır.

Dokuz: okul sonrası ve yetişkin eğitiminde Türkiye AB’nin çok gerisindedir.

Çözüm doğru teşhisten geçer

Yukarıdaki dokuz konunun ayrıntılı şekilde tartışılması gerekiyor. En önemli ilkeyi unutmayalım. Hastalığı ancak doğru teşhis yaparak tedavi edebiliriz. Yanlış teşhis mutlaka sorunları ağırlaştırır.

Vorkink’in reform önerileri bir sonraki yazıma kaldı. Devam edeceğim. (14 Şubat 2006)

EĞİTİMDE KÖKLÜ REFORM

Dünya Bankası ülke direktörü Andrew Vorkink’in “Türkiye’de Eğitim Reformu” çalışmasını (www.worldbank.org.tr) tanıtıyoruz. Öncelikle kaynak yetersizliğinin söz konusu olmadığını, mevcut sistemin kaynakları israf ettiğini gördük.

Ardından okul-öncesinde yetişkin eğitimine, sistemin tümünü kapsayan bir taramaya geçtik. Eğitim sisteminde çağın gerektirdiği değişimi çerçeveleyen dokuz “zorlu görev” belirledik. Sıra bunları çözecek reformlara geldi.

Dokuz temel reform

Bir: öğrenciler. Okul-öncesinde okullaşma oranı yüzde 50’nin, orta öğretimde mezuniyet oranı yüzde 80’in üstüne çıkmalıdır. Zorunlu eğitim orta eğitimi kapsamalıdır.

İki: okullar. Bütün okulların kalitesi yükseltilmelidir. Okulları değerlendirmekte kullanılacak kalite göstergeleri oluşturulmalıdır.

Üç: öğrenme. Eğitim reformunun odak noktası öğrenme süreci olmalıdır. Müfredat, standartlar ve değerlendirme/sınavlar uyumlu olmalıdır.

Dört: erişim. Üniversiteye girişte ve işe hazırlanmada tüm öğrencilere eşit olanaklar sağlanmalıdır. Meslek seçimi kararı geciktirilmelidir.

Beş: sınavlar. ÖSS sınavı yerine orta eğitim sonunda bilgiyi ölçen yeni bir sınav sistemi getirilmelidir. Öğrencilerin okulda öğrendikleri beceriler ölçülmelidir.

Altı: özerklik. Okul bütçeleri ve özerkliği artırılmalı ama sonuçlardan okullar sorumlu tutulmalıdır. Denetim ölçülebilir hedefler kullanılmalıdır.

Yedi: finansman. Kaliteyi arttırmak için kamu ve özel kesim kaynaklarının stratejik ortaklığına gidilmelidir. Orta vadeli bütçe sistemine geçilmelidir.

Sekiz: orta öğretim sonrası. Yüksek eğitim sistemi öğrencilerin ve ekonominin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verecek hale getirilmelidir. YÖK stratejik bir kuruma dönüştürülmelidir.

Dokuz: yaşam boyu öğrenme. Çalışanların eğitim olanaklarını genişletmek için işverenlerle işbirliğine gidilmelidir. Yetişkin eğitiminin önceliği yükseltilmelidir.

Nasıl bir eğitim?

Öğrenciye kendisine verilen bilgileri sorgulamadan kabul etmeyi ve ezberlemeyi dayatan bir eğitim sistemin mezunları yeni çağın teknolojilerini üretebilir mi? Hadi bırakalım üretmeyi, kullanabilir mi? Soruların cevabı hayırdır.

Eğitimin amacı bireyin gerçek hayatta karşılaşacağı karmaşık sorunlar karşısında hızlı ve doğru karar alabilmesini temin edecek yeteneklerinin geliştirilmesidir. Analiz yapma, kanaat oluşturma, iletişim kurma gibi hayati becerilerin verilmesidir.

Bu noktaya bölük pörçük düzeltmelerle gidilmesi olanağı yok denecek kadar azdır. Sorunun aciliyeti genel kabul gördüğüne göre kapsamlı, tutarlı ve pratik bir reform projesi üstünde bir an önce konsensüs oluşturulmalıdır.

A.Vorkink’e bu önemli çalışması için teşekkür ediyorum. (16 Şubat 2006)

2005’DE DIŞ DENGE

2005 yılı ödemeler dengesi Merkez Bankası tarafından yayınlandı. 2005’den üç önemli veri eksikimiz kaldı. İstihdam 28 Şubat’ta, milli gelir 31 Mart’ta açıklanıyor. Net kamu borcu Mayıs’ta gelir.

Dış dengenin yönü belirginlik kazanmıştı. O bakıma sayılarda sürpriz yoktu. Ama kamuoyunun ilgisi yüksekti. Çünkü 2005 ödemeler dengesinin pek çok kaleminde hem olumlu hem de olumsuz tarihi rekorların kırıldığı bir yıl oldu.

Ödemeler dengesini ikiye bölerek değerlendirmeyi tercih ediyoruz. Bugün dış dünya ile gelir-gider ilişkilerini özetleyen cari işlemler hesabına bakıyoruz. Finansal hareketleri gösteren sermaye hesabını bir sonraki yazıya bırakıyoruz.

Faiz-dışı denge

2005'in ilk tarihi rekoru 43 milyar dolara tırmanan dış ticaret açığından gelmişti. Onu 22.9 milyar dolar cari işlemler açığı izledi. 2004'de cari açık 15.6 milyar dolardı. Buna göre bir yılda 7.2 milyar dolar yada yüzde 46 büyüdü.

Ne oluyor? Batıyı muyzuz? Bu dış açık geçmişe kıyasla hakikaten çok mu büyük? Nominal değerler arasında karşılaştırma yetersiz hatta yanıltıcıdır. Temel büyüklüklere milli gelirin (GSMH) oranı olarak bakmak daha sağlıklıdır.

Aşağıdaki tablonun ilk sütununda 1994-2000 dönemi (yedi yıl) için ortalamalar yer alıyor. Diğer üç sütun 2000, 2004 ve 2005 verilerini gösteriyor. Karşılaştırmaya neden 2000'i eklediğimi sanırım tahmin ediyorsunuz.

İlk sırada ihracat ve ithalata bavul ticareti ve altının eklenmesi navlun ve sigortanın düşülmesi ile elde edilen mal dengesi var. İkinci sırada hizmet, üçüncü sırada transfer (işçi dövizleri), dördüncü sırada ise ikisinin toplamı yer alıyor.

Beşinci sıra çok önemli. Ekonominin dış dünya ile finansman gelir-giderleri dışında kalan toplam alış-veriş dengesini veriyor. Bütçeden alışıktığımız için "faiz-dışı denge" kavramını kullanıyoruz.

Dış dengede yapısal bozulma

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının Türkiye ekonomisine verdiği büyük hasarın dış denge boyutu tabloda çok net izleniyor. Faiz-dışı dengede 1994-2000 ortalaması küçük de olsa fazla (GSMH'nin yüzde 0.8'i) çıkıyor. 2000'de ise yüzde 2.9 açık var.

2004'de faiz-dışı açık GSMH'nin yüzde 3.3'üne çıkarak 2000'i geçiyor. 2005'de ise 2000'in 1.8 puan, 2004'ün 0.9 puan üstüne, GSMH'nin yüzde 4.7'sine tırmanıyor. Buna net finansman gideri yüzde 1.6 ekleniyor. Cari işlemler açığının GSMH'ya oranı yüzde 6.2 olarak tarihi bir rekor oluşturuyor.

Dış dengedeki bozulmanın mekanizması da tablodan anlaşılıyor. Türkiye'nin hizmet+transfer fazlası hızla eriyor. Buna karşılık mal açığı küçülecek yerde büyüyor. Büyüdükçe dış dengeyi bozuyor. Bugünlük yerim bitti. Devam edeceğim. (19 Şubat 2006)

GSMH'ye oranı (%)	Ort. 1994-2000	2000	2004	2005
Mal Dengesi	-6,9	-10,9	-8,0	-8,9
Hizmetler Dengesi	5,2	5,7	4,2	3,8
Transfer Dengesi	2,5	2,4	0,4	0,4
Hizmet+Transfer Dengesi	7,7	8,0	4,6	4,2
Faiz-dışı Denge	0,8	-2,9	-3,3	-4,7
Yatırım Geliri Dengesi	-1,8	-2,0	-1,9	-1,6
Cari İşlemler Dengesi	-1,0	-4,9	-5,2	-6,2

2005'DE DIŞ FİNANSMAN

2005 ödemeler dengesini ikiye bölerek inceliyoruz. Geçen yazıda dış dünya ile gelir-gider ilişkilerini özetleyen cari işlemler hesabına baktık. Geçmiş dönemlerle karşılaştırmada GSMH'ya oranları kullandık.

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiye verdiği büyük hasarın görünürlüğü her geçen gün artıyor. Dış ticaret ve cari işlemler açıklarının kırdığı tarihi rekorlar hatalı politikanın en olumsuz sonuçları arasındadır.

Yazıyı okurken bir eksiğimi farkettim. 2005 milli gelir verileri daha yayınlanmadı. Kendi tahminimi kullandım. Ama açıklamadım. 2005 için GSMH'yı 365.7 milyar dolar aldım. Cari açık/GSMH oranını yüzde 6.2 hesapladım.

Örneğin sevgili dostum Mahfi Eğilmez aynı gün Radikal'de çıkan yazısında GSMH'yı 358 milyar dolar kabul etmiş. Dolayısı ile cari açık/GSMH oranını yüzde 6.4 buluyor. Karışıklık için özür dilerim.

Finansmanda yapısal değişim

Bugün dış dünya ile finansal işlemleri yansıtan sermaye hesabına bakıyoruz. Aşağıdaki tabloda 2005'i iki geçmiş dönemle karşılaştırıyoruz. Birinci sütünde 1996-2000 arası beş yıllık toplam veriler var. Kriz yılı 2001'i dışarıda bıraktık. İkinci sütünde 2002-04 arası üç yıllık toplam veriler, son sütünde ise 2005 verileri gösteriliyor.

Cari işlemler ve sermaye hesapları arasındaki zıtlık derhal gözüküyor. Cari işlemlerde büyük bir bozulma yaşandığı ilk sıradan belli. Sermaye hesabında ise etkileyici bir iyileşme görülüyor.

Sıra ile gidelim. Net hata noksan kalemi bir önceki döneme kıyasla geriliyor. İyi haberdir. Doğrudan yabancı sermaye ve hisse senedi yatırımları tek kelime ile patlıyor. Geçmişte ancak onyılda gelen doğrudan yabancı sermayenin şimdi bir yılda girdiği anlaşılıyor. Benzer bir artış hisse senedi yatırımlarında izleniyor.

Dolayısı ile Türkiye'nin borçlanma dışında bulduğu dış finansmanda büyük bir artış yaşanıyor. 1996-2000 arasında 1 milyar dolar, 2002-2004 arasında 14 milyar iken, 2005'de 16 milyar dolara ulaşıyor. Borçlanma ihtiyacı da aynı ölçüde azalıyor.

Kamu dış borç ödüyor

Diğer önemli gelişme yabancıların TL tahvil alımlarında yaşanıyor. 2005'de 6 milyar dolar, 2002-2004'de 9 milyar dolar, kriz sonrasında toplam 15 milyar doların bu yoldan geldiği anlaşılıyor. Bu kalemden kur riskini yabancı yatırımcı taşıyor.

Dolayısı ile kamu kesimi 2005'de 5 milyar dolar dış borç ödüyor. Kriz sonrasında bir bütün olarak alırsak (2002-2005 toplamı) net dış borç almadığı görülüyor. İki gözlem yapabiliriz. Bir: Hazine dış açığın finansmanında taraf değil. İki: kendi kur riskini hızla düşürüyor.

Tablo risklerin nerede yoğunlaştığına da işaret ediyor. Biri yabancı payının kritik düzeylerin de üstüne çıktığı İMKB'dir. Diğeri de özel kesimdir. Banka-dışı özel kesimin sadece 2005'de 14 milyar dolar olmak üzere kriz sonrasında 25 milyar dolar dış yükümlülük üslendiğine dikkatinizi çekerim. (21 Şubat 2006)

milyar dolar	1996 2000	2002 2004	2005
Cari İşlemler Dengesi	-14	-25	-23
Net Hata Noksan	-1	7	2
Yabancı Sermaye Yatırımı	2	4	9
Hisse Senedi Yatırımı	1	2	6
Borç dışı Finansmanı	1	14	16
Borçlanma Gereği	-13	-11	-7
Yabancı TL Tahvil Alımı	-8	9	6
Kamu Dış Borçlanması	11	5	-5
Bankalar Borçlanması	14	7	10
Banka-dışı Kesim Borçlanması	17	11	14
Toplam Dış Borçlanma	30	27	25
Toplam Rezerv Değişimi	-17	-16	-18

YOKSULLUK ARAŞTIRMASI

Maalesef yakın geçmişe kadar Türkiye'de gelir dağılımı ve yoksulluk hakkında güvenilir veri azdı. Sonuçlardan çekinen siyasi iktidarların bu alana kaynak ayırmadıklarını söyleyebiliriz.

Son yıllarda bir ilerleme görülüyor. Yeni fiyat endeksleri için geliştirilen Hanehalkı Bütçe Anketi bu amaçla kullanılabilir hale getirildi. Gelir dağılımı ve yoksulluk hakkında biraz daha güvenilir veriler çıkmaya başladı.

İlk Yoksulluk Çalışması TÜİK tarafından Mayıs 2005'de yayınlandı. 2002 ve 2003'ü kapsıyordu. Bu sütünde değerlendirdik. Geçen hafta 2004 sonuçları açıklandı. Kısaca bakmakta yarar gördük.

Açlık ve yoksulluk

Araştırma 2002, 2003 ve 2004 yıllarını kapsıyor. Yoksulluk ve gelir dağılımı gibi yapısal boyutu ağır basan sorunlarda bir yıldan öbürüne değişim sınırlı kalır. Yani yıllar arasında karşılaştırılma fazla anlam taşımaz. O nedenle 2004 sonucunu ele alacağız.

2004 yılı toplam nüfus 70.3 milyon kişi tahmin ediliyor. Bu nüfus 17.1 milyon haneden oluşuyor. Böylece ortalama hanede 4.1 kişinin yaşadığını öğreniyoruz. Yoksulluk için iki farklı tanım kullanılıyor.

Birincisi gıda yoksulluğu yani açlıktır. Araştırmaya göre 909 bin kişi açlık sınırının altında gelir elde ediyor. 660 bini (yüzde 70) kırsal kesimde, 249 bini (yüzde 30) kentlerde yaşıyor. Nüfusun yüzde 1.3'ünün açlık çekmesi bence vahim bir durumdur.

İkincisi gıda + gıda dışı yoksulluğudur. 3.5 milyon hane yada 18 milyon kişi daha geniş yoksulluk sınırının altında kalıyor. Nüfusun yüzde 25.6'sına tekabül ediyor. Dört kişiden biri daha genel yoksulluk tanımına giriyor.

Kırsal kesimde yoksulların nüfusa oranı yüzde 40'a yükseliyor. Kırsal kesimde neredeyse iki kişiden biri yoksuldur. Kentlerde oran yüzde 16.6'da kalıyor. Kentlerde bile altı kişiden birinin yoksul olduğu anlaşılıyor.

Yoksulluğun nedenleri

Çalışma Türkiye'de yoksulluğun nedenleri hakkında önemli bilgiler taşıyor. Bekleneceği gibi, hane büyüklüğü, eğitim düzeyi, istihdam türü ve ekonomik sektör gibi sosyal ve ekonomik göstergelerle yoksulluk arasında birbirini ilişki var.

18 milyon yoksulun yüzde 33.4'ü (6 milyon kişi) 5-6 kişilik, yüzde 40'ı (7.2 milyon kişi) 7 ve daha kalabalık hanelerde yaşıyor. Yani 5 kişiden büyük haneler yoksulluk sınırı altında kalanların yüzde 73'ünü oluşturuyor.

Kırsal kesim ve büyük aile dışında yoksulluğu en çok eğitim düzeyi etkiliyor. Yüksek eğitim görenlerin sadece yüzde 1.6'sı yoksulluk sınırının altında kalıyor. Buna karşılık yoksulluk oranı ilkokul mezunlarında yüzde 21.6'ya, okuryazar ama okul bitirmeyenlerde yüzde 33.2'ye okur-yazar olmayanlarda yüzde 44.1'e tırmanıyor.

TÜİK'in gelir dağılımı ve yoksulluk konularında daha kapsamlı çalışmalara yönelmesinde yarar görüyoruz. Veri seti zenginleştiği iktisat politikası tartışmalarında yoksullukla mücadele boyutu da öne çıkabilecektir. (23 Şubat 2006)

EKONOMİK İSTİKRARIN SIRRI

Konjonktürle ilgili görüşlerim biliniyor. Bence 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası ekonomide çok hasara yol açtı. Para politikasının etkisi gecikmeli ortaya çıkar. Olumsuz sonuçları bugün daha iyi görülmekte ve anlaşılmaktadır.

O nedenle son dönemde yapısal analizleri tercih ediyorum. Örneğin Dünya Bankası ülke direktörü A.Vorkink'in çalışmasını fırsat bilerek eğitim reformuna üç yazı ayırdım. Oradan kamu maliyesine geçecektim. Araya yoksulluk araştırması girdi.

2001'in kara günlerini hatırlatalım. Ağır bir mali kriz ekonomiyi ve toplumu derinden sarsmış. Ortalık felaket senaryosu kaynıyor. Moratorium, borç konsolidasyonu, hiperenflasyon, vs. Türkiye'nin ne zaman ve nasıl batacağı konuşuluyor.

Ama ekonomi karamsarları fena halde utandırdı. 2002 başından itibaren eğilim olumluya döndü. Büyüme ihracat çekti. Enflasyon ve faiz düştü. Kur yatay seyretti. Para politikası hatalarına rağmen 2003'de bugüne gelen fazilet dairesi başladı.

Bedelini toplum ödedi

Bu mucize nasıl gerçekleşti? O dönemde de, sonrasında da her fırsatta yazdık, anlattık. Ekonomik düzelmenin gerisinde tümü ile inanılmaz boyuttaki kamu kesimi faiz-dışı fazlaları yatmaktadır. Milli gelirin bu kadar yüksek bir bölümünü faiz ödemeye ayıran bir ekonominin toparlanmaması mümkün değildir.

Milli gelirin yüzde 6.5'ü tutarında faiz-dışı fazlanın anlamını vurgulamakta yarar görüyorum. Toplum devlete vergi ödüyor. Ama devlet vergilerle sağladığı gelirleri toplum hizmet götürmek için kullanıyor. Faiz ödemeye kullanıyor.

Bu satırları yazarken elim bir kaç kere "bütçe disiplini" ve "mali disiplin" demeye gitti. Sonra vazgeçtim. Açıklamam gerekiyor. Disiplin sözcüğü kamu harcamalarının denetim altında tutulmasını içeriyor. Döneme damgasını vuran ise farklı bir dinamiktir.

Peki nedir? Aslında sorunun cevabı günlük yaşamdan biliniyor. Yüksek faiz dışı fazla hedefleri vergilerdeki artışlarla tutturulmuştur. Devlet toplumdan daha fazla vergi toplamış, topluma götürdüğü hizmetleri sabit tutmuş, aradaki farkla faiz ödemiştir.

Enflasyonla mücadeledeki başarının tek nedeni budur. Vatandaş daha fazla vergi öderken daha az hizmet almıştır. Enflasyon ve faizler vatandaşın yaptığı bu büyük fedakarlık sayesinde düşmüştür. Makroekonomik istikrar bu sayede gelmiştir.

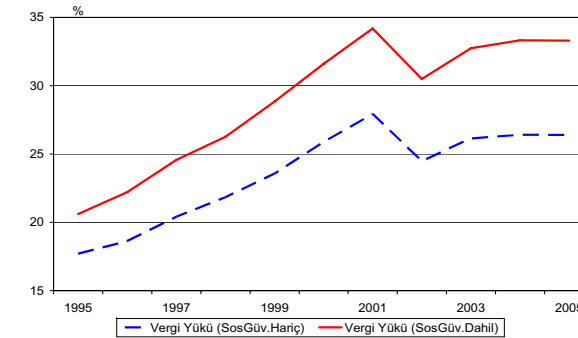
Vergi yükünün evrimi

Devlet Planlama Teşkilatı sitesinde Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2005) çok zengin bir veri setidir. Kamu maliyesi de içinde yer alıyor. Tablolardan biri Türkiye'de vergi yükünü gösteriyor.

Kamunun vergi gelirlerinin milli gelire oranına vergi yükü deniyor. Toplumun ürettiği gelirin ne kadarını devletin vergi olarak aldığını gösteriyor. DPT iki ayrı hesap yapıyor. Biri sadece vergileri kapsıyor. Diğerine ise sosyal güvenlik kurumlarına ödenen primleri de ekliyor.

Sonuçlar aşağıdaki tablodadır. 2005 benim tahminlerimdir. Altta kalan çizgide sosyal güvenlik kurumlarına ödenen primler yoktur. Üst çizgide dahildir. İkisi için de eğilim çok açık ve nettir. 1995'den 2001'e vergi yükü hızla artmış, sonra sabit kalmıştır.

Sosyal güvenlik primleri hariç vergi yükünde artış takriben 10 puan, sosyal güvenlik dahil vergi yükünde artış ise 13 puandır. Ödenen ek verginin cüzi bölümü vatandaşa hizmet olarak geri dönmüş, gerisi borcu çevirmek için yüksek reel faizlere gitmiştir. (26 Şubat 2006)

2005 SON ÇEYREKDE İSTİHDAM

Kasım sonunda üçüncü dönem milli gelir verilerini fırsat bilip uzun bir yazı dizisi yayınladım. Farklı açılardan "büyümenin kalitesini" sorguladım. 2003'den bugüne uygulanan yanlış para politikasının ekonomi nasıl köşeye sıkıştırdığını anlattım.

Ana temalardan biri istihdam ve işsizlik üzerine idi. Özetle, iç pazarda oluşan talep balonunun çektiği büyüme yeterince istihdam yaratmaz dedim. Mevcut politikaların istihdam dostu olmadığını söyledim.

Dolayısı ile TÜİK'in Kasım 2005 İlgücü Anketi sonuçları iki açıdan önem kazandı. Bir: son çeyrek itibarıyla istihdam ve işsizlik çıktı. İki: 2005 yıllık verileri de oluştu. Yani hem çeyrek hem de yıl bazında karşılaştırmalar mümkün oldu.

Neyse istihdam düşmemiş

Üçüncü çeyrek, yani Temmuz-Eylül arası üç ayın verileri ile başlayalım. 2004'den 2005'e yaz aylarında toplam istihdamda 36 bin kişilik bir düşüş gerçekleşmişti. Buna karşılık işsiz sayısı da 9 bin kişi gerilemişti.

Halbuki aynı dönemde çalışabilir yaştaki nüfus 994 bin kişi artmıştı. Bu ilginç durumun gerisinde, işgücüne katılım oranının yüzde 50.6'dan yüzde 48.4'e gerilemesi yatıyordu.

Dolayısı ile önce mutlak istihdam düzeyinde artış olup olmadığına baktım. 2004'ün son çeyreğinde istihdam 21.87 milyon kişi iken 2005'de 21.93 milyon kişiye yükselmiş. Yani istihdam 58 bin kişi artmış.

Ya işsizlik? 2004'ün son çeyreğinde 2.43 milyon işsiz varken 2005'de 2.61 milyon işsiz olmuş. İşsiz sayısı da 183 bin kişi artmış. İşsiz sayısındaki artışın istihdamdaki artışın üç katından fazla olduğuna dikkatinizi çekerim.

Aynı dönemde çalışabilir yaştaki nüfusa 957 bin kişi katılmış. Dolayısı ile hem istihdamın hem de işsizlerin artmasına rağmen geçen yıl yüzde 48.4 olan işgücüne katılım oranı yüzde 48'e gerilemiş.

Ama artmış da denemez

Durumun daha iyi kavramak için basit bir yöntem kullanalım. Çeyrekler yerine yarıyılları karşılaştıralım. 2004'ün ikinci yarısında istihdam edilen ortalama kişi sayısı 22.37 milyon, 2005'de ise 22.38 milyondur.

Evet, doğru okudunuz. Temmuz-Aralık dönemi için son bir yılda ekonominin yaratabildiği yeni istihdam sadece 11 bin kişidir. Bekleneceği gibi aynı dönemde işsiz sayısı 87 bin, nüfus 1.06 milyon, çalışabilir yaştaki nüfus 980 bin kişi yükselmiştir. Ve işgücüne katılım oranı yüzde 49.5'dan yüzde 47.7'ye inmiştir.

Bu sonuçlar nüfusu durağan ve işgücüne katılım oranı yüksek bir ekonomi için yeterli kabul edilebilir. Başarılı bile bulunabilir. Örnek olarak aklıma hemen Polonya, Macaristan gibi yeni AB üyesi ülkeler geliyor.

Ancak Türkiye için durum çok farklıdır. Bir: çalışma yaşındaki nüfusa her yıl 1 milyon insan ekleniyor. İki: katılım oranı dünyanın en düşüklerinden biridir. Dolayısı ile mevcut istihdam eğilimleri Türkiye için yetersizdir. Hatta orta dönemde siyasi ve toplumsal açıdan çok tehlikelidir.

Ekonomiye bugünlere getiren yanlış para politikasını savunan kesimlerin istihdam ve işsizlik konularını fazla dert ettiklerini sanmıyorum. Ben çok önemsiyorum. Ayrıntılı analizi sürdüreceğim. (28 Şubat 2006)

İŞSİZLİĞİN FARKLI RESİMLERİ

TÜİK'in Kasım 2005 İlgücü Anketi sonuçlarına bakıyoruz. 2003'den bugüne uygulanan yanlış para politikasının istihdam üstündeki olumsuz etkileri giderek belirginlik kazanıyor. Olayın bu boyutunun anlaşılmasını çok önemsiyoruz.

2005'in son çeyreğini 2004'ün son çeyreği ile karşılaştırıyoruz. Dolayısı ile verileri mevsimlik etkileri düzeltmeden kullanabiliyoruz. Geçen yazıda nüfus, çalışabilir nüfus, işgücü, işgücüne katılım oranı, istihdam ve işsizlik verilerine baktık.

Özetle, son çeyrek itibarıyla 2004'den 2005'e nüfusun 1.06 milyon kişi, çalışabilir yaştaki nüfusun 957 bin kişi, istihdamın 58 bin kişi, işsizlerin 158 bin kişi arttığını ve işgücüne katılım oranının 0.4 puan düştüğünü saptadık.

Nerede bu insanlar?

Sayıları böyle yanyana koyunca bir gariplik olduğu hemen hissediliyor. Çalışabilir yaştaki nüfus 957 bin kişi artıyor. Bunların yüzde 6'sı (58 bin) şu yada bu şekilde çalışmaya başlıyor. Yüzde 16.5'u (158 bin) işsiz ordusunu katılıyor.

İkisini toplayınca yüzde 22.5 (216 bin) ediyor. Pekala geriye kalan yüzde 77.5'a (741 bin kişi) ne oluyor? Çalışmıyorlar. Ama işsiz de değiller. Ortada garip bir durum olduğu bence çok açık.

Bu tür bilmecelere düşkünlüğüm biliniyor. İktisatçılığı sevmemin önde gelen nedenlerinden biri ekonomilerde böyle durumlara sık raslanmasıdır. Çıplak gözle görünenin arkasına gitme ihtiyacının oluşmasıdır.

Doğallıkla bilmece çözerken neyi nerede arayacağını bilmek önem kazanır. Bu noktada iktisat politikaları ve konjonktür hakkındaki genel hipotez ve analizler yol gösterici rol oynarlar. Benim için de öyle oldu.

İş aramıyor ama

TÜİK İlgücü Anketi işgücüne dahil olmayanlar hakkında ayrıntılı bilgi veriyor. Çalışabilir yaşta oldukları halde ne çalışan ne de iş arıyorum diyenleri yedi kategoriye bölüyor: öğrenciler, ev işleri ile meşgul olanlar, emekliler, vs.

Ancak bir kategori var ki bizim çok ilgimizi çekiyor: "iş aramayıp, işbaşı yapmaya hazır olanlar." Biraz açmak istiyorum.

Ankette önce bir işte çalışıp çalışmadığı soruluyor. Hayır diyene, son üç ay içinde iş arayıp aramadığı soruluyor. Evet diyen işsiz kabul ediliyor. Hayır diyene işbaşı yapmaya hazır mısın diye soruluyor. Evet diyenler bu kategoriye oluşturuyor.

2004'ün son çeyreğinde 1.06 milyon kişi işbaşı yapmaya hazırım demiş. 2005'in son çeyreğinde bu sayı 1.83 milyon kişiye yükselmiş. Yani iş aramıyorum ama iş bulsam işbaşı yapmaya hazırım diyenlerin sayısı 774 bin kişi artmış.

Ne ilginç tesadüf, değil mi! Yukarıda 741 bin kişi kaybetmiştik. Şimdi 774 bin kişi bulduk. Hangi kategoride bulduk? İşsize açıkça işsiz demeyip kibarca işsiz diyen bir kategoride bulduk.

Manzara açıktır. Son çeyrek itibarıyla son bir yılda işsiz sayısındaki artış 158 bin değil 932 bin kişidir. Çalışabilir yaştaki nüfus artışına neredeyse eşittir. İstihdam ve işsizlik konusunun ayrıntılı analizini sürdüreceğim. (2 Mart 2006)

İŞSİZLİK ORANI KORKUTUYOR

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının olumsuz sonuçları her geçen gün daha belirgin hale geliyor. Türkiye ekonomisinde yol açtığı hasar daha iyi anlaşılıyor. Büyüyen tehlikelere işaret edenler çoğalıyor.

Yüksek gecelik faizlerin aşırı-değerli TL üstünden özellikle istihdam ve işsizliğe olumsuz etkilerini çok önemsiyorum. Kamuoyunu istihdam ve işsizlikteki kötü gidişat konusunda uyarmaya çalışıyorum.

Hafta içi yazılarımda TÜİK'in 2005 Kasım işgücü anketi sonuçlarına baktım. 2005'in son çeyreğini bir yıl öncesi ile karşılaştırdım. Bir yılda istihdam edilenlerin 58 bin, işsizlerin 183 bin, iş bulsa çalışacak olanların ise 774 bin kişi arttığı ortaya çıktı.

Bugün 2005'in tümünde işsizlik oranlarına bakacağım. TÜİK yıllık verileri üç aylık verilerin ortalaması olarak hesaplıyor. Yıl içinde ortalama çalışan, ortalama işsiz sayısı, ortalama nüfus, vs. anlamına geliyor.

İşsizlik oranında artış

TÜİK'in açıkladığı işsizlik oranı ile başlayalım. 2004'den 2005'e işsiz sayısında 22 bin artış görüldü. İşsizler 2.5 milyon kişi oluyor. İşgücü 276 bin artışla 24.6 milyona çıkıyor. Dolayısı ile işsizlik oranı yüzde 10.3 düzeyinde sabit kalıyor.

Öte yandan 2004'den 2005'e nüfusta 1.06 milyon, 15 yaşın üstündeki çalışabilir nüfusta 920 bin, istihdamda 255 bin kişi artış var. Yani istihdam nüfusun çok altında artarken işsizlik oranı artmıyor.

Geçen yazıda bu bilmeden bir çözüme işaret ettik. İşgücüne dahil olmayıp "iş aramayıp, işbaşı yapmaya hazır olanlar" kategorisini tanıttık. 2004'de 1.2 milyon iken 2005'de 1.7 milyon kişiye yükseliyor. 491 bin kişi artış var.

İşsizlik oranını bu kategoriye katarak yapabiliriz. İşbaşı yapmaya hazır sayısını işgücüne ve işsizlere ekliyoruz. İşsiz sayısı 2004'de 3.7 milyon, 2005'de 4.2 milyon kişi çıkıyor. İşsizlik oranı da 2004'de yüzde 14.6'ya, 2005'de yüzde 16.1'e tırmanıyor.

Dört kişiden biri işsiz

Madalyonun bir başka yüzü daha var. Türkiye'de işgücüne katılma oranı hem benzer ülkelerin çok altında hem de her yıl geriliyor. Demek ki makul bir katılma oranı varsayarak işsizlik sorununun gerçek boyutunu daha iyi görebiliriz.

26 Ocak 2006 tarihli yazımda 2005'in tahmini sayılarına bu yöntemi uygulamıştım. Kesin sayılarla yenilemekte yarar gördüm. Mutlak değerler çok oynamadı. Ama durumun vahametini bir kez daha hatırlatmak istedim.

2005'de ortalama nüfus 71.6 milyon kişi. 15-64 yaş grubundakiler (yüzde 65.3) 46.7 milyon kişi ediyor. Polonya'nın yüzde 63.7'lik işgücüne katılma oranı ile toplam işgücü 29.8 milyon kişi çıkıyor.

Bundan 22 milyon kişi istihdamı düşüyoruz. Geriye 7.7 milyon işsiz kalıyor. İşsizlik oranı da yüzde 26'ya yükseliyor. Türkiye'de dört kişiden biri işsizdir. İktisat politikalarının öncelikli hedefi hızlı istihdam artışını temin edecek hızlı büyüme olmalıdır. Devam edeceğim. (5 Mart 2006)

İSTİHDAM VE İŞSİZLİK SENARYOLARI

Türkiye için hem kısa hem uzun dönemde en tehlikeli ekonomik sorun nedir? Hiç tereddütsüz cevap veriyoruz. Artan nüfusun beklentilerini tatmin edecek düzeyde istihdam yaratılmaması yani işsizliğin giderek daha da yaygınlaşmasıdır. Çünkü istihdam ve işsizlik toplumsal ve siyasi istikrar için hayati öneme sahiptir.

Geçen yazıda hesapladık. Uluslararası ortalamalar Türkiye'de çalışma yaşındaki dört kişiden birinin işsiz olduğuna işaret ediyor. Üstelik işsizlik her gün artıyor. Genç ve nisbeten iyi eğitilmiş nüfusun giderek daha azını çalıştırabilen bir ekonomik yapı siyaseten sürdürülemez. Diğer konularda başarılı olması bu sonucu değiştirmez. Hiç bir toplum bu gidişata izin vermez.

Maalesef 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası istihdam dostu "güçlü büyümeye geçişi" engelledi. Acil önlem alınmadığı takdirde yaptığı kalıcı hasar bırakması ihtimali belirdi. Kamuoyunu özellikle uyarıyorum.

Varsayımlar

İstihdam konusu çok denklemlidir. Bir: çalışma yaşında nüfusta işgücüne katılma oranı çok düşüktür, İki: tarım istihdamı yüksektir. Üç: ücretli istihdam düşüktür Dört: sanayi istihdamı azdır.

Gelecek senaryoları için önümüzdeki on yılı aldım. 2005 verileri yayınlandı. 2015 için hedef büyüklükleri saptayarak yola çıktım. Nüfus artış hızını küçük bir düşüşle yüzde 1.3 kabul ettim. 2015 nüfusu 81.3 milyon kişi çıktı.

Demografik özellikler nedeni ile 15-64 yaş grubunun nüfustaki payı bu dönemde yükselecektir. 2005'de yüzde 65.3'den 2015'de yüzde 67.7'ye yükseleceğini kabul ettim. Çalışabilir yaştaki nüfusun 2015'de 54.4 milyon kişiye ulaşacağını buldum.

İşgücüne katılma oranı için bugünkü Polonya'yı hedefledim. 2005'de yüzde 52.5'dan 2015'de yüzde 65'e çıkacağını öngördüm. 2005'de 24.6 milyon kişi olan işgücünün 2015'de 35.3 milyon kişiye çıkacağını hesapladım.

Senaryolar

Geriyeye üç değişken kaldı: tarım istihdamı, işsizlik oranı ve sanayi istihdamı. İlk senaryoda tarım istihdamının onyılda yarıya düşeceğini, işsizlik oranının ise yüzde 10.3'de sabit kalacağını varsaydım.

Ortalama yıllık artış istihdamda yüzde 3.8, tarım-dışı istihdamda yüzde 6.3 çıktı. Onyılda tarım-dışında 13.1 milyon istihdam yaratmak gerekiyor. Yılda 1.3 milyona geliyor. Bilgi: 2004-05 ortalaması rekor büyüme ile yılda 780 bin kişidir.

İkinci senaryoda işsiz sayısını 2005'in değeri olan 2.5 milyonda sabit tuttum (ilkinde oranı aynı kaldığı halde işsiz sayısı 1.1 milyon artıyordu). Ortalama yıllık artış istihdamda yüzde 4.1'e, tarım dışı istihdamda yüzde 6.7'ye yükseldi. Onyılda yaratılması gereken tarım-dışı istihdam 14.1 milyona, yıllık ortalama 1.4 milyona tırmandı.

Nihayet milli gelirden rekor büyümenin gerçekleştiği 2004-05 dönemi istihdam eğilimlerini önümüzdeki onıyla uzattım. İşsiz sayısı 2.7 milyon artışla 5.2 milyona, işsizlik oranı da yüzde 14.7'ye yükseldi.

Sayıların anlamı açıktır. İktisat politikaları istihdamı ihmal edemez. Nokta. (7 Mart 2006)

SAADET ZİNCİRİ TEKLIYOR

Saadet zincirleri internetin ilk günlerinde çok popülerdi. Biliniyor ama kısaca hatırlatmak istiyorum. Bir tanıdığınızdan masum gibi duran bir mektupla alıyorsunuz. Sonunda isim ve adres listeleri bulunuyor.

Liste başındakilere küçük bir para yollayıp listeden siliyorsunuz. Liste sonuna kendi isminizi yazıyorsunuz. Yeni mektubu liste sayısı kadar tanıdığınıza yolluyorsunuz. Bunu yapınca kısa süre içinde büyük bir servet garanti ediliyor.

Mevduat faizlerinin serbest bırakılmasından önceki dönemde "bankerler" böyle çalışıyordu. Sisteme yeni girenlerin paraları ile eskilere yüksek faiz ödeniyordu. Bir gün taze para girişi durdu. İskambil kağıdından kurulan bina yıkılıverdi.

Sistemin kuralı basittir. Saadet zincirini ilk başlatanlar, arada kopukluklar olsa bile mutlaka kar eder. İkinci dalgada katılanlar, şanslı iseler anaparalarını kurtarırlar. Trene son binenler ise hava alırlar.

Yüksek faiz, düşük kur, vs.

Konjonktür ilgili analizim ve ekonominin sorunlarına getirdiğim teşhis biliniyor. Son dönemde her yazımda 2003 sonrası uygulanan yanlış para politikasının olumsuz etkilerine değiniyorum.

Konuyu kısaca hatırlatalım. Seçimi kazanan hükümet IMF ile yapılan programa sahip çıkıyor. Sıkı maliye politikasını benimsiyor. Bütçe üst üste rekor düzeyde faiz dışı fazla veriyor. Kamu borcu reel olarak düşmeye başlıyor. O arada AB üyeliği somutlaşıyor. İçeride ve dışarıda Türkiye'nin geleceğine güven artıyor.

Paralelinde dış dünyada likidite bolluğu yaşanıyor. Uluslararası mali piyasalar yüksek getiri peşine düşüyor. Riskler küçümseniyor. Biraz da sürü davranışı etkisi ile kaynaklar daha riskli yatırımlara yöneliyor. Uluslararası varlık balonu oluşuyor.

İşte tam bu noktada devreye para politikasında yapılan vahim hata giriyor. Kısa vadeli faizler çok yüksek tutuluyor. Neye kıyasla yüksek? Maliye politikasında sağlanan disipline ve uluslararası mali piyasada oluşan balona kıyasla çok yüksek.

Sonrasını hep beraber yaşadık. İlginç bir çevrisellik oluştu. Yüksek faiz dış fonları getirdi. Giren döviz kuru aşağı çaktı. Kurun inişi dış yatırımcının getirisini yükseltti. Giren kaynak arttı. Üç yıl böyle geçti.

Mızrak ve çuval

Bob Dylan bir şarkısında Başkan Lincoln'e atfen şöyle der: "bazıları daima aldanabilir; herkes bazen aldanabilir; ama herkes daima aldanmaz". Bence çok gerçekçi bir gözlem. Bize de uyuyor.

Önce küçük bir azınlık para politikasındaki vahim hatalara işaret etti Kamuoyu etkilenmedi. Ama kaçınılmaz olumsuz sonuçlar zamanla gelmeye başladı. Kamuoyunda seslerini yükseltenler de arttı.

Tekrar edelim. 2003 sonrasında uygulanan para politikası çok yanlıştı. Ekonomiye verdiği zararın saklanması mümkün değildi. Yanlış politikanın tetiklediği saadet zinciri şimdi teklüyor. Bir gün kopacak. Mızrağın çuvala girmediği daha iyi kavranacak. (9 Mart 2006)

İKTİSAT VE AHLAK

Bir yandan, elektronik posta mesajları özellikle kur-faiz-borsa üçgenine sıkışıp kalmakla suçluyor. Ama vatandaş karşısında görünce öncelikle kuru, faizi ve borsayı soruyor, konjonktür tahminlerimi kapmaya çalışıyor.

Dolayısı ile bugün bilgisayarımın başına küçük bir açmazla oturdum. Mali piyasalarda hareketli geçen haftayı mı değerlendirmeliyim? Yoksa onun dışında bir konuda mı yazmalıyım? İkincisinde karar kıldım.

"Saadet Zinciri Tekliyor" başlıklı son yazım bu aşamada yeterli geldi. Çünkü önümüzdeki dönem para politikasını tartışmak için Merkez Bankası yönetiminin kesinleşmesi gerekiyor.

Ayrıca sevgili dostum Ege Cansen'den esinlendim. Dün "yüksek faiz-düşük kur mücahidi iktisatçılara yüklenmek" yerine "Kanun Hakimiyeti" üstüne ikinci yazısını yazdı. Böylesine önemli bir konuyu Ege'nin tekeline bırakamazdım.

Kurallar, kanunlar, kurumlar

Ekonomik faaliyetlerin içinde gerçekleştiği insani-toplumsal çerçeveyi önemseyen iktisatçı sayısı son yıllarda hızla artıyor. Bence iktisat teorisi özüne geri dönüyor. Unutmayalım ki mesleğin kuruluş döneminde zaten bu yaklaşım hakimdi.

Örneğin Adam Smith ahlak hocasıdır. İlk kitabı "Ahlaki Duygular Teorisi" başlığını taşır. İktisadi analizin dar kapsamlı teknik-matematik kalıplara indirgenmesi 20.inci yüzyıla özgüdür. Çıkmaz sokak olduğu görülmüştür. Etkinliği azalmaktadır.

Bireyin davranışlarını biçimlendiren kuralların varlığı toplumu mümkün kılar. Başlangıçta kurallar formel (şekil şartına bağlı) değildir. Zaman içinde bir bölümü formelleşir. Yazılı hale gelince kanun olur.

Kural nedir? Çıkarımızla örtüşmeyen bir davranışı kabullenmek zorunluluğudur. Formel olmayan kuralın müeyyidesi toplumun tepkisidir. Formel kuralda kamu otoritesi uyumu sağlar. İngilizce "enforcement" sözcüğü "güç, zorlama" içerir.

Bireylerin kural kümeleri etrafında anlaşması ile kurumlar oluşur. Kurum kurallara uymayı ve kuralları değiştirmeyi düzenler. Kuralların bireye ve topluma maliyetini düşürür.

Bireylere geleceğe yatırım yapma güveni veren ve üretken faaliyetlerin getirisini yükselten kurumların varlığı ekonomik gelişmeyi teşvik eder. İlk kanunları üstünlüğü ve demokrasidir. İkincisi piyasa ekonomisidir.

Yararlı bir kitap

Neden Türkiye'de kanunlar uygulanamaz? Neden vergi kaçırılır? Gecekondu yapılır? Yol kenarlarına çift park edilir? Emniyet şeridine girilir? Ege'yi de ilgilendiren bu sorulara ilerideki yazılarımda cevap arayacağım.

İlgilenen okuyucularına beğendiğim bir kitabı tavsiye ediyorum. Yazarı halen TÜİK başkanlığı görevini sürdüren Dr.Ömer Demir: "İktisat ve Ahlak" (Liberte yay. Ankara 2003). Kurumsal iktisatla ilgili alanlarda diğer Türkçe eserler kaynakçada yer alıyor. (12 Mart 2006)

AHLAKİ DEĞERLER VE KAMUSAL ALAN

İktisatla ahlak arasındaki ilişkiyi araştırıyoruz. Toplumsal yaşamın kurucu unsuruna kural dedik. Bireyin çıkarı ile örtüşmeyen davranışı kabullenmesi diye tanımladık. Şekil şartına bağlanan (formel) kurala kanun, kurallar kümesine kurum dedik.

Fırsat buldukça bu konuları yazıyorum. Örneğin "Özel Hakikat ve Kamusal Yalan" başlıklı yazımda (29/5/2003) önemli bir kurumsal iktisatçıyı, Güney Kaliforniya Üniversitesi (USC) öğretim üyesi Timur Kuran'ı tanıttım. Kitabını önerdim: Yalanla Yaşamak – Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları (çev.A.Tümertekin, Yapı Kredi Yay. İstanbul 2001).

Sorunu şu şekilde vazedelim. Bazı toplumlarda özel alanda ve kamu alanında farklı ahlaki değerlerin geçerli olduğunu gözlüyoruz. Örneğin özel alanda ayıplanan davranış kamu alanında normal karşılanıyor. Bu ilginç durumun nedenleri ve sonuçları nelerdir?

Devletin malı deniz

Böylece en sevdiğim temalardan birine geldim. Türkiye'de kanunların uygulanmasında yaşanan zorluklar idari yetersizlikten kaynaklanmaz. Çok önemli zihniyet ve ahlak boyutu taşır.

Yolda bulduğu parayı sahibine iade eden, yazılı belgesi olmasa bile borcuna son kurşuna kadar sadık, kursağına haram para girmemiş bir vatandaş düşünelim. Güçlü ahlaki değerlere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Devam edelim. Sizce bu vatandaş faturasız mal alır satar mı? Gelir vergisi ödememek için geliri saklar mı? Ruhsatsız inşaat yapar mı? Bekleme kuyruklarına yandan sızar mı? Vergi denetçisine rüşvet verir mi?

Bu soruları güvenle "hayır yapmaz" diyemezsiniz. Çünkü özel alandaki güçlü ahlaki değerlerin kamu alanını kapsamadığını bilirsiniz. Türkiye'de sıradan vatandaşın kamudan haksız menfaat elde etmesi toplum vicdanını rahatsız etmez. Tersine, beceri kabul edilir. Takdir edilir.

Herkes hırsız ama...

Yeniköy'den İstinye'ye gelen yol tek şeride düşünce tıkanıyor. İki şeritli kısımda sağdan sızarak öne geçme olanağı çıkıyor. Genellikle iki şeridin tam ortasında durup sızmacıları sinirlendiriyorum. Bazen bırakıyorum. Sızanları izliyorum.

Kadın-erkek, zengin-fakir, genç-yaşlı, okumuş-cahil, vs. herkes yapıyor. Her cinsten, yaştan, eğitim düzeyinden ve gelir grubundan vatandaş sağdan sızmaya kalkışıyor. Ahlaken bunun bir sorun olduğunu düşünmüyör.

İktisat literatüründe buna "bedavacılık" deniyor. Sızan darboğazı çabuk geçiyor. Bedelini kurala uyduğu için zamanı çalınan diğerleri ödüyor. Aslında herkes hırsız ama kendini ahlaki görüyor. Çünkü kamudan çalmak ahlaksızlık sayılmıyor.

Türkiye'nin ahlaki değerleri neden böyle? Cevap aramayı sürdüreceğiz. (14 Mart 2006)

HUKUK VE AHLAK

İktisat-ahlak ilişkisini deşiyoruz. Bireyin çıkarı ile örtüşmediği halde bir davranışı kabullenmesini kural sağlar. Şekil şartına bağlanmış (formel) kurala kanun (hukuk) denir. Bunlara uyulmasını devlet gücü temin eder.

Ancak diğerlerinin uyduğu kuralı delmek yani "bedavacılık" birey için çok karlıdır. Ama herkes bedavacı olmaya kalkınca sistem çöker. Herkes zararlı çıkar. İktisat literatüründe bu duruma "koordinasyon sorunu" denir.

Bu noktada devreye zihniyet boyutu girer. Bir toplumda özel ahlakla kamusal ahlak ayrışabilir. Kamusal alanda "bedavacılık" yüceltilebilir. "Devlet malı deniz, yemeyen domuz" özdeyişini örnek verebiliriz.

Ancak özel ve kamusal ahlak arasındaki bu kopuşa tüm toplumlarda raslanmaz. Karşımızda çok önemli bir soru vardır. Neden bazı toplumlarda bedavacılık zihniyeti hakim oluyor? Diğerlerinde olmuyor?

İki farklı hukuk sistemi

Kamusal ahlak sorunlarının bir ucunda toplum diğer ucunda da devlet yer almak zorundadır. Daha açık söyleyelim. Kamusal ahlak, tanım icabı, vatandaşın devletle olduğu kadar devletin vatandaşla ilişkilerini yansıtır.

Vatandaş-devlet ilişkileri hukuk sisteminde somutlaşır. Dolayısı ile bir toplumda hukuki yapının oluşum ve özelliklerinin analizi önem kazanır. Böylece hem mülkiyet haklarının hem de kamusal ahlakın belirlenmesine ışık tutmak mümkün olur.

Bekleneceği gibi, hukuk ve iktisat ilişkisini gündeme kurumsal iktisat okulu taşıdı. Yale Üniversitesinden A.Shleifer, Harvard'dan E.Glaeser, Dünya Bankasından S.Djankov gibi araştırmacılar ilginç çalışmalara imza attılar.

Dünya çapında en yaygın uygulanan iki hukuk sistemi karşılaştırıldı: anglosakson "avam hukuku" (common law), Fransız sivil hukuku. İlki daha ademimerkeziyetçi ikincisi ise daha merkeziyetçi yargı sistemlerine tekabül ediyor. Örneğin ilkinde jüriler, ikincisinde profesyonel yargıçlar öne çıkıyor.

Djankov ve arkadaşlarının Quarterly Journal of Economics'de (2003) "Mahkemeler" adlı bir makalesi yayınlandı. 109 ülkede kira ödemeyen kiracının tahliyesini ve karşılıksız çekin tahsilini inceliyor. Bu amaçla uygulamayı yavaşlatan usul şekilciliği ölçüsü geliştiriyor. İki hukuk kökeninden gelen ülkelerdeki farklılığı yakalıyor.

Yolsuzluğun hukuki kökeni

Yargıda merkeziyetçilik beraberinde usul şekilciliği getiriyor. Mahkemenin kesinleşmesi ve kararın fiilen uygulanması çok daha uzun zaman süresi gerektiriyor. Anlaşmazlıkların yargı yolu ile hızlı ve etkin çözümü zorlaşıyor. .

Hukuk işlemeyince vatandaş ne yapıyor? Sorunlarını hukuk dışı yollardan halletmenin yöntemlerini geliştiriyor. Hem kamu kadroları hem de toplum bunları meşru görmeye Kamu ile diğer ilişkilerine de yansıtıyor.

Özetle, Fransız kökenli hukuk sistemine benimseyen ülkelerde kamuda kötü yönetim ve yolsuzluğa daha yaygın raslanıyor. Devam edeceğim. (16 Mart 2006)

BÜTÇE DISİPLİNİ SÜRÜYOR

Geçen hafta iktisat-ahlak ilişkilerine baktık. Üç temel kavramı tanımladık: kural, kanun ve kurum. "Bedavacılık" zihniyetini ve kamusal alanda ahlaki değerleri yozlaştırmasını gösterdik. Vatandaş devlet ilişkisine ulaştık.

Sorunu açıklamak için kurumsal iktisatçıların araştırmalarına başvurduk. Fransa kökenli merkeziyetçi hukuk sistemini benimseyen devletlerde kötü yönetim ve yolsuzluğun daha yaygın olduğunu saptadık.

Sıra analizin mantıki sonucu olan bürokrasi-ahlak ilişkisine geldi. Diziye onunla bitirecektim. Ama Merkez Bankası atamaları gerginliğe dönüştü. Yanlış anlamaları engellemek için bu önemli konuyu ileri tarihe atmaya karar verdim.

Bütçede yeni yöntem

Asaf Savaş Akat

33

GAZETE YAZILARI - 13

Maliye politikasını çok önemsemediğim biliniyor. Türkiye'yi 2001'de yaşanan mali krizden uygulanan sıkı maliye politikasının çıkardığını her fırsatta söylüyorum. Bugünün istikrarlı makroekonomik ortamını tümü ile bütçe disiplinine malediyorum.

Dolayısı ile bütçe gelişmelerini çok yakından izlerim. En geç iki-üç ayda bir mutlaka bütçe verilerini okuyucularım için değerlendiririm. Ana eğilimler hakkında bilgilendiririm.

Bu yıl bir sorun var. Maliye Bakanlığı bütçe sınıflama yöntemini değiştirdi. Bunun olumlu bulduğumu hemen belirtmeliyim. Son yıllarda bütçe ve kamu maliyesinde önemli reformlar yapılıyor. Şüphesiz AB üyeliği de bunda etkili oluyor.

"Madem olumlu neden sorun?" diyeceksiniz. Şöyle ki, sınıflama değişince bir önceki yılla karşılaştırma yapılamıyor. Bakanlık da bir türlü önceki yıllar bütçelerini yeni yöntemle göre yeniden hesaplayıp yayınlamadı. Elimiz kolumuz bağlandı.

Yüksek faiz-dışı fazla

Düşük enflasyonlu ülkelerde maliye politikasının göstergesi bütçe dengesidir. Türkiye'de enflasyon hala yüksek seyrediyor. O nedenle bütçe gelirlerinden faiz-dışı bütçe harcamalarını düşerek elde edilen faiz-dışı bütçe dengesi izleniyor. Aynı zamanda IMF ile yapılan Standby Anlaşmasında performans kriteri kabul ediliyor.

Ocak-Şubat döneminde bütçe 8.3 milyar YTL faiz dışı fazla verdi. 2006'nın yıl sonu faiz-dışı fazla hedefi 32.3 milyar YTL'dir. Yani yıllık hedefin dörtte birine (yüzde 26.5) iki ayda ulaşıldı.

Ancak, IMF bütçeye bazı bütçe gelirlerini faiz-dışı fazla hesabına katmıyor. Örneğin Ocak'ta ödenen Telekom özelleştirme geliri 1.4 milyar YTL'yi kabul etmiyor. Ayrıca IMF tanımlı faiz-dışı fazla gecikmeli yayınlanıyor.

Fortis Araştırma Bölümü Ocak-Şubat dönemi için IMF tanımlı bütçe faiz-dışı fazlasını hesaplamış. Yılın ilk iki ayında 6.5 milyar YTL ile geçen yıla kıyasla yüzde 24 artış bulmuşlar.

Bu artış oranı bütçe disiplininin 2006'nın ilk iki ayında güçlenerek sürdüğü anlamına geliyor. (19 Mart 2006)

KAMUDA YÖNETİCİ ATAMASI

Salı akşamı Ekodiyalog'da ilginç bir soru geldi. "Yaygın kayıt-dışılığın istatistiki verileri gerçeklerden uzaklaştırması sizi geleceği tahmin ederken zorlamıyor mu? Bu işi hangi motivasyonla yapıyorsunuz?"

Cevabım "heyecan" oldu. Kayıt içinde ekonomi ve güvenilir veriler makro istikrarla beraber geliyor. Bu ise iktisatçı için sıkıcı bir ortam demek. Halbuki Türkiye kelimenin tam anlamı ile sürprizler ülkesi. Veriler belki yetersiz ama heyecan çok.

Merkez Bankası başkanının atanmasını örnek verebiliriz. Yöntemi kanunla düzenlenmiştir. Tarihi yıllar öncesinden bellidir. Günü geldiğinde yapılır. Yani içeriği ne kadar önemli olursa olsun idari açıdan sıradan bir olaydır.

Daha doğrusu öyle olması gerekir. Ama burası Türkiye'dir. Sıradan atamanın hikayesi heyecanlı bir macera romanına dönüşür. Bize de yazacak konu çıkar.

Kabahat kimde?

Merkez Bankasına başkan atama sürecinde yaşanan tatsızlık basına çok mürekkep, televizyonlara çok elektrik harlattı. Bizim cenahta yaygın teşhis hatanın tümü ile hükümetin davranışlarından kaynaklandığı şeklinde.

Eleştirilerin ana ekseninde zamanlama yatıyor. Cumhurbaşkanı'nın atamalarındaki tutumu bildiğine göre, yeni başkanın kararnamesi Cumhurbaşkanı'na yeterince erken gönderilmiş olsa bu belirsizlik oluşmazdı deniyor.

Örnek olarak da ABD Merkez Bankasındaki görev değişimi gösteriliyor. Hakikaten Bush aylar önce Bernanke'yi seçti. Günü geldiğinde Greenspan ayrıldı. Hiç sorun yaşanmadı.

Asaf Savaş Akat

34

GAZETE YAZILARI - 13

Önemli atamaların son dakikaya bırakılmasının yanlışlığı konusundaki eleştiriye kesinlikle katılıyorum. Ancak, bu durumun şu andaki hükümetten kaynakladığına ikna olmuş değilim. Yüksek kamu görevlerine atama sisteminin bütününe bakmakta yarar görüyorum.

Sorumluluk, denetim ve şeffaflık

Madem herkes ABD'yi örnek veriyor, ben de oradan devam edeceğim. Amerika yönetiminde sürekliliği çok önemser. Genel kural bir yönetim yerinde iken bir sonrakinin seçilmesidir. Bunun Cumhurbaşkanı'dan dernek yöneticilerine kadar örneği çoktur.

Kamu görevlerine atamada üç boyut öne çıkar. Bir: atama yetkisi siyasi sorumluluğu olanıdır. Başka türlü düşünülemez. Federal hükümet düzeyinde siyasi sorumluluk Cumhurbaşkanı'dır. Atamayı doğrudan o yapar.

İki: görev önemli ise atama yasama denetimine tabidir. Bu yetkiyi eyaletleri temsil eden Senato kullanır. Anayasaya göre Senato'nun "tavsiye ve olur" (advise and consent) gerekir.

Üç: denetim şeffaftır. Yönetici Senato önünde sınavdan geçer. Tüm süreç kamuya açıktır. Eleştiriler yüzüne söylenir. Cevaplandırır. Toplum da yöneticiyi tanır. Görevi hakkıyla yapıp yapamayacağını hakkında kanaat oluşturur.

Türkiye'nin mevcut sisteminin farkı derhal görülüyor. Siyasi sorumluluk ve denetimde şeffaflık boyutlarını özellikle vurgulamak istiyorum. (23 Mart 2006)

AYAKLANMANIN DÜNÜ VE YARINI

Bir kez daha Fransa'dan sokak çatışmaları televizyon ekranlarını dolduruyor. Birkaç ay önce varoşları seyretmiştik. Akşamları eğlenmek için araba yakanların hepsi genç, çoğu müslümandı.

Bu kez hareket Paris'in merkezine taşındı. Sokağa inenler gene genç ama müslüman değil. Paris'in çeşitli üniversitelerinde okuyan fransız kökenliler. Adı sık geçen Sorbonne bu üniversitelerden biridir. Fransızların ayaklanma gelenekleri güçlüdür. 1789'da Paris halkının Bastil'deki hapisaneyi basması kral ve kraliçenin idamına giden süreci başlatmıştı. Paris o günden bugüne başarılı başarısız çok ayaklanma gördü.

Bunlardan biri benim neslimi çok etkiledi. 1968'de Paris'de başlayan öğrenci ayaklanması milli kahraman General de Gaulle'i iktidardan uzaklaştırdı. Türkiye'ye taşıma çabaları ise çok sayıda parlak gencin yaşamını söndürdü.

Biz ayaklanma sevmezdik

Osmanlı-Türk toplumunda güçlü bir ayaklanma geleneğinden söz etmek olanaksızdır. Güçsüzü de yoktur. Derlerde ve konuşmalarda bazen bu konu açılır. Şaka ile karışık, sonuncusu 16.ıncı yüzyılda Celali isyanlarıdır derim.

Bu ilginç durumu iki ana nedene atfediyorum. Birincisi, imparatorluğun dini-etnik mozayığı Türk-müslüman kesime devletle özel bir ilişki kurduyor. Devletin kutsallaştırılmasını yönetilenler de benimsiyor.

İkincisi ilkinin günlük yaşama yansımalarıdır. Ayaklanma dediğimiz neticede müşterek bir soruna müşterek bir çözüm arayışıdır. Osmanlı-Türk toplumu buna hep tereddütle bakar. Bireysel çözüm aramayı tercih eder.

Eski okuyucularım bu konuda verdiğim örnekleri biliyor. Vatandaşın su kesintisine çözümü sudeposu ve hidrofordur. Yüksek enflasyonda tasarruflarını döviz çevirir. İş bulamayınca torpil arar, işporta tezgahı açar, gecekondu yapar.

"Sorun işsizlik, aptal!"

Yani toplumun mevcut sorunlardan sorumlu tuttuğu yönetime karşı tepkisini sokağa taşıması karmaşık bir olaydır. Ancak, bu süreçte bazı etkenler öne çıkıyor. Bunlar içinde biri, işsizlik yada istihdam olanakları çok özel yere sahiptir.

15-24 yaş grubundaki gençler için işsizlik oranı Fransa'da yüzde 22'dir. Almanya ve İngiltere'de yüzde 15'in altında, ABD'de ise yüzde 10'dur. Fransa'da son iki sokak hareketinde gençler arasında yaygın işsizliğin katkısı inkar edilemez.

Gelelim Türkiye'ye. İki yıldır nüfus ve gelir artıyor ama istihdam sabit kalıyor. İşsiz ve umutsuzlara yılda bir milyon kişi ekleniyor. Soralım. Artan işsizlik vatandaşı nasıl etkiliyor? Tepki verme biçimi değişiyor mu? Yarın tepki sokağa iner mi? Ne diyorsunuz?

"Yüksek faiz-düşük kur mücahidi iktisatçılar" 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasını istedikleri kadar övsünler. İstihdam engelleyici yanını gizlemeye çalışsınlar. Mızrağı çuvala sokamazlar. Hasarın büyüklüğü gün geçtikçe netleşecektir. (26 Mart 2006)

BİR PARA POLİTİKASI BİLMECESİ

Merkez Bankası başkanı atamasında belirsizlik sürüyor. Ne zaman ve kimin atanacağı hala bilinmiyor. Doğallıkla, konjonktür analizini sürdürmek için para otoritesi üst yönetiminin kesinleşmesini beklemek gerekiyor.

Ancak, bu arada çok ilginç bir gelişme yaşandı. Atama sorunlarının medyada ve siyasette kopardığı gürültü mali piyasalara adeta hiç yansımada. Kur ve faizde hissedilir bir oynama olmadı. Borsa daha önceki eğiliminden sapmadı.

Doğrusu ya, bu tür sıra dışı olaylara ilgi duyarım. Merak duygumu canlandırırlar. Herkesten farklı bir açı bulmayı, genel kabul gören yaklaşımları sorgulamayı, hatta zıt tefsirler getirmeyi severim.

Ona rağmen belki beklerdim. Ama sevgili dostum Taner Berksoy Cumartesi günü Radikal'deki köşesinde bu konuya girdi. Böylece benim de elimi zorladı.

Mali piyasada tepki yok

Genel kabul gören ve medyada çok seslendirilen analizle başlayalım. Merkez Bankası yönetimi ekonomik istikrarın anahtarıdır. Hükümet eski yönetimle devam etmeyerek büyük hata yapmıştır. Merkez Bankasının bağımsızlığına gölge düşmüştür. Enflasyon riski çok artmıştır.

Bu analizin doğal sonucu mali piyasa oyuncularının TL riskini ciddi şekilde azaltmaya yönelmesidir. Tahvil piyasasında arz fazlası, döviz piyasasında talep fazlası oluşur. Yani faiz ve döviz hızlı tırmanışa geçer.

Fili gelişmeler ise çok farklıdır. Eski yönetimin ayrılmasından bu yana iki hafta geçti. O arada yukarıdaki tezler medyada sürekli işlendi. Ona rağmen faiz ve kur sakin seyretti. Olan hareketler de çok sınırlı kaldı.

Bilmece dediğimiz ve açıklanması gereken durum işte budur. Mali piyasalar Merkez Bankası yönetimi değişiminden ve bu değişim sırasında oluşan belirsizlikten neden bu kadar az etkileniyorlar?

Farklı tefsirler

En kolay açıklama ile başlayalım. Tüm tersine rivayetlere rağmen, kısa dönemde mali piyasalarda akıl dışı davranışlar yaygındır. Bir bölümüne "sürü etkisi" denir. Bazıları alınan yanlış pozisyonları koruma çabasından kaynaklanır.

Buna göre, genel kabul gören tez aslında doğrudur. Bilmece mali piyasaların yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. Demek ki sükunet kalıcı olmaz. Atamada yapılan hata yakın gelecekte mali çalkantıyı kaçınılmaz hale getirmiştir.

Alternatifi genel kabul gören tezin hatalı olmasıdır. Bu takdirde mali piyasa oyuncuları rasyonel davranmıştır. Mali piyasalardaki sükunet Merkez Bankasında yönetim değişiminin makro istikrar açısından o kadar önemli olmadığına işaret etmektedir.

Tahmin edileceği gibi esas ilginç olan bu tefsirdir. Karmaşık ve zordur. Çeşitli versiyonları vardır. Zaten yerim kalmadı. Ayrıntılarını yeni yönetim kesinleştiikten sonraya bırakıyorum. (28 Mart 2006)

KURUMSAL BAĞIMSIZLIK ÜSTÜNE

Merkez Bankası başkanı Süreyya Serdengeçti'nin beş yıllık kanuni süresi 14 Mart'ta sona erdi. Bilindiği gibi, hükümet eski başkanla devam etmek istemedi. O gün bugündür Merkez Bankası başkanlığına atama gündemin en tepesine oturdu.

Yeni başkan adayı Cumhurbaşkanı tarafından önce bekletildi. Sonra veto edildi. Bu da bana Türkiye'de kamu üst yöneticisi atama sistemini irdeleme fırsatını verdi. ABD ile karşılaştırdım.

Demokrasilerde kamu yöneticisi atamanın iki boyutunu vurguladım. Bir: siyasi sorumluluk taşıyan yürütme organı atama yetkisine sahiptir. İki: denetimin mutlaka şeffaf olması gerekir. Bizde ilk koşulda kafa karışıklığı görülüyor. İkincisine açıkça uyulmuyor.

Tartışmalar bir başka konuyu da öne çıkardı. Özellikle eski başkanın görevde kalmasını savunan kesimler, bu atamanın Merkez Bankasının bağımsızlığına darbe vurduğu kanısındalar. Görüşlerimi açıklamak gereğini duydum.

Kamu yönetimi ve siyaset

Kamu kurumu kavramını açarak başlayalım. Kamunun ayırddedici özelliği, gelirlerinin kanunun belirlediği yöntemlere yani devlet gücüne dayanmasıdır. Vergi yada vergi-benzeri gelir kamu kurumlarını tanımlar. Merkez Bankasının para basma tekeli kamu kurumu yapar.

Gelirin kamu kaynaklı olması yönetimin nihai karar mercini de belirler. Demokrasilerde vergi ve vergi-benzeri gelir toplama yetkisi seçimle gelen siyasi iktidardır. Parlamenter sistemde meclis ve hükümetindir.

Yani kamu yöneticilerini meclis-hükümet dışında bir güç belirleyemez. Tersten soralım. Kamu kurumu yönetimini siyasi iktidar seçmeyecek ise kim seçecek? O kurumda çalışanlar mı? Eski yönetim mi? İkisi de mümkündür ama demokrasi ile çelişir.

Bu konu Türkiye'de net değildir. Gerisinde askeri darbelerin yeşerttiği Osmanlı ve tek parti dönemi kalıntısı kapıkulu-bürokrat geleneği yatar. Bürokrasi siyasi iktidarın atama yetkisini kısıtlamaya çalışır. Kamuoyunun bir kesimi onu destekler.

“Bağımsızlık” ne demek?

Kamu kurumu yöneticisinin siyasi iktidar tarafından atanması demokratik bir zorunluluksa, nasıl “bağımsızlık” olabilir? Çözüm basittir. Siyasi iktidar nihai yetkiyi elinde tutar. Fakat onu bir süre için kullanmama konusunda kendisini kanunla bağlar. Yani bağımsız kurum yöneticisini uzun süreli atar ve dönemi içinde görevden alamaz.

Türkiye'de Merkez Bankası başkanının görev süresini beş yıla çıkartan ve bu dönem içinde azledilmesini imkansızlaştıran bir kanunla bağımsızlığını kazandı. Kanun bugün de geçerlidir. Demek ki hükümetin o göreve atama yapması kanuni yetkisi içindedir. Bağımsızlığı zedelemeyiz.

Bu konuları daha çok tartışacağımız anlaşılıyor. (30 Mart 2006)

PARİSTE BİR TOPLANTI

Cuma 2005 milli geliri ve Şubat dış ticareti, dün Mart enflasyonu yayınlandı. İki reel ekonomiyi izleyenleri özellikle heyecanlandırır. Diğer ikisine konjonktürün gelmiş olduğu nokta ayrı bir önem kazandı.

Maalesef bu kez veri yayınlanma takvimi Paris'te katıldığım bir toplantı ile çakıştı. Cuma-Cumartesi internete bile bakamadım. Yazımı Orly havaalanında, Fransa'daki grevler nedeni ile iki saat gecikmeli kalkacak uçağımı beklerken yazıyorum.

Uzun lafın kısası, bugün son verileri değerlendiremiyorum. Onun yerine okuyucularına Abant Platformu tarafından düzenlenen toplantıyı tanıtmaya karar verdim. Perşembe'den itibaren verilerin anlamına geri döneceğim.

Benzerlerin zıtlığı

Türkiye özellikle geçen yüzyılın ilk yarısında tarihi bir dönüşüm yaşadı. Çok sayıda ulus, din ve dili içinde barındıran askeri bir tarım imparatorluğundan sanayileşmiş bir milli devlete geçişi başlattı. Bunu Fransa'dan esinlendiği kurumlarla gerçekleştirdi.

İki kurum özellikle öne çıkıyor. Bunlardan biri, milleti temsil eden ama milletin temsil edilmesini gerektirmeyen bir cumhuriyet anlayışıdır. Jakoben de denir. Mucidi kesin Fransız devrimidir. Bizim toprağımıza taşınması kolay olmuştur.

İkincisi ilkinin devamıdır. Din-devlet ilişkisini devlet açısından ve devlet lehine düzenleyen laiklik uygulamasıdır. Milleti temsil eden Cumhuriyetin milletin dinini de denetlemesi doğaldır. Türkiye taklitte hiç zorlanmamıştır.

Bunlar biliniyor. İlginç olan hikayenin bugünüdür. Cumhuriyetçi ve laik Fransız seçkinlerinin aynı değerleri paylaşan ender (hatta tek) ülke Türkiye'ye nasıl bakmasını beklersiniz? Dostane, en azından sempati ile, değil mi?

AB üyeliği tartışmaları tam tersinin geçerli olduğunu gösterdi. Türkiye'nin Avrupa projesine katılmasına en büyük direnç cumhuriyetçi ve laik Fransız siyasi ve entelektüel seçkinlerinden geldi.

Başta İngiltere ve diğer kuzeyliler, cumhuriyet ve laikliği bize hiç benzemeyen ülkeler ise Türkiye'nin sorunlarına ve umutlarına çok daha hoşgörü ve anlayışla yaklaştılar. Yani ilginç bir benzerlerin zıtlığı yaşandı.

Diyalog zor ama zorunlu

İki gün süren “Türkiye-Fransa Söyleşileri: Cumhuriyet, Kültürel Çoğulculuk ve Avrupa” toplantısı bir diyalog arayışıdır. İnisiyatifin bizim taraftan alınması anlamlıdır. Beş oturumda başkanlar dahil otuzbeş konuşmacı yer aldı. Bunların yarıya yakını Fransızdı. İki tarafın katılımcıları da sosyal bilimciler ve/veya kamuoyu önderleri idi.

Çok önemli gözlem ve analizler yapıldı. Taraflar birbirleri ile konuşmaya, birbirlerini tartmaya ve anlamaya çalıştılar. Bekleneceği gibi somut bir sonuç çıkmadı. Zaten toplantının kendi başlıbaşına bir sonucu.

Aydınlar arası diyalogun önemini ne kadar vurgulasak azdır. Toplantının Fransadaki Türkiye dostlarını motive ettiğini birinci elden saptadım. Önümüzdeki dönemde onlar da etkinliklerini arttıracaklardır. Toplantının gerçekleşmesinde emeği geçen herkesi kutluyorum. (4 Nisan 2006)

EYVAH! HIZLI BÜYÜMÜŞÜZ

Başlığı ilk 17 Aralık 2005 tarihli yazımda kullandım. Üçüncü çeyrek milli gelir verileri yayınlanmıştı. Ondan önce ben ekonominin yavaşlayacağını öngörmüştüm. Tam tersine hızlandığı anlaşıldı. Yanılığım dost ve düşmanlarımı çok sevindirdi.

Ben de boş durmadım. Uzun bir yazı dizisi ile büyümenin kalitesini araştırdım. Durumu dört slogana sığdırdım: sanayisiz büyüme, ihracatsız büyüme, istihdamsız büyüme ve enflasyonist büyüme.

Büyümeyi iç talepte yaşanan büyük artış çekişiyordu. Başta gayrimenkul ve inşaat sektörü, bir “iç talep balonu” oluşuyordu. Bir başka yazıma “Sanayi kalmadı Towers verelim” başlığını koydum. Balonun sorumlusu olarak 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasını ilan ettim.

2005 yılı milli gelir verileri TÜİK tarafından açıklanınca neden “eyvah, beklenenden de hızlı büyümüşüz!” şeklinde tepki verdiğimi sanırım anlıyorsunuz. Balon işinin iyice ciddiye bindiğini söyleyebilirim.

Veriler sağlıklı mı?

Son dört yıldır alıştık. Hızlı büyüme açıklaması ile birlikte itirazlar başlıyor. En sık "büyüme topluma yansımıyor" şikayetini duyuyoruz. Gelir dağılımı ve yapısal değişim gibi konuları da içerdiği için ayırıyoruz.

Bir başka yaygın eleştiri doğrudan verilere yöneliyor. Açıkça milli gelirin ve/veya büyüme hızının yanlış hesaplandığı söyleniyor. Bu yıl ilk üç çeyrek verilerinde yapılan revizyonun büyüme hızını yukarı çekmesi bu eleştiriyi güçlendirdi.

Eleştirenleri ikiye bölebiliriz. Bir kesim açıkça TÜİK'i suçluyor. Kamuoyunu aldatmak ve hükümete destek olma amacı ile bilerek verileri tahrif ettiklerini iddia ediyor. Kamuoyunun verilere güvenini yıpratana bu tür spekülasyonları çok yanlış buluyorum.

Geriyeye kasdi olmayan hesap hataları kalıyor. Milli gelir muhasebesinin metodolojik zorlukları düşünülürse, her aşamada ciddi hataların birikebileceğini kabul etmek gerekiyor.

Bunlardan birine dün Ege Cansen değindi. 2005'de enflasyon endeksleri değişti. Fiyat deflatörü bundan etkilenecektir. Dolayısı ile sabit fiyatla milli gelir bu nedenle yüksek hesaplanmış olabilir dedi.

Çok işimiz var

Açıkcası verilerin derinliğine inme fırsatını daha bulamadım. Ama ilk bakışta beni rahatsız eden çelişkilere raslamadım. Yani bu yılın verilerinin gerçekleri bundan önceki dönemlerden daha az yansıttıklarını düşünmek için bir neden görmüyorum.

2005 ekonomi için kritik yıl oldu. 2005'de yaşanan konjonktürel ve yapısal değişimin doğru analizi gelecekle ilgili tahminler açısından büyük önem taşımaktadır. Dolayısı ile bir süre milli gelir ve büyüme konularına ağırlık vereceğiz. (6 Nisan 2006)

BÜYÜME VE TÜKETİM

Konjonktür yani ekonominin genel gidişatı açısından milli gelir hayati önemdedir. Sanayi üretimi, dış ticaret, ödemeler dengesi, istihdam, enflasyon, faiz, kur, vs. tüm diğer göstergeler ekonominin bir cephesini yansıtır. Milli gelir ise resmin tümünü verir.

2005 verileri yeni açıklandı. Büyüme hızı en iyimserin bile beklediğinden yüksek çıktı. Geçen yazımda iki konuya değindim. Bir: veriler hatalı eleştirisi geçerli değildir. İki: hızlı büyümeye sevinmek yanlış. Doğrusu "eyvah, hızlı büyümüşüz!" olmalıdır.

Bir mini-polemikle devam edelim. Yılın ilk yarısında büyüme gerilemişti. Hemen "yüksek faiz-düşük kur mücahiti iktisatçılardan" savunma geldi. "Bir önceki yıl büyüme hızı yüksekti, baz etkisi büyümeyi indiriyor" dendi.

O zaman eleştirdim. Büyümede baz yıl etkisi krizden çıkış yılı ile sınırlıdır. Hızlı büyüyen ekonomiler yıllar boyu yüksek büyüme hızları tutturur. Kanıt hep hızlı büyüyen ülkelerdir (Çin, Hindistan). 2005'in yüksek büyümesi beni haklı çıkardı.

Saadet zinciri kuruluyor

Tezimi biliniyor ama tekrar etmekte yarar var. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası ekonomiyi çok olumsuz etkilecek mekanizmaları tetikledi. Sonunda 2005'de çok sorunlu bir konjonktüre neden oldu.

Aslında nasıl olduğunu herkes biliyor. TL hızla değer kazanınca dövizle borçlanmanın reel faizi eksiye döndü. İç piyasa için üretim yapan ve dış dünya ile rekabet etmeyen hizmet ve inşaat gibi sektörlerinde reel gelirler arttı. Harcamalar yükseldi. Kendi kendini besleyen bir canlanma başladı.

Türkiye iç talep kökenli bu tür saadet zincirlerine aşinadır. Üstüne gayrimenkul piyasasında oluşan talep-fiyat ve arz şişmesi eklendi. Tam bir "balon" haline dönüştü. Her balon ise eninde sonunda ya söner yada patlar. Hatırlatalım.

Balonu teşhis etmek aslında kolaydır. Milli gelir ve özel tüketim büyümesini karşılaştırırız. Sürdürülebilir büyüme özel tüketimin gelirden daha yavaş artmasını gerektirir. Aksi takdirde bir tüketim balonundan söz edebiliriz.

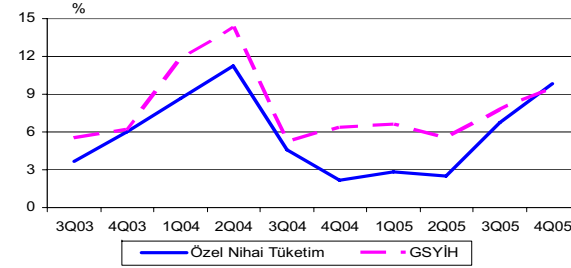
Tüketim balonu şişiyor

Aşağıdaki grafikte başlangıç yılı olarak 2003'ün üçüncü çeyreğini aldık. Irak savaşı yılın ilk yarısını olumsuz etkilemişti. Normalleşme üçüncü çeyrekte başladı. Elde on çeyrek (ikibuçuk yıl) veri oluyor.

Özel tüketim harcamaları için çıplak büyüme hızı yanıltıcı olabilir. Onun yerine büyümeye katkı yöntemini kullandık. Özetle, ekonomide sadece özel tüketim artmış olsa büyüme ne olurdu sorusunu cevaplıyor. Veriler bir önceki yılın aynı çeyreğine göre değişimi yansıtıyor.

Manzara çok açıktır. 2003'ün son çeyreği ve 2004'ün üçüncü çeyreğinde özel tüketimin büyümeye katkısı büyümeye eşittir. Diğer dönemlerde altındadır. Ama 2005'in son çeyreğinde üstüne çıkmıştır. Özel tüketimde 2005'in ikinci yarısında yaşanan ani ve şaşırtıcı patlama grafikten net görülmektedir.

Konjonktür analizine devam edeceğim. (9 Nisan 2006)

BÜYÜME VE İMALAT SANAYİ

Rahmetli babam "her gördüğün sakallıyı baban zannetme" deyişini çok severdi. Konuşulan konu neyse, yaklaşımı yüzeysel bulduğunu, farklı ve kendine göre işin özüne inen bir bakış açısı getireceğini bu şekilde ilan ederdi.

Özdeyiş beklenenin üstünde gerçekleşen 2005 büyümesi karşısındaki tavrımı yansıtıyor. Bence yüksek büyüme ekonomi için iyi değil kötü haberdir. O nedenle "eyvah, hızlı büyümüşüz!" başlığını attım.

Milli gelirdeki hızlı büyüme özel tüketim harcamalarında sağlıksız bir artıştan kaynaklanmaktadır. Sürdürülemez bir iç talep balonuna tekabül etmektedir. Geri planda ise 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası yatmaktadır.

Sanayi üretiminin tanımı

Üçüncü çeyrek milli gelir verileri konjonktürün özellikleri hakkında yeterli ipucu vermişti. Onlara bakarak geliştirdiğimiz sloganlardan biri "sanayisiz büyüme" idi. Sanayinin büyümeye katkısının azaldığına dikkat çekmeye çalıştık.

Sanayi üretimi TÜİK tarafından iki ayrı veri ile ölçülür. Biri aylık yayınlanan sanayi üretimi endeksidir. Diğeri milli gelir muhasebesine göre çeyrek bazında yayınlanan cari ve sabit fiyatlarla sanayi katma değeridir.

Öte yandan sanayi homojen değildir. Her iki seri üç alt kategoriden oluşur: madencilik ve taşocakçılığı; imalat sanayi; elektrik, gaz, su. Sanayi denince üçünün toplamı anlaşılır.

Ancak bu üç kalem arasında önemli nitel farklar vardır. Madencilik doğal kaynaklara bağlıdır. Elektrik-gaz-su tanım gereği iç piyasaya yöneliktir. Günlük dildeki anlamı ile sanayi ise "imalat sanayi" tarafından temsil edilir.

Sıra tersyüz oluyor

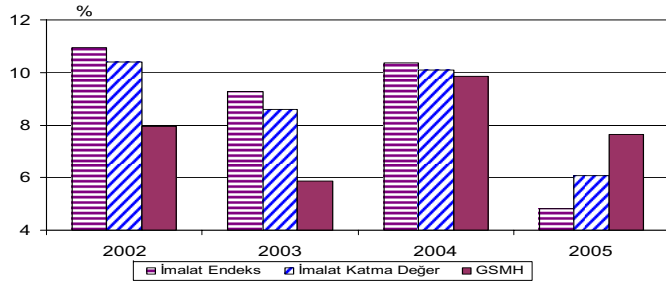
Aşağıdaki grafik 2002-2005 dönemini kapsıyor. Birinci çubuk sanayi üretim endeksine göre imalat sanayi artışını, ikinci çubuk sabit fiyatlarla imalat sanayi katma değer artışın, üçüncü çubuk ise sabit fiyatlarla GSMH artışını gösteriyor.

2002, 2003 ve 2004 yıllarında üç büyüme hızının sıralanması çok nettir. İmalat sanayi üretim endeksi en hızlı büyüyor. Onu imalat sanayi katma değer artış hızı izliyor. En düşüğü ise GSMH büyümesi oluyor.

Ayrıntıya girince, 2002 ve 2003'ün belirgin sıralamasının 2004'de gevşediği görülüyor. 2005'de ise sıra ters yüz oluyor. En yavaş imalat sanayi üretim endeksi, en hızlı GSMH artıyor. İmalat sanayi katma değer artışı arada kalıyor.

Lafı fazla dolandırmadan sonucu söyleyelim. 2005 büyümesi, geçmiş para politikası hatalarının Türkiye'yi sanayileşme iddiasından vazgeçme gibi sürdürülemez bir köşeye sıkıştırdığını kanıtlamaktadır. S. Gürsel "sanayisizleşme" demişti. Nitel olarak haklıdır.

Konjonktür analizlerine devam edeceğim. (13 Nisan 2006)

BÜYÜME VE İHRACAT

Türkiye ekonomisi 2005'de çok kritik bir dönemeçi geçti. Yıl ortasından itibaren belirginleşen şekilde toplam talebin ve üretimin bileşiminde köklü bir değişim yaşandı. Kısa dönemli etkisi derhal konjonktüre yansdı.

Uzun dönemli etkisi giderek daha güçlü hissedilecektir. 2005 yılında Türkiye ekonomisi ihracatın ve sanayinin çektiği bir büyüme modelini terketmiştir. Yani büyüme dinamiğini iç pazara, inşaat-gayrimenkule ve hizmetlere emanet etmiştir.

O nedenle milli gelir verilerini incelemeye devam ediyoruz. Önce tüketimdeki patlamanın yolaçtığı iç talep balonunu saptadık. Sonra imalat sanayinin nisbi gerilemesini gösterdik. Bugün ihracat-büyüme ilişkisine bakıyoruz.

Dış dünya için üretim

Türkiye 1980 öncesinde dünyanın en kapalı ekonomilerinden birine sahipti. Toplam döviz gelirlerinin GSMH'ya oranı yüzde 5'e inmişti. Özal ilk ihracat hamlesini başlattı. Oranı yüzde 20'lere çıkardı. Gümrük Birliği sonrasında ise yüzde 30'a ulaştı.

Bu önemli hususu vurgulamak istiyorum. Türkiye'nin toplam mal ve hizmet üretiminin neredeyse üçte biri yurt dışı kökenli talebi karşılamak içindir. Bu oran benzer nüfusa sahip pek çok gelişmiş ülkeden yüksektir.

Döviz kazanan faaliyetlerin başında mal ihracatı gelir. Toplam döviz gelirlerinin takriben üçte ikisini oluşturur. Gerisi bavul ticareti ve turizm, nakliyecilik, vs. hizmet ihracatıdır. Merkez Bankası her ay ödemeler dengesi içinde ayrıntıları açıklar.

Son veriyi TÜİK milli gelir hesaplarında kullanır. Cari fiyatlarla mal-hizmet ihracatının değerini bulur. Ortalama kurla bölünce ödemeler dengesindeki sayı ile tutarlı olduğunu görürüz. Fiyat deflatörü ile sabit 1987 fiyatlarına dönüştürülür.

İhracatsız büyüme

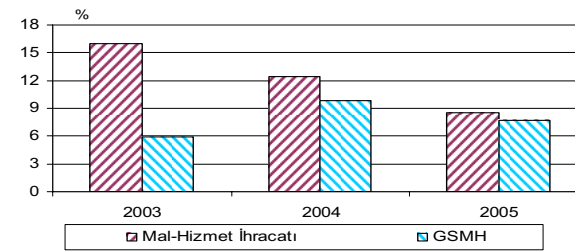
Sabit fiyatlarla mal-hizmet ihracatının büyüme hızını dış pazarlar için üretimin ekonomik konjonktüre etkisini ölçmekte kullanabiliriz. En basit yöntem. mal-hizmet ihracat artışı ile GSMH artışını karşılaştırmaktır.

Aşağıdaki grafikte karşılaştırma 2003, 2004 ve 2005 yılları için yapılıyor. İlk çubuk sabit 1987 fiyatları ile mal-hizmet ihracat artış hızını, ikinci çubuk ise GSMH büyümesini gösteriyor.

2003'de ihracat yüzde 16 milli gelir yüzde 5.9 artıyor. Belli ki o yıl büyümenin motoru ihracat (ve sanayi) olmuş. 2004'de ihracat artışı yüzde 12.5'a gerilerken büyüme yüzde 9.9'a yükseliyor. Değişimin ilk işareti 2004'de geliyor.

2005'de ihracat yüzde 8.5 milli gelir ise yüzde 7.6 artıyor. Yani ihracat artışı neredeyse milli gelir büyümesine eşitleniyor. Ayrıntısına inince aradaki farkın son çeyrekte yüksek ihracat artışından (yüzde 10.9) kaynaklandığı anlaşılıyor.

Manzara nettir. Dış pazar için üretim artık büyümenin motoru değildir. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası Türkiye'nin ihracatla büyüme çabasını sektöre uğratmıştır. Konjonktür analizine devam edeceğim. (18 Nisan 2006)

REEL EKONOMİNİN SORUNLARI BİLANÇOLARA YANSIYOR

"Yüksek faiz-düşük kur mücahidi iktisatçılar" sıkıntılı günler yaşıyor. Çünkü 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi nasıl köşeye sıkıştırdığını saklamak giderek zorlaşıyor. Her yeni veri gidişatın zannedildiğinden de sorunlu olduğunu gösteriyor.

Bu konuyu uzun süredir yazıyorum. 2004 sonundan itibaren konjonktürü yapay bir iç talep balonu belirliyor. İhracat ve imalat sanayi duraklıyor. İthalat, gayrimenkul-inşaat ve mali sektör ise altın günlerini yaşıyor.

Sanayiye ve reel ekonominin önemli bölümünü boğan bu süreç için "Sanayi Kalmadı Towers Verelim" (18/12/2005) sloganını geliştirdim. Bu mızrağın bu çuvala sığmayacağını da birkaç kez hatırlattım.

Borsadan al haberi

Vatan ekonomi bölümü çok yararlı bir çalışma yaptı. Borsaya kayıtlı şirketler her yıl denetimden geçmiş bilançolarını ve kar-zarar hesaplarını kamuoyuna açıklıyorlar. Bunları yıllar itibarıyla karşılaştırma olanağı oluyor.

Doğallıkla, borsaya kayıtlı şirketler ekonominin ancak bir kesitini kapsıyor. Ama hem nitelik hem nicelik açısından önemli bir temsil kapasitesine sahip olduklarını da söyleyebiliyoruz.

Veriler banka ve mali kuruluşlar dışındaki borsaya kayıtlı şirketleri kapsıyor. Sanayi ve hizmet sektörlerini tek tek ele almak daha yararlı olurdu. Ancak veri tutarlılığı sorunları çıktı.

Ana eğilimler tablodan derhal anlaşılıyor. Reel kesim 2001 krizinin şokunu 2003'de atlattı. Üç ana göstere, bilanço toplamı, satışlar ve karlar 2003'de ciddi bir toparlanma yaşıyor. 2004'de cüzi bir düzelme var. 2005'de nominal düzeyde bile düşmeye başlıyor.

Nominal durağanlık bile reel gerilemedir. Cari fiyatlarla GSMH 2004'de yüzde 20.3 ve 2003'de yüzde 13.4 yani iki yılda yüzde 36.4 büyüdü. Buradan borsaya kayıtlı banka ve mali kesim dışı şirketlerin özellikle 2005'de ekonomiyeye kıyasla küçüldüğünü anlıyoruz.

Yatırımı karlılık belirler

Eskiler "malumu ilan" derdi. 2004 yaz aylarından itibaren para kazanmak, başarılı olmak ve büyümek isteyen müteşebbis için imalat sanayi ve ihracata yönelik alanlar cazibesini yitirdi. Nedenini de biliyoruz. TL'deki aşırı değerlenme karlılığı törpüledi.

Piyasa ekonomisinin motoru karlılıktır. İmalat sanayinde karlılık düşerken ithalatta, perakendede, gayrimenkul-inşaat, vs. velhasıl iç piyasaya hizmet üreten faaliyetlerde karlılık artınca yatırımlar oralara kayar.

Olayın dinamik boyutuna özellikle dikkat çekelim. Mevcut konjonktürde karlılıktaki düşüşle birlikte reel ekonominin sorunları giderek daha derinleşecektir. (25 Nisan 2006)

MUNDELL VE PARA POLİTİKASI

Türkiye geçen hafta iktisatın önemli ustalarından birini ağırladı. İş Yatırım tarafından düzenlenen son Geniş Açılı toplantısında 1999'de Nobel iktisat ödülünü alan Robert Mundell konuştu. Ben soru cevap ağırlıklı tanışma kısmına katıldım. Konferansı metinden izledim.

Ülkeyi yakından tanımayan misafir ile yerli iktisatçının diyalogu sorunludur. Ustanın kafasında genel sorular ve sorunlar vardır. Türkiye'ye kuşbakışı bakar ve kendi şablonuna uydurur. Yerliler ayrıntılı bilgi sahibidir. Ama Türkiye'yi genel kuralları dışında görme eğilimi çok güçlüdür.

Sonuç biraz sağırklar diyoluguna benzer. Yerliler ustanın Türkiye'yi anlamadığını, usta ise onların iktisat bilmediğini düşünür. Dolayısı ile yerliler ustaya Türkiye'nin özel halini anlatır. Usta da onlara iktisat teori ve deneyiminin genel kurallarını tekrarlar.

Paranın iç ve dış değeri

Makroiktisat 1940'lardan itibaren hızla gelişmeye başladı. Ancak, ağırlık ekonominin iç koşullarına verildi. Analiz ve modeller dış ticaret, cari işlemler açığı ve döviz kuru ihmal ettiler. O dönemde bu durum yadigarınmadı.

Mundell 1960'dan itibaren makroiktisat teorisinin açık ekonomilere uygulanmasına öncülük etti. Döviz kuru ile konjonktür politikaları arasındaki bağı kurdu. Bugün bile makroiktisat dersinde onun adını taşıyan açık ekonomi modelini öğretiyoruz.

Mundell'in analizinin odak noktası, bir ekonomide paranın iç değeri kadar dış değerinin de konjonktürün belirlenmesinde etkili olduğudur. Buna Mundell'in "büyük sezgisi" de diyebiliriz.

Paranın iç değeri enflasyonun bir başka adıdır. İç değer korunması fiyat istikrarı yani düşük enflasyondur. Paranın dış değeri ise döviz kuru. Aynı şekilde paranın dış değerinin korunması döviz kuru istikrarı yani dalgalanmalar olmaması demektir.

İlk bakışta paranın iç ve dış değerinde istikrarın sağlanması aynı olayın iki yüzü gibi durur. Ama öyle değildir. Tam tersine, sık sık iki hedef birbiri ile çelişir. Bu hallerde ekonomi yönetimi zor tercihlerle karşı karşıya kalır. Politika hatalarının maliyeti yükselir.

Para politikası çok önemlidir

O nedenle Mundell'e göre para politikası hayattır. Konjonktür sorunlarının gerisinde yanlış para politikası tercihleri yatar. Tezini kanıtlamak için dünya ekonomisinin gelmiş geçmiş en büyük ekonomik krizini, yani "Büyük Buhranı" örnek verir.

Kısaca hatırlatalım. 1929 sonundan itibaren başta ABD, tüm sanayileşmiş ekonomilerde üretim, tüketim, yatırımlar ve fiyatlar hızla düşerken işsizlik aynı hızla arttı. Mundell dahil pek çok iktisatçı için Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinin ve dolayısı ile İkinci Dünya Savaşı'nın nedeni yaşanan bu ekonomik bunalımdır.

Neden "Büyük Buhran" oldu? Mundell faturayı Amerikan Merkez Bankasına (Fed) çıkartıyor. Birinci Dünya Savaşı sırasında fiyatların yükselmesine rağmen Fed doların dış değerini korumaya çalışıyor.

Bu amaçla yanlış para politikası uyguluyor. Yani faizi çok yüksek tutuyor. Sıradan bir konjonktür düzeltmesi Büyük Buhrana dönüşüyor. Ayrıntılarını merak edenler Mundell'in Nobel ödülünü kabul konuşmasına bakabilirler.

Paranın iç ve dış değeri arasındaki ilişkinin doğru saptanması ve bu konuda para politikasının sorumluluğunun kavranması Türkiye açısından hayati önem taşıyor. Bu bağlamda TL'de aşırı değerlenme ve dış açık sorunlarını bir sonraki yazıda ele alacağım. (27 Nisan 2006)

MUNDELL'İN TÜRKİYE ANALİZİ

Nobel ödüllü ünlü iktisatçı Robert Mundell'i Türkiye'ye davet eden İş Yatırım'a teşekkür ediyorum. Geniş Açılı toplantıları bizlere çok önemli düşünceleri yakından tanıma fırsatını veriyor.

Açık ekonomide iktisat politikası deyince akla önce Mundell gelir. Geçen yazıda özetledim. Açık ekonomide para politikasının zorluğunu vurgular. Örneğin Büyük Buhrana Fed'in uyguladığı yanlış para politikasının neden olduğunu savunur.

Mundell'in konuşma başlığı Türkiye'deki tartışmanın da tam göbeğine oturuyor: "Değerli Türk Lirası, Cari İşlemler Açığı ve Enflasyon Hedeflemesi". Ustayı kutlamak gerekiyor. Genel bir tema üstüne konuşmanın kolay yolunu seçmemiş. Riskli ve zor olmasına rağmen Türkiye'nin güncel konjonktür sorunlarına bodoslamadan girmiş.

TL aşırı değerli mi?

TL'nin değeri sadece akademik bir konu değildir. Büyük çıkar çatışmalarının odağıdır. Dış piyasa için çalışanlar daima TL'nin biraz daha değer kaybetmesinden yanadır. İç piyasaya çalışanlar ve mali kesim ise tam tersi görüştedir.

Yaygın yöntem döviz kuru-enflasyon karşılaştırmasıdır. Merkez Bankasının yayınladığı TERK bu yoldan hesaplanır. Örneğin Mundell IMF'nin "Özel Çekim Hakkı" (SDR) bazında 2000'den bugüne TL'nin yüzde 58 değer kazandığını buluyor.

Ancak ülke parasının değerini doğrudan ölçme sorunlarını bildiği için dolaylı yöntemleri de kullanıyor. Kendi kendine "aşırı değerli paranın ekonomik sonuçları ne olurdu?" diye soruyor. Cevaplardan TL aşırı değerli sonucuna ulaşıyor.

"Bir: sanayi üretiminin GSYH büyümesinin altında kalması. İki: doğrudan yabancı sermayeden ziyade, ülkeye ağırlıklı olarak portföy yatırımlarının gelmesi. Üç: kötüleşen dış ticaret açığı ve dış ticaret açığının cari işlemler açığına oranı. Dört: işsizlik oranındaki artış.

Tüm bu yaklaşımlar, Türkiye örneğinde kurun aşırı değerli olduğuna işaret ediyor. " (s.18)

Bir, iki ve dördü ben de son yıl içinde sık kullandım. Üç daha önce aklıma gelmemişti. Hemen hesapladım. Örneğin dış ticaret açığının cari işlemler açığına oranı yüzde 57 ile 1993'ün (1994 krizi öncesinin) 11 puan üstüne çıkmış. Haberinizi olsun.

Perşembenin gelişi...

Geri planda açık ekonomide enflasyonla mücadele ile döviz kuru hareketleri arasındaki karmaşık ilişki yatar. Maliye ve para politikasının eşanlı sıklığı sermaye girişini arttırır. Para değer kazanır, enflasyon düşer, cari işlemler açığı patlar.

Sonra ne olur? Mundell Kanada, Brezilya, Meksika, ABD ve İngiltere'den örnek veriyor. Bir süre sonra paranın dış değeri denge düzeyine geri dönüyor. Yani ciddi bir kur düzeltmesi yaşanıyor.

Analiz “yüksek faiz-düşük kur mücahidi iktisatçılar” için can sıkıcıdır. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasını başarılı diye pazarlayanları zorlamaktadır. Ben size söylüyorum. Bu mızrak bu çuvala sığmaz... (30 Nisan 2006)

İLK ÇEYREKTE DIŞ TİCARET

2006'nın ilk çeyrek verileri birer birer ortaya çıkıyor. Mart sonu için enflasyon, bütçe gerçekleşmesi-borç stoğu ve Ocak için istihdam daha önce açıklanmıştı. Cuma günü Mart dış ticareti geldi. Bu hafta Mart ödemeler dengesi yayınlanır.

Geçmiş deneyimlerin de etkisi ile, Türkiye'de kamuoyu dış denge ve döviz kuru gelişmelerine aşırı duyarlıdır. Diğer göstergelere bunların süzgecinden geçirerek bakar. O nedenle ben de analize dış ticaret verileri ile başlıyorum.

Doğallıkla dış denge deyince cari işlemler hesabını kasdediyoruz. Ancak, dış ticaret açığının özel bir yeri var. Birincisi, dış ticaret akımları toplam döviz gelir ve giderlerinin dörtte üçünü oluşturuyor. İkincisi, mevcut konjunktürde cari işlemler açığını tümü ile dış ticaret belirliyor.

Dış açıklar büyüyor

Dış dengeyi hesaplarken bir ölçme sorunu karşımıza çıkıyor. Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği onbirinci yılında. İhracatın yüzde 55'i AB'ye yöneliyor. İthalatın yüzde 40'ı AB'den geliyor.

Halbuki dış ticaret ve ödemeler dengesi muhasebesi dolarla tutuluyor. Dolayısı ile veriler euro/dolar paritesindeki dalgalanmadan etkileniyor. Bu açmazdan kurtulmak için uzun süredir dış ticareti euro cinsinden izlemeyi tercih ediyorum.

Aşağıdaki tabloda 2005 ve 2006'nın ilk çeyrekleri (Ocak-Mart üç ay) verileri karşılaştırılıyor. İlk üç bölümde AB, AB-dışı ve toplam dış ticaret ayrı ayrı milyar euro cinsinden gösteriliyor. Son bölümde ise ihracatın ithalatı karşılama oranları yer alıyor.

İyi haber, hem AB'ye hem de AB-dışına ihracatın artmasıdır. Kötü haber ise, hem AB'den hem de AB-dışından ithalatın ciddi şekilde daha hızlı artmasıdır. Doğal olarak, ithalat ihracattan daha hızlı artınca dış ticaret açığı en hızlı büyüyor. İhracatın ithalatı karşılama oranları ise düşüyor.

Sadece petrol değil

AB-dışı ile ticaret AB ile ticaretten daha hızlı büyüyor. Yani hem ihracat hem de ithalat daha hızlı artıyor. Önemli bir nedeni petrol ve hammadde fiyatlarındaki artıştır. İthalatı doğrudan, ihracatı üretici ülkelerin zenginleşmesi sayesinde yükseltiyor.

Öte yandan AB ile dış ticaret açığı neredeyse iki katına fırlıyor. Halbuki Türkiye AB'den sanayi ürünleri ithal ediyor. Yani AB ile açığın iki katına çıkmasında petrol ve hammadde fiyatlarının etkisi yoktur.

AB ile dış ticaret dengesindeki bozulmayı 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının yol açtığı olumsuz konjunktür açıklıyor. Maalesef iç talep balonu şişmeye devam ediyor. Yaz başında dış ticaret açığı 50 milyar doları, cari işlemler açığı 30 milyar doları görecektir. (2 Mayıs 2006)

	Mar.05	Mar.06	%Değişim
Milyar Euro			
AB'ye İhracat	7,3	8,1	12
AB'den İthalat	8,2	9,9	21
AB Ticaret Dengesi	-0,9	-1,8	93
Diğer İhracat	5,9	6,9	17
Diğer İthalat	11,4	14,4	26
AB-dışı Ticaret Dengesi	-5,6	-7,5	35
Toplam İhracat	13,1	15,0	14
Toplam İthalat	19,6	24,3	24
Dış Ticaret Dengesi	-6,5	-9,3	44
%			
AB İhracat/İthalat Oranı	89	82	-8
Diğer İhracat/İthalat Oranı	51	48	-7
Toplam İhracat İthalat Oranı	67	62	-8

UZUN DÖNEMDE DIŞ TİCARET

9 Mart 2006 tarihli yazımda mevduat konjunktürü “saadet zincirine” benzettim. Bugünkü açmazların gerisinde 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının yattığını uzun süredir anlatıyorum.

Her saadet zincirinin mutlaka bir zayıf halkası vardır. Bizimkinin ne olduğu aslında biliniyor. Ekonomiye iç talepte oluşan “balon” çekince, dış ticaret ve cari işlemler açıkları hızla büyüyor.

Geçen yazıda birinci çeyrek (Ocak-Mart dönemi) dış ticaret verilerini değerlendirdik. Bir yıl öncesi aynı döneme kıyasla Euro cinsinden değişimi gördük. Bugün ithalat ve ihracata daha uzun dönem açısından bakacağız.

Eğilimleri hesaplıyoruz

AB ile Gümrük Birliğine rağmen dış ticaret muhasebesinde dolar kullanılması, parite dalgalanmaları yüzünden ölçme sorunları yaratıyor. Kısa dönemli analizde euro kullanılabilir. Uzun dönemde “0.5 dolar + 0.5 Euro” döviz sepeti daha gerçekçi oluyor.

İkinci düzeltme aylık dış ticaret verilerinden mevsimlik dalgalanmaların temizlenmesidir. Tramo-Seats yöntemini kullanıyoruz. Mevsimlik etkiden arındırılmış aylık sepet bazında ihracat ve ithalat sayılarına ulaşıyoruz.

Üçüncü aşama, aylık verilerden uzun dönemli eğilimlerin bulunmasıdır. Bu amaçla geliştirilmiş bir ekonometrik yöntem var. Hedrick-Prescott filtresi deniyor. Arızı, geçici ve konjunktürel dalgalanmaları ayıklıyor.

Ne yaptık? Paritenin, mevsimlerin ve diğer etkenlerin etkisinden temizlenmiş aylık ihracat ve ithalat sayılarına ulaştık. Bunların artış hızı bize ihracat ve ithalatın uzun dönem eğilimlerini verecektir. HP filtresi konjunktürü anlamak için sık kullanılır.

İthalat artışı daha yüksek

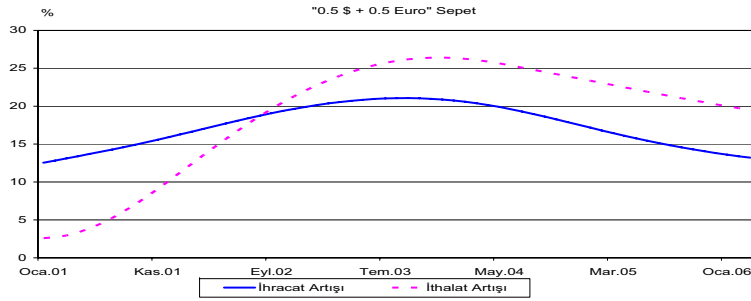
Aşağıdaki grafikte 2001 başından bu yana ihracat ve ithalatın uzun dönem açısından yıllık artış hızı gösteriliyor. 2002 yılındaki toparlanma ile birlikte ithalat canlanıyor. 2002 sonunda ithalat artış hızı ihracat artış hızının üstüne çıkıyor.

2003 sonuna kadar ihracat ve ithalatta artış hızının yükseldiğini görüyoruz. Daha yukarı düzeyden başlayan ihracatta artış hızı daha yavaş, daha geriden gelen ithalatta ise daha yüksek oluyor.

2003 sonundaki tepe noktasında ihracat artış hızı yüzde 21'e, ithalat artış hızı yüzde 26.5'a ulaşıyor. Ondan sonra yavaş yavaş ikisinin de artış hızı düşüşe geçiyor. Bu eğilim bugüne kadar devam ediyor.

İki temel sorun grafikte derhal görülüyor. Bir: ithalat artış hızı ihracat artış hızından daha yüksek seyrediyor. İki: ithalat artış hızındaki düşüş ihracat artış hızındaki düşüşten daha yavaş oluyor.

Mart sonu itibarıyla ihracat artış hızı yüzde 13.2 iken ithalat artış hızı yüzde 19.5'dur. Yani mevcut konjunktür Türkiye'yi ithalatını ihracatından yüzde 50 daha hızlı arttıran bir ekonomiye dönüştürmüştür. Duyurulur. (4 Mayıs 2006)

ENFLASYON NEREYE GİDİYOR?

İlk çeyrek makroekonomik göstergeleri değerlendirmeye dış ticaretle başladık. İlk yazıda AB ile dış ticaret açığının da büyüdüğünü, ikincisinde toplam ithalatın artış trendinin ihracattan çok daha yüksek seyrettiğini gösterdik.

Geriye birkaç ayrıntı kalmıştı. Bugün değinmeyi planlıyordum. Ancak Nisan enflasyon mali piyasaların ve kamuoyunun beklediğinden çok daha yüksek geldi. Sıcacı sıcakına bu konuya dönmeyi tercih ettim.

Başlamadan kısa bir hatırlatma yapalım. 2004 öncesinde enflasyonu her ay mutlaka yazardım. Sonra aralık iki aya, derken üç aya, derken dört aya çıktı. 2005'in ilk enflasyon yazısı Mayıs'a kaldı. Bence bunu bir kenara not edebiliriz.

Enflasyonist büyüme

2005 ortasından itibaren konjonktür analizine özel ağırlık verdik. İktisat politikalarının uyumunu ve içsel tutarlılığına ışık tuttuk. Geçmiş hataları saptadık. Gelecek riskleri vurguladık. Teşhisi her fırsatta tekrarlıyorum.

Bugünkü olumsuz konjonktürün ana sorumlusu 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasıdır. TL'nin aşırı değer kazanması sonucunda iç talepte bir balon oluştu. Ekonomi "sanaysiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" yoluna girdi.

Yanlış para politikası sonucu oluşan aşırı değerli TL'nin sanayi üretimine ve ihracata olumsuz etkisi doğrudandır. Daha kolay görülür. Enflasyona etkisi ise tüketim ve iç piyasaya yönelik yatırım harcamalarındaki patlamanın oluşturduğu iç talep balonu üzerinden yani dolaylıdır. Daha zor kavranır.

Yılbaşında açıkladığım 2006 tahminlerimi bu konjonktür analizi doğrultusunda hesapladım. Örneğin hükümetin saptadığı yıl sonu TÜFE enflasyon hedefi yüzde 5'idi. Ben yüzde 6.9 tahmin ettim. Karamsarlar safına katıldım.

Dikkatinizi çekerim. Önceki dört yılda kamuoyu ve piyasa analistleri enflasyonu hedefin üstünde bekledi. Ben altında öngördüm. Özellikle 2002-2004 arasında aşırı iyimserlikle suçlandığım. Ama haklı çıktım.

Hedef aşılır

Yıl sonu TÜFE hedefi yüzde 5'in tutturulması ihtimali yoktur. Enflasyon mutlaka daha yüksek gerçekleşecektir. Sanırım Nisan verileri gelmeden bu gerçek Merkez Bankası dahil pek çok kesim tarafından görüldü.

Zaten bu olasılık hesaba katılarak hedefe artı eksi 2 puanlık bir band tanımlanmıştı. Yıl sonunda yüzde 3 – 7 arası olağan sınır içinde kabul ediliyordu. Benim yüzde 6.9 da sınırın içinde kalıyordu.

İlk dört ayın veri enflasyon tahminimde revizyon gerektiriyor mu? Hayır, gerektirmiyor. Ancak şu hususu vurgulamalıyım. Yaz aylarında iç talep balonda sönme işaretleri gelmezse durum değişir. Benim tahmin bile çok iyimser kalır.

Özetle, konjonktürün çok ilginç bir dönemine girildiğini söyleyebilirim. (7 Mayıs 2006)

GALBRAITH'İN ANISINA

Yılbaşından önce internette birşeyler ararken Galbraith'in yaşadığını gördüm. Doğrusu biraz şaşırđım. "Bravo, çok uzun yaşamış, sağlığı nasıl acaba?" diye meraklandığımı hatırlıyorum.

Ölüm haberini duyunca gene internete döndüm. 15 Ekim 1908'de doğduğunu, yani 98 yaşında olduğunu öğrendim. Hem üretken, hem etkili, hem de uzun ve sağlıklı bir yaşam diye düşündüm.

John Kenneth Galbraith 20.inci yüzyılın en renkli ve üretken iktisatçılarından biridir. Federal bürokraside üst düzey yöneticilik, Demokrat Cumhurbaşkanlarına danışmanlık, Harvard'da hocalık, Hindistan'da sefirlik yaptı.

Ayrıca birkaç yıl Fortune dergisini yönetti. Demokrat Parti içinde önemli görevler üstlendi. Radyo ve televizyonda program yaptı. 50 kitap yayınladı. 2 tane de romanı var. Son kitabı çıktığında (2004) 96 yaşında idi.

Nasıl iktisatçı oldum?

Galbraith'le yaşam çizgim keşişti. Onun haberi yok ama bu sonucu değiştirmiyor. Yazdıkları ile hayatımın kritik bir döneminde tanıştım. İktisatçı mesleğini tercih etmemde etkisi oldu.

Hikayeyi kısaca özetlemek istiyorum. 1960'da AFS bursu ile ABD'ye gittim. Güney Kaliforniya'da Redondo Union High School'da lise son sınıf okudum. Lise diploması aldım. Son sınıf öğrencilerinin tümü "Amerikan Hükümeti" adlı dersi almak zorunda idi.

Vatandaşlık dersi diyebiliriz. Dersin hocası Alvin Dickhart Demokrat Partili tipik bir liberaldi. Amerika'da solculara liberal dendiğini hatırlatalım.

Galbraith'e ün kazandıran "The Affluent Society" adlı kitabı yeni yayınlanmıştı. Tüketim toplumu anlayışına soldan önemli eleştiriler getiriyordu. Dickhart okumam için kitabı önerdi. Ben de oturma okudum.

Türkiye'den geliyorum. Gelişmiş bir piyasa ekonomisini ilk kez görüyorum. 18 yaşındayım. İktisada giriş dersi bile almamışım. Tabiki kitabı anlamadım. Ama iktisatçılığın ne kadar önemli ve yararlı olabileceğini ilk kez hissettim.

Odamda Galbraith'in sekiz kitabı var. Bir o kadar da kütüphanelerden alıp okumuş olmalıyım. Sanırım kendimi Galbraith'in öğrencisi sayabilirim.

Halk aydını

Galbraith'in gücü iktisat teorisinde değildi. Nobel alamadı. Gücü diğer iktisatçılar yerine doğrudan toplumla iletişimi tercih etmesinden kaynaklanıyordu. İngilizce "public intellectual" denir. Türkçe "kamu aydını" fazla devlet kokuyor. Eski "amme" sözcüğü avam (halk) anlamına da gelirdi. "Halk aydını" bence oturuyor.

Teorinin yüksek kulelerinde hep küçümsenirdi. Ama Amerika'da refah devletinin tesisinde kritik rol oynadı. On milyonlarca Amerikalının yaşamına olumlu katkı yaptı. İktisatçı mesleğine çok yakışıyordu. Toprağı bol olsun. (9 Mayıs 2006)

İLK ÇEYREKTE DIŞ DENGE

Merkez Bankası ilk çeyrek (Ocak-Mart) ödemeler dengesi verilerini yayınladı. Gidişatı zaten dış ticaret verileri belirgin hale getirmişti. O bakıma sonuç beklenenden farklı çıkmadı.

Sayıların ayrıntılarına girmeden genel teşhisi söyleyelim. Mevcut konjonktürün özelliği TL'deki değerlenme ve hızla şişen iç talep balonudur. İç talep dış ticaret açığını büyütüyor. Hizmet gelirleri ise yerinde sayıyor.

Bu durumda dış ticaret dengesindeki bozulma cari işlemler açığına birebir yansıyor. Dış ticaret açığı ve cari açık beraberce artıyor. Bu yalın ve tatsız gerçeği istatistik cambazlıkları ile saklamak yada hafifletmek mümkün değildir.

Sayılarla bakıyoruz

Cari işlemler dengesi ana kalemleri aşağıdaki tabloda özetleniyor. İlk iki sütunda geçen ve bu yıl için ilk çeyrek sayıları var. Sonraki iki sütun bir yılda değişimi mutlak (milyar dolar) ve yüzde oran olarak gösteriyor. Son sütuna bilgi olarak Mart sonu itibariyle yıllık verileri koyduk. .

İlk sıradaki mal dengesi dış ticaret, bavul ticareti ve altın ithalatı toplamını veriyor. Geçen yıl 6.2 milyar dolar olan açık bu yıl 2.5 milyar dolar (yüzde 40) artışla 8.7 milyar dolara tırmanmış. Zaten dış ticaret açığı da 2.6 milyar dolar büyümüşü.

Hizmet kalemlerinde değişim çok az. 1.2 milyar dolar hizmet fazlası sabit kalıyor. İşçi dövizleri 100 milyon dolar artışla 300 milyon dolara çıkıyor.

Mal-hizmet-transfer dengesine "faiz dışı dış denge" diyebiliriz. Geçen yılın 4.8 milyar dolar açığı 2.4 milyar dolar (yüzde 51) artışla 7.2 milyar dolara tırmanıyor. Üç ayda Türkiye mali giderler hariç dış dünyaya bu kadar fazla harcama yapıyor.

Yatırım gelir-gideri kalemleri aynı miktar (200 milyon dolar) artınca bu kalemdeki açık 1.4 milyar dolarda sabitleniyor.

Böylece geçen yıl 6.2 milyar dolar olan ilk çeyrek cari işlemler açığı 2.4 milyar dolar (yüzde 39) artışla 8.6 milyar dolara yükseliyor. Cari açıktaki değişimin (2.4 milyar dolar) mal açığındaki değişime (2.5 milyar dolar) adeta eşit olduğuna dikkat çekelim.

Tehlike çanları çalıyor

2005 sonunda yıllık cari işlemler açığı 23 milyar dolardı. Üç ayda 2.5 milyar dolarlık bir bozulma ile 25.5 milyar dolara yükseldi. Açığın ayda ortalama 800 milyon dolar artması anlamına geliyor.

Bu eğilim yılın geri kalan bölümünde devam ederse 2006 cari işlemler açığı 33 milyar doları bulur. Elbette, geçmiş eğilimin gelecekte süreceğini söyleyemeyiz. Ancak mevcut konjonktürün sürdürülemezliğine bir işaret olarak tefsir edebiliriz.

Önümüzdeki dönemde dış denge ile ilgili sorunların ve risklerin kamuoyunu ve piyasaları çok meşgul edeceğini söyleyebiliriz. (11 Mayıs 2006)

Milyar \$	Ocak Mart		Değişim Milyar \$	Değişim %	Yıllık Milyar \$
	2005	2006			
Mal Dengesi	-6,2	-8,7	-2,5	40	-35,2
Toplam Hizmet Gelirleri	3,8	3,6	-0,2	-5	25,7
Toplam Hizmet Giderleri	-2,6	-2,5	0,1	-5	-11,8
Hizmet Dengesi	1,2	1,2	0,0	-4	13,9
Transferler	0,2	0,3	0,1	29	1,5
Mal+Hizmet+Transfer Dengesi	-4,8	-7,2	-2,4	-51	-19,8
Yatırım Gelirleri	1,1	1,3	0,2	17	3,9
Yatırım Giderleri	-2,5	-2,7	-0,2	7	-9,6
Yatırım Dengesi	-1,4	-1,4	0,0	-1	-5,7
Cari İşlemler Dengesi	-6,2	-8,6	-2,4	39	-25,5
Net Hata Noksan	0,5	1,0	0,5	90	2,9
Dış Denge	-5,7	-7,6	-2,0	34	-22,6

İLK ÇEYREKTE DİŞ FİNANSMAN

Mali piyasalar heyecanı bol bir hafta yaşadı. Özellikle kur-faiz-borsa üçgeni son iki günün çok hareketli geçirdi. Şaşırı desen yalan olur. İlgilenenler "Saadet Zinciri Tekliyor" başlıklı (9 Mart 2006) yazıma göz atabilir.

Her fırsatta tekrarlıyorum. 2003 sonrası uygulanan yanlış para politikası ekonomiyi çok olumsuz bir konjonktüre sürükledi. Yüksek faizler TL'ye aşırı değer kazandırdı. Dış kaynakla beslenen bir iç talep balonuna zemin hazırladı.

Konjonktüre aylar öncesinden isim koyduk. "Sanayisiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" dedik. Hızla büyüyen dış açığa dikkat çektik. Geçen yazımızda bu gözle 2006'nın ilk çeyrek cari işlemler dengesine baktık.

Finansman kalitesi

Benim zıttım görüşlere sahip çok sayıda iktisatçı olduğu biliniyor. Farklılık para politikasına bakıştan kaynaklanıyor. "2003 sonrasında doğru para politikası uygulandı" tezi TL'nin değeri ve dış açık konusunda başka teşhisler gerektiriyor.

İlkini bir kenara bırakalım. Dış açıkla ilgili tezi sanırım sağır sultan bile duydu. Özetle "dış dengedeki bozulmayı bırak, dış finansmandaki iyileşmeye bak" deniyor. Türkiye'ye gelen dış kaynağın bileşimindeki değişim kasediliyor.

Dış finansmanın kalitesi gerçekten önemlidir. Dövizle kısa vadeli borçlanma en kalitesiz kaynaktır. Hızla ülkeyi terk edebilir. Giderken mali sisteme ve reel ekonomiye büyük hasar verir.

Diğer uçta yeni sanayi tesisi kuran doğrudan yabancı sermaye yatırımı yer alır. Üretim, ihracat ve istihdamı artırır. Gelecekte dış açığı küçültür. Çıkışı ise çok zordur. Yani katkısı yüksek maliyeti düşüktür.

Uzun vadeli döviz kredileri, borsa ve diğer portföy yatırımları, TL ile yabancılarla borçlanma arada bir yerde kalır. Aynı şekilde borçlanmanın kamu yada özel olması da finansman kalitesini etkiler.

Kalite bozuluyor (mu?)

Aşağıdaki dış finansmanın ana kalemleri karşılaştırılıyor. 2005 yılında 23.1 milyar dolar cari işlemler açığının yüzde 73'ü (16.7 milyar dolar) borçlanma dışı kaynaklardan, yüzde 27'si (6.3 milyar doları) borçlanma ile karşılanıyor.

Diğer sütunlarda 2005'in son çeyrek ve 2006'ın ilk çeyrek verileri yer alıyor. Yılın son çeyreğinden borç dışı finansman yüzde 86'ya yükseliyor. Ama bu yılın ilk çeyreğinden yüzde 33'e geriliyor. Yani ilk çeyreğin finansman tablosu pek de parlak durmuyor.

Üç ay iktisat için kısa dönemdir. O nedenle tabloda görülen eğilim yılın devamında değişebilir. Yabancı sermaye yatırımı yükselebilir. Net hata noksan büyüyebilir. Hisse senedi yatırımı bile artabilir. Pek öyle durmuyor ama, neyse...

Bu arada banka dışı özel kesimin son onbeş ayda (Ocak 2005-Mart 2006 arası) 24.7 milyar dolar net dış borçlanma gerçekleştirdiğini belirtelim. Bunun 13.7 milyar doları son altı ayda alınmış. Ne demeli? "Borç yiyen kesesinden..." (14 Mayıs 2006)

Milyar Dolar	Yıllık	Pay	Çeyr.4	Pay	Çeyr.1	Pay
	2005	%	2005	%	2006	%
Cari İşlemler Dengesi	-23,1	100	-7,2	100	-8,6	100
Net Hata Noksan	2,4	11	-0,3	-4	1,0	12
Yabancı Sermaye	8,6	37	5,6	77	1,2	14
Hisse Senedi Yatırımı	5,7	25	1,0	14	0,6	7
Borç-dışı Finansman	16,7	73	6,2	86	2,9	33
Borçlanma Gereği	-6,3	27	-1,0	14	-5,8	67
Kamu Sektörü	1,0	4	1,7	24	1,1	12
Banka-dışı Kesimler	14,5	63	4,5	62	9,2	107
Özel Sektör	23,6	102	6,1	84	10,6	123
Toplam Dış Borçlanma	24,6	106	7,8	108	11,7	136
Rezerv Değişimi (- artış)	-18,2	79	-6,8	95	-6,0	69

HEYECANLI GÜNLER

Pazar gecesi ligin son maçını Galatasaraylılar Cemiyetinde seyrettim. Önemli maçlarda genellikle öyle yapıyorum. Bu kez tedirgindim. Fenerbahçe'nin galip gelme ihtimalini yüksek görüyordum. Ama umudumu koruyordum.

Tam anlamı ile muhteşem bir final oldu. Doğrusu uzun süredir bu kadar heyecanlanmamıştım. Son onbeş dakikayı herkes gibi ben de nefesimi tutarak geçirdim. Ve mucize gerçekleşti. Şampiyon olduk.

Liseden sınıf arkadaşım ve sevgili dostum Özhan Canaydın stad çıkışı cemiyete geldi. Heyecanımızı paylaştı. Dimdik ve vakur duruşunu bir kez daha sevdim. Şahsında tüm Galatasaray camiasını kutlamak istiyorum.

Mali piyasalar hareketli

Kutlamalar uzun sürdü. Eve dönünce, heyecandan olmalı, hemem uyuyamadım. Sabah bazı şahsı işlerim vardı. Neticede dün mali piyasa göstergelerine ancak öğleden sonra gözatabildim.

Perşembenin gelişi Çarşambadan belli olurmuş. Geçen haftanın ikinci yarısında gerginlik dozu yükselmisti. Kur-faiz-borsa üçgeninde Cuma kötü geçti. Pazartesi'den de çekindiklerini tahmin edebiliyorum.

Korkunun ecele yararı yokmuş. Olumsuz hava Pazartesi devam etmiş. Borsa'da tekrar düşüş yaşanmış. Faiz az da olsa artmış. Döviz kuru tekrar yukarı gitmiş. Ben de adetimi bozdum. Taner Berksoy'un odasına gidip CNBC-e kanalına baktım.

Meraklıları zaten biliyor. Ortada büyük bir heyecan var. Mali kesim içinden ve dışından iktisatçılar konuşuruyor. Bu sürecin nereye gideceği, bundan sonra neler olabileceği tartışılıyor.

Fazla kalamadım. Gelip yazıya başlamam gerekiyordu. O arada bir an için aklıma şu soru gelmedi desem yalan olur. Acaba mali piyasaların moralini Galatasaray'ın şampiyonluğu bu bozdu?

İktisatçı ve mali piyasalar

Kafalardaki soruları biliyorum. Mali piyasada çıkan bu rüzgar geçici mi? Yoksa bir fırtınaya dönüşebilir mi? Ne kadar sert bir fırtına? Reel ekonomide gemileri batırır mı? Kaptan bir şey yapabilir mi? Neler yapabilir?

İktisatçı-mali piyasa ilişkisi daima sorunlu olmuştur. Birincisi zaman anlayışı değişiktir. İktisatçıya olayları ay, çeyrek, yıl ve birkaç yıl gibi vadelerden bakması öğretilir. Mali piyasada dakika, saat, gün, hafta önemlidir. Bir ay uzun vade sayılır.

İkincisi, ilkinin bir çıkarsamasıdır. Zaman aralığı uzayınca iktisatçı rasyonel davranış varsayımını kullanabilir. Halbuki mali piyasalar kumara, spekülasyona, "sürü güdüsüne" yani akıl almaz tavır ve pozisyonlara çok müsaittir. .

Lafı nereye getirdiğimi sezinlediğinizi sanıyorum. Soruları cevaplamaya niyetim yok. Konjonktürle ilgili görüşlerimi ayrıntılı şekilde yazmıştım. Daha fazlası için erken duruyor. Ana eğilimlerin belirginleşmesini bekleyeceğim.

Zaten Galatasaray şampiyon; benim keyfim kolay kaçmaz... (16 Mayıs 2006)

DALGALI KUR DALGALANIR

Otuz yıl süren yüksek enflasyon döneminin yarattığı garipliklerin başında Türkiye insanının dövize sevdalanması geliyor. Düşük enflasyonlu ülkelerde benzerine asla raslanmayan bu aşk hala bütün şiddeti ile sürüyor.

Neticede, Türkiye'nin ruh hali kelimenin tam anlamı ile dövize endekslidir. Para değer kaybeder, sinirler gerilir. Para değer kazanır, şikayetler artar. Para yatay seyrediyor, tedirginlik oluşur. Varsa yoksa döviz kuru...

Dikkatinizi çekerim. Dalgali kur rejimine geçeli beş yıl oldu. Normal koşullarda döviz kurunun piyasada dalgalanmasının döviz kara sevdasını tedavi etmesi beklenir. Pek öyle olmadığı son günlerdeki gelişmelerden anlaşılıyor.

Döviz sepetini hesaplıyoruz

Döviz kurundaki son hareketin yarattığı heyecandan yararlanıp genel resme bakmaya karar verdim. Bu amaçla küçük bir hesap yaptım. Varsayımları ve hesap yöntemini açıklayarak yola çıkıyorum.

Başlangıç noktasını döviz kuru çapasının terkedildiği Şubat 2001 yerine 1 Temmuz 2001'i aldım. Aradaki kriz ve çalkantı dönemini bıraktım. Nedenleri kolayca tahmin edilebilir.

Döviz kurunu izlerken euro/dolar paritesinin etkilerini de temizlemek gerekiyor. Bu amaçla bir döviz sepeti kullanılıyor. En kolayı olduğu için yarı yarıya dolar ve eurodan oluşan sepeti tercih ettim.

Sepet değeri mutlak olarak izlenebilir. Ancak dalgalanmayı daha iyi değerlendirmek için başka bir yöntem başurdum. 15 Mayıs 2006 Pazartesi için Merkez Bankası gösterge kurunu baz aldım. Geçmiş sepet değerlerini son günün yüzdesi olarak hesapladım.

Sonuçlar aşağıdaki grafikte görülüyor. Döviz sepeti değerinin Pazartesiye kıyasla daha yüksek olduğu günler grafikte 100'den büyük, daha düşük olduğu günler ise 100'den küçük çıkıyor.

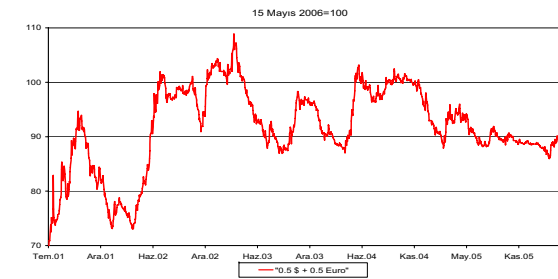
Kurda dalga çok

Döviz sepetinin Pazartesi'den daha yüksek olduğu ilk tarih 16 Temmuz 2002'dir. O tarihte bugün arasında 965 işgünü var. Bunların 177'sinde sepetin değeri daha yüksekmiş. Yüzde 18.4 ediyor.

İlk yukarı hareket Ecevit hükümetinin erken seçim kararına raslıyor. Seçime doğru ve hemen sonrasında kur biraz gevşiyor. Ama ardından Irak savaşı geliyor. 2003'ün ilk yarısı da yüksek kurla geçiyor.

Ondan sonraki yukarı dalga 2003 sonuna raslıyor. Kısa sürüyor. Buna karşılık Mayıs 2004'de altı ay süren bir yukarı hareket yaşanıyor. 2004 sonunda iniş başlıyor. Mayıs 2005'de küçük bir yukarı hareket yaşanıyor. Ama kısa sürüyor.

Böylece Mayıs 2006'ya geliyoruz. Ele alınan dönemin belki en sert çıkışı gerçekleşiyor. Belki diyoruz çünkü kur geri dönerse grafik değişecektir. Sonuçta döviz sevdalarına bu grafiği dikkatle incelemelerini tavsiye ediyorum. (18 Mayıs 2006)

BUNDAN SONRA NE OLUR?

Mali piyasalarda heyecanlı bir hafta geçti. Karamsarların beklediği büyük fırtına çıkmadı. Ama piyasaların yönü konusundaki belirsizlik devam ediyor. Böyle durumlarda okuyucu bizden değerlendirme istiyor.

Konjonktür analizini içiçe üç soruya indirgeyebiliriz. Bunları sorması çok kolay, cevaplandırması ise çok zordur. Ekonomi nerede? Buraya nasıl geldi? Buradan nereye gider?

Soruların karşılıklı bağımlılığını özellikle vurguluyoruz. Bugünkü durum buraya hangi politikaların getirdiği bilinmeden kavranamaz. Bugünü anlamadan gelecekle ilgili gerçekçi öngörü yapılamaz.

Çifte düzeltme gerekiyor

İlk iki soruyu epeydir işliyorum. Türkiye ekonomisinde bir iç talep balonu yaşanıyor. İhracatın yerini ithalat ve iç pazar, imalat sanayinin yerini hizmetler ve inşaat, tasarrufun yerini tüketim aldı. Sonuçta bütçe disiplinine rağmen dev dış açıklar oluştu.

“Sanayisiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyümenin” nedeni 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasıdır. Yüksek gecelik faizler döviz kurunu baskı altına alarak sürdürülemez bir “saadet zincirini” başlattı.

Üçüncü soruyu da daha önce ayrıntılı cevapladım. Her balon tanım icabı patlar yada söner. Bu tür saadet zincirleri eninde sonunda kopar. Toplum ve ekonomik aktörlerin hayatın tatsız gerçekleri ile tanışmak zorunda kalır.

Özetle, Türkiye ekonomisinde şu yada bu şekilde içte iki düzeltme gerekiyor. Bir yandan iç talepte bir daralma yaşanacak. Diğer yandan TL değer kaybedecek. İlkinin miktar düzeltmesi, ikincisini fiyat düzeltmesi olarak niteleyebiliriz.

Bu noktada ek sorular öne çıkıyor. Düzeltme ne zaman olur? Hangi sıra ile olur? Ne yoğunlukta olur? Toplumunu esas bu sorular ilgilendiriyor. Maalesef iktisatçının da bunlara güvenilir cevabı olmuyor.

İki iniş senaryosu

İktisatçılar yapay talep balonlarının sönmelerini bir uçağın piste inmesine benzetirler. “Yumuşak iniş” ve “sert iniş” ayrımı yapılır. Benim de içinde olduğum bir gurup iktisatçı bu ihtimalleri bir süredir tartışıyor.

“Yumuşak iniş” halinde iç talep balonu yavaşça sönmüşe geçer. Yani düzeltme miktarlardan başlar. Ekonomi mali istikrar bozulmadan resesyona girer. Dış açık daralır. Enflasyon tehlikesi azalır. Para politikası gevşetilir. Kurda tedrici bir hareket olur.

“Sert iniş” dış açığın finansmanı yani döviz piyasası tarafından tetiklemez. Düzeltme fiyatla (döviz kurunda) başlar. Mali piyasada istikrarsızlık hem iç talebi çökertir hem de maliyet enflasyonunu tırmandırır. Para politikasını sıkı tutmak zorunluluğu doğar. Ekonomide ciddi hasar oluşur.

Türkiye geçmişte hep “sert iniş” yaşadı. Doğallıkla bu kez de öyle olacağı düşünülüyor. Ben 2005’in ikinci yarısında “yumuşak iniş” bekledim. Yanılmışım. Umudum 2006’nın ikinci yarısına kaldı. Ancak düzeltme geciktikçe “sert iniş” ihtimalinin yükseleceğini özellikle belirtmeliyim. (21 Mayıs 2006)

İLK ÇEYREKTE İSTİHDAM

Doğrusu ben de dünü heyecanla bekliyordum. Ama benimki borsa-kur-faiz üçgenine yönelik değildi. TÜİK tarafından Hanehalkı İşgücü Araştırması Şubat (Ocak-Mart arası yani ilk çeyrek) verileri açıklanacaktı.

Aralık ve Ocak sayıları istihdam ve işsizlikte ana eğilimlerin ipuçlarını taşıyordu. Mevcut konjonktürün yeterli istihdam yaratamadığı görülüyordu. Analizi derinleştirmek için birkaç yıllık karşılaştırma olanağı veren ilk çeyrek verileri gerekiyordu.

Son yıl içinde istihdam ve işsizlik konularına özel ağırlık verdim. Nedeni biliniyor. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası istihdam dostu olmayan bir süreci tetikledi. Olumsuz sonuçları zaman içinde ortaya çıkıyor.

İstihdamda artış yok

Önemi nedeni ile konuyu ikiye bölüyorum. Bugün alt bölümleri dahil istihdam verilerini ele alacağım. Böylece işsizliği tek başına bir yazı konusu yapma imkanım olacak.

Karşılaştırmayı 2004 ve 2005’in ilk çeyrekleri ile yapıyorum. Çeyrek bazında zaman serisi 2000’e kadar geri gidiyor. Ama kriz döneminin fazla anlamı yok. 2003’ü ise Irak savaşını düşünerek tabloya koymadım. Sonuçlar aşağıdaki tabloda yer alıyor.

Nüfusun ve dolayısı ile çalışabilir yaştaki nüfusun yılda 1 milyon kişi arttığını sanırım artık sağır sultan bile duydu. Geçen yıl hem işgücü hem istihdam buna yakın miktarlarda (800 bin ve 900 bin kişi) artıyor.

2004’den 2005’e istihdam artışı tatminkar duruyor. Ancak manzara 2006’da değişiyor. Bir yıl içinde hem işgücü hem istihdam 200 bin kişi azalıyor. İşsiz sayısı sabit kalıyor. Dolayısı ile katılma oranı 2004 düzeyine (yüzde 46) geriliyor.

Altını ne kadar çizsek azdır. Bu dönemde Türkiye ekonomisinin büyüme hızı çok yüksektir. Dış açıkta tarihi rekorlar kırılmıştır. Mali piyasalarda istikrar vardır. Buna rağmen istihdam artmamiş azalmıştır.

Tarımdan kaçış hızlanıyor

Ayrıntılara girince bilmecenin muhtemel bir cevabına ulaşıyoruz. Son dönemde enflasyonda düşüşle birlikte istihdamın yapısı da değişiyor. Verilerde değişimi farklı boyutlarını görebiliyoruz.

Birincisi tarım kesimi istihdamında özellikle geçen yıl hızlanan bir düşüş var. Bir yılda 1.1 milyon kişi tarımdan kaçıyor. Tarım-dışı kesimlerde ise 840 bin kişilik yeni istihdam yaratılıyor. Aradaki 230 bin kişi işsizler safhına katılıyor.

İkincisi ücret-maaş-yövmiye karşılığı istihdam edilenlerin oranı yükseliyor. Tarım dışında yaratılan 830 bin kişi istihdamın 760 bini bu kategoride gerçekleşiyor. Üstüne tümü özel kesim tarafından yaratılıyor.

Bu gelişmeler olumlu bir yapısal dönüşüm sürecine tekabül ediyor. Yani iki zıt etki ortaya çıkıyor. İstihdam artmıyor ama yapısı değişiyor. İşsizlik verileri konjonktür sorunlarının daha net görülmesini kolaylaştıracaktır. (23 Mayıs 2006)

milyon kişi	1Q04	1Q05	Değişim	1Q06	Değişim
Kurumsal olmayan nüfus	70,2	71,2	1,1	72,4	1,0
Yetişkin nüfus (15+ yaş)	49,5	50,5	1,0	51,4	0,9
İşgücü	22,7	23,6	0,8	23,4	-0,2
Katılma Oranı (%)	46	47		46	
İşsizler	2,8	2,8	-0,1	2,8	0,0
İstihdam	19,9	20,8	0,9	20,6	-0,2
Tarım İstihdam	6,4	6,2	-0,2	5,2	-1,1
Tarım Dışı İstihdam	13,5	14,6	1,1	15,4	0,8
Ücret-maaş alanlar	10,1	10,9	0,8	11,7	0,8
Tarım dışı	9,8	10,7	0,9	11,4	0,8
Özel	7,1	7,9	0,8	8,7	0,8

İLK ÇEYREKTE İŞSİZLİK

Hanehalkı İşgücü Araştırmasının ilk çeyrek sonuçlarını değerlendiriyoruz. Pazartesi günü istihdam verilerini 2004 ve 2005’le karşılaştırdık. Bir önceki yılın makul istihdam artışının yerini bu yıl düşüşün aldığını saptadık. Nedeni tarımda istihdam gerilemesidir dedik.

Bugün işsizlik verilerine bakıyoruz. Tüm ekonomik göstergeler arasında siyasi ve sosyal çıkarsamaları açısından en önemlisi hiç tereddütsüz işsizliktir. Türkiye’de hala mali piyasa dalgalanmalarına daha çok ilgi duyulması çok üzücüdür.

Türkiye işsizliğin çifte kaskını yaşamaktadır. İlki stok sorunudur. Yüksek enflasyon döneminde ekonomi yeterli istihdam yaratamamış yani işsizlik birikmiştir. İkincisi akım sorunudur. Her yıl çalışabilir yaştaki nüfusa 1 milyon kişi eklenmektedir.

O açıdan Türkiye’de büyümenin istihdam dostu olması hayati önemdedir. Ama 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası tam tersi bir konjonktürü devreye sokmuştur. İstihdam yerine işsizliği arttıran bir büyümeyi tetiklemiştir.

İki işsizlik ölçüsü

Karşılaştırmayı 2004 ve 2005'in ilk çeyrekleri ile yapıyoruz. Böylece 2004'den 2005'e gelişmeleri 2005'den 2006'ya gelişmelerle kıyaslayabiliyoruz. Veriler aşağıdaki tablodadır.

Çalışabilir yaştaki nüfus her yıl 1 milyon kişi civarında artıyor. 2004'den 2005'e istihdam da ona yakın artınca işsiz sayısı 100 bin kişi azalmış. Buna karşılık 2004'den 2005'e istihdam 200 bin düşerken işsiz sayısı sabit kalmış. Son bir yılın bir öncesine kıyasla istihdam ve işsizlik açısından ciddi bir bozulmaya tekabül ettiği açıktır.

Karşımıza bir bilmece çıkıyor. Son bir yılda çalışabilir yaştaki nüfustaki 900 bin kişi artış ne olmuş? Sorunun cevabı için işgücü dışında kalan nüfusun ayrıntılarına girmek gerekiyor.

Veriler içinde çok önemli bir kategori var: "iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar". İki alt kategoriden oluşuyor: "iş bulma umudu olmayanlar" ve "diğer". Bilmeceyi bunları ekleyerek çözebiliyoruz.

İşsizlikte tehlikeli artış

2004'den 2005'e iş başlamaya hazır olanların sayısı 100 bin kişi azalıyor. 2005'den 2006'ya ise 800 bin kişi artıyor. Böylece artan nüfusun nereye gittiği de ortaya çıkıyor.

İlk çeyrek itibarıyla düzeltilmiş işsiz sayısı 5.3 milyon kişidir. Son bir yılda 900 bin kişi artmıştır. Buna göre bir yıl önce yüzde 17.4 olan düzeltilmiş işsizlik oranı bu yıl yüzde 20.4'e yükselmiştir.

Dikkatinizi çekerim. İşsizlik oranında 2 puanlık artış milli gelirin hızla büyüdüğü bir dönemde gerçekleşmiştir. Mevcut konjonktüre neden "istihdamsız büyüme" dediğimiz sanırım daha iyi anlaşılıyor. (25 Mayıs 2006)

milyon kişi	1Q04	1Q05	Değişim	1Q06	Değişim
Yetişkin nüfus (15+ yaş)	49,5	50,5	1,0	51,4	0,9
İstihdam	19,9	20,8	0,9	20,6	-0,2
İşsizler	2,8	2,8	-0,1	2,8	0,0
İşsizlik Oranı %	12,4	11,7		11,9	
İşe Başlamaya Hazır	1,8	1,7	-0,1	2,5	0,8
İşsizler (düzeltilmiş)	4,6	4,4	-0,2	5,3	0,9
İşsizlik Oranı (düz.) %	18,8	17,4		20,4	

SAADET ZİNCİRİ KOPUYOR (MU)?

Borsa-döviz-faiz üçgeninde iki hafta önce başlayan dalgalanma bu hafta da devam etti. Her üçünde sert hareketler yaşandı. Neticede haftayı borsa düşüş, döviz ve faiz yükselişle kapattı.

Bu tür mali piyasa çalkantıları için frenk kökenli yeni bir sözcük dilimize yerleşti. Uçakla seyahat edenlerin iyi tanıdığı ani hava hareketlerine benzetilerek "türbülans" deniyor. Türkçesi "girdap" olabilirdi.

Son türbülans ABD ve Japonya'da sıkı para politikasına geçiş tetikledi. Düşük faiz ve bol likidite daima mali spekülasyonu teşvik eder. Varlık fiyatlarında balonlara çanak tutar. Faiz yükselip likidite azalınca balonlar patlar. Sistem böyle çalışır.

Dolayısı ile türbülans bütün ülkelerin mali piyasalarını etkiledi. Ama farklı etkiledi. En çok hasar varlık fiyatları şişen ülkelerde görüldü. Ekonomik temelleri sağlam olanlar bile kurtulamadı. Rusya ve Hindistan buna iyi örnektir.

Kriz olur mu?

Bu hafta Anadolunun iki ucunda çok farklı kesimden vatandaşlarla konuşma fırsatım oldu. Herkesin kafasında aynı sorunun olduğunu gördüm. Bu türbülans 2001 benzeri mali krize dönüşür mü?

Vatandaşın tedirginliğini anlıyorum. 2001'in kötü izleri hafızalarda çok taze. Sadece 2001 mi? 1999, 1994, 1978, vs. son otuz yılın bitmez tükenmez krizlerinin tortuları da hala biryerlerde duruyor.

Cevabım net şekilde "hayır" oldu. Bugün Türkiye ekonomisi geçmişle mukayese edilemeyecek kadar sağlıklıdır. Nedeni altı yılda gerçekleşen yapısal reformlar ve kararlılıkla sürdürülen sıkı maliye politikasıdır. .

Bir hususu her fırsatta vurguluyorum. Türkiye toplumu ekonominin güçlenmesi için büyük fedakarlık yaptı. Bu olumlu tablo milli gelirin yüzde 6.5'una ulaşan faiz-dışı fazlayı vergileri ile ödeyen vatandaş sayesinde oluştu. Bugünkü istikrarı ona borçlu olduğumuz iyi anlaşılmalıdır.

O zaman ne olur?

Konjonktür analizim biliniyor. Özellikle 2003 ve 2004 yıllarında çok yanlış para politikası uygulandı. Merkez Bankası hükümete ve Türkiye'ye güvenmedi. Faizi çok yüksek tuttu. TL'nin aşırı değer kazanması varlık ve harcama balonlarına yol açtı.

Ekonomiyi sanaysiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist bir büyüme açmazına sokan bu konjonktürü "saadet zincirine" benzettim. Mart başında teklifler dedim (9 Mart 2006).

Esas soru budur. Yurt dışı kökenli bu mali türbülansın son bir buçuk yıldır ekonomiyi sürükleyen iç talebe etkisi ne olur? Türbülansa rağmen "saadet zinciri" devam eder mi? Yoksa türbülans zinciri kopartacak mekanizmaları tetikler mi?

Her saadet zinciri gibi bu saadet zinciri de eninde sonunda kopacaktır. İç talep daralacak, ekonomi resesyona girecektir. Bu konuda tereddüt yoktur. Sorun o gün bugün mü onu kestirmektir.

Sorunun cevabını bilmiyorum. Ama kısa sürede öğreneceğimizi sanıyorum. (28 Mayıs 2006)

İSTİKRARIN SIRRI

Konuşma programım hafta başında beni İzmir'e götürdü. Reel sektör kökenli bir grupla Türkiye ekonomisindeki son gelişmeleri tartıştık. Tahmin edileceği gibi, bana yönelen sorular aynı noktaya odaklandı. "Yeni bir kriz olur mu?"

Bu ikircikli ve karamsar tavrı normal karşılıyorum. Özdeyişin benzetmesi çok güzel: süttan ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yemiş. Umud da veriyor. Daha önce yaşanan büyük ekonomik ve mali çalkantılardan birşeyler öğrenilmiş gibi duruyor.

Soruya kategorik bir cevap vermenin zorluğunu kabul ediyorum. Geçmişte Türkiye çok sürprizler gerçekleştirdi. Gene yapabilir. Ona rağmen "hayır, yeni bir kriz olmaz" dedim.

Kamu maliyesinde disiplin

Daha önce çok işlediğim bir konuya geri dönüyorum. Tekrarımdan sıkılan okuyucularımdan özür dilerim. Ancak ısrarımın bir nedeni var. Şu sıralarda bilinçli şekilde kamuoyunu yanıltma çabaları yoğunlaştı.

2001 sonrasında Türkiye ekonomisinin başarılı performansının gerisindeki temel etken kamu maliyesinde gerçekleşen büyük düzeldir. Pek çok açıdan "inanılmaz" sözcüğünü kullanabiliriz.

2000 sonrasında kamuoyu ve piyasalar sıkı maliye politikasının sürdürülebileceğine bir türlü ikna olmadılar. Faiz dışı fazla hedefleri üst üste tutturuldu. Ona rağmen maliye politikasında gevşeme korkusu devam etti.

IMF'nin de aynı kanıda olduğu anlaşılıyor. 2005 sonunda yayınlanan bir çalışmada Türkiye'nin bütçe disiplini performansına methiyeler düzülüyor. Eşine raslanmadığı da vurgulanıyor.

Ne boyutta bir mali düzeltmeden söz ediyoruz? 1990'ların sonuna doğru enflasyon düzeltmesi yapılmış reel kamu açığı milli gelirin yüzde 10'unu geçiyordu. Halbuki 2005 yılında reel kamu dengesinde küçük de olsa fazla vardır.

Başarı vatandaşıdır

Bu önemli gelişmenin anlamını iyi tahlil etmeliyiz. Geri planda 2000'den bugüne verilen fevkalade yüksek faiz-dışı bütçe fazlaları yatmaktadır. Kamu maliyesinde disiplin yüksek faiz dışı fazla sayesinde sağlanmıştır.

Yüksek faiz dışı fazla nedir? Devletin vatandaştan topladığı vergileri ona hizmet olarak geri döndürecek yerde faiz ödemeye kullanmasıdır. Faiz dışı fazlayı devlete ödediği verginin karşılığı kamu hizmetlerini alamayan vatandaş ödemiştir.

Türkiye dünya mali piyasalarını vuran türbülansa rekor dış açıkla yakalandı. Ona rağmen "kriz olmaz" diyebilmeyi sesini çıkarmadan yüksek faiz dışı fazlaları ödemeyi kabul eden vatandaşa borçluyuz. Bilinmesinde yarar görüyorum. (4 Haziran 2006)

MAYIS ENFLASYONU ÜSTÜNE

Uluslararası mali piyasaların tedirginliği Mayıs ortasından bu yana bizimkini zaten fena çarpmıştı. Ayağı ile yorganını denk getiremeyen ekonomilerin kaderidir. Dünya nezle olup hapşırınca ağır grip'e yatağa düşerler.

Cuma akşamüstü yayınlanan Mayıs enflasyonu üstüne tuz biber ekti. Verileri değerlendirmek için CNBC-e kanalına çağırılmışım. Mali kesimi kapsayan panik havasını birinci elden izleyebildim.

Aklıma Ege Cansen'in "yüksek faiz-düşük kur mücahidi iktisatçıları" geldi. Yeni katılanları da göz önünde tutarak Ege onları "resmi iktisatçıları" rütbesine terfi ettirdi. Bir kez daha çok iyi oturtmuş.

Son dönemde o alemin analizleri bana gece yarısı mezarlıktan geçerken ısıklı çalanların tavrını hatırlatıyordu. Bu mızrağa çuval dikmenin her geçen gün zorlaştığını hep söylüyorum. İşleri zor; kolay gelsin diyelim.

Enflasyon ve kur

Öncelikle vurgulanması gereken çok önemli bir husus var. Mayıs'ta kaydedilen fiyat artışlarında ayın ikinci yarısında TL'de yaşanan değer kaybının etkisi yok denecek kadar azdır.

Tarihleri kısaca hatırlatalım. Kurdaki ilk küçük hareket 12 Mayıs'ta oldu. Ayın ilk yarısı için ortalama dolar kuru 1.32 YTL'dir. Dolar kuru 1.40 YTL'yi 15 Mayıs'ta, 1.50 YTL'yi ise 23 Mayıs'da gördü.

Açıklanan fiyat verileri ise ay içinde toplanan fiyatların ortalamasıdır. Bir bölümü iki kez, çoğunluğu üç kez toplanır. Yani sadece ikinci grubun üçüncü fiyat toplanması kur hareketi sonrasına raslıyor.

Ancak, o bile mal ve hizmetin fiyatına döviz kurunun günü gününe yansıtılmasını gerektirir. Başka bir ifade ile mal ve hizmetin doğrudan döviz fiyatı taşınması halidir. İstisnadır. Diğerlerinde kur nedeni ile zam yapma zamanı olmamıştır.

İç talep balonu

Mayıs verilerini önemli kılan budur. Enflasyondaki artık inkar edilemez yükselişi döviz kuruna atfetmek olanağı yoktur. Kur hareketi öncesinde enflasyon tehlikeli bölgeye tırmanmıştır. Böylece mezarlık ısıklıklarının tüm analizlerini bir kalemde silmiştir.

Sorun kur değilse nedir? Özel tüketimde ve iç pazara yönelik özel yatırımlarda yaşanan büyük patlamadır. Buna "iç talep balonu" diyoruz. Hem enflasyondaki artışın hem de dış açığın sorumlusu aynı talep balonudur.

Bu gidişatı öngördük. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi sıkıştırdığı açmazları anlattık. Yol açtığı konjonktürü "sanayisiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" diye sloganlaştırdık. Zaman haklı çıkardı.

Çarşamba günü Merkez Bankasının gecelik faizi yükseltmesi o bakıma önemlidir. Para otoritesinin iç talepte şişen balonu nihayet gördüğüne işaretler. Mezarlıkta ısıklı çalmaktan vazgeçtiği anlamına gelir.

Ayrıntılar sonraya kaldı. Devam edeceğim. (6 Haziran 2006)

ENFLASYON EĞİLİMLERİ

Para Politikası Kurulu kararı açıklanmadan yazıyı bitirmem gerekti. Dolayısı ile para politikası hakkındaki düşüncelerimi bir başka yazıya bırakıyorum. Karar nasıl çıkarsa çıksın, önümüzdeki dönemde çok tartışılacağını sanıyorum.

Bir gözlemlerle başlayalım. Mayıs enflasyonu özellikle mali piyasalara tam soğuk düş etkisi yaptı. Benzer tepkinin Merkez Bankasında oluştuğunu PPK'nin acilen toplanmasından çıkartıyoruz.

Mantıken iki ihtimal olabilir. Bir: enflasyon Mayıs'ta ani ve beklenmedik patlama yapmıştır. Yani sorun enflasyondadır. İki: Mayıs ayı enflasyonu trend içindedir. Sorun enflasyondaki yükselişin daha önce göremeyenlerdedir.

Bu tür bilmececi sevgim biliniyor. Kimin neyi neden dediğini anlamayı kolaylaştırır. Kendi hesabıma sekiz ay öncesinden "oluşan iç talep balonu enflasyonist" diye uyarıya başladım. Nedenlerini de uzun uzun anlattım.

Yıllandırılmış enflasyon

Konjonktür analizi ekonomide olup biteni gereken hassaslık düzeyinde ve zamanında saptayarak yapılabilir. Dolayısı ile makroiktisadın her aşamasında ölçme sorunları öne çıkar. Ölçme hatası yanlış teşhise, yanlış teşhis ise yanlış tedaviye götürür. Hasta ölür.

Enflasyon ölçme zafiyetlerine çok müsaittir. Girift açmazlar taşır. Veri toplama ve endeks oluşturma aşaması bizi ilgilendirmiyor. TÜİK işini iyi yapıyor. 2003 bazlı fiyat endeksleri olumlu bir adımdır.

Gelelim verilerin tefsirine. Enflasyon endeksi çok farklı fiyat hareketlerinin toplamıdır. Tüm fiyatlar sürekli değişir. Mevsimlik ve geçici etkiler olur. İçinden enflasyonist talep ve maliyet baskılarını yakalamak tahmin edilenden çok daha zordur.

Basit yöntemlerden biri yakın geçmişteki enflasyonun yıllık temposuna bakmaktır. Önce endeksteeki mevsimlik etki temizlenir. Sonra son üç yada altı ayın enflasyonu yıllık hale dönüştürülür. Ben ikisinin ortalamasını kullanıyorum.

Enflasyon hedefi tüketici fiyatları endeksi TÜFE ile tanımlanmıştır. Analizde özel TÜFE alt kategorilerine de bakılır. Bunların aynı yönde davranması sonucu güçlendirir. Aksi halde ayrıntılara da girmek gerekir.

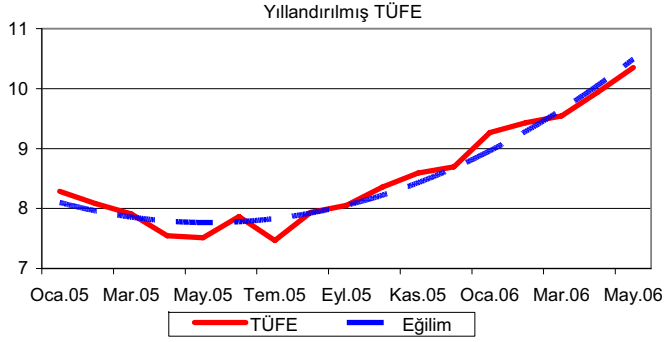
Yükseliş belirgindir

Ocak 2005'den bugüne sonuçlar TÜFE ve trendi aşağıdaki grafiktedir. 2005 yazına kadar enflasyon eğilimi yüzde 8 hedefle tutarlı, hatta altındadır. Ağustos'ta enflasyon başını kaldırıyor. Eylül'de hedefi aşıyor. Ve yükselişini sürdürüyor.

2006'da yüzde 5 enflasyon hedefinin tutmayacağı yılbaşında görülüyordu. 3 Ocak 2006 tarihli yazımda (Aralık enflasyonu açıklanmadan) yılsonu TÜFE artışını yüzde 6.9 tahmin ederken bu grafiği kullanmışım.

"Resmi iktisatçıları" ise çok farklı telden çalışıyorlardı. Onlara göre verimlilik artışı güçlü, yatırımlar yüksekti. Özel endekslerde enflasyon düşüyordu. Velhasıl talep baskısı yoktu. "Gece mezarlıktan geçerken ısıklı çalanlar" benzetmesini o bağlamda yaptım.

Özetle, enflasyon geçen yaz şişmeye başlayan iç talep balonu ile yukarı döndü. 2006'da bu süreç hızlandı. Resmi iktisadın bunu saptamakta zorlanması başka bir bilmedir. Onu da zamanı gelince çözeriz. (8 Haziran 2006)

CESUR BİR KARAR

Para Politikası Kurulunun dünkü faiz artırımını cesur bir karardır. Önümüzdeki günlerde kamuoyunda anlamı ve sonuçları ayrıntılı şekilde tartışılacaktır. Her zaman olduğu gibi iktisatçılar kendi aralarında bölüneceklerdir. Bir bölümü az oldu, başkaları çok oldu diyecek, yanında kura müdahale isteyen ve katıyen karşı çıkanlar olacaktır. O nedenle bugün bir kaç gözlemlerle yetineceğim.

Reel ekonomi cephesinden bakarsak, 1.75 puanlık faiz artırımını şişen iç talep balonunun fiyat istikrarını bozucu boyuta ulaştığının PPK tarafından da kabul edildiğine işaretler. Konjonktürün kritik bir noktasında para otoritesi enflasyonla mücadelede kararlılık sergilemiştir. Mali türbülansın olumsuz etkilenmesi çok muhtemel iç talebe ek darbe vermektan çekinmemiştir. Önemli bir gelişmedir. Sonuçlarının dikkatle incelenmesi gerekiyor.

Mali piyasalarda ise, karar kısa dönemde volatilitiyi azaltıcı etki yapmayacaktır. Borsa, döviz kuru ve bono faizleri özünde yurt dışı gelişmeler tarafından belirlenmekte, iç aktörlerin etkisi sınırlı kalmaktadır. Dolayısı ile kısa dönemde kur ve faizin tekrar yakın geçmişteki değerlerine düşmesi yada borsa endeksinin tekrar eski düzeylerine yükselmesi beklenmemelidir.

Uzun dönemde, tüketim ve yatırım harcamalarının (yani iç talebin) döviz kurundaki düzeltmeye ve faizlerdeki yükselişe tepkisinin hızı ve yoğunluğu belirleyici olacaktır. Mali piyasaların enflasyonla mücadelede başarı sağlandığı ölçüde istikrara kavuşacaklarını söyleyebiliriz. (9 Haziran 2006)

FAİZ ARTTIRIMININ AMACI

Enflasyondaki artışa Merkez Bankası sert tepki verince günüm olmadığı halde Cuma yazım çıktı. Orada iktisatçılardan mutlaka çok farklı hatta zıt tepkiler gelir dedim. Hakikaten öyle oldu.

Gelişmiş ekonomilerde para politikasının izlenmesi, açıklanması ve öngörülmesi başına bir sektördür. Özellikle karar vericilerin ne düşündüğünün doğru anlaşılması çok yararlıdır. O nedenle toplantı zabıtları yayınlanır. Şeffaflık çok önemsenir.

Maalesef daha o noktaya gelemedik. Eskisine kıyasla bir adım atıldı. Ama PPK'da ne tartışıldığını ve kimin neyi savunduğunu hiç bir zaman bilemeyeceğiz. Fikir ayrılıklarını yansıtmayan bir resmi bildiri yayınlanacak.

Farklı tepkiler

İktisatçıların bir bölümü faiz artırımını gereksiz ve fazla yüksek buldu. Mali piyasa odaklı analiz yüksek faizi kuru baskı altına alma arayışı olarak görür. O bağlamda karar "sıcak paraya" davetiye anlamına geliyor. 2001 sonrası politikanın devam oluyor.

Bir diğer eleştiri faiz artırımının geç kaldığıdır. Enflasyon odaklı analizde enflasyonda yükselişin daha su üstüne çıkmadan saptanması ve müdahale edilmesi gerekir. Gecikme etkiyi kısıtlar ve durgunluğu derinleştirir.

Yüksek oranda faiz artırımına gelen desteğin farklı nedenleri olduğu görüldü. En çok Merkez Bankasının siyasi iktidardan bağımsızlığı vurgulandı. Örtük olarak hükümetin düşük faizi tercih ettiği, Merkez Bankasının ona rağmen faiz artırımına gittiği anlamına geliyor.

Yüksek oranlı faiz artırımını döviz kurundaki yukarı hareketi kısıtlayacağı düşüncesi ile destekleyenler de vardı. Bu kesimin "sıcak paraya" sıcak baktıkları söylenebilir.

Saniyorum gelen tepkileri bu dört temel pozisyon özetliyor. Başkaları yok demiyorum. Diğerleri bunların alt kategorisi olarak düşünebiliriz.

Döviz müdahale

Benim tavırımı sorguladığınızı duyar gibiyim. Nasreddin Hoca misali, hepsinde biraz gerçek payı görüyorum. Ama hiçbirine de tam katılmıyorum. İktisatçı fıkralarına layık şekilde, ben de başka bir analiz yapıyorum. Yavaş yavaş yazacağım.

Gelelim baştaki soruya: PPK ne düşündü? Döviz kurunda yukarı hareketin sürmesi halinde Merkez Bankasının tavır açıklık getirecektir. Banka döviz satarsa esas amacın mali piyasalar ve kura yönelik olduğu ortaya çıkar. Salmazsa ağırlığı enflasyonun taşıdığını söyleyebiliriz. (11 Haziran 2006)

MERKEZ BANKASININ BAĞIMSIZLIĞI

Önce dış kaynaklı türbülans mali piyasaları sarstı. Sonra yüksek Mayıs enflasyonu geldi. Merkez Bankası olağanüstü PPK toplantısı ile gecelik faizleri arttırınca sinirler gerildi. Gündemin tepesine para politikası yerleşti.

İktisatçılara gün doğdu. Hem teori hem uygulama açısından para politikası çok tartışılmalı bir alandır. Diğer görüşleri benzeşen iktisatçılar arasında bile sıra para politikasına gelince kavga çıkabilir.

Ayrıca Türkiye'nin özel koşulları var. Ekonominin dış türbülansa çok olumsuz bir konjonktürde yakalandığı artık gizlenemiyor. Bu süreçte 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının sorumluluğu iyice belirginleşiyor.

Geçen yazıda para politikasının iki muhtemel amacını ayırdettik. Döviz satarak kura müdahale durumu Merkez Bankasının mali piyasa istikrarına öncelik verdiği anlamına gelir dedik. Müdahale oldu.

İki farklı tehlike

Toplumların ve iktisatçıların başına para politikası sorunlarını saran kıymetli maden cinsinden karşılığı olmayan kağıt paranın icadıdır. Literatürde "kanuni para" (fiat money) denir. Özelliği yetki kimde ise istediği kadar basabilmesidir.

Pek çok ülkede hükümetler kağıt paranın sağladığı bu olanağı kullanmak istedi. Kamu harcamalarının para basarak karşılamaya kalkıştı. Hikaye hep aynı şekilde, hüsrana bitti: enflasyon, durgunluk, kriz, vs.

Bu ortam para basma tekeli verilen kurum üstünde hükümetin yetkisini kısıtlama talebini güçlendirdi. Merkez Bankasının bağımsızlığı kavramı böylece oluştu. Hatta Merkez Bankasının devlete borç vermesi bile yasaklandı.

Ancak, bir süre sonra para basma ile sadece hükümetin çıkar ilişkisi olmadığı anlaşıldı. Mali piyasa da birebir etkileniyordu. Üstelik Merkez Bankası bankaların bankası idi. Yani mali piyasalarla tanım gereği içiçe yaşıyordu.

Merkez Bankasının bağımsızlığını yeniden tanımlamak ihtiyacı oluştu. Demek ki sadece hükümete karşı bağımsızlık yetmezdi. Merkez Bankasının mali piyasaların kuklası olması da bir o kadar yanlış olurdu. Mali piyasalardan bağımsızlığı da zorunlu idi.

Önemli bir soru

2001 krizi sonrasında Merkez Bankasının siyasi iktidardan bağımsızlığı Türkiye'de de çok önemsendi ve vurgulandı. Başkan seçim bu açıdan değerlendirildi. Giden yönetimin bağımsızlığı sağladığı düşünülüyor.

Buna karşılık Merkez Bankasının mali piyasalardan bağımsızlığı ilkesi sessiz geçirildi. Hatta, tersine, para otoritesi ile mali piyasalar arasındaki yakın ilişkiyi yararlı gören tavır öne çıktı.

Soruyu açık soralım. Dalgalı kur rejimi ile para politikasında tam yetkili kılınan Merkez Bankası bağımsızlığını mali piyasalara karşı da koruyabilmiş midir? Yoksa bağımsızlık siyasetle sınırlı mı kalmıştır? Sorması benden, cevabı sizden... (15 Haziran 2006)

BEKLENTİLER VE ENFLASYON

Ekonomi dünyası "kent efsaneleri" için üretken bir zemin oluşturur. Vatandaşın bunlara düşkünlüğü normal karşılanabilir. İlginç olan, akademik ünvan sahibi iktisatçıların bunları politika tasarımı kullanmasıdır. Örneği çoktur.

En bilineni ile arada sırada dalgamı geçirim: "hızlı büyüme enflasyonisttir". Hayır değildir. İç talep kökenli büyüme enflasyon baskısı yaratır. İhracata yönelik büyüme yaratmaz. Çin yıllardır sıfır enflasyonla nasıl yüzde 10 büyüyor?

Bugün bizi ilgilendiren bir başkası: "enflasyonu enflasyon beklentileri belirler". Hayır belirlemez. Talep canlı ise fiyat artışı kolaydır. Yetersiz taleple fiyat artışı çok zordur. İşin özü budur.

Maalesef bir dönem teorik modellere beklentiler hakim oldu. O sırada yetişen iktisatçılar bir dizi mekanik ilişki öğrendiler. Bunlar Merkez Bankalarına taşındı. Yanlış para politikalarının önemli nedenlerinden biri haline geldi.

Beklenti, hedef ve fiili enflasyon

Elimizde Türkiye verileri var. Merkez Bankası tarafından Ağustos 2001'den bu yana ayda iki kez gerçekleştirilen "Beklenti Anketi" adı üstünde beklentileri saptıyor. Merkez Bankasının da para politikası kararlarında bu anket sonuçlarını kullandığı biliniyor.

Ankette o ay ve iki sonraki ay için aylık, yıl sonu ve oniki ay sonrası için yıllık TÜFE beklentisi soruluyor. Para politikası 6-12 aylık bir gecikme ile çalıştığına göre bizim ilimizi çeken sonuncusu, yani oniki ay sonrası enflasyon beklentisidir.

Beklentileri iki seri ile karşılaştırıyoruz. Biri enflasyon beklentileri açısından büyük önem taşıyan enflasyon hedefidir. Yıllık hedefi doğrusal şekilde aylara dağıtıp aylık hedefleri elde ediyoruz. Diğeri ise yıllık TÜFE'dir.

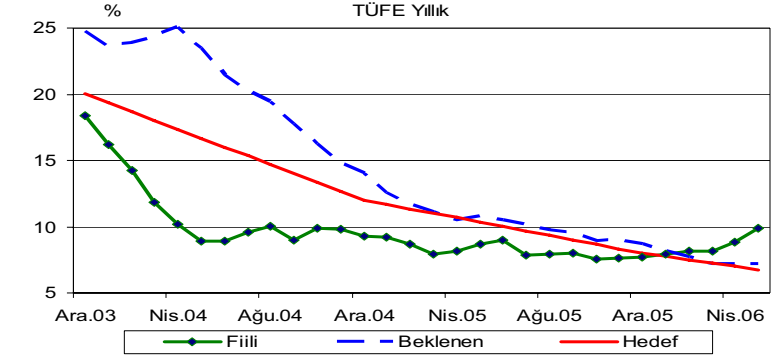
Veriler ilk enflasyon hedefinin belirlendiği 2002 başına gidiyor. Ancak 2002'yi kriz ortamının karışıklığı ve seçimler nedeni ile dahil etmedim. Aralık 2002'de oluşan Aralık 2003 yıllık TÜFE beklentisi, 2003 yıllık TÜFE hedefi ve Aralık 2003'ün fiili TÜFE'si ile başlattım.

Beklentiler bir alem

Grafikte kesikli çizgi beklentiyi, düz çizgi hedefi, baklavalı çizgi ise fiili enflasyonu gösteriyor. Beklentiler 2003'ün tümü ve 2004'ün ilk yarısında hedefin ciddi şekilde üstünde, fiili enflasyon ise altında seyrediyor. 2004'ün ikinci yarısından itibaren beklenti ve hedef eşitleniyor.

Ancak, fiili enflasyon buna hiç aldırmıyor. Beklenti ve hedef beraberce düşmeye başlayınca fiili enflasyon derhal tavır koyuyor. Son altı ayda yükselişe geçiyor ve ikisinin de üstüne çıkıyor.

Grafik, beklenti ile enflasyon arasında ilişki kurarken çok dikkatli olmak gerektiğini açık şekilde göstermektedir. Gerçek ekonomiler kitaplarda varolan modellerden daima daha karmaşıktır. Daha renkli ve zengindir. Anlayabilene... (18 Haziran 2006)

NİSAN'DA DIŞ DENGE

Son mali türbülans cari işlemler açığına olan ilgiyi bir miktar azalttı. Nedenini tahmin etmek çok zor değil. Önümüzdeki dönemde dış denge dinamiğini olumlu yönde değiştirecek etkenlerin güçlendiği düşünülüyor.

Biri fiyat değeri miktar etkisi söz konusudur. TL'nin değer kaybı kısa dönemde olmasa da orta dönemde ihracat artış hızını mutlaka yükseltir. Buna karşılık ithalata azaltıcı etkisi kısa dönemde de ortaya çıkar. Yani kurdaki hareket sonucunda dış ticaret açığı önce duraklar. Sonra gerilemeye başlar.

Kısa dönemde çok daha güçlü etki iç talep balonunun sönməsinden gelir. İç taleple birlikte ithalatın da hızlı bir düşüşe girmesi ile çalışır. Daha açık söyleyelim. Resesyona derinliğine bağlıdır. Dış ticaret açığı azaldıkça cari işlemler açığı da küçülür.

Dış açığın yapısı

Merkez Bankası Nisan sonu itibarıyla ödemeler dengesi verilerini yayınladı. Ana eğilimler bir süredir belirginlik kazandığı için sürpriz yoktu. Cari işlemler dengesi verilerinin analitik bir özeti aşağıdaki tabloda yer alıyor.

İlk iki sütunda Ocak-Nisan dönemi için 2005 ve 2006 sonuçları var. Üçüncü ve dördüncü sütun değişimi milyar dolar ve yüzde olarak gösteriyor. Son sütunda ise Nisan itibarıyla yıllık değerler veriliyor.

Dış dengedeki bozulmanın tümü ile ithalatın ihracattan daha hızlı artmasından kaynaklandığı biliniyor. Bavul ve altın ticaretini de kapsayan mal ticareti açığı 8.8 milyar dolardan 12.8 milyar dolara tırmanıyor. Artış 4 milyar dolar yada yüzde 45 oluyor.

Hizmet dengesinde 100 milyon dolar bozulma, işçi dövizlerin yansıtan transferlerde aynı miktarda artış var. Bu durumda dış hesapların "faiz dışı denge" muadili "mal-hizmet-transfer açığı" 4 milyar dolar yada yüzde 59 artıyor.

Bu arada yıllık bazda "mal-hizmet-transfer açığının" 21.3 milyar dolara yükseldiğini kaydedelim. Türkiye son bir yılda sattığı mal ve hizmetlerden bu kadar daha fazla mal ve hizmeti yurtdışından satın almış.

Bir bilmece daha

Faiz gelir ve giderleri artı temettüleri kapsayan yatırım dengesinde ilginç bir gelişme oluyor. Türkiye'de bu kalem bilinen nedenlerle hep açık verir. Ancak 2006'nın ilk dört ayında açık 200 milyon dolar azalıyor.

İşte size bir bilmece daha. Türkiye'ye bu kadar yabancı kaynak giriyor. Ama Türkiye'nin bunlara ödediği net kazanç yükselecek yerde azalıyor. Bu işe benim aklım ermedi. Bu kalemi epeydir yakından izliyorum. İleride çözümü açıklarım.

Hepsini toplayınca cari işlemler açığına ulaşıyoruz. 2005'de 8.7 milyar dolardan 2006'da 12.5 milyar dolara yükseliyor. 3.8 milyar dolar yada yüzde 43 oranında bir bozulma ile karşı karşıyayız. Yıllık cari işlemler açığı ise 26.8 milyar dolar ile tarihi bir rekor kırıyor. Hoş, bu rekorun her ay yeniden kırılmasına alıştık. .

Net hata noksan bu yıl 200 milyar dolar düşüyor. Dolayısı ile net hata ile düzeltilmiş dış açığıtaki bozulma 4 milyar dolar oluyor. Dönüp dolaşıp hep aynı 4 milyar dolar sayısına geldiğimize dikkatinizi çekerim. (20 Haziran 2006)

Milyar \$	Ocak Nisan		Değişim Milyar \$	Değişim %	Yıllık Milyar \$
	2005	2006			
Mal Dengesi	-8,8	-12,8	-4,0	45	-36,7
Hizmet Dengesi	1,7	1,7	-0,1	-5	13,9
Transferler	0,3	0,4	0,1	21	1,5
Mal+Hizmet+Transfer Dengesi	-6,7	-10,7	-4,0	59	-21,3
Yatırım Dengesi	-2,0	-1,8	0,2	-9	-5,6
Cari İşlemler Dengesi	-8,7	-12,5	-3,8	43	-26,8
Net Hata Noksan	0,6	0,4	-0,2	-31	2,2
Dış Denge	-8,2	-12,1	-4,0	49	-24,6

DALGALANMAYA ÇÖZÜM

Ekonomideki dalgalanmalara karşı çözüm önerileriniz nelerdir? Soruyu soran Milliyet ekonomi servisi, muhatabı on iktisatçı. İktisatçı fıkralarındaki gibi, on kişiden yirmiiki çözüm önerisi gelmiş. Salı günü (20/6/2006) yayınlandı.

Bana da soruldu. Cevabım uzun kalmış. Sayfaya sadece son kısmı konabilmiş. O zaman çözüm önerim havada kalmış. Yeniden okuyunca beğendim. Kendi köşemde tümünü yayınlamaya karar verdim.

Yöntemle başlayalım. Doğru çözüm ancak doğru teşhisle mümkündür. Yanlış teşhis halinde genellikle çözüm önerisi uygulanamaz, uygulanırsa sorunu ağırlaştırır.

Çıplak olarak görünle devam edelim. "Sanayisiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" diye sloganlaştırdım. TL aşırı değer kazandı; dış açık sürdürülemez düzeye tirmandı; ihracat ve sanayi tökezledi, mali piyasalar kırılınca hale geldi; iç talepte enflasyonu tirmandıran bir balon oluştu. Bunlar analiz değil gözlemdir; inkarı olanaksız gerçeklerdir. Hoş hala görmeyi reddedenler var...

Sıra analize geldi. Her konjonktürü iktisat politikaları belirler. Bu konjonktürün de sorumlusu para yada maliye politikasıdır. Makro politikadan bağımsız konjonktür olamayacağı asla unutulmamalıdır. Olumsuz konjonktürün nedeni maliye politikası mı yoksa para politikası mıdır? İşin özü buradadır. .

Bu yalın soru kamuoyunda yada meslek içinde sağduyu ile tartışıldı mı? Hayır; yanlış politikanın müellifleri ve o politikadan kazanç sağlayan kesimlerin sözcülerinden oluşan bir koalisyon hedef şaşırtmaya, analizi boğmaya çalışıyor. Neyse ki mızrağı bir türlü bir çuvala sokamadılar.

Gelelim bilenen teşhisime: olumsuz konjonktürün tek sorumlusu yapılan para politikası hatalardır. Özellikle 2003-2004 döneminde gecelik faizler ekonomik temellere ve uygulanan mali disipline kıyasla çok yüksek tutulmuştur. 2005'de hatadan dönme fırsatı kullanılmamış, böylece 2006 yazbaşına gelinmiştir.

Çözüm nedir? Öncelikle para politikasının çok ciddiye alınmasıdır. Bence hala paranın önemi tam algılanmadı. Siyasetten, yapısal reformlardan, maliye politikasının kısılmasından, dış ticarete engellerden, vs. söz ediliyor. Hepsi boştur. "Büyük Buhrana" yada Japonya'nın 10

yıllık duraklamasına yanlış para politikasının neden olduğu kavranmadan bir adım ileri gidilemez.

Şunu kabul edelim. Türkiye ilk para politikası sınavında başarısızdır. İlk kez mali disiplin ortamında ve dalgalı kur rejiminde bağımsız para politikası uygulama olanağı oluşmuş fakat çeşitli nedenlerle bu fırsat kötü kullanılmıştır.

İstediğin kadar yapısal reform yap, olumlu dış konjonktür yakala, siyasi istikrarı sağla, yanlış para politikası ekonomiyi duvara vurduruyor. Geçmişe otopsi yapılması, yanlışların ve nedenlerinin anlaşılması o açıdan hayatidir. Yoksa benzer yanlışlar yarın tekrarlanacaktır. Hatalar karşısında susmak Türkiye'ye kötülüktür.

Sonuç: ekonominin selameti için kamuoyu para politikasını sahiplenmeli, onu "yüksek faiz-düşük kur çığırtağı" çıkar çevrelerinden korumalıdır. (22 Haziran 2006)

KÜRESEL UYUM SORUNLARI

Türkiye'nin içine girdiği mali türbülans sertleşmeye başladı. Kur-faiz-borsa üçgeninde tansiyon hızla yükseliyor. Cuma akşamı bir davete katıldım. Sorular tek konuya yoğunlaştı: "Pazartesi ne olacak? Kur tırmanmaya devam eder mi?"

Vatandaş belki okumaktan sıkılmıyor ama ben üstüste iç konjonktür sorunlarını yazmaktan sıkıldım. Finansçıların çok kısa dönemli analizlerini zaten beceremem. İktisatçının orta vadeye bakan uzun soluklu mantığına daha yatkınım.

Olayın iki boyutunu tekrar vurgulamak istiyorum. Bir: türbülansın fitilini dünya mali piyasalarındaki olumsuz gelişmeler ateşledi. Bu çok önemli. Ancak, ateşlenen fitilin etkisi ucunda ne olduğuna bağlıdır.

İki: 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikaları Türkiye'yi patlamaya hazır bir bomba haline getirdi. Yani "yüksek faiz düşük kur" politikası ekonomiyi olumsuz bir dış mali konjonktür karşısında iyice zayıflattı.

Dünyayı değiştiren üç büyük olay

Uzun dönemli perspektiften bakınca son onyılda dünya ekonomisinde ciddi uyum sorunlarının biriktiğini görüyoruz. Geri planda geçen yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen olaylar yatıyor. Bunlara küreselleşmenin yeni aşaması diyebiliriz.

Avrupa ve Japonya demokratik rejim ve piyasa ekonomisi içinde ABD'ye muadil gelir düzeyine ve kurumsal yapılara ulaştı. Aralarında korumacılığı asgariye indirdiler.

Sovyetler Birliği dağıldı. Soğuk savaş bitti. Demokrasi-piyasa ikilisine en ciddi tehdit gibi duran komünizm tarih sahnesinden çekildi. Bir kalemde dünya piyasa sistemi genişledi.

Dünya nüfusun neredeyse yarısını oluşturan iki ülke, Çin ve Hindistan, devasa bir atılımla küresel ekonomiye katıldılar. Biri sanayide, diğeri teknoloji-yoğun hizmet sektörlerinde gelişmiş ülkelere kafa tutmaya başladılar.

Reform yok, para verelim

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, tüm dünya ekonomileri bu tarihi dönüşümden etkilendi. Ancak, yeni koşullara uyum kendiliğinden gelmez. Toplum eski alışkanlıklarında direnir. Gene öyle oldu.

Avrupa ve Japonya yeni koşulların zorladığı yapısal reformları gerçekleştirmedi. Dünya ekonomisine gelişmişlik düzeylerinin gerektirdiği katkıyı yapamadı. ABD ise tehlikeli bir oyuna girişti.

20.inci yüzyılın sonundan itibaren ABD-Avrupa-Japonya ekseninde para musluklarının açılması bu çervede ele alınmalıdır. Yapısal sorunları gizleme, çözümü erteleme çabasıdır. Ciddi hastalığa kozmetik tedavidir.

Yıllar süren gevşek para politikaları eninde sonunda küresel enflasyonu tirmandıracaktı. Son iki yılda o da oldu. Para politikalarını sıkma zorunluluğu bol likitide dönemi bitirdi. Uzun süre geri gelmeyecektir.

Dünya ekonomisi yeni ve zor bir döneme girmiştir. Yapısal sorunların nasıl çözüleceğini bilmiyoruz. Ama bol likitide arkasında gizlenemeyeceği kesindir. (25 Haziran 2006)

PARA POLİTİKASI VE EKONOMİ

Yılbaşından itibaren Türkiye enflasyon hedeflemesine geçti. Bu bağlamda para politikası karar süreci değiştirildi. Daha önce kararı Para Politikası Kuruluna danışarak Başkan alıyordu. Yeni rejimde karar organı PPK oldu.

Son bir içinde PPK ikisi olağanüstü olmaz üzere üç kez toplandı. İki olağanüstü toplantıda Merkez Bankasının para piyasalarını denetleme aracı gecelik borç alma ve borç verme faizlerinin yükseltilmesi kararı çıktı.

Borç alma faizi önce 1.75 puan, sonra 2.25 puan artarak yüzde 17'ye yükseldi. Borç verme faizi bir süredir 3 puan daha yukarıda tutuluyordu. Fark korunarak yüzde 16.25'den yüzde 20.25'e çıkartıldı. Yani gecelik faizlerde toplam 4 puan artış gerçekleşti.

Para politikası ve finans kesimi

Kamuoyunun para politikasına layık olduğu önemi vermemesinden daha yeni şikayet ettim. Halbuki yanlış para politikaları ekonomiye çok ağır hasar verebilir. Geçmişte bunun vahim örnekleri vardır.

1930'larda Amerikan ekonomisini çökerten "Büyük Buhran" yanlış para politikasının sonucudur. Japonya'nın son dönemdeki kötü performansı da aynı sorundan kaynaklanmaktadır.

Türkiye kamuoyu para politikası borsa-kur-faiz üçgeni içinde değerlendirme eğilimi taşıyor. Başka bir ifade ile para politikasına finans kesiminin bakış açısı öne çıkıyor. Finans çevrelerinin kamuoyunu etkileme gücü de bunda rol oynuyor.

Şüphesiz, para politikası kararları finans kesiminin karlılığını kısa dönemde birebir etkiler. Faiz hareketleri finans kesimi oyuncularının büyük karlar olduğu kadar büyük zararlar yazmalarına neden olur.

Ancak, finans kesimi buzdağının görünen yüzüdür. Para politikasını önemli kılan esas unsur ise orta vadede diğer kesimlere olan etkisidir. Türkiye'de "reel ekonomi" deniyor. Daha doğrusu "finans-dışı kesimler" kavramıdır.

Talepte büyük daralma

Merkez Bankasının faizleri yükseltmesi iç talebi düşürerek enflasyonu denetim altına almayı amaçlar. Ayrıntıya girince, faiz artışı ile tüketim ve yatırım harcamalarının kısılması hedeflenir.

Her ekonomik birimin harcaması bir başkasının gelirini oluşturur. Harcamaların azalması gelirleri düşürür. Azalan gelir insanları tekrar harcamalarını kısma zorunda bırakır. Resesyon denen bu süreç ekonomiyi yeni dengesine getirir.

PPK'nın yeni kararına bu açıdan bakabiliriz. İlk faiz artırımının yol açacağı talep daralması ve resesyon yetersiz bulunmuş. Daha sert bir talep daralması yani iyice derin bir resesyon için düğmeye basılmış.

Bu arada, bizi bugüne 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının getirdiğini özellikle unutmamak gerekiyor. (27 Haziran 2006)

MART İSTİHDAM VERİLERİ

Hanehalkı İşgücü Araştırması Mart sonuçları açıklandı. TÜİK araştırmayı her ay yapıyor. Üç aylık ortalamalar halinde yayınıyor. Yani Şubat-Mart-Nisan ayları ortalaması Mart verisini oluşturuyor.

İşsizlik Türkiye'nin en acil toplumsal ve siyasi sorunudur. İki farklı yapısal süreç sorunu ağırlaştırmaktadır. Birincisi yüksek enflasyon döneminde istihdam artışının düşük kalmasıdır. Ekonomi bir işsizler stoğu devralmıştır.

İkincisi yüksek doğurganlık oranının yakın geçmişe kadar sürmesidir. Çalışabilir yaş grubuna her yıl 1 milyona yakın insan katılmaktadır. Bu da geçmişten kalan olumsuz bir akım mirasıdır.

İstihdamsız büyüme

Türkiye 2005'de ortalamanın üstünde büyüme hızı tutturdu. Gerisinde tüketim ve yatırım harcamalarındaki sürdürülemez patlama yatıyordu. İç talep balonu 2006'nın ilk yarısına da sarktı.

Bu husus önemli. Veri dönemi son mali çalkantıyı kapsamıyor. Dolayısı talebin canlı, büyümenin yüksek olduğu bir yılın istihdama nasıl yansıdığını görme fırsatını buluyoruz.

2005 ve 2006'nın Mart ayları için önemli kalemler aşağıdaki tablodur. "Yüksek faiz düşük kur" politikası ile tetiklenen saadet zinciri Türkiye'ye "istihdamsız büyüme" deligömleğini giydirdi. Mart sayıları vargımızı doğruluyor.

Çalışabilir yaş grubu 900 bin kişi artarak 51.4 milyon kişiye çıkmış. Buna karşılık istihdam sadece 100 bin kişi artarak 21.3 milyon kişiye ulaşmış. İşsizler ise 2.6 milyon kişiye sabit kalmış.

Sektörel dağılımda ek bilgi buluyoruz. Tarım kesiminde istihdam 900 bin kişi azalarak 5.5 milyona gerilemiş. Buna karşılık tarım-dışı kesim istihdamı 1 milyon kişi artışla 15.7 milyona yükselmiş. Bu arada ücretli istihdamın da 800 bin kişi artışla 12 milyona yükseldiğini görüyoruz.

İşsizlik hızla tırmanıyor

Bilinen bilmece karşımıza çıkıyor. Çalışabilir nüfus, istihdam ve işsizlik sayıları tutmuyor. Artan nüfus istihdam edilmediği halde işsizlik oranı sabit kalıyor. Sanki insanlar buhar oluyor!

Çözümü araştırmamızın ayrıntılarında buluyoruz. "iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar" kategorisi var. Bunlar işsiz sayılmıyor ama aslında bu gibi işsizler. İşsiz sayısına onları da ekliyoruz. Daha gerçekçi bir işsizlik oranına ulaşıyoruz.

İş yapmaya hazır sayısı 500 bin kişi artarak 2.3 milyona tırmanıyor. Onları ekleyince işsizler de 500 bin kişi artışla 4.9 milyona ulaşıyor. Böylece düzeltilmiş işsizlik oranı 1.6 puan artışla yüzde 18.8'e yükseliyor.

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının sonucu budur: yüksek büyümeye rağmen artan işsizlik. Önümüzde iç talep balonunun patlamasının işsizliğe olumsuz etkisi var. Yanlış politikanın maliyetine onu da eklemek gerekiyor. (29 Haziran 2006)

Milyon kişi	Mar.05	Mar.06	Fark
15+ yaş nüfus	50,5	51,4	0,9
İşgücü	23,8	23,9	0,1
İstihdam	21,2	21,3	0,1
İşsizler	2,6	2,6	0,0
Tarım istihdamı	6,4	5,5	-0,9
Tarım dışı istihdam	14,8	15,7	1,0
Ücretli istihdam	11,2	12,0	0,8
İşbaşı yapmaya hazır	1,8	2,3	0,5
İşsizler (düz.)	4,4	4,9	0,5
İşsizlik Oranı (düz) %	17,2	18,8	1,6

İLK ÇEYREKTE HIZLI BÜYÜME

2006 ilk çeyrek milli gelir verileri TÜİK tarafından Cuma günü açıklandı. Dün gazetelerde ayrıntıları vardı. Milli gelir ve büyümeye özel önem attığı biliniyor. İlk çeyrekte bugüne konjonktürün altüst olmasına rağmen konunun ayrıntılarına gireceğim. Konjonktür analizi açısından ilk çeyrek milli geliri çok az bilgi taşıyor. Daha çok "tarihi" ve "akademik" değeri var. Çünkü artık patlamış bir iç talep balonunun son çeyreğine tekabül ediyor.

Mayıs'da uluslararası piyasalarda başlayan türbülans bombanın fitilini ateşledi. "Saadet zincirini" zaten kopardı. İkinci çeyreğe etkisi kısıtlı olacaktır. Ama üçüncü çeyrekte itibaren farklı bir konjonktürün devreye gireceği biliniyor.

Bu arada, büyümeyi "beklenenin üstünde" bulanları garipsiyorum. Talep enflasyonun geri döndüğü ve dış açığın tarihi rekorlar kırdığı bir dönemde doğallıkla milli gelir de hızlı büyür. Büyümenin biraz düşük kaldığı bile söylenebilir.

Eyvah, hızlı büyümüşüz!

2005'in üçüncü çeyrek büyümesi açıklanınca bu başlığı atmıştım (17 Aralık 2005). Geri planı kısaca özetlemek istiyorum. Yazın kapsamlı bir konjonktür analizi yaptım. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi sıkıştırdığı açmazları birer birer anlattım.

En olumlu senaryo ekonominin bir an önce kendiliğinden yavaşlaması olurdu. Her zamanki iyimserliğimle onu bekledim. En olumsuz hal ise bir iç talep balonun şişmesi idi. Sonbahardan itibaren bu yönde işaretler artmaya başladı. Ama sonu felaketle bitecek bu durumu bir türlü kabullenemedim.

Yayımlanan veriler tereddüte yer bırakmadı. İç talepte büyük bir balon oluşmuştu. Bu hikayenin çok tatsız biteceğini öngörmek için kahin olmak gerekmiyordu. İç talep balonunun patlarken vereceği zarar her geçen gün artacaktı. Eyvah, dedim, hızlı büyümüşüz.

Konjonktüre "sanaysiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" adını verdim. Tüm sorumluluğun 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikalarında olduğunu her fırsatta vurguladım.

Düşük büyümeye doğru

Bundan sonra yüzde 5'in üstünde büyüme hızları bile hayaldir. Daha açık olalım. 2006'nın ikinci yarısı ve 2007'nin ilk yarısında büyüme hızı düşük seyredecektir. En az iki çeyrek büyüme eksi çıkar. Yazdan yazı yıllık büyüme hızı bile eksiye geçebilir.

Daha ayrıntılı tahmin için şu anda elde yeterli bilgi yok. Sanırım yaz içinde önümüzü daha net görebilecek noktaya geliriz. Önümüzdeki günlerde ilk çeyrek verilerinin ilginç yanlarına ayrıca bakacağız. (2 Temmuz 2006)

ENFLASYON ŞAŞIRTIR

Köşe yazarı olarak Türkiye ekonomisini çok uzun süredir az çok günlük bazda izliyorum. Özellikle son yıllarda bilgisayar ve internet büyük olanaklar sağladı. Daha çok veriye anında ulaşım ayrıntılı analiz yapılabilir.

Bu arada bir çok hatalar yaptım. Önemli deneyimler kazandım. Dersler aldım. Bunların başında aylık enflasyon verilerinde sürprizlere daima hazırlıklı olmak geliyor. Çünkü aylık enflasyonda şaşırtıcı dalgalanmalar olabiliyor.

Bu ilginç durumun çok sayıda teknik nedeni var. Ama konumuz o değil. Böyle durumlarda aylık enflasyon verisinden genelleme yapmaktan kaçınmak gerekiyor. Aksi halde ileride sıkıntılı durumlar doğabiliyor.

Haziran enflasyonu açıklanınca aklıma bunlar geldi. Bu verilerin kendi hipotezini doğruladığını söyleyenlerin bir bölümü sonra mahcup olacaktır.

TÜFE düşük ama...

Para politikası enflasyon hedefini tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) ile izliyor. Onunla başlayalım. Haziran'da yüzde 1.5 civarında bekleniyordu. Ben yüzde 0.8'le çok iyimser kalmıştım. Çok daha düşük düzeyde, yüzde 0.34 çıktı.

Ancak geçen yıl yüzde 0.1 olmuştu. Dolayısı ile yıllık enflasyon yükselmeye devam etti. Yüzde 10.1 ile Ocak 2004'den bu yana ilk kez iki haneye geçti. Yıllık enflasyonun Haziran 2004'de yüzde 7.1 olduğunu hatırlatalım.

Enflasyonda mevsimlik faktörlerin etkilerini düzeltme önem kazanıyor. Ben Tramo-Seats yöntemini kullanıyorum. Aydan aya gerçekleşen dalgalanmaların azaldığı bir seri elde ediyorum.

2005'in ikinci yarısında mevsimlik etki düzeltilmiş TÜFE yavaştan kıpırdadı. Yıl başında yüzde 0.6-0.7 aralığına yerleşmişti. Önce 0.1 puan, sonra gene 0.1 puan arttı. 2006'da yüzde 0.8-0.9 aralığına oturdu. Haziranda yüzde 0.8 hesaplanıyor..

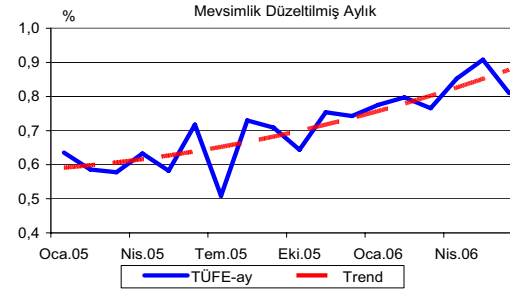
Aşağıdaki grafikte Ocak 2005'den bugüne mevsimlik etki düzeltilmiş aylık tüketici enflasyonu yer alıyor. Yılın ikinci yarısından itibaren başlayan yükseliş trendi net görülüyor. Ayrıca, geçmişte de aylık sürpriz inişler yaşandığı dikkati çekiyor.

ÜFE yüksek seyrediyor

Üretici fiyatları endeksi (ÜFE) maliyet unsurlarına, özellikle döviz kuru hareketlerine çok daha duyarlıdır. O nedenle TÜFE'ye kıyasla çok daha dalgalı bir seyir izler.

Haziran'da TL'nin değer kaybına derhal tepki vermiş. Yüzde 4.2 artmış. Bir yıl önce ÜFE'de yüzde 0.5 düşüş yaşanmıştı. Dolayısı ile geçen yıl yüzde 4.3 olan yıllık ÜFE artışı yüzde 12.5'a tırmanmış. Nisan 2005'den bu yana ilk kez iki haneye çıktığını hatırlatalım.

Doğallıkla, yükseliş eğilimi mevsimlik etki düzeltildikten sonra da sürüyor. Haziran için yüzde 3.8 hesaplanıyor. Sadece ikinci çeyrekte düzeltilmiş ÜFE artışı yüzde 7.5'a, ilk yarıda ise yüzde 9.4'e ulaşiyor. Daha yansıtılacak kur artışı kaldığını söyleyebiliriz. (4 Temmuz 2006)

CİN ŞİŞEDEN ÇIKTI

"Manik depresif" bir ruhi bozukluğun adıdır. Hasta enerjik bir iyimserlikle durgun bir karamsarlık arasında hızlı geçişler yapar. Kendini çok çabuk çöşkuya kaptırır. Ardından ani bir depresyon gelir. Bu çevrimler tekrarlanır.

Ne alakası var diyeceksiniz. Mali kesim oyuncu ve analistlerini izleyerken gayriihtiyari aklıma geldi. Son dönemde bir kez daha mali piyasalarda beklentilerin hızla ters yönde hareket ettiğine şahit olduk.

İki hafta önce "yüksek faiz-düşük kur mücahidi" çevrelerde tam bir felaket havası hakimdi. Olayı bilmediği için söylenenleri ciddiye alan biri Türkiye'nin kesinlikle batma noktasına geldiğini düşünürdü.

Derken Merkez Bankası gecelik faizi 17.25'e yükseltti ve finans oyuncularına döviz sattı. Hava anında değişti. Olumlu bir rüzgar esti. İyimser senaryo üretimine tekrar geri döndü. Rahmetli babam "bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu" derdi.

Saadet zinciri koptu

Uzun süredir anlatıyorum. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası kaçınılmaz şekilde ekonomiyi 2005 ortasından itibaren açmaza sıkıştırdı. TL değerlendi. Likidite bollandı. Sürdürülemez bir iç talep balonu oluştu.

Bu tür "saadet zincirleri" eninde sonunda kopar. Mutlaka miktar ve fiyat düzeltmeleri yaşanır. Bunların sırasını ve zamanını kestirmek zordur. Dolayısı ile şiddeti de öngörülemez. Ama olacağı kesindir.

Nisan'da Nobel ödüllü Robert Mundell Türkiye'ye geldi. Hastaya benzer bir teşhis koydu. Para politikası değişen koşullara zamanında ayak uyduramadı, TL'de değer kaybı ve bir resesyona kaçınılmazdır dedi. Finans kesiminde aldırın pek olmadı.

Bombanın fitilini kısa süre sonra dış piyasalar ateşledi. Dünyada enflasyonun yükselişe geçmesi Merkez Bankalarını para musluklarını kısmaya itti. Uluslararası likiditenin daralma ihtimali bile mali piyasaları altüst etmeye yetti.

Gerisi biliniyor. Her saadet zinciri bir illüzyondur. Geçici bir durumun yapısal-kalıcı zannedilmesidir. Teklediği anda büyüü bozulur. Katılanlar yavaş yavaş olayı kavrar. Hayal dünyalarının yerini acılı gerçekler alır.

Geri dönüşü yok

Doğallıkla, saadet zincirinin kopması, ondan beslenenleri sıkıntıya sokar. Yüksek faizin döviz kurunu bastırıldığı eski güzel günlere geri dönmek arzusu güçlenir. İnsanoğlunun doğasındadır. İstedığının olacağına kendisini inandırmaya çalışır.

Ama umutlar boşyeredir. Cin artık şişeden çıktı. Geri dönüş olmaz. Olsa bile kısa sürer. Ayrıca arkasından daha da büyük çalkantılar getirir. Türkiye ekonomisinde bir dönem bitt. Nokta. Benden söylemesi. (6 Temmuz 2006)

TÜKETEN TÜRKİYE

Yayınlanan birinci çeyrek milli gelir verilerinin ayrıntılarına inmeye fırsat bulamadık. Arada konjonktür zaten değiştiği için aciliyeti olmadığını düşündük. Gene de, bazı önemli bilgiler taşıdığını gördük.

2006'nın ilk çeyreğinde enflasyon üstünde bir talep baskısı oluştu mu? Soru para politikası tartışmasında hayati yer tutuyor. Merkez Bankası dahil bir kesim iktisatçı "hayır" diyor. Enflasyon artışını geçici ve maliyet kökenli faktörlere bağlıyor.

Diğer kesim iktisatçının cevabı ise "evet". Benim konjonktür analizim de aynı yönde. Özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki patlamaya "iç talep balonu" dedim. Kabahati 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasında buluyorum.

Mantığı sürdürülem. Özel tüketimde patlama tanım icabı özel tasarruflarda eşdeğer bir düşüş gerektirir. Bu olayı ise milli gelir verilerinde izleyebiliriz. Bazı hesap zorlukları olsa da bakmaya değer.

Hesaplama üstüne

Milli gelir muhasebesini hatırlayalım. İç talep iki ana kalemden oluşuyor: tüketim ve yatırım. Her biri kendi içinde kamu ve özel diye ayrılıyor. Stok değişimi de yatırım sayılıyor. Yani iç talepte beş kalem oluyor: özel tüketim, kamu tüketimi, özel yatırım, kamu yatırımı ve stok değişimi.

Milli gelire ulaşmak için iç talebe ihracat-ithalat dengesi ve net dış faktör geliri toplamından oluşan dış dengeyi ekliyoruz. Dış denge eksi ise iç talep milli gelirden yüksek oluyor.

Milli gelirin önemli özdeşlikleri var. Toplam yatırım ve toplam tasarruf daima eşittir. Dış dengeye dış tasarruf denir. Toplamda çıkartarak iç tasarruf bulunuyor. Ondan kamu tasarrufu indirilince özel tasarruf elde edilir.

Toplam ve iç tasarruf milli gelir verilerinde var. Ama kamu tasarrufu ve dolayısı ile özel tasarruf yok. Önce bütçe dengesinden kamu tasarrufu hesaplanır. O da özel tasarrufu hesaplama olanağını verir.

İki husus kaldı. Bir: mutlak sayılar yerine milli gelire oranlar tercih edilir. İki: hesaplar cari fiyatlarla milli gelir üzerinden yapılır.

Özel tasarruf oranı çöküyor

2006'nın ilk çeyreğini 2005 ve 2004'ün aynı dönemi ile karşılaştırdım. Toplam yatırım oranı 2004 ve 2005'de yüzde 26 iken 2006'da yüzde 25'e iniyor. Dış tasarruf oranı 2004 yüzde 10, 2005'den yüzde 8, 2006'da yüzde 11 oluyor.

Dolayısı ile iç tasarruf oranı 2004'de yüzde 16 ve 2005'de yüzde iken 2006'da yüzde 14'e düşüyor. Böylece iç tasarruf oranında 4 puanlık ciddi bir gerileme saptıyoruz.

Ama bizi esas ilgilendiren özel tasarruf oranıdır. Bu dönemde kamu açığının hızla kapandığını ve bu yıl fazlaya dönüştüğünü biliyoruz. Sayıları yerine koyuyoruz. Özel tasarruf oranı 2004'de yüzde 17 ve 2005'de yüzde 18 iken 2006'da yüzde 12'dir. Son yılda 6 puan yani üçte bir oranında geriliyor. "Saadet zinciri" demekle haklıyız. (9 Temmuz 2006)

"DOĞRU KUR" ANALİZİNE GİRİŞ

Ben kendimi bildim bileli Türkiye'nin bir döviz sorunu vardır. 1990 öncesinde arada sırada döviz fizik anlamda ortadan kaybolurdu. Ardından ciddi bir devalüasyon gelirdi. 1990'da bu dönem bitti. Ama döviz kurunda belirsizlik sürdü.

Sonraki on yılda herşeye rağmen bir genel eğilim vardı. Kur hep yukarı giderdi. Olsa olsa ne zaman hızlanacağı ne zaman yavaşlayacağı merak edilirdi. 2001 krizi ile birlikte durum değişti. Kur yukarı yönlü olduğu kadar aşağı yönlü hareketlere başladı.

Böylece yeni bir soru belirdi. Döviz kurunun denge değeri nedir? Vatandaşın profesyonel iktisatçıya en sık bunu sorduğunu söyleyebiliriz. Bekleneceği gibi, iktisatçıların da en zorlandıkları soru gene budur.

Dün sevgili dostum ve köşedaşım Gazi Erçel bu konuya girmiş. Makul bir kur seviyesi tanımlamaya çalışmış. Ben de konuşmalarımda mutlaka girerim. Okuyucularıyla paylaşmakta yarar gördüm.

"Adil fiyat" anlayışı

Bir an için geçmişe, piyasa sisteminin oluşmaya başladığı döneme dönelim. Geçimlik ekonomiden piyasa ekonomisine geçiliyor. İnsanlar kendi kullanımı için üretirken fiyat yoktu. İşbölümü piyasayı, piyasa fiyatı getirdi.

Devam edelim. Her fiyatta bir alan bir de satan oluyor. Tanım icabı bunların çıkarları gelişiyor. Fiyat yükseldikçe satan seviniyor, alan üzülüyor. Haklı bir soru gündeme geliyor. Acaba iki tarafın da çıkarlarını koruyan bir "adil fiyat" var mıdır?

Karşımızda piyasa ekonomisinin evrensel ve çözümsüz ilişkilerinden biri vardır. Bir yanda, ancak arz ve talebi eşitleyen fiyat aracılığı ile etkin çalışan piyasa vardır. Öte yanda toplumun hakkaniyet duyguları ve arayışı yer alır.

Önce olaya piyasa açısından bakalım. Her hangi bir anda bir tek "doğru fiyat" olur. Alıcının ödemeye satıcının satmaya razı olduğu, yani arz ve talebi eşitleyen fiyattır. Tüm diğer fiyatlarda satılmayan mal yada mal bulamayan alıcı kalır.

Ama sorun hala ortadır. Arz ve talebi dengeye getiren fiyattan toplum pekala mutsuz olabilir. Örneğin bu fiyat toplumun önemsedığı bazı ekonomik ve sosyal hedeflerle çelişebilir. Onların gerçekleşmesini engelleyebilir. Ne yapacağız?

“Doğru fiyatın” koşulları

Belki soyut kaçtı ama şunu söylemek istiyorum. İktisat açısından piyasada varolan dışında bir fiyata “doğru fiyat” denebilir. Ancak bunu yaparken bir dizi koşula çok dikkat etmek gerekir.

Önce neden farklı bir fiyat istendiği açık seçik tanımlanmalıdır. Toplumsal hedef ve çıkarların günüşiğine çıkartılması hayatidir. Sonra farklı fiyatı piyasada mümkün kılacak araç ve mekanizmalar açıklanmalıdır. Yoksa talep havada kalır.

Geriyeye bu analiz çerçevesini “doğru kur” tartışmasına uygulamak kaldı. Yerim bitti. Bir sonraki yazıda devam edeceğim. (11 Temmuz 2006)

“DOĞRU KUR” VE SANAYİLEŞME

Sosyal bilimlerin ilginç bir özelliğidir. Soru zorlaştıkça cevabın önemi artar. Böyle bir soru ile yola çıktık. “Doğru kur” hangisidir? Geçen yazıda “adil fiyat” anlayışını hatırlattık. Analizin genel çerçevesini oluşturduk. Piyasa ekonomisinin temel ikilemini gördük.

Bir yanda kısa dönemde arz-talebi dengeleyen fiyat vardır. Daima ve her yerde tek “doğru fiyat” odur. Öte yanda ise toplumun hedefleri ve toplumsal aktörlerin çıkarları vardır. Tanım icabı, “doğru fiyat” uzun dönemde onları gerçekleştirecek olandır.

İki ilkeye ulaşıyoruz. Bir: amaç ve çıkarlar açık seçik tanımlanmalıdır. Muğlak bırakıldıkları ölçüde soruya cevap bulunamaz iki: kullanılacak araçlar piyasa mekanizması içinde kalmalıdır. Piyasa ekonomisinde arz-talep dengesini dışlayan bir çözüm olamaz.

Bugün kendi kafamdaki “doğru kur” belirleyen hedefleri açıklamak istiyorum. Başka hedefler olabilir. Onlara başka “doğru kur” düzeyleri tekbül edecektir. Savunanların aynı şekilde kendi hedeflerini anlatmaları gerekir.

Bir Türkiye rüyası

Türkiye ekonomisinin bugün en önemli sorunu nedir? Bu soruya verilen cevap uzun dönemde nasıl bir Türkiye ekonomisi arzladığımızı da ortaya çıkartır. Bir perspektif sunmaya çalışacağım.

Analizimin odağında istihdam yani işsizlik yer alıyor. Ekonomik olduğu kadar siyasi ve toplumsal sonuçları çok önemlidir. Gelir dağılımı, suç oranı, siyasette şiddet gibi alanları etkiler. İşsizlik sorunu giderek ağırlaşan bir Türkiye’yi düşünmek bile istemem.

Diğerlerini bu ana hedeften türetiyorum. Birikmiş yetersiz istihdamı ve artan nüfusu biliyoruz. İşsizlik ancak hızlı sanayileşme ile geriletebilir. Yani sanayi sektörü istihdamının toplam istihdamdaki payı hızla yükselmelidir.

İki husus hemen öne çıkıyor. Birincisi, küresel rekabetin yeni koşullarıdır. Sanayi üretimini iç pazarla kısıtlama olanağı kalmadı. Zaten AB ile üyelik müzakereleri sürüyor. Velhasıl Türkiye’de sanayinin ihracata yönelik olma zorunluluğu var.

İkincisi, makroekonomik istikrardır. Anlamı tektir ve ölçmesi kolaydır. Düşük enflasyon demektir. Yüksek enflasyon başlı başına bir hastalıktır. Türkiye bunu yakından tanımaktadır. Yani uzun dönemde ancak enflasyon dostu büyüme sürdürülebilir.

TL’nin değeri

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi sıkıştırdığı açmazı özetleyen sloganı tekrarlayalım: “sanaysiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme”. Söylediğimiz tam tersidir. Sanayiye teşvik eden, ihracatın çektiği, istihdam arttıran ve enflasyon dostu büyümedir.

Bu hedefe nasıl ulaşırız? “Doğru kur” bu noktada devreye giriyor. Rüyanın belkemiği ihracata yönelik sanayileşmedir. O ise ancak ve ancak düşük değerli TL ile mümkündür. Uzun dönemde döviz kuru bir sanayileşme projesine dönüşmektedir.

Dikkatinizi çekerim. Bu analizde dış finansmandan, dış tasarruflardan, cari işlemler dengesinden hiç söz etmedik. “Doğru kur” için onları referans almadık. Türkiye’nin en temel

sorunundan, işsizlikten yola çıktık. Sorunu çözecek bir büyüme stratejisi aradık. Bu yoldan “doğru kura” vardık.

Döviz piyasasında arz-talep koşulları bir sonraki yazıya kaldı. (16 Temmuz 2006)

DÖVİZ PİYASASI GÖZLEMLERİ

Türkiye için “doğru kur” düzeyi nedir? Önemi ile zorluğu başbaşa giden bu soruya cevap arıyoruz. Geri planda piyasa ekonomisinin temel bir çelişkisi yatıyor. Arz-talep dengesi ile toplumun hedefleri arasında uyumsuzluk olabiliyor.

Geçen yazıda işsizlikle mücadeleyi öncelikli hedef alan “Bir Türkiye Rüyası” tanımladım. “Sanayiye teşvik eden, ihracatın çektiği, istihdam arttıran ve enflasyon dostu büyüme” için düşük değerli TL istedim. “Doğru kur” aslında bir sanayileşme projesidir dedim.

Sıra döviz piyasasına geldi. Hatırlatalım. Bizi “doğru kur” arayışına iten olay, arz-talep dengesi ile oluşan kurun yukarıdaki hedefle çelişmesidir. Dolayısı ile dövizde arz-talep dinamiklerini anlamadan sorunu çözemeyiz.

Dövizde yapısal arz fazlası

Geçmiş kötü deneyimler bazen düşüncelerle gerçek arasındaki ilişkiyi kopartır. Koşullar değişir ama insanlar eski koşulların yarattığı çerçeveyi kıramaz. Eski görüşlerine sıkı sıkı sarılmaya devam eder.

Türkiye’de döviz konusu bu kategoriye giriyor. 1950’den 1990’ların ortasına kadar süren dönemde yaşanan sayısız döviz sıkıntısı müşterek hafızada iz bırakmış. Tanım icabı dövizde arz yetersizliği olduğu inancı yerleşmiş.

Bugünün gerçeği ise çok farklıdır. Türkiye’nin yapısal bir döviz arzı fazlası vardır. 2003 sonrasında TL’nin aşırı değerli hale gelmesinde para politikasının bunu görememesi önemli etkendir.

Döviz fazlasının nedeni yüksek enflasyon döneminin bitmesi yani makroekonomik istikrarın tesisidir. Üç ana kaynağı vurgulayalım.

Bir: vatandaş biriktirdiği döviz bozduruyor (ters para ikamesi). İki: makro istikrar yerli mali varlıkları yabancılara cazip kılıyor. Üç: AB perspektifi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik ediyor.

Esas soruya geldik

Böylece esas soruya gelmiş olduk. Elimizde iki gözlem var. Bir yanda Türkiye’nin uzun dönemli sanayileşme hedefi düşük değerli TL gerektiriyor. Öte yanda döviz arzındaki yapısal fazla aşırı değerli TL baskısı yapıyor.

Bu ikilemi kim çözecek? Sorunun cevabı tektir: para politikası. Nedeni basittir. Döviz kuru ülke parasının dış fiyatıdır. Dalgalı kurda piyasada belirlenir. Paranın iç fiyatı ise Merkez Bankasının kontrol ettiği kısa dönemli faizlerdir. Yani veri arz-talep koşullarında paranın iç fiyatı (para politikası) dış fiyatını belirler.

Özetleyelim. Türkiye için sürdürülebilir sanayileşme hedefi ve yapısal döviz fazlası iki zıt eğilim oluşturuyor. Hangisinin galip geleceğini, yani kurun fiili düzeyini ise para politikası belirliyor.

Bu önemli konuyu irdelemeyi sürdüreceğim. (18 Temmuz 2006)

“DOĞRU KUR” VE DIŞ DENGE

Bir gözlemden yola çıktık. Mayıs ortasında başlayan mali türbülansa kadar TL’nin aşırı değerli olduğu azçok herkes tarafından kabul ediliyor. Buna karşılık olması gerektiği düzey konusunda çok farklı fikirler var.

“Doğru kur nedir?” sorusunu bu bağlamda sorduk. “Adil fiyat” kavramından yararlandık. Piyasa ekonomisinde arz-talebin belirlediği piyasa fiyatı ile toplumun hedeflerinin çelişebileceğini gösterdik. Analizi döviz kuruna uyguladık.

Önemli bir ikilem saptadık. Bir yanda sürdürülebilir hızlı büyüme için TL'nin düşük değerli tutulması gerekiyor. Öte yanda döviz arzındaki yapısal fazla TL üstünde değerlendirilme baskısı yaratıyor.

Toplumun hedefleri ile döviz piyasası gerçeği arasındaki bağı para politikası kurar. Zor bir iştir. Küçük değerlendirme hataları ekonomiye büyük maliyetler halinde geri döner. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası buna iyi örnektir.

Cari açık ve finansmanı

Yanlış anlamayı engellemek için bir konuya açıklık getirmek istiyorum. Dikkat edilirse, bu sonuçlar dış açığın büyüklüğü yada dış finansmanın kalitesi gibi kavramları gerektirmedi. Analiz onlar olmaksızın yürütüldü.

Ana hedef işsizlikle mücadeleyi aldık. İkinci tali hedef düşük enflasyondu. Yani istihdam dostu ve enflasyonist olmayan bir büyüme aradık. İki bizi sanayiye, ikincisi ihracata götürdü. Düşük değerli kuru bu mantıktan elde ettik.

Dolayısı ile, ihracatın çektiği hızlı büyümenin ilk aşamalarında pekala büyük dış açıklar oluşabilir. İhracata yönelik sanayi yatırımlarının patlaması dış açığı zorunlu hale bile getirebilir.

Üstelik, dış piyasalara yönelik sanayi yatırımlarında yabancı şirketlerin önemli rol oynamaları da normaldir. Bu durumda oluşan dış açıklar yabancı sermaye yatırımları ile finanse edilecektir.

Görüldüğü gibi, sorunu dış açık ve finansmanı olarak tanımlamak olayın özünü kaçırmaktır. Finansmanı olmadan zaten dış açık olmaz. İç piyasaya yönelik sektörlerde yatırımın yabancı firmalar tarafından yapılması ise güç değil zafiyet işaretidir.

“Yapısal” sözcüğünün anlamı

Açıklamak istediğim bir başka konu daha var. Dövizde “yapısal arz fazlasını” makroekonomik istikrardan kaynaklanan üç unsura bağladım. Bir: vatandaş dövizden TL'ye dönüyor. İki: TL mali varlıkları cazibe kazandı. Üç: yabancı sermaye yatırımı arttı.

Burada “yapısal” sözcüğüne özel bir anlam yükliyoruz. Bu akımların döviz kuru düzeyine ve dolayısı ile para politikasına az duyarlı olduklarını söylüyoruz. Doğru kavranması çok önemlidir.

Üçünü de esas itibarıyla orta-uzun dönem makroekonomik istikrar belirler. Merkez Bankasının gecelik faizleri yükseltmesi yada indirmesi etkilemez. Gecelik faizler “sıcak para” diye nitelenen kısa vadeli mali akımlar üzerinde etkilidir. Yapısal arz fazlasını değerli kura dönüştüren işte bu sonuçlardır. (20 Temmuz 2006)

NİSAN İSTİHDAM VERİLERİ

Ekonomi ile birlikte bizim önceliklerimiz de değişiyor. Yakın geçmişte her ay değerlendirdiğimiz bazı göstergelere şimdi üçaylık bakıyoruz. Ancak özel durumlarda dönem içinde ele alıyoruz. Enflasyon, dış denge ve kamu borcunu örnek verebiliriz.

Başka verilerde tersi oldu. Eskiden üçaylık ve daha uzun aralıklarla incelerdik. Şimdi her ay ayrıntılarına girme ihtiyacını hissediyoruz. Bunlar içinde benim en önemsedğim istihdam ve işsizlik verileridir.

Veri derlenme ve yayınlanmasındaki olumlu gelişmeyi de belirtmek gerekiyor. İstihdam verileri 2000 öncesinde altı aylık, 2004'e kadar üçaylık yayınlanıyordu. 2005'den bu yana aylık açıklanıyor.

Her fırsatta işsizliğin Türkiye ekonomisinin bir numaralı sorunu olduğunu hatırlatıyorum. Yeterli istihdam yaratmayan ekonomik büyümenin siyasi ve toplumsal açıdan da sürdürülemez olduğunu özellikle vurguluyorum.

İstihdamsız büyüme

Hanehalkı İşgücü Araştırması Nisan sonuçları TÜİK tarafından yayınlandı. Araştırma aylık yapılıyor. Ama üçaylık ortalama şeklinde açıklanıyor. Yani Nisan verisi Mart ve Mayıs aylarını da kapsıyor.

Tarihe dikkat etmek gerekiyor. Son mali türbülansın başlangıcı Mayıs ortasıdır. Kur-faiz-borsa üçgeninin istihdama etkisi gecikmelidir. Dolayısı ile Nisan verileri “saadet zincirinin” güzel günlerini yansıtıyor. Önümüzdeki aydan itibaren durum değişecek.

“Yüksek faiz-düşük kur” politikası istihdamı çok olumsuz etkiledi. İç talep balonunun oluşturduğu konjonktürü “istihdamsız büyüme” diye niteledik. Aşırı değerli kuru iç talepteki patlamanın istihdama yansımaları engellediğini söyledik.

Daha önceki aylarda saptadığımız eğilim Nisan itibarıyla sürüyor. 2005'in aynı ayı ile karşılaştırıyoruz. Nüfus 1 milyon kişi, 15 artı yaş nüfusu 957 bin kişi, istihdam 179 bin kişi artıyor. İşsizler 3 bin kişi azalıyor.

Resim çok nettir. Hızlı büyüme ve rekor dış açığa rağmen ekonomi neticede sadece 179 bin kişiye istihdam sağlayabilmiştir.

Dış açık ve istihdam

Mayıs sonu itibarıyla yıllık cari işlemler açığı 28.7 milyar dolara ulaştı. İlle bir ekonomik mantığa tekabül etmiyor ama basit bir hesapla dış açıkla istihdam artışı arasında ilişki kurabiliriz.

Oniki aylık dönemin 28.7 milyar dolar cari işlemler açığını aynı dönemin 179 bin kişi ek istihdamına bölelim. İstihdam edilen yeni kişi başına 160 bin dolar dış açık hesaplıyoruz.

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi nasıl sıkıntıya soktuğu görülüyor. Bir kişiye istihdam yaratırken 160 bin dolar dış açık veren bir ekonominin ciddi sorunları olduğunu başka hiç bir şey bilmeden söyleyebiliriz. (23 Temmuz 2006)

İLK YARIDA KAMU BORCU

Kamu borç stoğunun kaydını Hazine tutuyor. Farklı tanımlara göre ayrıntılı tablolar yayınlanıyor. Örneğin iç, dış ve toplam borç için ayrı dosyalar var. Biraz gecikme ile ayrıca kamunun net borç hesabı da açıklanıyor.

“Merkezi Yönetim Borç Stoğu”, adından da anlaşılacağı gibi, Hazine'nin doğrudan yükümlülüğündeki toplam brüt kamu borcunu ifade ediyor. Haziran sonu verileri Cuma günü açıklandı.

Dikkatinizi çekmiştir. Kamu borcu artık eskisi gibi ilgi odağı olmuyor. Her açıklanan veriden sonra sonra “eyvah felakete gidiyoruz” yada “bu borç sürdürülemez” beyanları da verilmiyor.

Üstelik Mayıs'tan bu yana mali piyasalar ciddi şekilde çalkalandı. TL değer kaybetti. Faiz yükseldi. Para politikası sıkıldı. Beklentiler bozuldu. Satışların düştüğü haberleri arttı. Ama kamu borcu korkuları depreşmedi.

Hem düşüyor hem artıyor

Yaz sıcaklarında okuyucularımı karışık tablolara sıkımla karar aldım. O nedenle gözlemlerimi az sayıda veriye yoğunlaştırıyorum.

2005 sonunda 331 milyar YTL olan merkez yönetim borç stoğu Haziran 2006'da 21 milyar YTL artışla 352 milyar YTL'ye yükselmiş. Altı aylık tüketici enflasyonunu düşünce reel artış oranı yüzde 1.3 çıkıyor.

Ayrıntıya giriyoruz. YTL ile borç 3 milyar YTL artışla 210 milyar YTL'ye yükselmiş. TÜFE ile düzeltince yüzde 3.3 reel azalma buluyoruz. Dövizle borç ise 4 milyar dolar azalarak 89 milyar dolara gerilemiş. Onun da yüzde 4 düştüğünü hesaplıyoruz.

Basit bir bilmece ile karşı karşıyayız. TL cinsinden reel borç düşmüş. Döviz borcu da azalmış. Ona rağmen toplam borçta reel artış var. Çünkü döviz kuru değişmiş. Yıl sonuna

kıyasla dolar yüzde 19.5 artmış. Dolayısı ile döviz borcunun YTL değeri yükselmiş. Bu da toplam borcu artırmış.

2001'le karşılaştırma

Kriz sonrası dönemi bütün olarak görebilmek için Haziran verilerini 2001 sonu ile karşılaştırıyorum. Gene tüketici fiyatları ile düzelterek reel değişime bakıyorum. 2001 sonundan Haziran'a merkezi yönetim borç stoğundaki reel artış yüzde 4.3 çıkıyor.

Bu sayı çok önemlidir. Çünkü borç stoğundaki değişim ile kamu kesimi reel dengesi tanım icabı eşit olmak zorundadır. Dört buçuk yılı kapsayan bir dönem için küçük bir reel borç artışı küçük bir reel kamu kesimi açığı anlamına gelir.

Dönemin başlarında, özellikle 2002 ve 2003'de kamu açığının küçük olmadığını biliyoruz. Buradan, son yıllarda reel kamu dengesinin artıya geçtiği sonucuna ulaşıyoruz. Bu çok önemli konuya tekrar geri döneceğim. (25 Temmuz 2006)

SIYASET, EKONOMİ, VS.

Genelde bilmececi severim. Çelişen gözlem yada hipotezleri açıklama arayışı bilimsel adını verdiğimiz düşünce biçiminin ortaya çıkışında ve gelişmesinde anahtar role sahiptir. Daha karmaşık ve zor olsa da, toplumsal bilimlerde de kullanılır.

Geri planda insanoğlunun çok ilginç özelliklerinden biri yatar. İnsanlar açıklanmamış olay sevmeyiz. Doğru yada yanlış, her olaya bir açıklama getirirler. Zaman içinde bunların önemli bölümünün yanlış olduğu ortaya çıkar. Ama yenileri gelir.

Bir an için tektanrılı dinler öncesinde Anadolu'ya gidelim. Bir deprem oluyor. Sağ kalanlar nedenini biliyor mu? Evet. Hangi tanrının kime kızmasının yada hangi kralın hangi günahının depreme yol açtığının ayrıntılarını rahiplerden öğreniyor.

Bu bilgi doğru mu? Bizim için değil. Ama o devir insanı için doğru. Depremi açıkladığına inanıyor. Dolayısı ile davranışlarını da bu bilgiye göre ayarlıyor. O bilgi uğruna adaklar yapıyor. Eziyet çekiyor.

Bilimsel düşünce ve hurafeler

Bilimsel düşüncenin son üç yüzyılda hızlı gelişimi doğanın anlaşılmasını bu tür hurafelerden büyük ölçüde temizledi. Güneşin ve ayın neden tutulduğu, depremlerin nasıl olduğu, vs. doğal olayların nesnel nedenselliği genel kabul görüyor.

Genel diyorum çünkü orada bile istisnalar oluyor. Hemen akla gelen biyoloji ve evrim teorisi. Dini inançları ile çeliştirmesi düşünen çok sayıda insan bunları reddiyor. "Yaratılış" yada "akıllı tasarım" teorilerine inanıyor.

Maalesef toplumsal olayların açıklanması hurafelere daha müsaittir. Her toplumda, tanım icabı, bireyler, iradeleri ve iktidar olgusu var. Böylece her çeşit hurafe ve komplonun yeşermesine müsait bir ortam oluşuyor.

Lafı uzattım. Baştan niyetim siyasetle ekonomi arasında kurulan birebir ilişki ile alay etmek, çelişkilerini göstermekti. TL neden değer kaybetti? Faiz neden yükseldi? Borsa neden düştü? Cevap hazır: siyasi sorunlar. Liste uzun: son dönemde muhakkak olan siyasi olayları say.

TL neden değer kazandı?

Bu haftanın gelişmelerine bu açıdan bakmak istiyorum. Mayıs sonrasında kur-faiz-borsa üçgeninde yaşanan çalkantıda gene uzun siyasi analizler yapıldı. Hükümetin hataları ayrıntılı şekilde sayıldı. Yani mali çalkantıya neden olarak siyaset gösterildi.

Son bir haftadır kur-faiz-borsa üçgeninde işler iyi gidiyor. Aynı mantığı izlersek, Mayıs ortasına göre siyasette olumlu gelişmeler olması gerekiyor. Etrafıma bakıyorum. Ben bulamıyorum. Bir de siz deneyim. Aşağıdakiler içinden olumlu haberi seçin. İsrail'in

Lübnan'a müdahalesi mi? Rice'in yeni Orta-doğu haritası açıklaması mı? PKK şiddetinin tırmanması mı? Kuzey Irak'a askeri müdahale ihtimalinin yükselmesi mi?

İsteyenler listeye iç siyasi gelişmeleri de ekleyebilir. Sonuç değişmez. Mayıs ve sonrasında yaşanan çalkantıda siyasetin etkisi yoktu. Bugünkü toparlanmada da siyasetin etkisi yok. Her ikisi de ekonomi içi süreçlerden kaynaklandı. Gerisi hurafedir. (27 Temmuz 2006)

YAZ ORTASI YAZISI

Yazın ortasına geldik. Eskiler "Ağustosun yarısı yaz yarısı kış" derlerdi. Doğru ise çoğu gitmiş azı kalmış oluyor. Gene eskilerde yaz aylarında ekonominin sakin seyredeceği inancı vardı.

Neden olabilir? İlk akla gelen sıcaklığın insanı hareket ettirmekten vazgeçiren etkisidir. Sanayi devrimi de ılıman iklim kuşağının kuzey bölgelerinde gerçekleşmişti. Fakat sıcak ama çok zengin ülke ve bölgelerin varlığı bu hipotezi deliyor.

İnsanların tatile gitmesi bir başka neden olabilir. Memur kendi Ankara neredeyse tamamen boşalır. Kuzey ülkelerinde kapanan fabrikalarda çalışanlar kapağı sıcak denizlere atar. Türkiye ise bir turizm merkezidir. Yazın tam tersine işler yoğunlaşır.

Yaz eskiden sakin geçirdi

İki hipotezi de açıklayıcı görmediğimiz anlaşıldı. Ama yazın ekonominin sakin seyredeceği kanısının çok yaygın olduğunu da biliyoruz. Haklı olarak nesnel bir neden göstermemi isteyeceksiniz.

Bence neden geçmişte yatıyor. Konvertibilite öncesinde döviz arz ve talebine cari işlemler hesabı hükmederdi. Dolayısı ile yaz aylarında işçi dövizlerinde ve turizm gelirlerinde artış dövizin bollanmasına yol açardı. Yazın döviz sorun beklenmezdi.

Buna karşılık sonbahar ve kış uğursuz kabul edilirdi. Aynı mantığın devamıdır. Döviz girişi hükümetin yanlış politikayı biraz daha sürdürmesine imkan verirdi. Turist ve işçi dövizleri düşünce döviz sıkıntısı gündeme gelirdi.

Konvertibilite sonrasında döviz arz ve talebinde sermaye hareketleri öne çıktı. Cari işlemler dengesi geri plana kaldı. Etkisi uzun dönemde hissedilir oldu. Böylece dövizde eski mevsimsel döngülerin yerini yeniler aldı.

Sayılar bu analizi doğruluyor. Örneğin döviz kurunda en sert yukarı hareketlerden ikisi 2001 ve 2002 yazlarında gerçekleşti. Her ikisinde de dolar yaz ortasında kısa sürede değer kaybetti. 1.70 düzeyine yaklaştı.

Önemli veriler geliyor

Bu yaz doğrudan konjonktür üstüne özellikle yazmadım. Daha genel konulara baktım. Yeni eğilimleri daha iyi saptamayı temin edecek verilerin ortaya çıkmasını beklemeyi tercih ettim.

Mali piyasalarda Mayıs ve Haziran'da yaşanan ciddi türbülans başlangıç noktasıdır. YTL değer kaybetti. Faiz yükseldi. Hemen ardından para politikasından sert bir tepki geldi. Merkez Bankası para politikasında hem faizi arttırdı hem de likiditeyi sıktı.

Temel sorumuz açıktır. Bu iki önemli olay reel ekonomiyi nasıl etkiledi? Önümüzdeki haftadan itibaren yayınlanacak göstergeler o nedenle büyük önem taşıyor. Sorunun cevabını onlarda arayacağız. (30 Temmuz 2006)

TAHMİNLERDE REVİZYON ÜSTÜNE

Temmuz benim için sakin bir aydır. Üniversitede sınavlar bitmiş, sonuçlar idareye verilmiştir. Diploma törenleri ve referans mektupları kalır. Televizyon programı zaten Haziran sonunda kesilir. Konferans talebi yok denecek kadar azalır.

Bu fırsatı temel makroekonomik göstergeler için tahminlerimi gözden geçirmeye kullanırım. Sayılar içinde kaybolacak kadar zaman olmasının keyfini çıkartırım. Senaryo yazar, senaryo bozarım.

Bu yıl işler karıştı. Evdeki hesap çarşıya uymadı. Benden kaynaklanan bir bölüm de var. Bazı özel konular araya girdi. Temmuz boyunca hesaplara yoğunlaşacak zamanı bulmakta zorlandım.

Ancak Temmuz programının bozulmasına esas katkıyı ekonomideki gelişmeler yaptı. Konjonktür değişimi tam yaz başına denk geldi. Yeni eğilimleri yansıtan verilerin yokluğunda tahmin yapmanın anlamı kalmadı.

Tahmincilik cilveleri

Hepsi bu kadar değil. İçimi sıkan bir başka sorun daha var. Tahmincilik çok riskli bir meslek. O riski taşıyacak bir kişilik de gerektiriyor. Çünkü risk sözcüğü daima iki zıt hali, bir fırsatı ve bir tehlikeyi özetliyor.

Bir analizin öngördüğü sonuçların fiiliyatta gerçekleşmesi analizi yapan için inanılmaz bir keyiftir. Onu dünyanın tepesine taşır. Kendini akıllı, parlak, güçlü, vs. velhasıl çok iyi hissetmesini sağlar. Mesleğine hakimdir. Kanıtı ortadadır.

Ne var ki, yaşam çok renkli ve o ölçüde zalimdir. Bilinmezlik ve öngörülemezlik tüm toplumsal olayların özünde mevcuttur. En yetenekli tahminci için bile doğru tahmin istisna, yanılığın ise kuraldır.

Yanılmış olmak çok tatsız bir duygudur. Gerçek tahminden farklı çıkınca yapacak fazla bir şey yoktur. Yanılgı yanılığdır. Aslında su götürür tarafı yoktur. Ona rağmen iktisatçılar yanılığlarını laf kalabalığı içinde gizlemeye meraklıdırlar.

Yanılgılar da ikiye ayrılır. Genellikle yanılığın yanlış analizle beraberliğine raslanır. Öğretici etkisi sınırlıdır. Daha tatsız doğru analizden yanlış tahmin üretmektir. İnsanı çok üzer. Geçen yıl böyle bir olay yaşadım. Kısaca anlatmak istiyorum.

Bir yanılgı hikayesi

2003 sonrasında yapılan büyük para politikası hatalarının ekonomide hasarı hemen görülmedi. “Yüksek faiz-düşük kur lobisinin” tam saha presi bir süre etkili oldu. Ama 2005 başında ilk işaretler belirdi. 2005 yazında bunların analizine giriştim. “Sanaysiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyümeyi” topa tuttum.

Analiz doğru çıktı. Yanlış para politikasının ekonomiyi “sıcak para bağımlısı” yaptığı, yapay “saadet zincirleri” kurduğu şimdi genel kabul görüyor. Ancak ben bir sonraki adımda vahim bir hata yaptım. Analizden yanlış bir tahmin ürettim.

2005’in ikinci yarısında resesyon öngördüm. Tam tersi oldu. Yanlış para politikasının desteği ile bir iç talep balonu şişti. Yani bende fena şiştim. Düşmanlarım bayram etti. Neyse, yerim bittiğine göre devamı bir başka yazıya... (1 Ağustos 2006)

TEMMUZ ENFLASYONUNU BEKLERKEN

Bu yaz olağan tahmin yenilemesini yapmadık. Geçen yazımda kısaca değindim. Nedeni Mayıs’tan itibaren mali piyasaları sarsan çalkantının yarattığı belirsizliktir. Daha doğrusu, yeni konjonktürün özellikleri hakkında veri yetersizliğidir.

Teorik açıdan birden fazla mekanizma söz konusudur. Bir: kur ve faizde yaşanan ani hareket reel ekonomide güven duygusunu zedeler. Tüketici tüketimini, firmalar yatırımlarını kısma eğilimine girer. İç talep duraklar hatta daralır.

İki: YTL’nin değer kaybı ithal girdi maliyetleri üstünden fiyat artış baskısı yaratır. Enflasyon yükselme eğilimine girer. Enflasyon beklentileri bozulur. Yüksek enflasyon kısır döngüsü ihtimali belirir.

Üç: Merkez Bankası gecelik faizleri yükseltir ve likiditeyi kısar. Hem kredi arzı hem de kredi talebi daralır. Sıkı para politikası iç talepteki daralmayı güçlendirir. O ölçüde enflasyondaki artışı kısıtlar.

Enflasyon ve konjonktür

Konjonktürün bundan sonraki seyri açısından üç önemli veriyi yukarıdaki analizden kolayca saptıyoruz. Sırası ile, özel tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve enflasyon. Tahminci belirsizliği bunlarla aşabilir.

Tüketim ve yatırım harcamaları güvenilir göstergelerdir. Ama tahmincinin işine yaramazlar. Çünkü yayınlanmasında altı aya varan gecikme söz konusudur. Tam olmasa da ithalat verileri (bir ay gecikme) onların yerine kullanılabilir.

Enflasyon ise en erken yayınlanan veridir. Türkiye’de ayın bitiminden üç gün sonra açıklanıyor. Üstüne, para politikası esas itibarıyla enflasyona tepki verir. Yani enflasyon bize iki konuda bilgi taşır.

Biri ekonominin arz-talep dengesidir. Talep arzın üstünde ise enflasyon yükselir. Başka bir ifade ile, çeşitli yönlerden gelebilecek maliyet baskıları ile fiili enflasyon arasındaki fark iç talebin canlılık düzeyini yansıtır.

Diğeri Merkez Bankasının yakın gelecekteki muhtemel davranışıdır. Enflasyonda beklenenin ötesinde yükselme eğilimi halinde para politikasının gelecekte daha da sıkılmasını bekleyebiliriz. Tersisi de geçerlidir.

Önemli veri bugün

Ekonomide bir tek ayın verisinden hareketle genellemeye giderken dikkat gereğini baştan belirtmeliyim. Tüm istatistikler için tek gözlemde hata payı yüksektir. Tefsir ederken unutulmalıdır.

Bugün saat 16.30’da açıklanacak Temmuz enflasyon verilerini heyecanla bekliyorum. Haziran verileri mali türbülansa sonraki ilk aya aitti. Temmuzla ikincisi geliyor. İkisini yanyana koyup karşılaştırınca önemli bilgilere ulaşılabilecektir. (3 Ağustos 2006)

TALEP BASKISI SÜRÜYOR

Temmuz enflasyonu Perşembe günü açıklandı. Çok önemli bir veri olduğunu aynı gün çıkan yazımda anlatmıştım. Yazın en sıcak günlerinde okuyucularımın hafızasını zorlamamak için kısaca tekrarlamak yarar görüyorum.

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası ekonomiyi çok olumsuz bir konjonktüre siktirtirdi. Adını “sanaysiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme” koyduk. Oluşan iç talep balonunu “saadet zincirine” benzettik. Patlamasını beklemeye başladık.

Mayıs ortasında dış dünyada risk iştahı aniden azaldı. Kur-faiz-borsa üçgeni ciddi bir türbülansa girdi. Merkez Bankası para politikasını sıkıştırarak tepki gösterdi. Yani ekonomi yeni bir konjonktüre yöneldi.

Bu noktada hayati bir soru devreye giriyor. Düzeltme hangi hızla ve nasıl bir süreçte gerçekleşiyor? Cevabını ancak yeni verilerde bulabiliriz.

Maliyet mi? Talep mi?

Geçiş sürecinde enflasyonun rolü kelimenin tam anlamı ile anahtardır. Çünkü fiyat artışlarının hızlanması iç talepte daralmanın yetersiz kaldığına işaret eder. Para politikasının daha da sıkılmasını gerektirir.

İşin ilginç, veriler birden fazla tefsire izin verebilir. Bunun bir örneği Türkiye’de yaşandı ve yaşanıyor. 2005’in son çeyreğinden itibaren tüketici enflasyonunda bir artış eğilimi ortaya çıktı. 2006 ilkbaharında iyice belirginleşti.

Merkez Bankası yönetimleri ve bir kesim iktisatçı bu olguyu arz kökenli etkenlere bağlıyor. Enerji ve gıda ürünleri fiyat artışı, tütün ve alkollü içecek vergileri, vs. vurgulanıyor. Enflasyondaki yükselişe talebin etkisi olmadığı söyleniyor.

Benim de aralarında olduğum bir başka kesim için sorun şişen iç talep balonundan kaynaklanıyor. Canlı iç talep sayesinde üreticiler fiyatlarını yükseltebilecekleri bir ortam buluyorlar. Maliyet artışlarını fiyatlarına kolayca yansıtabiliyorlar.

Mayıs sonrasında YTL'nin hızlı değer kaybı olaya yeni bir boyut kazandırdı. İlk kesim de maliyet baskısının enflasyona dönüşmesini engellemek için iç talebin kısılmasının zorunlu hale geldiğini kabul etti.

Enflasyon yükseliyor

Tefsir farkları Temmuz enflasyonu hakkında değerlendirmelere de yansıyor. İlk kesim arz kökenli maliyet boyutunu öne çıkartıyor. YTL'deki değer kaybına özel bir önem veriyor. Enflasyonun yükselmesinde talep etkisi yoktur diyor.

Ben farklı düşünüyorum. Kur ve faiz artışının iç talebi bir miktar kısıtığını kabul ediyorum. Ancak, Temmuz verileri bana talepteki durgunluğun fiyat artışlarını kısıtlamaya yetmediğini düşündürüyor. Talep enflasyonunu hala önemsiyorum. (8 Ağustos 2006)

İLK YARIDA DIŞ DENGE

Mayıs ayında dünya piyasalarında beliren olumsuz hava en çok Türkiye'yi vurdu. Nedeni artık biliniyor. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikası ekonomiyi sürdürülemez bir konjonktüre sıkıştırmıştı.

Merkez Bankasının "yüksek faiz-düşük kur" anlayışı içiçe iki süreci tetikledi. Bir: YTL ekonomisinin gerçeklerinden koparak aşırı değerli hale geldi. İki: özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış bir saadet zinciri oluşturarak iç talebi patlattı.

Bu koşullarda dış dengenin ekonominin zayıf halkası haline dönüşmesi kaçınılmazdı. Nitekim beklenen gerçekleşti. Özellikle 2005 ortasından itibaren cari işlemler açıkları her ay yeni rekorlar kırmaya başladı. Mayıs ayına öyle geldik.

Pazartesi günü Haziran sonu itibarıyla ödemeler dengesi verileri açıklandı. Böylece tam resmi görme olanağını bulduk. Kısaca gözden geçirmekte yarar gördüm.

Dış açık büyüyor

Perşembe'nin gelişi Çarşamba'dan belli idi. Geçen Kasım'da Haziran 2006 dış ticaret ve cari işlemler açıkları için sırası ile 50 ve 30 milyar dolar öngörmüştüm. Gerçekleşme, aynı sıra ile, 49 ve 29 milyar dolar oldu.

2006 ve 2005'in ilk yarı verileri medyada yeterince karşılaştırıldı. O nedenle bir yıl öncesi ile yıllık değerleri karşılaştırmayı tercih ettim. Bu şekilde bir yılda dış dengede nasıl bir değişim yaşandığı daha iyi görülüyor.

2005 Haziran sonu itibarıyla yıllık değerlerle başlayalım. Dış ticaret açığı 38 milyar dolar, bavlul ticareti, altın, vs. sonrası mal ticareti açığı 28 milyar dolar, cari işlemler açığı ise 19 milyar dolar.

2006'da dış ticaret açığı 11 milyar dolar artışla 49 milyar dolara, mal ticareti açığı 10 milyar dolar artışla 38 milyar dolara, cari işlemler açığı da 10 milyar dolar artışla 29 milyar dolara yükseliyor.

Dikkatinizi çekmiştir. Mal ticareti ve cari işlem açığında artış miktarı aynıdır. Bunun anlamı, hizmetler, transferler ve yatırım gelirleri toplamında oluşan net fazlanın sabit kaldığıdır.

Tarihi bir rekor

Bazı gözlemler yapabiliriz. Cari işlemler açığına sadece son oniki ayın ek katkısı 10 milyar dolardır. Ayrıca, ek 10 milyar dolar açığın tümü dış ticaret dengesindeki bozulmadan kaynaklanmıştır.

Dış açığı ölçmenin sağlıklı bir yolu milli gelire oranına bakmaktır. Haziran 2005'de cari işlemler açığının milli gelire oranı yüzde 5.8'di. Bu yıl 1.8 puan artışla yüzde 7.6'ya tırmandığını hesaplıyoruz. Saadet zincirinin bir yıl daha sürmesi halinde yüzde 10'a ulaşacağı anlaşılıyor.

Yapılan para politikası hatalarının ekonomiye ve topluma esas maliyeti dış açığın kırdığı bu tarihi rekordur. Hep söylüyorum. Bu mızrak hiç bir çuvala sığmaz. (10 Ağustos 2006)

İLK YARIDA DIŞ FİNANSMAN

Haziran sonu itibarıyla ödemeler dengesi verilerini değerlendiriyoruz. Önce cari işlemler açığına baktık. 2005'den 2006'ya yıllık dış açığın 10 milyar dolar artışla 29 milyar dolara yükseldiğini gördük.

Dış açıktaki bozulmanın boyutu milli gelire oranlayınca daha belirginleşiyor. Oran bir yılda yüzde 5.8'den yüzde 7.6'ya tırmanmış. Artış eğilimi dış açığın milli gelirin yüzde 10'una dayanmasının çok uzakta olmadığını müdeliyor.

Karşımıza iki soru çıkıyor. Biri, bu sürdürülemez konjonktürün sorumlusunu bulmaktır. Cevabım biliniyor. Ekonomiyi bugünlere 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının getirdiğini söylüyorum.

Diğeri böylesine büyük bir açığın finansmanının nasıl ve nereden geldiğidir. Totolojik düzeyde olay basittir. Finansmanı bulunmasa zaten açık da olmazdı. Halbuki dış kaynak bileşiminin orta vadede ekonomik etkileri çok önemlidir.

Yabancı sermaye ve kamu borçlanması

Karşılaştırmayı gene bir yıl öncesinin yıllık verileri ile yapıyoruz. Okuyucularımı sıcak yaz günlerinde yormamak için tablo ve grafik kullanmıyorum. Ayrıntılara girmeden genel resme yöneliyorum.

"Net hata noksan kalemi" ile başlayalım. Geçen yıl 4 milyar dolar artı iken bu yıl 1 milyar dolar eksiye geçiyor. Net hata noksan kaleminin uzun bir aradan sonra tekrar eksiye dönmesinin tefsirini bir başka yazıya bırakıyorum.

Böylece toplam finansman ihtiyacı 15 milyar dolardan 30 milyar dolara iki katına yükseliyor. Buna karşılık ülkeye gelen toplam dış kaynak 27 milyar dolardan 48 milyar dolara çıkıyor. Döviz rezervleri 12 milyar dolar yerine 18 milyar dolar artıyor.

En büyük değişim net doğrudan yabancı sermayede yaşanıyor. 2 milyar dolardan 17 milyar dolara fırlıyor. Borsayı da ekleyince dış açığın yüzde 70'i bu kaynakla karşılanıyor. Bu tarihi rekorun da ayrıntılarına girmeyi sonraya bırakıyorum.

İkinci önemli fark kamu borçlanmasında görülüyor. Yabancıların YTL tahvil yatırımlarını dahil ediyoruz. Geçen yıl 4 milyar dolar net borçlanma bu yıl 7 milyar dolar net borç ödemeye dönüşüyor. İki yıl toplamı kamu net 3 milyar dolar borç ödüyor.

Özel kesim borçlanması

Geriye kalıyor özel kesim borçlanması. İki ayrı kategoride inceliyoruz: bankalar ve banka-dışı kesimler. Bankaların net borçlanması 9 milyar dolardan 12 milyar dolara yükseliyor. 3 milyar dolar artış var. İki yıl toplamı 21 milyar dolar ediyor.

En çapıcı borçlanma artışı ise banka-dışı kesimlerde yaşanıyor. "Reel ekonomi" özel firmalarının tümü bu kategoride yer alıyor. Net borçlanma 10 milyar dolardan 22 milyar dolara tırmanıyor. İki yıl toplamı 32 milyar dolar ediyor.

Üç uçlu bir özet yapabiliriz. Bir: kamu kesimi borç ödüyor. İki: İç piyasaya yönelik hizmet kesimlerine rekor yabancı sermaye giriyor. Üç: Özel şirketler büyük dış borçlanma yapıyor. (13 Ağustos 2006)

ŞUNDAN BUNDAN

Sıcaklar iyice bastırdı. Bu ayı yazlıkta geçiriyorum. Doğrusu ya, deniz ve güneşi bırakıp ekonomik konularla ilgilenmekte zorlanıyorum. Öyle göz ucu ile izleyerek durumu idare ediyorum.

Zaten ekonomi de Ağustos'u genellikle sakın geçirir. Personelin tatile çıkması ile şirketler rölantiye geçer. İstanbul'un trafik sorunu hafifler. Üniversite boşalır. Kur-faiz-borsa üçgenine bile rehavet çöker.

Bu yıl Ankara da hareketsizdi. Aslında genelkurmayda başkan ataması daima küçük çapta da olsa bir gerginlik konusudur. Ama hükümet atamayı öne çekince orada da haber kalmadı.

Merkez Bankası nereye?

Böyle durumlarda özünde önemsiz konular aniden gündemin en tepesine kadar çıkabilir. Bir örneğini geçen haftalarda yaşadık. Devlet Bakanı Babacan hükümetin Merkez Bankası'nı Ankara'dan İstanbul'a taşımak istediğini söyledi. Tam bir fırtına koptu.

Derhal taraflar oluştu. Bürokratik iktidar odakları ve hizmetkarları bu kararı şiddetle eleştirdi. Ankara'ya ve simgelediği bürokratik zihniyete karşı kesimler aynı şiddetle destekledi. Bir dostumun dediği gibi, başkentini İstanbul'a taşınması böylece başladı.

İktisatçıların işin içinde olması her zamanki gibi tartışmayı renklendirdi. Ankara'yı terketme kararı alındıktan sonra neden kendimizi İstanbul'la kısıtlayalım? Dünyada başka kent mi yok?

Yaratıcı önerilerden biri her zamanki gibi sevgili Ege Cansen'den geldi. Banka Londra'ya taşınabilirdi. Mantiği da çok basitti. Türkiye mali piyasaları zaten oradan idare ediliyordu. Fiili durum tescil edilirdi.

Merkez Bankasının hükümetten bağımsızlığını sağlıklı para politikası için yeterli görmüyorum. Türkiye'de aynı derecede ciddi iki tehlike daha var. Biri bürokrasidir. Diğeri mali piyasalardır. Yani en doğrusu İstanbul ve Ankara dışında bir kent aramak oluyor.

"Dayı, kriz bitti mi?"

Dün yeğenim ziyarete geldi. Denize girdik, yemek yedik. Uzun süredir görüşmemiştik. Hoşbeş ve aile haberlerinden sonra laf ekonomiye uzandı. "Dayı, kriz bitti mi yani?" diye sordu.

Psikanalizden gördüğüm yöntemi uyguladım. "Nereden çıkardın?" diye ben sordum. "Dolara baksana, gene aşağı indi" cevabını aldım. "Sence bundan sonra yükselmez mi?" diye ısrar ettim. "Eylül-Ekim diyorlar ama pek de öyle durmuyor" dedi.

Bunlar iyi haberler. Sonbaharla birlikte iktisatçılara ilginin gene artacağını çıkartıyorum. O arada havalar da serinler. Yazı sonlarına tablo ve grafik de koymaya başlarız. (15 Ağustos 2006)

ARZ-TALEP CİLVELERİ

Modern toplumun en belirgin özelliklerinden biri ekonomik faaliyetlerin bir merkezi otorite tarafından yönlendirilmemesidir. Sovyetler Birliği ve diğer komünist ülkeler bunu denediler. Başarısız oldular.

Bireylerin ekonomik faaliyetlerini birbirine bağlayan sürece piyasa diyoruz. Piyasa mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimi ile ilgili kararların eşgüdümünü gerçekleştiriyor.

Piyasa nasıl işliyor? Arz ve talep koşullarındaki değişim mal yada hizmetin fiyatını etkiliyor. Fiyat ise üreticinin gelirini ve tüketicinin refahını belirliyor. Böylece koşullardaki değişim üretim ve tüketim kararlarına yansıyor.

Piyasa-arz-talep üçlüsünün teorisinde bir sorun yok. Ancak her zaman olduğu gibi teoriden gerçek hayata geçiş kolay olmuyor. Bu eşgüdüm sırasında bazılarının bazen büyük maliyetler ödeyebildiği ortaya çıkıyor.

Fındıktan al haberi

Piyasa mekanizmasının etkin işleyişi ile siyasi ve toplumsal ihtiyaçlar arasındaki gerginliğin en belirgin olduğu sektör tarımdır. Tarımı diğer ekonomik faaliyetlerden ayırdeden pek çok nesnel özellik vardır.

Doğaya bağımlılık bunların başında gelir. Tarımda üretim miktarını önceden bilmek olanaksızdır. Sel, don, kuraklık, sıcak, nem, vs. iklim koşulları sonucu belirler. Yıldan yıla üretim miktarında ve dolayısı ile fiyatlarda büyük oynamalar yaşanır.

Bu durum tarımsal üretimde iktisada giriş kitaplarında okutulan bir açmazı yol açar. Üreticinin geliri ile ürettiği miktar arasında ters ilişki oluşur. Talep aynı iken üretim artışı geliri azaltır. Üretim düşüşü geliri yükseltir.

Şimdi bir tarım ürünü düşünelim. Dünya ekonomisinde büyüme talebini artırıyor. Yükselen fiyat o ürünün ekim alanını genişletiyor. Ama üst üste birkaç yıl mahsul kötü oluyor. Derken ürünün bol olduğu bir yıl geliyor. Fiyatlar çöküyor.

Piyasa mekanizması açısından fındığın hikayesi böyledir. Arzdaki arizi kısılmalar uzun dönemli arz fazlasını gizlemiştir. Üretici yüksek fiyatın kalıcı olduğunu zannederek aldanmıştır. Gerçekle tanışmak üzücü olmuştur.

Gayrimenkul balonu

İnşaat ve gayrimenkul bir diğer sorunlu sektördür. Geri planda konut ve işyeri üretiminin çok uzun sürede gerçekleşmesi yatar. Bir fikrin tüm izinleri tamam kullanılabilir binalara dönüşmesi için yıllar gerekir.

Çevrimi istediğimiz yerden başlatabiliriz. Arz talepten yüksek ve gayrimenkul fiyatları düşük olsun. Yeni inşaat projesi azdır. Şimdi talepte ani bir artış olsun. Gayrimenkul fiyatları gökyüzüne tırmanır. Yüksek fiyat önce yeni proje sayısını patlatır.

Ama arz hala yetersizdir. İnşaatlardaki artışa rağmen gayrimenkul fiyatları yükselişini sürdürür. Sonra piyasada yeni binalar belirir. Fiyatlar düşüşe geçer. Ama başlayan inşaatları durdurmak olanaksızdır. Arz artmaya devam eder. Fiyat iyice çöker. Uzun süre gayrimenkul piyasası ölü kalır.

Halen bu çevrimin neresinde olduğumuzu kestirmeyi size bırakıyorum. (17 Ağustos 2006)

SÜRDÜRÜLMEZLİĞİN TANIMI

Okuyuculardan kullandığım kavramlar hakkında sık sık ek bilgi talebi geliyor. Tek tek cevap yazmaya vakit bulamıyorum. Bazen yazıların içine serpiştiriyorum. Daha önemlilerini doğrudan yazı konusu yapıyorum.

"Sürdürülebilir" (dolayısı ile "sürdürülemez") kavramı bunlardan biri. En çok büyüme sözcüğü ile birlikte geçiyor. Dış dengeye de uyuyor. Ben özellikle konjonktür analizinde öne çıkartıyorum.

Gelen sorular sözcüğün içerik ve anlamı konusunda olmuyor. İnsanlar kendi iş ve özel yaşamlarından bazı durumların uzun süre gitmediğini yani geçici kaldığını biliyorlar. Bunu ekonomiyeye uzatmakta zorlanmıyorlar.

Sorular pratik bir ihtiyaçtan doğuyor. Sürdürülemezliği nasıl tanırsınız? Daha açık soralım. Bir büyüme sürecinin sürdürülemezliğini önceden kestirme olanağını veren göstergeler var mıdır? Hangileridir?

Sanayi, dış açık ve istihdam

Önce bir uyarı. İktisat teorisine “bilim” denir ama ekonomik olaylar doğa muadili kesinkesliğe sahip değildir. İktisat aynı hastaya beş ünlü uzmandan beş ayrı teşhisin olağan karşılandığı tıpa benzer. Aşağıdaki göstergelere bu perspektiften bakılmalıdır.

Gelişmekte olan ekonomiler için basit bir gösterge imalat sanayi üretimi ve milli gelir büyüme hızlarının ilişkisidir. İmalat sanayi milli gelirden hızlı artıyorsa ekonomide sanayinin payı büyüyordu. Sanayi-büyüme ilişkisi sağlıklıdır. Ters halde ekonomide sanayinin payı küçülüyordu. “Sanaysiz büyüme” hep hüsrarla sonuçlanır.

Tüm ülkeler için basit bir gösterge dış denge eğilimleridir. Uzun dönem ihracat artış hızı ithalat artış hızının üstünde seyrediyorsa dış denge sağlıklıdır. Aksi halde eninde sonunda döviz ve kur sorunu ortaya çıkacaktır.

Nobel ödüllü iktisatçı R.Mundell Türkiye’yi ziyareti sırasında dış ticaretle ilgili bir diğer göstergeye dikkat çekti. Cari işlemler açığının dış ticaret açığına oranı yükseldikçe açığın finansmanı zorlaşır dedi.

Bir başka reel gösterge istihdamdır. Hızlı istihdam artışı büyüme ivmesine destek olur. Bir yandan ek istihdam ek gelir yani ek talep demektir. Siyasi ortamı yumuşması ise uzun dönemde büyüme sürecini çok olumlu katkı yapar.

Enflasyon ve döviz kuru

Büyüme sürecinin en önemli tahdidi ise enflasyondur. Talebin üretimin üstünde seyredip etmediğini saptamak hayati önemdedir. Basit bir gösterge tüketici enflasyonu ile döviz kurunu karşılaştırmaktır. Dövizin düşmesi enflasyonu aşağı çeker. Ona rağmen yükseliyorsa talep baskısı vardır. Büyümeden vazgeçilmesi gerekir.

Genel bir kural vazedelim. İmalat sanayinin ve ihracatın çektiği büyüme hem istihdam hem de enflasyon dostudur. Dolayısı ile sürme ihtimali daha yüksektir. Ters, yani hizmetlerin ve iç talebin çektiği büyüme ise enflasyonisttir. Bir süre sonra tökezler.

Bu göstergeler konjonktürün anlaşılmasında çok yararlıdır. (20 Ağustos 2006)

YENİ SEZONU AÇIYORUZ

Ağustos’un ikinci yarısında ekonomi ve siyaset genellikle sakindir. Dolayısı ile köşe yazarı için ideal yıllık izin ortamına tekabül eder. Böylece yorucu bir kış öncesinde pilleri doldurma olanağı bulunur.

Ancak “genellikle” içinde potansiyel terslikler barındıran bir sözcüktür. “Daima” ile karıştırmamak gerekir. Ağustos’un ikinci yarısının ekonomi ve siyasette fevkalade hareketli hatta neredeyse fırtınalı geçtiği varittir.

Eylül başından hayat aniden hızlanır. Güzün ilk yağmuru havayı soğutur. Dolapta yorgan aranır. Çocukluğumda “yazlıkçı kaçırın fırtınası” denirdi. Ardından okullar açılır. Trafik kilitlenir. Beraberinde siyaset ve ekonomi ısınır.

Zaten hoca takımının takvimi farklıdır. Yıl sonbaharda derslerle başlar. Yaz tatilinin sonunda biter. Örneğin Fransa’da tatil yörelerinden Paris’e geri dönüş anlamına kullanılan “La Rentree” adeta gayresmi yılbaşidir.

Siyasette gerginlik

Önümüzdeki oniki ayın gündemine bakınca ilk göze çarpan siyasetin ön plana geçmesidir. Siyasi açıdan son on küsur yılın en kritik dönemine girdiğimizi söyleyebiliriz. Sanırım bu konuda yorumcular ve aktörler arasında fikir birliği var.

İç siyasetle başlayalım. 2007’de son derece önemli iki seçim var. Mayıs’ta Meclis Cumhurbaşkanını seçecek. En geç Kasım’da vatandaş milletvekilleri için oy kullanacak. Gelecek oniki ay boyunca başta siyasetçiler tüm Türkiye bu iki seçime kilitlenecektir.

Bazı gözlemler yapabiliriz. Her ikisi de aslında olağan yani tarihi önceden saptanmış seçimlerdir. Ancak olağanlık onları sıradan seçimler yapmıyor. Tam tersine, ciddi kutuplaşma eğilimleri taşıyorlar.

Cumhurbaşkanı seçimine yönelik kampanyalar daha ilkbaharda başladı. Genel seçim için düğmeye yazın basıldı. Gerginliği yüksek bir kampanya dönemine hazırlıklı olmak gerekiyor.

Gelelim dış dünyaya. Orta-doğuda istikrarsızlık Türkiye’yi olumsuz etkiliyor. Çok kısa dönemde Lübnan’a asker gönderme konusu öne çıktı. Onu başka sorunlar izleyecektir. Dış gelişmelerin de içeride siyasi gerginliği artırıcı etkileyeceği açıktır.

Ekonomide belirsizlik

Yukarıda kısaca tanımlanan siyasi tansiyonu yüksek döneme ekonomi nasıl giriyor? Maalesef 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının yol açtığı ciddi konjonktür sorunları ile giriyor.

Sorunlar iki cephede odaklanıyor. Biri enflasyonun başını tekrar yukarı çevirmesidir. Diğer dış açığın ulaştığı boyuttur. Halen her iki konuda büyük bir belirsizlik vardır. Aynı zamanda bunlar en önemli belirsizlik nedenleridir.

Üstüne dünya ekonomisi de bir konjonktürel kırılma yaşamaktadır. Ne yöne evrileceğini kestirmek zordur. Türkiye dış kaynak ihtiyacı üstünden dış mali piyasa gelişmeleri karşısında kırılgandır. Bu da önemli bir ek belirsizliktir.

Dün gazetemizin dördüncü yılını kutladık. Tüm Vatan camiasını kutlarım. Bize verdikleri destek için okuyucularımıza minnettarım. (5 Eylül 2006)

ENFLASYONU OKUMA ÜSTÜNE

Geçmiş kötü deneyimleri nedeni ile Türkiye insanını toplumsal konularda çok ikirciklidir. Yoğurdu üfleyerek yemeyi tercih eder. Olumlu gelişmelere zor ikna olur. Gerisinde çapanoğlu arar.

2001 krizinden sonra ekonomik konularda karamsarlığın tepelerde gezindiği uzun bir süre yaşandı. Felaket senaryoları kabul gördü. Vatandaş istikrarın yeniden tesis edilebileceğine inanmakta çok zorlandı.

O dönemde adım iyimsere çıktı. Çünkü ekonomik göstergelerin kısa dönem davranışları yerine uzun dönem eğilimlerine bakıyordum. Döviz kurunun aşağı gideceğini, enflasyonun düşeceğini, büyümenin hızlanacağını, vs. söylüyordum.

Şuna gelmek istiyorum. Ekonomik göstergelerde kısa dönem dalgalarını uzun dönemli eğilimlerden ayırdetmek çok önemlidir. Dalgaları mekanik şekilde geleceğe taşımaktan kaçınmak gerekir.

Çiçek ve bahar

Dalga-eğilim ayırımı enflasyon analizinde özellikle önem kazanır. Birincisi, bu köşede sık sık vurguladığımız gibi, fiyat endekslerinde aylık bazda ciddi ölçme zafiyetleri oluşabilir. Bunları bir tür gürültü (yada parazit) gibi görebiliriz.

Ekonomik aktörlerin fiyatları belirledikleri süreç başka sorunlar içerir. Hem çok karmaşıktır. Hem de hızla değişebilir. Örneğin kısa dönemde benzer koşullara çok farklı tepkiler gelebilir.

Üstüne, uygulanan iktisat politikalarının piyasalara ve fiyatlara yansımaları zaman alır. Literatürde “lag” (gecikme) kavramı kullanılır. Politikanın etkisi aylar sonra fiyatlara yansımaya başlar.

Aslında benzer durumlar hayatın pek çok alanında görülür. Bazen Şubat ortasında ağaçlar çiçek açar. Yada yaz ortasında buz gibi bir yağmur yağar. “Bir çiçekle bahar olmaz” özdeyişi sağduyuyu temsil eder.

Dalgali enflasyon

Bu uzun girişi neden yaptığımı sanırım kestiriyorsunuz. İç talep balonuna ve talep enflasyonu tehlikesine Mayıs başında mali piyasaları vuran türbülansın çok önce dikkat çektim. Buna karşılık türbülans sonrasında karamsar enflasyon senaryolarına iltifat etmedim.

Son üç ayı hatırlayalım. Haziran enflasyonu beklenenin çok altında ve düşük çıktı. Sonra Temmuz enflasyonu gerçekten çok yüksek çıktı. Şimdi Ağustos enflasyonu eksi çıktı. "Dalgalı enflasyon dönemi" diyebiliriz.

Doğallıkla, o arada enflasyonun gidişatı hakkında elimizde bilgi birikmeye başlıyor. Önümüzdeki günlerde ayrıntılarına inerek bu dalganın örttüğü enflasyon eğiliminin konjonktür açısından analizine gireceğim. (7 Eylül 2006)

ENFLASYON SAKİN AMA

Bu yaz tablo ve grafik kullanmaktan kaçındım. Amacım sıcak günlerde okuyucularımı yormamaktı. Küçük bir bedeli oldu. Yayınlanan verilerin ayıntısına giremedik. Derken yazılara iki hafta ara verdim. Konular birikti.

Bir bölüm veri ikinci yarıya ait. Mayıs türbülansı sonrasında konjonktürün seyri açısından önem taşıyor. Temmuz ayı bütçe, kamu borcu, dış ticaret ve sanayi üretimi yayınlandı. Ödemeler dengesi herhalde hafta başında açıklanır.

Diğerleri ilk yarından kalma. İlk çeyrek net kamu borcu ve ikinci çeyrek sanayi üretimi yayınlandı. Yarın ikinci çeyrek milli gelir ve büyüme sayıları çıkacak. Sanırım bir süre bunlara yoğunlaşmak gerekecek.

Enflasyonun yakın geçmişi

Geçen yazımda enflasyonu okuma sorunlarına değinmiştim. Fiyat endekslerinde kısa dönemde gözlemcileri yanıltabilen dalgalar sık sık oluşur. "Tek çiçekle bahar olmaz" ilkesini daima akılda tutmak gerekir.

Ben bu amaçla nisbeten basit bir yöntem kullanıyorum. Birincisi mevsimlik fiyat hareketlerini temizliyorum. Sonra son bir-bir buçuk yılın resmine bakıyorum. İçinde sistematik eğilimler arıyorum.

Troma-Seat yöntemi ile mevsimlik etkiden arındırılmış aylık TÜFE verileri aşağıdaki grafikte yer alıyor. Seriyi 2005 yılbaşından başlattım. Çünkü bugünkü enflasyonun kökeninde geçen yılın gelişmeleri yatıyor. Kesikli çizgi ise trendi gösteriyor.

2005 yıl ortasına kadar aylık enflasyon yüzde yarım civarında sakin seyrediyor. Sonra yavaş yavaş yükselmeye başlıyor. 2006 başında yüzde 0.8 ve üstüne çıkıyor. Bu arada 2005 Temmuz ayında da tek aylık ilginç bir düşüş yaşandığına dikkat çekelim.

Nisan'da aylık enflasyon yüzde 1'e tırmanıyor. Mayıs türbülansı ise dalga boyunda büyük bir artışa yol açıyor. Mayıs ve Temmuz'da aylık enflasyon yüzde 1.2'ye vuruyor. Ama Ağustos'ta müthiş bir çöküşle yüzde 0.3'e geriliyor.

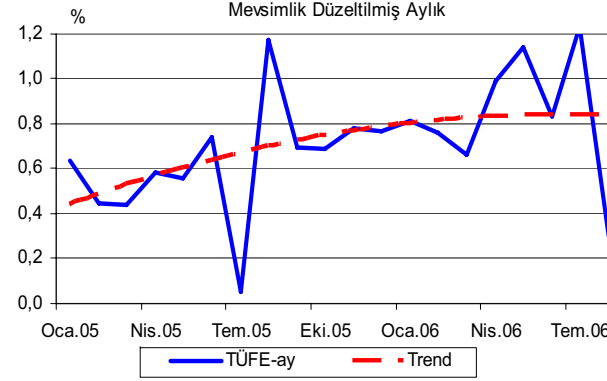
Enflasyonun yakın geleceği

Esas sorumuza gelelim. Bu grafiğe bakarak enflasyonun yakın gelecekteki seyri hakkında bir şeyler söylenebilir mi? Geçmişten geleceğe mekanik köprüler kurmanın yanlışlığını sık hatırlatırım. Gene de, bazı genel eğilimlerin belirginleştiğini düşünüyorum.

Bir: Mayıs mali türbülansı enflasyon eğilimindeki tırmanmanın nedeni değildir. Neden iç piyasada oluşan talep balonudur. TL'deki değer kaybı zaten yükselen enflasyon üstüne gelmiştir. Enflasyondaki dalgalanmaya arttırmıştır.

İki: enflasyondaki yükselme tepe noktasına ulaşmıştır. Bundan sonra artışın sürme ihtimali çok düşüktür. En çok bir iki aylık geçici bir yükselme söz konusudur. Ayrıca döviz kurunun bundan sonraki seyri de bu durumu değiştirmez.

Üç: Yükselme durmuştur ama enflasyonun tekrar düşüşe geçtiğine dair bir işaret yoktur. İç talepte ciddi bir daralma olmadığı sürece enflasyonun mevcut seviyesini koruması en yüksek ihtimaldir. (10 Eylül 2006)

İLK YARIDA MİLLİ GELİR

İkinci çeyrek milli geliri dün yayınlandı. Ayrıntılı tablo ve haberleri bugün gazetelerde yer alıyor. Böylece yılın ilk yarısında ekonominin genel gidişatı hakkındaki son ama en önemli bilgi açıklandı.

İlk çeyrek milli gelirini Temmuz başında değerlendirdik. Mayıs ortasında mali piyasaları vuran türbülans daha hafızalarda çok taze idi. Doğrusu ya, ikinci yarıda konjonktürün değişeceğini, hatta ikinci çeyreğin de etkileneceğini düşünüyorduk.

O nedenle ilk yarı verileri için "sadece tarihi ve akademik değeri vardır" dedik. Anlaşılan biraz erken hüküm vermişiz. Yaz aylarında özellikle iç talep öngörümüzden farklı seyretti. Dolayısı ile ikinci çeyrek verileri yeniden önem kazandı.

Hızlı büyümeye devam

İkinci çeyrek hakkında yaz aylarında gelen veriler iç talebin ve dolayısı ile büyümenin yüksek çıkacağı yönünde idi. En son sanayi üretimi açıklandı. Yani büyüme hızının yüzde 7'yi aşması bekleniyordu.

İkinci çeyrekte GSYİH ve GSMH'de büyüme sırası ile yüzde 7.5 ve yüzde 8.5 çıktı. Böylece ilk yarı büyümesi gene aynı sıra ile yüzde 7 ve yüzde 7.5'a ulaştı. İlk bakışta sevindirici bir haber gibi duruyor.

Ancak daha önceki analizlerimden tam tersine tedirgin edici bulduğum biliniyor. 2005 sonunda "büyümenin kalitesi" üstüne uzun bir yazı hazırlamıştım. Bazen "eyvah, hızlı büyümüşüz!" denebileceğini anlatmıştım.

Yılbaşından bu yana ise mevcut konjonktürü iç talepte oluşan sürdürülemez bir balonun taşıdığını söylüyorum. Dev dış açıkla beslenen bu "saadet zincirinin" eninde sonunda kopacağını vurguluyorum. Mayıs sonrasında koptuğunu bile düşündüm.

En azından ikinci çeyrek milli gelir verilerinde bu yönde bir işaret yok. Sayılar talep ve üretimin Mayıs türbülansına rağmen ikinci çeyrekte çok canlı seyrettiği anlamına geliyor.

Yüksek tüketime selam

İkinci çeyrekteki hızlı büyümenin gerisinde de iç talep artışı yatıyor. Toplam talebin takriben üçte ikisini oluşturan özel tüketim harcamaları yüzde 10.1 artmış. Altı aylık artış da yüzde 9.4 olmuş. Özel tüketim GSYİH'den 2.6 puan daha hızlı büyümüş. İkinci büyük harcama kalemi yatırımlarda ikinci çeyrek artış yüzde 10.9 olmuş. Özel kesim yatırımları ise yüzde 14.8 artmış. Yatırımlar bir önceki çeyreğe ve 2005 yılına kıyasla yavaşlamış.

Mal-hizmet ihracatında artış ikinci çeyrekte yüzde 4.3 ve ilk yarıda yüzde 3.9 çıkmış. İhracat hem tüketim hem de milli gelirden daha yavaş büyümüş. Ama mal-hizmet ithalatı ikinci çeyrekte yüzde 10 ve ilk yarıda yüzde 9.2 yani milli gelirden daha hızlı büyümüş.

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi sıkıştırdığı “iç tüketim-dış açık sarmalını” toplumdaki gizlemek her geçen gün zorlaşıyor. Söylüyorum. Bu mızrak hiç bir çuvala sığmaz. (12 Eylül 2006)

KUR REJİMİ VE İKTİSAT POLİTİKASI

Pazartesi günü ilginç bir toplantıya katıldım. Galatasaraylı kardeşim Aykut Eken'in organizasyonu ile Türkiye-Belçika Ticaret Odası ünlü Amerikalı iktisatçı Profesör Hanke'yi ağırladı. Sevgili dostum Ege Çansen'le birlikte yorumculuk yaptık.

Steve Hanke bizim mesleğin en renkli kişiliklerinden biridir. Türkiye'nin tıp alanındaki başarıları ile yakından tanıdığı John Hopkins Üniversitesinde uzun süredir hoca. Uygulamalı İktisat Enstitüsünün de müdürü.

Amerikada akademik iktisatçıların kamuda görev almaları olağandır. Bernanke, Fischer, vs. çok örnek gösterebiliriz. Hanke de onlar arasında. Başka ülkelere de (Bulgaristan, Arjantin, vs.) danışmanlık yapmış.

Medya ve özel teşebbüste yer alan ise daha azdır. Hanke ünlü Forbes dergisinde yazıyor. Yükselen piyasalara yönelen yatırım fonlarında yöneticilik deneyimi var. Fonlara danışmanlık veren bir şirketin de ortağı.

Sabit kur ve para kurulu

Steve Hanke dalgalı kur rejimine karşı sabit kuru savunan iktisatçılar arasında yer alıyor. Örneğin Nobel iktisat ödülü sahibi Robert Mundell ile benzer görüşleri savunuyor. Piyasa ve özel teşebbüs yanlısı bir iktisatçı olarak tanınıyor.

Döviz kurunu sabitlemek için Hanke “Para Kurulu” rejimini tercih ediyor. Çünkü döviz kurunun hükümet yada Merkez Bankası tarafından idari anlamda sabitlenmesini yeterli bulmuyor. Sabit döviz kuruna kanunlar hatta anayasa düzeyinde garanti istiyor.

1990'ların ikinci yarısında “Para Kurulu” Türkiye'de de tartışıldı. Ben 1998 ilkbaharında para kuruluna geçilmesini önerdim. Bürokratik atalet izin vermedi. Hala önemli bir fırsatın heba edildiğine ve ekonominin boşyere büyük bedel ödediğine inanıyorum.

Velhasıl Hanke bugün de Merkez Bankası yerine “Para Kurulu” tesis edilmesini öneriyor. AB'ye girdiğinize göre paranızı euro'ya bağlayın diyor. Konuşmadık ama “1 avro = 1 euro” şeklinde daha genel bir parasal reformu destekleyeceğine eminim.

“Para Kurulu” ile döviz giriş-çıkışları para arzını ve dolayısı ile kısa vadeli faizleri belirliyor. Yani fiilen para politikasından vazgeçilmesi anlamına geliyor. Son beş yılda yapılan para politikası hatalarının Türkiye'ye verdiği zararı düşünürsek fena fikir olmayabilir.

Zamanlama sorunları

Diyelim Hanke'nin önerisini kabul ettik. Geride çok önemli içiçe iki soru kalıyor. Döviz kurunu ne zaman sabitleyelim? Hangi kur düzeyinde sabitleyelim? Tahmin edileceği gibi, ayrıntıya inince işler karışıyor.

Hanke “kısa dönemde bunu yapamazsınız” diyor. Neden olarak döviz kurunun denge fiyatından çok uzaklaşmış olmasını gösteriyor. Sayı da verdi. YTL en az yüzde 35-40 aşırı değerli dedi. Buna karşılık kısa dönemde büyük bir düzeltme beklemediğini de ekledi.

Hanke bu arada bize Türkiye'nin uyguladığı yanlış para politikası sayesinde nasıl kar ettiğini anlattı. Macaristan ve Polonya'da düşük faizle borçlanıp aldığı parayı yüksek faizle YTL'ye yatırıyor. Mart'ta Türkiye pozisyonunun boşaltmış. Ama Temmuz'da geri dönmüş. Şu anda çıkmak için bir neden görmüyormuş. (14 Eylül 2006)

İLK ÇEYREKTE NET KAMU BORCU

IMF tarafından hazırlanan Küresel Mali İstikrar Raporu son günlerde kamuoyunu meşgul etti. Aşırı değerli kur, büyük dış açık ve yükselen enflasyon üçgenine sıkışan ekonomileri tatsız sürprizlerin beklediği IMF tarafından da kabul edilmiş oluyor.

Maalesef bu hafta raporu basmaya ve okumaya fırsat bulamadım. Bilgisayar ekranında söyle göz atabildim. Malumu ilan ötesinde ek bir bilgi taşıdığını sanmıyorum. Yazıp yazmamaya okuduktan sonra karar vereceğim.

Bugün Hazine'nin aybaşıda yayınladığı kamu net borç stoğu verilerine bakmak istiyorum. Borç stoğu daima yararlı bilgiler taşır. Bir bölümü önümüzdeki dönem konjonktürü açısından da önemlidir.

Net borç hesabı

Yöntemle ilgili bir kaç hatırlatma yapalım. Hazine merkezi yönetimin brüt borç stoğu ayrıntılarını her ay açıklıyor. Mart 2006'da 335 milyar YTL'dir. Ancak bu veri kamu borcunun tam resmini görmemize yetmiyor. İki düzeltmeye ihtiyaç duyuyoruz.

Birincisi merkezi yönetim dışında kalan kamu kuruluşlarının borçlarıdır. Mart 2006'da 15 milyar YTL tutuyor. Merkezi yönetimle toplayınca kamu kesimi brüt borcuna ulaşıyoruz. Mart 2006'da 350 milyar YTL'dir.

İkincisi Mart 2006'da kamu kesiminin mali varlıklarıdır. Üç ana kaleme var. Merkez Bankasının varlıkları net 32 milyar YTL'ye ulaşıyor. 23 milyar YTL Hazine'nin 12 milyar YTL diğer kamunun toplam 35 milyar YTL mevduat var. 19 milyar YTL ise işsizlik fonunda birikmiş duruyor. Toplayınca kamu kesimi brüt varlıklarını elde ediyoruz. 86 milyar YTL'dir.

Mart 2006 için durumu özetleyelim. Hazine'nin 335 milyar YTL olan doğrudan brüt borcu diğer kamu eklenince 350 milyar YTL'ye çıkıyor. Bundan kamu kesimi brüt varlıkları tutarı 86 milyar YTL düşüyoruz. Kamu net borç stoğu 264 milyar YTL bulunuyor.

Net borç düşüyor

Bu borç çok mu? Yoksa az mı? Bu soruları cevaplamak için iki karşılaştırma yapılıyor. Bir: daha önceki yıllara bakılıyor. Nominal ve reel değişimi araştırılıyor. İki: milli gelire oranlanıyor. Mutlak büyüklüğü ve değişimi hesaplanıyor.

Net kamu borç stoğu 2004 sonunda 272 milyar YTL, 2005 sonunda ise 271 milyar YTL imiş. Demek ki 2004 sonundan Mart 2006'ya 7 milyar YTL azalmış. Nominal yüzde 2.8 geriliyor. Aynı dönemde TÜFE yüzde 9 arttığından reel düşüş yüzde 12.3 oluyor.

Net borcun değişimi maliye politikasını yansıtır. Nominal ve reel gerileme fevkalade önemlidir. Kamu dengesinde nominal ve reel fazla olduğunu gösterir. Net dış borcun toplama oranı yüzde 12'ye indiği için bu hesapta kur etkisinin önemsizleştiğini belirtelim.

Net kamu borcunun milli gelire oranı 2001'de yüzde 91'e tırmanarak rekor kırmıştı. 2004'de yüzde 63'e, 2005'de yüzde 56'ya düşmüştü. 2006'nın ilk çeyreğinde yüzde 53'e iniyor. 2006 sonunda yüzde 45 civarına düşmesi beklenmelidir.

Nominal bütçe fazlası ve kamu borcunda nominal gerileme bugünün Türkiye ekonomisini geçmiştenden ayırdeden en temel özelliklerdir. Üstüne, ekonomiyi malum üçgene sıkıştırma sorumlusunun maliye politikası olmadığına da kanıttır. (17 Eylül 2006)

DIŞ AÇIK NEDEN KORKUTUYOR?

Bir ekonomik sorunun öneminin bir göstergesi de medyada bahsedilme yoğunluğudur. Örneğin Amerikalılar “resesyon endeksi” hesaplıyorlar. Ekonomi yavaşladıkça gazete haberlerinde “resesyon” sözcüğü daha sık geçiyor.

Türkiye'de aynı yöntemi dış açığa uygulayabiliriz. Cari işlemler dengesi bozuldukça bu konudaki haberlerin ekonomi sayfalarında hem yeri büyüyor hem de sıklığı artıyor.

Şu sıralar haber yoğunluğu iyice arttı. Uluslararası kuruluşların da dikkatini çektiğinin görülmesi ek bir unsur oluyor. Her gün bir yerden "bu dış açık sürdürülemez" yada "kırılganlığını arttırıyor" şeklinde uyarılar geliyor.

Oranlara bakıyoruz

Cari işlemler açığını izleminin birden fazla yolu var. En çok mutlak değerlere bakıyoruz. Örneğin Temmuz itibarıyla yıllık açık 30 milyar dolara tırmandı. İç talepte bir yavaşlama olmadığı taktirde yılı bunun da üstünde bir yerde bitirmesi ihtimali belirdi.

Daha gerçekçi bir yöntem cari işlemler açığının milli gelire oranının izlenmesidir. Doğal olarak, hızlı büyüme sonucu milli gelir arttıkça aynı mutlak değer daha küçük bir dış açığa tekabül eder. Yani dış açığın milli gelire oranındaki değişim mutlak değere kıyasla daha yararlı bilgiler taşır.

Eğilimleri saptamak açısından karşılaştırmanın yapılacağı dönemlerin seçimi de önemlidir. Yapısal ve konjonktürel etkilerin doğru saptanabilmesi için hem uzun hem de kısa dönemde değişime bakılmalıdır.

Aşağıdaki tabloda çeşitli tarihler için cari işlemler dengesi büyüklüklerinin milli gelire oranları yer alıyor. İlk sütunda 1994-2000 arası (yedi yıl) ortalamaları yer alıyor. İkinci ve üçüncü sütunda ise 2005 ve 2006 yıl ortası itibarıyla yıllık değerler var.

İlk sıra bavl ve altın ticareti dahil mal ticareti dengesini veriyor. Altında hizmet, transfer ve hizmet+transfer dengeleri var. İkisini toplayınca yatırım geliri dışında cari işlemler dengesine ulaşıyoruz. Buna "faiz dışı denge" dedik. Yatırım geliri eklenince cari işlemler dengesi bulunuyor. Onu "net hata noksan kalemi" o dahil dış denge izliyoruz.

Bozulmanın anatomisi

Tabloyu iki şekilde okuyabiliriz. İlk sütunu diğer ikisi ile karşılaştırınca yapısal değişim görünüyor. Hizmet+transfer fazlası gerilerken mal açığı büyüyor. Sonuçta faiz dışı denge küçük artıdan büyük eksiye dönüşüyor. Yani yapısal bozulma hem hizmet+transfer gelir kaybından hem de mal açığının büyümesinden kaynaklanıyor.

Son iki sütunu karşılaştırınca bir yıldaki değişim ortaya çıkıyor. Mal açığı 1.5 puan artıyor. Hizmet+transfer fazlası 0.4 puan azalıyor. Faiz dışı denge 2 puan bozuluyor. Yatırım gideri 0.3 puan gerilediği için cari işlemler açığı 1.7 puan büyüyor. Net hata noksan 1.5 puan azaldığı için dış açık 3.2 puan bozuluyor.

Bu sayılar gerçekten korkutucudur. Haziran 2006 itibarıyla dış açık milli gelirin yüzde 7.7'sine çıkmıştır. Dış dengede bir yılda bozulma milli gelirin yüzde 3.2'sine eşittir. Gel de korkma... (19 Eylül 2006)

GSMH'ye oranı (%)	Ort. 1994-2000	Haz.05	Haz.06
Mal Dengesi	-6,9	-8,5	-10,0
Hizmetler Dengesi	5,2	4,1	3,6
Transfer Dengesi	2,5	0,4	0,4
Hizmet+Transfer Dengesi	7,7	4,4	4,0
Faiz-dışı Denge	0,8	-4,0	-6,0
Yatırım Geliri Dengesi	-1,8	-1,8	-1,5
Cari İşlemler Dengesi	-1,0	-5,8	-7,5
Net Hata Noksan	0,2	1,3	-0,2
Cİ + NHN	-0,7	-4,5	-7,7

IMF'E GÖRE DÜNYA KONJONKTÜRÜ

IMF'nin Küresel Mali İstikrar Raporuna ilk tepkim "malumu ilan ötesinde ek bilgi taşıdığını sanmıyorum" olmuştu. Sonra basıp altını çizerek okudum. Tabloları inceledim. Doğrusu ya, haksızlık ettiğimi anladım.

Rapor dünya mali piyasalarının bugününe ve yakın geleceğine odaklanarak kısa dönem dünya ekonomik konjonktürünü irdeliyor. Son yarım yüzyılda mali piyasa gelişmeleri ile ekonomik konjonktür arasındaki ilişkinin çok güçlendiği biliniyor.

Bir bölümü küreselleşmeden kaynaklanıyor. Sermaye akımları ülke ekonomilerinin karşılıklı bağımlılığını arttırdı. Üstüne, yükselen ekonomilerin hızlı büyümesi dünyanın ekonomik coğrafyasını değiştirdi. Yeni sorunlar ortaya çıktı.

Teknolojik ve kurumsal gelişmenin de önemli katkısı oldu. İletişim devrimi mali piyasalara sürat getirdi. Mali piyasa düzenlemelerinde önemli iyileşme sağlandı. Para politikasının etkinliğini yükselten araçlar gelişti.

Bir ilk yaşıyor

Rapor dünya konjonktürü hakkında bir tesbitten yola çıkıyor. Dünya ekonomisinde halen gözlenen bileşime bundan önce hiç raslanmadığını saptıyor. Bileşkenlerinin iyi anlaşılmasında yarar görüyorum.

Birincisi, son birkaç yılda dünya ekonomisinin rekor hızla büyümesi. Ancak, hızlı büyüme bu dönemi ilginç kılmaya yetmiyor. Geçmişte de benzer yüksek büyüme dönemleri var.

İkincisi, dünya ekonomisinde hızlı büyümenin bir sonucu. Canlı talep başta enerji olmak üzere hammadde fiyatlarında hızlı artışlara yol açıyor. Geçmiş deneyimler ve teori ile tutarlı bir durum.

Üçüncüsü de geçmişten bilinen bir gelişme. Ülkeler arasında dış açık dengesizlikleri büyüyor. Tek fark, bu kez dengesizliğin rekor düzeylere tırmanması. Akla hemen ABD'nin dış açığı geliyor.

İlk sürpriz dördüncüde. Hızlı büyüme ve enerji-hammadde fiyat artışlarına rağmen çekirdek enflasyon hala düşük seyrediyor. Halbuki geçmişte benzer koşullarda enflasyonda ciddi bir patlama söz konusu oluyordu. .

Daha da ilginç sonucusu. Rekor dış açık dengesizliklerine rağmen döviz kurlarında oynaklık düşük seyrediyor. Gene geçmişle karşılaştırırsak, daha ufak dengesizlikler çok daha büyük kur oynaklığına neden olurdu.

Düzeltilme nasıl olacak?

Raporun anahtar sözcüğü olarak karşımıza "düzeltilme" çıkıyor. IMF'nin misyonu itibarıyla, önceliği dış açık dengesizliklerine vermesi şaşırtmıyor. Tüm analiz dönüp dolaşık ABD'nin devasa dış açığında düğümleniyor.

Düzeltilme sözcüğü iki sıfatla zenginleşiyor: intizamlı ve intzamsız (orderly, disorderly). İlkinde düşük enflasyon ve hızlı büyüme sürerken düzeltilme tedricen gerçekleşiyor. İkincisi reel ve mali göstergelerde sert dalgalanmalar içeriyor. IMF'nin ikincisine daha az ihtimal veriyor.

Yerim bitti. Türkiye tarafı başka yazıya kaldı. (24 Eylül 2006)

DÜZELTME SOHBETİ

Mali piyasalar beni gene kızdırdı. Kendime bir yazı programı yapmıştım. IMF'nin Küresel Mali İstikrar Raporundan hareketle birkaç yazılık bir dizi planlamıştım. IMF'nin dünya konjonktürü analizi ile başlamıştım.

Ne oldu? Daha benim yazı yayınlanmadan mali piyasalar karıştırdı. Cuma günü dolar-faiz zıpladı borsa çöktü. Piyasaları "Pazartesi ne olur?" korkusu sardı. Zaten süren "ikinci dalga" tartışmalarına yeni bir heyecan eklendi.

Olayın bazı özellikleri bu kez daha çok dikkat çekti. Birincisi, dalgayı Türkiye'deki gelişmelerin tetiklediğini söylemek zordu. Buna karşılık dalgadan en çok Türkiye'nin etkilendiği çok açıktı.

İkincisi, bu ilginç durum ilk kez olmuyordu. Dış dünyadan kaynaklanan daha genel bir türbülans Mayıs-Haziran döneminde yaşanmıştı. Türkiye gene en çok etkilenen ülkeler listesinin başında yer almıştı.

Dengesizlik düzeltme getirir

Geçen yazıda dünya ekonomisinin iki temel çelişmesini anlattık. Bir yanda büyüme-enflasyon arasındaki tutarsızlık var. Yani hızlı büyüme ve beraberinde gelen enerji-hammadde fiyat artışlarına rağmen çekirdek enflasyon yükselmiyor.

Diğer yanda dış denge-döviz kuru çelişkisi var. Yani ülkelerin cari işlemler hesabında büyük dengesizlikler oluşmasına rağmen döviz kurlarında volatilité nisbeten düşük seyrediyor.

İktisatçılar uzun dönemde sürdürülmesi zor durumlara "dengesizlik" adını verirler. Yüksek talep eninde sonunda enflasyonu yükseltir. Büyük dış açıklar (fazlalar) eninde sonunda ülke parasına değer kaybettirir (kazandırır).

Böyle durumlarda iktisatçıların aklına derhal "düzeltme" kavramı gelir. Şu yada bu nedenle ekonomide oluşan dengesiz gidişatın öyle yada böyle sürdürülebilir hale dönmesi anlamını taşır.

Her dengesizliğin ardında bir düzeltmenin gelmesi iktisadın temel kuralıdır. Piyasa ekonomileri bir yandan sürekli dengesizlik üretir. Öte yandan bu dengesizlikleri düzeltir. Bu yapıcı-yıkıcı süreç içinde gelişirler.

Rapordaki Türkiye

Genellikle dünya konjonktürü analizlerinde Türkiye'den söz edilmez. Nedenlerine burada girmiyorum. Bu kez koşullar değişmiş duruyor. IMF raporunda Türkiye'nin adı sıkça geçiyor. Ama iyi haber sayılmaz.

Türkiye dünya ekonomisinde kaçınılmaz duran düzeltmeden olumsuz etkilenecek ülkeler arasında sayılıyor. İçinde yer aldığımız kırılğan ekonomiler grubu içinde Macaristan, Güney Afrika, Brezilya, vs. yer alıyor.

Türkiye raporun anahtar grafiğine giren tek yükselen ekonomi. Grafik 2005'de sermaye hareketlerinde ülke paylarını paylarını gösteriyor. Dünya toplam sermaye ithalatının yüzde 1.9'unu Türkiye yapmış. Dış kaynak kullanımında dünya 7'inciliğine tırmanmış. 2006'da bu oranın daha da arttığını biliyoruz. (26 Eylül 2006)

İKTİSAT KİTAPLARINA BAKMA ZAMANI

Bugünkü yazım daha önce Vatan Kitap Eki Temmuz sayısında yayınlandı. Yaz tatili için Türkçe iktisat kitapları tavsiye etmem istenmişti. Ben de kısa bir liste hazırladım. Anlaşılan okuyucularımın önemli bölümünün gözünden kaçmış, mesajla istendi. Tek tek yollamak yerine köşemde yeniden yayınlıyorum.

"Toplumun ekonomi ile ilişkisi çok ilginçtir. Vatandaş ekonomiyi çok önemser, çok yakından izler, bol bol konuşur. Buna karşılık ekonomi üstüne kitaplar genellikle sıkıcı bulunur ve satmaz.

Zaten ekonomi de monotonlaşmıştı. Uzun süredir özellikle mali piyasalara tam bir balayı havası hakimdi. Borsa yukarı, faiz ve kur aşağı gidiyordu. Vatandaş ne bulursa satın alıyordu. İthalatçı, inşaatçı, lokantacı, perakendeci halinden çok memnundu. "Bu saadet zinciri eninde sonunda kopar" türünden aykırı seslere aldırın yoktu.

Derken işler karıştırdı. Borsa aşağı, kur ve faiz yukarı gitmeye başladı. Mali piyasalarda küçük çaplı panikler belirdi. Aniden ekonomi tekrar gündemin tepesine oturdu. Beni de bir merak aldı. Acaba bu koşullarda vatandaşın iktisat kitaplarına ilgisi artar mı?

Hazırladığım kısa kitap listesi aşağıdadır.

1) Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu: Ekonomi Politikası, Remzi Kitapevi, İstanbul 2004
Eğilmez ve Kumcu Radikal ve Hürriyet gazetelerindeki köşe yazılarından tanınıyor. Bilgi Üniversitesinde ders veriyorlar. Ekonomide olup bitenleri daha iyi kavramak isteyenler için anlaşılması kolay ve yararlı bir kitap yazdılar.

2) Saruhan Özel: Global Finansal Krizler, Denizkültür yay. İstanbul 2005

Denizbank başekonomisti Özel'in kitabı mali krizlere odaklanıyor. Başka ülkelerin deneyimlerini de kapsıyor. Bu konuya ilgi duyarlar çok yararlanacaklardır.

3) Ünal Çağlan: Döviz Kurları – Uluslararası Para Sistemi ve Ekonomik İstikrar, Alfa yay., İstanbul 2003

İstanbul Üniversitesi genç öğretim üyesi Çağlan döviz kurları hakkında bir el kitabı hazırlamış. Uluslararası para sistemlerini tanıtıyor. Bu konularda genel bilgi sahibi olmak isteyenlere tavsiye ederim.

4) Güneri Akalın: Türkiye'de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş, Akçay yay. Ankara 2002

Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Akalın Türkiye'nin geçmişine liberal perspektiften bakıyor. Daha uzun dönemli analizlere meraklı olanların ilgisini çekecektir.

5) Atilla Sönmez: Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay. İstanbul 2001

Dünya Bankası eski iktisatçılarından Sönmez Doğu Asya ülkelerinin gelişme sürecini inceliyor. Biraz daha uzun bir kitap; okucusunun iktisada az da olsa aşına olmasını gerektiriyor. Buna karşılık kısa dönemli sorunların gerisinde yatan uzun dönemli eğilimlerin anlaşılmasına katkı yapıyor.

6) OECD: Ekonomik Büyümeyi Anlamak, TÜSİAD yay. İstanbul 2005

İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı tarafından büyüme sürecinin daha iyi anlaşılması amacıyla yazılmış bir elkitabıdır. İçinde çok veri var. Önemli kavramlar anlaşılır şekilde tanımlanıyor. Karşılaştırmalı tablo ve grafiklere aşına olmayanları zorlayabilir. (28 Eylül 2006)

AMERİKANIN DIŞ AÇIĞI

Son dönemde sık sık "zenginin parası züğürdün çenesini yorar" özdeyişini hatırlıyorum. Nedeni Türkiye'de Amerikanın dış açığına ilginin çok artması. Dikkatinizi çekmiştir. En çok yazılan, konuşulan ve sorulan konuların başında geliyor.

Bu ilginin olumlu yönleri olabilir. Örneğin Türkiye'nin dünya ile bütünleşme derecesini yansıtır. Ayrıca vatandaşın ekonomik konularda eskisine kıyasla çok daha bilgili olduğuna işaret eder.

Ama olumsuz tefsire de müsaittir. Mayıs'dan bu yana dünya mali piyasa volatilitesi en çok Türkiye'yi vurdu. Aniden süpergüç ABD'nin dış açığı vatandaşın günlük yaşamını birebir etkileyince konuya ilgi de arttı.

Süper açık

Türkiye'nin de büyük bir dış açığı var. Akla derhal bazı sorular geliyor. Acaba iki dış açık arasında paralellik kurulabilir mi? Amerikan dış açığının seyrine bakarak Türkiye için dersler çıkartılabilir mi?

ABD'de dış ticaret ve cari işlemler dengesi birbirine çok yakındır. Her ikisi de son verilerde yıllık 840 milyar dolar gözüküyor. Hatırlatma: Türkiye'nin 2005 milli geliri cari kurdan 360 milyar dolar, satın alma gücü paritesi ile 620 milyar dolardır.

Buna göre ABD'nin yıllık sermaye girişi ihtiyacı 840 milyar dolar oluyor. IMF'ye göre 2005'de dünyada gerçekleşen sermaye ithalatının yüzde 65.4'ünü ABD yapıyor. Geri kalan dış açık veren ülkeler (Türkiye dahil) ancak ABD'nin yarısını alabiliyor.

Mutlak sayılar bizi aldatabilir. O nedenle açığı ekonominin gücü ile kıyaslayan milli gelire oranı tercih ediliyor. Amerikan milli gelirini 13 trilyon dolar alırsak dış açık milli gelir oranı yüzde 6.5 çıkıyor. Türkiye’de yüzde 7.5’u geçti.

Üstelik ABD’nin devasa dış açığı yeni değil. Yıllardır devam ediyor. Geçiçi de durmuyor. Hem mutlak değeri hem de milli gelire oranı her yıl yükseliyor. “Dış açık sürdürülemez” diyen iktisatçılarla sanki alay edercesine durmadan büyüyor.

Süper ayrıcalık

Dünyanın tek süpergücü ABD’nin özel koşullarının çok iyi anlaşılması gerekiyor. Hayati önemde iki fark öne çıkıyor.

Birincisi, ABD dış açığını kendi parası dolarla borçlanarak finanse ediyor. Dış kaynak girişi ABD’ye yabancı para yükümlülüğü getirmiyor. Daha açık söyleyelim. Doların kendi paralarına karşı değer kaybı riskini (kur riski) borç verenler taşıyor.

İkincisi, ABD’ye dolar borcunu özel kesim değil devletler veriyor. ABD Hazine tahvillerini dış fazla veren ülkelerin Merkez Bankaları satın alıyor. Döviz rezervlerine ekliyor. Böylece ABD dış borcu mali piyasa volatilitesinin dışına taşıyor.

Bu çok önemli: ABD’ye giren dış kaynağın neredeyse tüm kur riskini dış fazla veren devletler yüklenmektedir. Süpergüç borç vereni en az borç alan kadar bağımlı kılan ilginç bir sürecin ayrıcalığını yaşamaktadır. Bütün itirazlara ve korkulara rağmen dış açığın bugüne kadar süregelmesinin sırrı buradadır.

Ya bundan sonrası? “Rivayetler muhtelif” diyebiliriz. Bir başka yazıda ayrıntılarına girmek istiyorum. (1 Ekim 2006)

SERMAYE İHRACATÇISI ÜLKELER

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikaları ekonominin kırılganlığını arttırdı. Amerika hapşırınca Türkiye’nin yatağa düşme ihtimali belirdi. Kendi dış açık derdimiz yetmez gibi başımıza bir de Amerikanın dış açık sorunu çıktı.

Bir önceki yazıda ABD cari işlemler açığını ele aldık. ABD’ye özgü ilginç özellikler saptadık. “Süpergüç ayrıcalığı” ABD’ye çok farklı bir finansman olanağı sağlıyordu.

İki unsur öne çıktı. Birincisi, ABD dış açığını kendi parası ile borçlanarak finanse ediyordu. Bunun anlamı doların değer kaybı riskini borç verenin almasıdır. Diğeri, ABD esas olarak Merkez Bankalarına borçlanıyordu. Yani dolar riskini piyasa değil kamu kurumları taşıyordu.

Bugün olaya öbür taraftan, yani ABD’nin dış açığını finanse eden ülkeler açısından bakıyoruz.

Tanımlara dikkat edelim

Cari işlemler dengesi, sermaye ihracatı-ithalatı, brüt-net dış borçlanma, döviz rezervlerinde artış-azalış gibi kavramlar birbiri ile yakından ilişkilidir.

Cari işlemler fazlası veren bir ülke düşünelim. Tanım icabı net dış varlıkları o fazla kadar yükselir. Başka türlü söylersek, cari işlemler fazlası ekonominin net sermaye ihracatına eşittir.

Net sermaye ihracatı iki ana kalemden oluşur: net doğrudan yatırım ve net borç verme. Net borç verme de ikiye ayrılır. Mali ve reel kesimin net borç değişimi ve Merkez Bankası döviz rezervinde değişim. Ayrıca her kalem için brüt değerler vardır.

100 dolar cari işlemler fazlası veren bir ekonomi düşünelim. Net sermaye ihracı 100 dolardır. Ama dışarıya net 150 dolar doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılsın. Net dış borcu 50 dolar artmıştır. Öte yandan ülke bankaları dışarıdan borç alsın. Rezervleri 50 dolar düşmüştür. Dış fazlaya rağmen dış borç artmış rezerv azalmıştır.

Sayıları değiştirelim. Net 100 dolar doğrudan yabancı sermaye yatırımı girsin. Bankalar da 50 dolar net borçlansın. Sermaye ihracı gene 100 dolar ama rezervleri 250 dolar yükselmiştir.

Sermaye ihracatçıları

IMF’nin Küresel Mali İstikrar Raporunda 2005 yılı için dünya sermaye ihracatındaki ülke payları da gösteriliyor. İlk sekiz sırayı yüzde 14.4’le Japonya, yüzde 13.9’la Çin, yüzde 10’la Almanya, yüzde 7.9’la Suudi Arabistan, yüzde 7.2 ile Rusya, yüzde 4.4’le İsviçre, yüzde 4.3’le Norveç, yüzde 3.5’la Hollanda alıyor.

Sekiz ülke toplamı yüzde 65.5’la ABD’nin dünya sermaye ithalatındaki payına tam uyuyor. Bir anlama ABD dış açığının bu ülkelerin sermaye ihracı ile kapatıldığını söyleyebiliriz. Analize döviz rezervlerini katınca daha sağlıklı bilgiye ulaşacağız. (3 Ekim 2006)

DÜNYADA DÖVİZ REZERVLERİ

İşi gücü bıraktık ABD’nin dış açığı ile uğraşır olduk. Neden? Çünkü Türkiye’nin de büyük bir dış açığı var. Dünya ekonomisinde muhtemel bir düzeltmenin Türkiye’yi sıkıştırmasından korkuyoruz.

Analizde ABD’yi geri kalan dünya ülkelerinden ayırdeden çok önemli iki özellik öne çıktı. Bir: ABD dışarıya dövizle değil kendi parası dolarla borçlanıyor. İki: ABD özel kesim ağırlıklı mali piyasalara değil Merkez Bankalarına yani devletlere borçlanıyor.

Geçen yazılarda kaynak dengesini inceledik. Dünya sermaye ithalatının üçte ikisini ABD gerçekleştiriyor. Dünya sermaye ihracatının üçte ikisini ise iki Asyalı (Çin, Japonya) iki petrol üreticisi (Rusya, S.Arabistan) ve dört Avrupalı (Almanya, İsviçre, Norveç ve Hollanda) toplam sekiz ülke yapıyor.

Bugün madalyonun öbür yanına, yani dünya döviz rezervlerine bakıyoruz.

Rezervler artıyor

Merkez Bankalarının menkul döviz varlıklarına rezerv deniyor. Altın standardından kalma alışkanlıkla Merkez Bankaları altın da tutuyor. Biz altın-dışı rezervlerle ilgileniyoruz.

Cari işlemler dengesi ülkenin dış dünya ile net kaynak alışverişini verir. Açık halinde ülke net sermaye ithalatçısı, fazla halinde ise net sermaye ihracatçısıdır. Rezerv hareketleri dış dengeden bağımsızdır. Brüt akımlar tarafından belirlenir. Dış varlıkların dağılımını yansıtır.

Türkiye örneğine bakalım. Temmuz 2006 itibarıyla yıllık cari işlemler açığı 30 milyar dolar Türkiye’nin net sermaye ithalatıdır. Ama Merkez Bankası rezervi 12 milyar dolar artmıştır. Ülkeye 42 milyar dolar brüt sermaye girmiştir. Özel kesim borç artışı ve rezerv artışı tanım icabı eşittir.

Gelelim verilere. Dünya Merkez Bankaları altın hariç toplam döviz rezervleri 2000 yılında 2 trilyon dolar iken 2005’de 4.2 trilyon dolara yükselmiş. Beş yılda 2.2 trilyon dolar yada yüzde 110 artış yaşanmış.

Bekleneceği gibi 2000’den 2005’e en büyük rezerv artışı Çin’de oluyor. Çin Merkez Bankası döviz rezervleri 170 milyar dolardan 820 milyar dolara yükseliyor. 650 milyar dolar artıyor. Dünya rezerv artışının üçte biri Çin’den, gerisi ise büyük ölçüde Japonya, Kore, Singapur, Rusya ve Tayvan’dan kaynaklanıyor.

Likidite bolluğu

Dünya düzeyinde bir “saadet zinciri” ile karşı karşıya olduğumuz derhal görüyoruz. ABD yaptığı ithalat karşılığında dolarları veriyor. Bunlar az sayıda sermaye ihracatçısı ülkenin Merkez Bankasına birikiyor. Onlar da gidip Amerikan devlet tahvili alıyor. Zincir tamamlanıyor.

Alan memnun satan memnun, bu işte bir risk olabilir mi? Maalesef evet diyoruz. Çünkü döviz rezervleri aynı zamanda uluslararası ödemeler sisteminin para arzına tekabül ediyor. Yani rezerv artışı uluslararası likiditenin bollaşması anlamını taşıyor.

Son beş yılda dünya nominal milli gelirinde artış yüzde 40 oldu. Aynı dönemde dünya dış ticareti de cari fiyatlarla yüzde 60 büyüdü. Buna karşılık yukarıda döviz rezervlerinde artışı yüzde 110 hesapladık.

İktisadın en eski kuralıdır. Para arzı reel mal-hizmet arzından daha hızlı artıyorsa eninde sonunda enflasyonist baskılar kendini gösterir. Likiditeyi sıkı tutmak zorunluluğu doğar. Dünya ekonomisinde ise likiditeyi kısmanın yani rezerv artışını durdurmanın tek yolu var: ABD dış açığının kapanması.

Önümüzdeki dönemde dünya konjonktürünü yakından izlemek gerekiyor. (8 Ekim 2006)

ABD’NİN DIŞ AÇIĞI VE TÜRKİYE

Ben de modaya uydum. Son üç yazım ABD’nin dış açığına odaklandı. Bu kadar uzun süre böylesine büyük bir dış açığa zorlanmadan finansman bulmasının teknik nedenlerini saptadık. Önemli sonuçlara ulaştık.

Bir: Amerika kendi parası ile borçlanıyor. İki: özel kesime ve mali piyasalara değil devletlere yani Merkez Bankalarına borçlanıyor. Üç: böylece dünyada likiditenin reel üretimden hızlı artmasına neden oluyor.

ABD’nin cari işlemler açığı ile küresel likidite artışının aynı olayı yansıttığının çok iyi kavranması gerekiyor. Geri plandaki süreci ekonomi politik açılarından “Küresel Uyum Sorunları” (25 Haziran 2006) başlığı ile daha önce incelemiştik.

Bugün ABD dış açığının geri kalan dünya ülkelerine tanıdığı iktisat politikası tercihlerine bakacağım. Bu şekilde Türkiye’nin yakın geçmişte uyguladığı iktisat politikalarına farklı bir perspektif getirmeyi umuyorum.

İki zıt olanak

İktisadi olaylar aslında zannedildiği kadar karmaşık değildir. Biraz sağduyu, biraz teori, biraz mantık uygulayınca basitleşirler. Bir anlama “Kristof Kolombun yumurtasına” benzerler. Sorun şifreleri doğru okumaktır.

Şimdi süreci ABD dışında bir ülke (örneğin Türkiye) açısından düşünelim. Amerikan dış açığı diğer ülkeye iki farklı olanak yaratır. Her ülke uyguladığı iktisat politikası ile bunlardan birine yönelir.

İlki dış açığın kendinden kaynaklanır. Dünyanın en büyük ekonomisi ürettiğinden fazla harcama yapmaktadır. Dolayısı ile ortada dev bir ihracat pazarı vardır. ABD dış açığı diğer ülkeye hızlı ihracat artışı ve dış ticaret fazlası verme olanağını tanır.

İkincisinin kökeninde ise dış açığın finansman biçimi yatar. Dış açıkla birlikte dünyada likidite artar ve faizler düşer. Uluslararası mali piyasalarda kaynak bollaşır. Dolayısı ile diğer ülkenin dış açıklarına finansman bulması kolaylaşır.

Dikkat edilirse, diğer ülke kelimenin tam anlamı ile birbirine zıt iki alternatif arasında tercih yapmak zorundadır. İhracata yüklenip dış fazla verebilir. Yada iç piyasaya yüklenip dış açık verebilir. ABD dış açığı ikisine de izin vermektedir.

Türkiye’nin tercihi (mi?)

İşte bu noktada diğer ülkenin uyguladığı iktisat politikaları devreye girer. İki unsur vardır. Birincisi seçilen hedeftir. Türkiye gibi yapısal işsizlik sorunları olan, sanayileşmesini henüz tamamlamamış ülkeler ihracata yönelir.

İkincisi maliye, para ve kur politikalarıdır. Üçlünün bu hedefle ve kendi içinde tutarlılığını sağlamak gerekir. Özellikle para politikası anahtar bir role sahiptir. Faiz ve döviz kuru üzerinden büyümenin ihracat yada iç piyasa kökenli olmasını belirler.

Başta Çin, pek çok ülkenin ABD dış açığının sunduğu fırsatı ihracata yönelik hızlı sanayileşme için başarı ile kullandıkları biliniyor. Böylece bir yandan dış fazla verirken aynı anda düşük enflasyonla rekor büyüme hızları tutturdular.

Ya Türkiye? Fiilen ikinci yola girdiğini inkar edilemiyor. Ama esas soru hala açıktır. Bu bilinçli bir tercih midir? Değilse nasıl olmuştur? Devam edeceğim. (10 Ekim 2006)

DIŞ AÇIKTA TEHLİKELİ ARTIŞ

Biz ABD’nin dış açığını incelerken Merkez Bankası Ağustos 2006 ödemeler dengesi verilerini yayınladı. Her ay yaptığım gibi, kendi excel dosyalarımaya taşıdım. Genel eğilimleri anlamaya çalıştım.

Ekonominin istikrar kazanması ile birlikte temel makro verileri üç aylık dönemler için ele almaya başlamıştım. Buna dış denge de dahildi. Nitekim ilk yarı için cari işlemler dengesi ana kalemlerinin milli gelire oranlarını geçen ay yayınladım.

Bu kez kuralı bozuyorum. Nedenini baştan söylemeliyim. Cari işlemler dengesindeki kötüleşmenin benim karamsar kabul edilen tahminlerimin de üstünde olduğunu gördüm. Bulgularımı okuyucularım ile paylaşma gereğini duydum.

Bu kararımı etkileyen bir başka gelişme daha var. Yıllık cari işlemler açığı Ağustos’ta ilk kez 30 milyar doları aştı. Önemli bir psikolojik sınır olduğunu düşünüyorum. 30 milyar dolara ulaşacağını 2005 sonbaharında yazmıştım.

Verilerin özeti

Ocak-Ağustos döneminde bavul ticareti dahil 56 milyar dolar ihracat, altın dahil navlun-sigorta hariç 84 milyar dolar ithalat yapılmış. Mal hesabında 28 milyar dolar açık oluşmuş. Geçen yıl 22 milyar dolardı.

Turizm, navlun, vs. 16 milyar dolar hizmet ihracatı, 7 milyar dolar hizmet ithalatı yapılmış. Hizmet hesabı 9 milyar dolar fazla vermiş. Transferlerden gelen 1 milyar dolar ile fazla 10 milyar dolara çıkmış. Geçen yıl 600 milyon dolar daha yüksekti.

İkisinin toplamına “faiz öncesi dış denge” diyebiliriz. 18 milyar dolar açık var. Geçen yıl 11 milyar dolardı. Sekiz ayda 7 milyar dolar yada yüzde 60 artış görülüyor.

Faiz, temettü, vs. 3 milyar dolar yatırım geliri, 7 milyar dolar yatırım gideri gerçekleşmiş. Yatırım geliri hesabı 4 milyar dolar açık vermiş. Geçen yıla kıyasla değişmemiş.

Toplayınca 22 milyar dolar cari işlemler açığına ulaşıyoruz. Geçen yıl 15 milyar dolardı. Net hata noksan kaleminde eksi 1 milyar dolar var. Geçen yıl artı 4 milyar dolardı. İkisinin toplamı 24 milyar dolar ediyor. Geçen yıl 12 milyar dolardı. Net hata noksanla düzeltilmiş açığın yüzde 100 arttığı ortaya çıkıyor.

Bozulma hızlanıyor

Bunun üzerine oniki aylık serilere döndüm. Cari işlemler dengesi, net hata noksan kalemi ve ikisinin toplamındaki değişimi kavramak için 2004 ve 2005 Ağustos verilerini de analize dahil ettim.

Ağustos 2004’de yıllık cari işlemler açığı 13.5 milyar dolar, net hata noksan artı 2.4 milyar dolar, toplam 11.1 milyar dolar açık var. Ağustos 2005’de yıllık cari açık 20.4 milyar dolar, net hata noksan artı 5.9 milyar dolar, toplam 14.6 milyar dolar açık var. 2004’den 2005’e bozulma 3.5 milyar dolar yada yüzde 31 ediyor.

Ağustos 2006’da yıllık cari açık 30.1 milyar dolar, net hata noksan eksi 2.5 milyar dolar, toplam 32.6 milyar dolar ediyor. Son bir yılda bozulma 18 milyar dolar yada yüzde 123 çıkıyor. Manzara açıktır. Bu mızrak hiç bir çuvala sığmaz. (12 Ekim 2006)

TEŞEKKÜRLER ORHAN PAMUK

İlke olarak bu köşede ele aldığım konularda ekonomi ile en azından dolaylı bağlantı kurmaya özen gösteriyorum. Bu kuralın dışına ancak istisna durumlarda, daha doğrusu çok özel olaylarda çıkıyorum.

İktisadi analizde “pozitif” ve “normatif” ayrımı yapılır. İlkinde varolan incelenir. İkincisi değer yargılarını yada arzulanana kapsar. Varolan durum karşısında tavır almak anlamına gelir. Tanım gereği öznel boyutu daha zengindir.

İktisat-dışı yazılarım daha çok bu kategoriye giriyor. Önemmediğim ve toplumda tartışılan bir olay karşısındaki taraf tutmak ve bu tavrımı kayda geçirmek için yazıyorum. 2006 Nobel edebiyat ödülünün Orhan Pamuk’a verilmesi benim için öyle bir olay.

Bir hatıra

Bir yıl önce Şeker Bayramını ABD’de geçirdim. Massachusetts eyaletinin Cambridge kenti dünyanın en ünlü iki üniversitesine, Harvard ve MIT’e ev sahibidir. Bekleneceği gibi, ilk uğraklarımdan biri Harvard Meydanındaki büyük kitapçılar oldu.

Daha kapıdan girmeden, ilk heyecanımı yaşadım. Kitapçının vitrininde en geniş alanı Orhan Pamuk’un kitapları sergileniyordu. İçerisi daha da ilginçti. Dükkanın en merkezi noktası da Orhan Pamuk’a ayrılmıştı. İngilizceye çevrilmiş tüm kitapları ortada duruyordu.

Daha sonra Harvard’lı ünlü bir edebiyat hocasını ziyaret edecektir. O heyecanla “Kar” kitabını hediye etmek istedik. Ben bir kaç iktisat kitabı da beğendim. En üstte “Kar”, kitapları kasada duran gençte göturdüm.

Pamuk’un kitabını görünce bana baktı. “Çok iyi bir seçim, yeni okudum, müthiş bir yazar” dedi. Gaza geldim. “Ben kitabı yazıldığı dilde okudum, üstelik Pamuk’u şahsen iyi tanıyorum” diye böbürlendim.

Hatırlayınca bugün bile tüylerim ürperiyor. “Böyle büyük bir yazarı anadilinde okuyabildiğiniz, üstelik onunla yüzyüze görüşebildiğiniz için çok şanslısınız; inanın size gıpta ediyorum” dedi.

Benim için işin özü bu sözlerde yatıyor. Orhan Pamuk’un Nobel edebiyat ödülünü neden aldığı da açıktır. Çünkü romanları aracılığı ile dünyanın dört yanından hiç tanımadığı insanlarla böylesine yoğun bir bağ kurabilmiştir.

Benim güzel Türkçem

İnsanın en önemli değerlerinden birinin anadili olduğuna inanırım. Bana “hiç yurt dışında oturmayı düşünmediniz mi?” diye sorulduğunda hep aynı cevabı verdim. “Hayır, çünkü dışarıda insanlar Türkçe konuşmuyor” dedim. Garip kaçtığı oldu ama gerçek oydu.

O açıdan Türkçenin Pamuk’la Nobel edebiyat ödülüne ulaşmasını Türkiye’ye yapılan en büyük hizmet kabul ediyorum. Bu da ödül sahibini benim gözümde milli kahraman mertebesine yükseltiyor.

Sevgili Orhan’a seslenmek istiyorum. Bizlere büyük bir keyif ve gurur yaşattın. Doğru bilirdiğin yolda hiç sapmadan yürüdüğün için sana minnetarız. Böyle devam et.

Yukarıdaki anıya not: Harvard’lı ünlü edebiyat hocası “Kar” dahil Pamuk’un bütün kitaplarını okuduğunu ve çok etkilendiğini söyledi. (15 Ekim 2006)

BURAYA NASIL GELDİK

Önce küresel uyum sorunları ekonomi politik penceresinden ele aldık. Analiz bizi ABD’nin dev dış açıklarına götürdü. Küresel dengesizliğin ayrıntılarına girince ilginç bir durumla karşılaştık.

ABD’yi tek kılan üç özellik öne çıktı. Dış dünyaya kendi parası ile borçlanıyor. Üstelik mali kesim yerine devletlere (Merkez Bankalarına) borçlanıyor. Böylece dış açığı tanım icabı küresel likiditeye dönüşüyor. Yani küresel enflasyon riskini artırıyor.

Sonra olaya diğer ülkeler açısından baktık. İki zıt seçenek belirdi. ABD dış açığının yarattığı dış talebe yönelik ihracat hamlesi yapılabilir. Likidite fazlası ülkeye çekilerek iç talep canlandırılabilir. Çin ilkinde, Türkiye ikincisine örnektir.

Böylece en temel soruya geldik. Türkiye neden ikinci seçeneğe yöneldi? Bekleneceği gibi, bu soruya tatminkar cevap vermeden bugün gelinen noktanın analizi mümkün değildir.

Niyet mi? Kismet mi?

Daha açık soralım. Türkiye bugünkü konjonktüre iktisat politikasının hedefi olduğu için mi girdi? Cari işlemler açığını yüzde 8.5’a tımandıran, enflasyonu tekrar azdıran, işsizliğe çare olamayan iç talep kökenli büyüme hedef miydi?

Hiç tereddütsüz “hayır”. 2001 yazında uygulamaya sokulan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” kanıttır. Hedef netti. Mali disiplin, yapısal reformlar ve düşük enflasyon Türkiye’yi ihracatın çektiği sürdürülebilir büyüme taşıyacaktı.

Aksini düşünmek abesle iştiraldir. 2001 sonrasında Türkiye toplumunun yaptığı büyük fedakarlığın tek amacı enflasyon ve faiz düşmesi değildi. Onlar araçtı. Esas amaç dış açık sorunları olmadan hızlı büyüyen bir ekonomiye kavuşmaktı.

Mevcut konjonktürü ilginç kılan da zaten budur. Neye niyet neye kismet? Ekonomi hedeflenenin tam tersi köşeye sıkışmıştır. Gelecekte tekrarlanmaması için nedenlerinin mutlaka ortaya çıkartılması gerekir.

İktisat politikası hataları

Benzer sorunlara hem toplumsal hem bireysel yaşamda sık raslanır. Bir hedef için yola çıkılır. Hedefin gerektirdiği her şeyin yapıldığı düşünülür. Hiç beklenmedik ve hiç arzulanmayan bir sonuca ulaşılır.

Mantiken iki ihtimal vardır. Bir: hedef yanlıştır yani aslında ulaşılamaz. Türkiye bağlamında geçersizdir. İhracatın çektiği yüksek büyüme hızlarını tutturana çok sayıda ülke olduğu biliniyor.

Eleme yöntemi diğer ihtimale götürür. Hedef doğru yani mümkündür. Ama o hedefe ulaşmak için kullanılan araçlar yanlıştır. Ekonomide anlamı yanlış iktisat politikaları uygulanmasıdır.

Tekrar edelim. Güçlü ekonomi hedefi gerçekçidir. Ona ulaşmak için toplum büyük fedakarlığa razı olmuştur. Ama hepsi uygulanan yanlış iktisat politikaları tarafından heba edilmiştir.

Nasıl? Yanlış politikaların sorumluları kimdir? Bu önemli sorulara cevap aramaya devam edeceğim. (19 Ekim 2006)

TÜRKİYE’DE OTOMOBİLİN SERÜVENİ

Bir süredir ağır konulara takılıyoruz. 21.inci yüzyıl başında küresel ekonominin uyum sorunları ile yola çıktık. ABD dış açığının dünya ekonomisinde yarattığı dengesizlikle Türkiye’nin bugünkü konjonktürü arasındaki ilişkiyi netleştirdik.

Can alıcı soruyu geçen yazıda sorduk. Buraya nasıl geldik? Hızlı büyümeyi sürdürülebilir açıkla götürmek için toplum büyük fedakarlık yapmıştı. Neye niyet, neye kismet? Yapılan politika hataları maalesef ekonomiyi buralara getirdi.

Bugün bıraktığım yerden devam etmeyi planlıyordum. Hangi iktisat politikasında ve nasıl hata yapıldığına bakacak, sorumluları arayacaktım. Araya Şeker Bayramının girdiğini farkettim. Arefe günü için daha tatlı bir konuyu tercih ettim.

Trafik kördüğüm

Ramazan boyunca İstanbul’da trafik rahatsız diye ümitlenmişim. Geçen yıldan aklımda öyle kalmış. Bir ihtimal hafızam beni yanılttı. Geçen yıl da böyle idi. Yada bir yılda hakikaten daha kötüleşti.

Mekansal hareketlilik modern yaşamın tanımlayıcı unsuru oldu. Halbuki çok yenidir. İngiltere’de bile, toplumun büyük çoğunluğu için işyeri ve konutun ayrışması 19.uncu yüzyılın ikinci yarısındadır. Ondan önce üretim ve ikamet aynı mekanda gerçekleşirdi.

İçten yanmalı motor diğer önemli keşiftir. Bireyin günlük davranışına esas değiştiren o oldu. Şu yada bu nedenle özel otomobile karşı olabiliriz. Ama sahibine mekanda büyük özgürlük sağladığını kabul etmek zorundayız.

Özellikle metropol kentlerde araç trafiğinin yol açabileceği sorunlar farklı disiplinlerin ilgisini çekiyor. Matematikçiler otoyollarda akordeon benzeri yavaşlayıp hızlanan akıma çözüm aradıklarını biliyorum.

Sevgili Ege Cansen kural tanımadan yol kenarına park edilen araçlara düşmandır. Daha genel bir yaklaşım araç-yol oranına bakar. Araç sayısı yollardan daha hızlı arttığı takdirde trafik sıkışıklığını kaçınılmaz görür.

Eski güzel (?) günler

Türkiye'nin otomobile tanışması çok yenidir. TÜİK'in araç verilerinin başladığı 1933 yılında Türkiye'de 4.257 otomobil, 315 otobüs, 2561 kamyon olduğunu biliyor musunuz? Toplam 7 bin araç ediyor. Ortalama 100 kilometre kareye ve 3.500 kişiye 1 araç düşüyor.

1950'de otomobil 13.400'e, otobüs 1.230'a, kamyon 3.500'e, toplam 19 bine çıkıyor. Otomobil sayısının 100 bini aşması için 1960'lar ortasını, 1 milyonu aşması için 1980'lerin ikinci yarısını beklemek gerekiyor.

Ya bugün? Ağustos sonu itibarıyla Türkiye'de 6.0 milyon binek otomobili, 1.6 milyon kamyonet ve hafif ticari araç var. Traktör ve motosiklet dahil toplam araç adedi ise 12 milyon. Kilometre kareye 16 araç ve 12 kişiye 1 binek otomobil düşüyor.

Okuyucularımın Şeker Bayramını kutlar ve trafikte sıkışmadan geçirmelerini dilerim. (22 Ekim 2006)

TÜRKİYE'NİN TELEFON SERÜVENİ

Bayramın ilk günü yazı için bilgisayar başına oturdum. Zaten yaşlandıkça insanın gözünde gençliğin kıymeti artıyor. Üstüne Bayram duygusallığı eklenince nostalji zirve yapıyor. "Nerede mirim, nerede o eski enginarlar!" muhabbeti başlıyor.

Eski enginarlar, patlıcanlar, domatesler, vs. çok mu lezzetli idi? Doğrusu bilemiyorum. Bugüne kıyasla daha doğal koşullarda, suni gübre, böcek ilacı, sera, vs. kullanılmadan üretiliyordu. Lezzetler galiba daha güçlü idi.

Ancak hayat enginar, patlıcan ve domatesten ibaret değildir. Geri kalanının ise hiç de parlak olmadığını söyleyebiliriz. Sayıların içinde biraz dolaşınca benim neslimin nostaljisinin neden enginar, patlıcan ve domatese yoğunlaştığı hemen anlaşılıyor.

Enginar lezzetli ama...

Bundan yarım yüzyıl önce, diyelim 1956'da, bir yakınınızla bayramlaşmak için ne yapmanız gerekirdi? Bugünün haberleşme olanakları açısından bu soru saçma durabilir. Ama cevabı derdimizi anlatmayı kolaylaştırıracaktır.

Korkarım tek alternatifiniz vardı. Ya siz ona gidecektiniz, yada o size gelecekti. Yüz yüze bayramlaşacaktınız. Bir önceki yazıda gördük. Bayram ziyaretine otomobile gitme ihtimaliniz yok denecek kadar azdı.

Lafı nereye getirmek istediğim başlıktan biliyorsunuz. Türkiye insanının birbiri ile yüzyüze gelmeden konuşma olanağına kavuşması çok yeni bir olgudur. Bırakın beni, bir sonraki nesil bile gençliğinde bunu yapamıyordu.

20.inci yüzyıl insanoğlunun yaşam kalitesini kökten değiştiren iki önemli ekonomik-teknolojik devrim yaşadı. Biri otomobil, uçak, vs. ulaşımdır. Diğeri önce sabit hatlı sonra hareketli telefon yani haberleşmedir.

Türkiye'de haberleşme devrimi

TÜİK'in bende ki haberleşme verileri 1929'e kadar gidiyor. Ben 1933'le başlayacağım. Cumhuriyet'in 10.uncu yılında nüfusun 15 milyona ulaştığını ünlü marştan biliyoruz. O yıl

Türkiye'de 16.370 telefon abonesi varmış. 48 kilometre kareye yada 916 kişiye bir telefon ediyor.

Telefon abone sayısının 100 bini aşması için 21 yıl beklemek gerekmiş. 1 milyon aboneye 15 yıl sonra, 1979'da ulaşılmış, Bu tarihte telefonların yüzde 20'sinin manuel çalıştığı belirtilim. 1950'ler başında Levent'te oturuyorduk. Bebek santral memuresine (hepsi kadını) istediğimiz numarayı yazdırarak konuşurduk.

Abone sayısı 10 milyona 14 yıl sonra, 1993'de çıkmış. Bugün 20 milyon sabit hatlı telefon abonesi var. Ancak o arada fevkaled önemli bir başka gelişme, cep telefonu devreye giriyor.

Cep telefonu ile ilk "alo" 1994'de dendi. Çok kısa sürede abone sayısında inanması gerçekten güç bir patlama yaşandı. İlk milyona üç yılda, (1997), 20 milyona sekiz yılda (2002)'e ulaşıldı. Son onyılda sosyal yaşama cep telefonu damgasını vurdu.

Şu anda 40 milyon civarında cep telefonu abonesi hesaplanıyor. Sabit hatlarla birlikte 60 milyon telefon ediyor. Kilometre kareye 76 telefon ediyor. 15 yaş üstündeki nüfus 52 milyon kişi olduğuna göre, kişi başına 1.2 telefon düşüyor.

Bayramda sevdiğine telefon, cep telefonu, SMS, email, vs. ile kolayca ulaşan vatandaşlarımıza hatırlatmak istedim. (24 Ekim 2006)

TÜRKİYE'NİN ELEKTRİK SERÜVENİ

Bu bayram biraz farklı takıldık. Anlaşılan "nerede mirim, nerede o eski enginarlar!" muhabbeti sıkılmış. Bu kez tam tersini yaptım. Yazılarıma anti-nostaljik bir hava hakim oldu. Türkiye'deki refah artışını simgeleyen göstergelere yoğunlaştım.

Motorlu karayolu araçları ile başladık. Otomobil sayısının 1933'de 4 bin, 1950'de 13 bin iken bugün 6 milyona yükseldiğini gördük. Hemen ardından haberleşmeye baktık. Telefon abonesinin 1933'de 16 bin, 1950'de 58 bin iken şimdi 60 milyona tırmadığını saptadık.

Bir düzeltme gerekiyor. Salı günü çıkan yazımda bir cümleyi kaybetmişim. 1954 yılı için telefon abonesi sayısını 103 bin yerine 1.1 milyon vermişim. Halbuki 1 milyon aboneye ancak 1979'da ulaşılıyor. Dikkatsizliğim için çok özür diliyorum.

Sıra eski bayramların otomobil ve telefondan da önemli bir başka eksikliğine geldi. Varlığı ve yokluğu siyah-beyaz, sıcak-soğuk, gündüz-gece gibi yaşam kalitesini etkileyen elektriği kastediyorum.

Elektrik verileri

Elektrik enerjisi üretim ve tüketimi milyon yada milyar kilovatsaat (kWh) olarak ölçülüyor. 1933 yılında Türkiye'nin elektrik üretimi 152 milyon kWh olmuş. Kişi başına 10 kWh ediyor. Kişi başına tüketim biraz daha düşük: 9 kWh.

Sayının anlamına bakalım. Büyük boy elektrik sobaları 3 kWh yakar. Demek ki 1933'de kişi başına düşen yıllık elektrik tüketimi ile bir elektrik sobası 3 saat çalıştırılabilirmiş.

Aynı yıl için ABD verilerin araştırdım. Sağolsun internet kolayca ulaştım. 1933'de ABD'nin 430 bin nüfuslu Yeni Meksika eyaletinde 15 milyonluk Türkiye'ye yakın miktarda, 159 milyon kWh elektrik üretilmiş. Kişi başına 365 kWh ediyor.

Türkiye'nin elektrik üretimi 1952 yılında 1 milyar kWh sınırını aşıyor. Kişi başına tüketim 40 kWh oluyor. 20 yıl sonra 1972'de 10 milyar kWh'in üstüne çıkılıyor. 11.2 milyar kWh elektrik üretiliyor. Kişi başına tüketim 257 kWh'a yükseliyor.

15 yıl sonra, 1997'de elektrik üretimi 100 milyar kWh düzeyine geliyor. Son yıl, 2005'de ise 160 milyar kWh elektrik üretimi gerçekleşiyor. Kişi başına 2.200 kWh ediyor. 2006'da elektrik üretimi 170 milyar kWh'nin üstünde olacaktır.

Dere tepe düz gittik...

Yakın geçmişte katedilen mesafeyi kavramak için bugünden geriye bakabiliriz. 1933'de üretilen elektrik bugünün ortalaması ile sadece 69.100 kişiye yetiyor. 1933'de nüfusun 15

milyon kişi olduğunu tekrar hatırlatalım. Aynı mantığı 1952'ye uygulayınca 470 bin kişi, 1972'ye uygulayınca 5 milyon kişi buluyoruz.

Bilinen bir gerçeği sayılar aracılığı ile tekrarlıyoruz. Bırakın 1930'ları, 1950'ler ve 1960'larda bile eve gelince düğmeye basıp ışığa kavuşmak küçük bir azınlığın ayrıcalığıdır. Sıradan vatandaşın elektriğin nimetlerine ulaşabilmesi 1970'lerde başlamış 1980'lerde hızlanmıştır.

Daha gidilecek epey yol olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin 2003 için kişi başına elektrik tüketimi sayıları şöyledir (Dünya Bankası verileri): Türkiye'de 1.656 kWh, Yunanistan'da 5.041 kWh (üç katı), gelişmiş ülke ortalaması 9.400 kWh (5.7 katı) ve ABD 13.050 kWh (7.9 katı).

Böylece "eski bayramların ıslık ışık gecelerinin" bir kent efsanesi olduğu da ortaya çıkıyor. (26 Ekim 2006)

İLK YARIDA KAMU NET BORCU

Sonbaharla birlikte maliye politikasına ilgi artar. Bir bölüm neden mevsimden kaynaklanır. Bir sonraki yılın bütçe tasarısı Ekim'de Meclise sunulur. Aynı günlerde mevcut bütçe uygulamasının ilk dokuz aylık gerçekleşmesi açıklanır.

Artık olağanlaşan IMF heyeti ziyareti de bu günlere denk gelir. IMF açısından enflasyonla mücadele programının çıpası sıkı maliye politikasıdır. Heyet mutlaka gelir arttırıcı ve harcama azaltıcı önlemler talep eder.

Zaman içinde bir tür ritüel oluştu. Piyasa analistleri ve köşe yazarlar hükümetin sıkı maliye politikasını sürdürüleceğine inanmaz. Bütçe disiplini gevşiyor, gelecek yılın hedefleri tutmaz, IMF ile anlaşmazlık çıkıyor, vs. denir.

2007 bütçesi de bu şablona uyuyor. Ancak ben bu aşamada tartışmaya katılmıyorum. Çünkü bütçe sayılarının kesinleşmesini beklemeyi tercih ediyorum. Buna karşılık 2006 yılı sonuçlarını yakından izliyorum.

Kamu açığı ve kamu borcu

Kamu açığı ile kamu borcu arasındaki birebir ilişkiyi tekrar hatırlatmak istiyorum. Tanım gereği, kamu kesimi dengesi ve kamu borcundaki değişim birbirine eşittir. Örneğin bütçe açığı varsa, mutlaka aynı tutarda kamu borcu oluşur.

Bu muhasebe özdeşliği önemlidir. Kamu borç stoğundaki değişime bakarak bütçe sayılarının bir anlama sağlaması yapılabilir. Bütçe dışında tutularak kamuoyundan gizlenen harcamaları izlenebilir. Nominal ve reel kamu dengesi daha kolay ayrıştırılabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus vardır. Hazine'nin brüt borç stoğu yeterli bilgi içermez. Örneğin Hazine'nin borcu ve mevduatı son yıllarda olduğu gibi aynı anda artabilir. Doğrusu net kamu borcuna bakmaktır.

Hazine net kamu borç stoğunu üç aylık olarak hesaplıyor. Geçenlerde 2006 ikinci çeyrek (2006 Haziran sonu) verileri açıklandı. Yılbaşı ve daha önceki yıllarla karşılaştırma olanağı oluştu.

Net borç düşüyor

Haziran sonunda kamu net borç stoğu 262 milyar YTL olmuş. Yıllık GSMH ise 522 milyar YTL çıkmıştı. Böylece net borcun milli gelire oranının yüzde 50'ye indiğini kolayca hesaplıyoruz. Yılbaşında bu oran yüzde 55'di. Altı ayda 5 puan düşüş gerçekleşmiş.

Kamu net borcu 2004 sonunda 272 milyar YTL, 2005 sonunda 269 milyar YTL imiş. Demek ki, son onsekiz ayda 10 milyar YTL, son altı ayda ise 7 milyar YTL azalmış. Buradan 2005'den itibaren kamu dengesinde nominal fazla oluştuğunu anlıyoruz.

Akla derhal kamu dış borcunun YTL değerini etkileyen döviz kuru gelecektir. Yılbaşında dolar kuru 1.34 iken Haziran'da 1.60'a yükselmiş. Yani net borç stoğu kurun yüzde 19 yükselmesine rağmen düşmüş.

Bunlar nominal değerlerdir. Halbuki eskisine kıyasla az da olsa enflasyon hala sürüyor. 2006'nın ilk yarısında TÜFE yüzde 4.9 arttı. Reel net kamu borcunu sabit tutan değeri 285 milyar YTL buluyoruz. Yani reel düşüş 23 milyar YTL'ye yükseliyor.

Sizleri daha fazla sayı ile sıkmak istemiyorm. Tablo nettir. 2005'den bu yana toplam kamu kesimi nominal fazla vermektedir. Bu süreç 2006'da hızlanmıştır. Reel fazla ise çok daha büyüktür.

Net kamu borcu verileri maliye politikasının gerçekten sıkı tutulduğunu doğrulamaktadır. (29 Ekim 2006)

ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE KAMU BORCU

2007 bütçesinin Meclise sunulması ile birlikte canlanan maliye politikası tartışmalarına dolaylı yoldan katılıyoruz. Yöntem olarak kamu dengesini kamu borç stoğu üzerinden izlemeyi seçtik.

Kamu net borç stoğu 2004 sonunda 272 milyar YTL ile zirveye çıkıyor. 2005'den itibaren inişe geçiyor. 2006'da bu eğilim hızlanıyor. Haziran sonunda kamu net borcu 262 milyar YTL'ye geriliyor. Birbuçuk yılda nominal borç 10 milyar YTL azalıyor. Enflasyonu ekleyince reel borç daha çok düşüyor.

Buradan yakın geçmişte toplam kamu kesiminin nominal fazla verdiğini anlıyoruz. Daha açık söyleyelim. Maliye politikası kamu dengesi nominal fazla verecek kadar sıkı tutulmuştur. Doğallıkla reel fazla çok daha büyüktür.

Bu sonuç çok önemlidir. Rekor kıran dış açık ve yeniden tırmanan enflasyon maliye politikasının gevşekliğine maledilemez. Sorumluluk başka yerde, sık tekrarladığım gibi, 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasındadır.

Hazine'nin brüt borç stoğu

Kamuoyunun net ve brüt kamu borcu ayırımından pek hoşlanmadığını okuyucu tepkilerinden izliyorum. Vatandaş zaten devlet kökenli tüm sayılara şüphe ile yaklaşır. Bu ayırımın da bir makyaj aracı olmasından korkuyor.

Brüt kamu borç stoğunun bir avantajı çok çabuk, bir aydan az sürede açıklanmasıdır. Örneğin Eylül 2006 sayıları Bayramdan önce yayınlandı. Dolayısı ile daha güncel verilere ulaşılıyor.

Tam adı "Merkezi Yönetim Borç Stoğu". Diğer avantajı da "Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmesi" ile doğrudan bağlıdır. Aradaki fark Hazine'nin kasa/mevduat değişimidir. O hariç bütçe dengesi ve brüt borç stoğu değişimi eşittir.

Zaman aralığı uzadıkça kasa/mevduat kaleminin önemi de azalır. Dolayısı ile brüt borç stoğundaki değişim bütçe gerçekleşmesini yansıtır hale gelir. Örneğin bütçe dengede ise borç stoğu da sabit kalır. Fazla veriyorsa borç stoğu düşer.

Borç stoğunda değişim

Yılbaşında 331 milyar YTL olan brüt borç üçüncü çeyrekte (Eylül 2006) 350 milyar YTL'dir. Nominal 19 milyar YTL yada yüzde 5.5 artmıştır. Yılın ilk dokuz ayında TÜFE artışı yüzde 6.7'dir. Yani reel borç yüzde 1.1 düşmüştür.

YTL cinsinden borç yılbaşında 207 milyar YTL iken Eylül'de 215 milyar YTL'dir. Nominal 7 milyar YTL yada yüzde 4 artmış, reel yüzde 2.4 düşmüştür.

Döviz cinsinden borç yılbaşından Eylül'e 93 milyar dolarda sabit kalmıştır. Ancak dolar kuru 1.34'den 1.45'e çıktığından 124 milyar YTL'den 135 milyar YTL'ye yükselmiştir. Nominal 11 milyar YTL (yüzde 8), reel yüzde 1.4 artmıştır.

Kurdaki yükselmenin borca etkisi 10 milyar YTL'dir. Buna göre sabit kur varsayımı ile brüt borçta nominal artış 9 milyar YTL yada yüzde 2.7'dir. Reel yüzde 4 düşüğe tekabül etmektedir.

Bu sonuçlar net kamu borcunu incelerken bulduklarımızla tutarlıdır. Çok sıkı maliye politikası uygulandığını teyit etmektedir. (31 Ekim 2006)

ENFLASYON KONUŞACAĞIZ

Osmanlı'nın son döneminde bir Maarif Nazırının "şu mektepler olmasa Maarifin idaresi çok kolay" dediği rivayet olunur. Yazbaşında, ders vermekten sıkılınca ben de "şu öğrenciler olmasa hocalık çok hoş meslek" derim.

Nereden çıktı bu diyeceksiniz. Merkez Bankası ay sonunda tam bir enflasyon bombardımanı yaptı. Ekim Enflasyon Raporunu ve Başkanın raporu sunuş konuşmasını, hedefin aşılmasını açıklayan mektubu ve Para Politikası Kurulu son toplantısının zabıtlarını yayınladı.

Elimiz mahkum, hepsini okuduk. O sırada aklıma geldi. "Şu enflasyon olmasa Merkez Bankacılığı ne kadar kolay" diye düşündüm. İki aydır bilerek enflasyon yazmıyordum. Anlaşılan zamanı gelmiş.

Para politikasında değişim

Genel bir değerlendirme ile başlamak istiyorum. 2006 para politikası için pek çok açıdan bir dönüm noktası oldu. Tek tek her biri önemli gelişmeler aynı takvim yılına denk geldi.

Birincisi, yılbaşında enflasyon hedeflemesine geçildi. Bir para politikası yöntemi olarak enflasyon hedeflemesini desteklediğim biliniyor. İyi tanımlanmış ve tutarlı rejimdir. Dünya uygulaması başarılıdır.

Kriz sonrasının muğlak para politikası rejiminden çok farklıdır. En temel yenilik para otoritesinin keyfi yetkilerinin kısıtlanmasıdır. Bunu sağlayan "şeffaflık" ve "hesap verilebilirlik" ilkeleridir. Şeffaflığın giderek arttığını memnuniyetle izliyorum.

İkincisi, Hükümet Merkez Bankasına yeni yönetim atadı. Üstelik süreksizlik yaratılmıştır. Para politikasını yöneten kadro toptan değişmiştir. "Her yiğidin yoğurt yiyişi farklıdır". Tavrı, yaklaşım ve duyarlılıkta değişim hissediyorum.

Üçüncüsü, geçmiş para politikası hatalarının gecikmeli sonuçları görünürlük kazanmıştır. Buna iç ve dış kökenli "saadet zincirlerinde" kaçınılmaz teklemleri de ekleyebiliriz. Para politikasında kolay ve güzel günler bitmiştir.

Enflasyon neden yükseldi?

2002 başından 2005 sonuna, enflasyon hep düştü. Tüketici fiyat artışı dört yıl boyunca hükümetin hedeflerinin altında gerçekleşti. 2004 başında tek haneye indi. Buraya kadar çok iyi.

Ancak, 2006 başında bu eğilim değişti. TÜFE tekrar başını kaldırdı. Altı ay önce, Mayıs'ta iki haneye ulaştı. Hala oralarda ve ne zaman geriye döneceği konusunda belirsizlik sürüyor.

Konumuz budur. Enflasyon neden tekrar yükselişe geçti? Bu yükselişte kontrol dışı iç ve dış koşulların payı nedir? Uygulanan iktisat politikalarının payı nedir? Hangi iktisat politikasının sorumluluğu daha fazladır?

Soru çok; cevaplarını yavaş yavaş vereceğiz. (2 Kasım 2006)

EKİMDE ENFLASYON ŞAŞIRTMADI

Enflasyonu yeniden konuşmaya başladık. Analizi iki aşamada yürütmek gerekiyor. Bir bölümü dün ve bugünün anlaşılmasıdır. İkincisi bundan sonra olacaklar ve yapılabileceklerdir. Yani iktisat politikası tercihleridir.

Yakın geçmişin anahtar sorularını geçen yazımda verdim. Enflasyon neden tekrar yükseldi? Yükselişte kontrol dışı iç ve dış koşulların payı nedir? Uygulanan iktisat politikalarının payı nedir? Hangi iktisat politikasının sorumluluğu daha fazladır?

Bence işin özü bu soruların cevabında yatmaktadır. Her fırsatta söylüyorum. Hastalığa doğru teşhis koymak hastayı iyileştirmenin tek yoludur. Okuyucularım sıkma pahasına bir süre onlara yoğunlaşacağım.

Sayıları hazırlıyoruz

İki ay önce, Ağustos verilerine bakarak üç gözlem yapmıştım. Bir: enflasyon zirveye çıktı. İki: bundan sonra artış olsa bile geçicidir. Üç: buna karşılık düşüş işareti yoktur. Eylül verileri analize tutarlı çıkınca ayrıca ele almaya gerek görmedim.

TÜİK Ekim verilerini Cuma günü yayınladı. TÜFE Eylül'le aynı çıktı. Halbuki piyasa biraz daha yüksek bekliyordu. Ayrıca Ekim 2005'in 0.5 puan altında çıktı. Dolayısı ile genelde olumlu karşılandı.

Çıplak verileri tekrarlamaya gerek olduğunu sanmıyorum. Medya yeterince ayrıntısına girdi. Bir dizi istatistiki işlemden geçirdikten sonra bakmanın daha yararlı olduğunu düşünüyorum. Kullandığım yöntem okuyucularım zaten aşına.

Analizi TÜFE ile sınırlıyorum. Çünkü para politikasını belirleyen enflasyon hedefi tüketici fiyatlarındaki yıllık artıştır. Önce aylık fiyatlardan mevsimlik etkileri TramoSeats yöntemi ile temizliyoruz.

Maalesef çok dalgalı bir seri elde ediliyor. Üssel yumuşatma ile biraz daha düzeltiyoruz. Grafikteki kesikli çizgi ile ifade edilen düzeltilmiş aylık TÜFE'yi buluyoruz. Düz çizgi ise aynı istatistik programına hesaplattığımız aylık enflasyon trendini gösteriyor.

Eğilimde değişim görülüyor

Grafikte Ocak 2005'den bugüne enflasyonun seyrini izliyoruz. 2005'in ilk yarısında aylık enflasyon yüzde 0.6 civarında (yıllık yüzde 7.5) ve sakin seyrediyor. Yıl ortasında bir dalgalanma ardından yavaş yavaş yükseliyor. Son çeyrekte aylık yüzde 0.8'e (yıllık yüzde 10) yerleşiyor. Nisan 2006'ya kadar istikrarlı şekilde orada kalıyor.

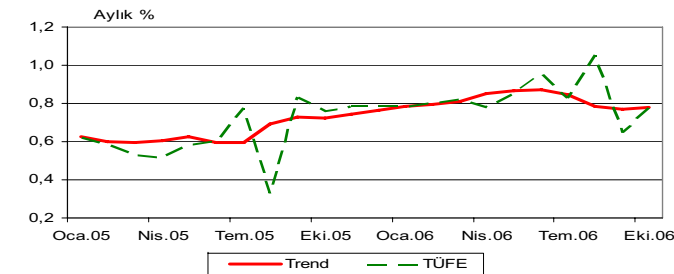
Dikkatinizi çekerim. Enflasyon artışı Mayıs ortasındaki mali türbülansın altı ay öncesine gidiyor. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının Türkiye'yi sıkıştırdığı "sanayisiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" konusunda ilk uyarım Aralık 2005 tarihlidir.

Mali türbülans enflasyonda da dalgalanmayı artırıyor. Geçici bir süre için trend aylık yüzde 0.9'a yükseliyor. Sonra tekrar türbülans öncesi düzeye, aylık yüzde 0.8'e (yıllık yüzde 10) geri dönüyor. Ekim sonu itibarıyla onun altına inme eğilimi gözüküyor.

Bazı sonuçlar çıkarıyoruz. Bir: enflasyon bugünkü yıllık yüzde 10 temposuna 2005 güzünde çıkmıştır. İki: bu düzeyde güçlü bir atalet oluşmuştur. Üç: bugünkü koşullar çerçevesinde düşme eğilim yoktur.

Neden? Nasıl? Cevapları yazının başındaki sorularla beraber arayacağız.

(5 Kasım 2006)

ENFLASYON NEDEN YÜKSELDİ?

Çok somut gibi duran konularda bile uzmanlardan birbirine zıt açıklamalar gelmesi yaygın bir sorundur. Toplumsal bilimlerle sınırlı değildir. Muhtemel İstanbul depreminin yerbilimciler nezdinde yolaçtığı polemikliği kanıt gösterebiliriz.

Konu iktisat politikası olunca anlaşmazlıklar derinleşir. Çok sıradan bir olguyu, tüketici enflasyonu alalım. Normal olarak enflasyondaki artışı herkesin kabul etmesini beklersiniz. Yanılırsınız. Farklı alt endekslere bakan farklı tefsirlerle karşılaşabilirsiniz.

Ölçme düzeyinde anlaşamayanlar doğal olarak analiz düzeyinde hiç anlaşamazlar. Enflasyondaki yükseliş çok farklı neden ve süreçlere atfedilir. Hem sorumlular hem de çözüm önerileri farklılaşır.

2005 ortasından itibaren enflasyonun yönünü tekrar yukarı çevirmesi benzer bir süreci tetikledi. Mayıs'taki türbülansa kadar yükselip yükselmediği konuşuldu. O günden bu yana yükselişin nedenleri tartışılıyor.

Arz mı? Talep mi?

Piyasa ekonomilerinde arz ve talep kanunları çalışır. Bir mal yada hizmetin fiyatındaki değişim o malın arzında yada talebindeki değişimin sonucudur. Genellikle ikisi birden olur. Ama dikkatle bakınca birinin daha etkili olduğu görülür.

Enflasyon çok sayıda mal ve hizmetin fiyatlarındaki değişimdir. Dolayısı ile tüm ekonomiyi etkileyen arz ve talep koşulları tarafından belirlenir. Toplam arz ve talebin ayrıntılı analizini gerektirir.

Makroiktisatta arz-talep ayırımı "maliyetin ittiği enflasyon" ve "talebin çektiği enflasyon" diye kavramlaştırılır. Türüne göre enflasyonla mücadelede kullanılacak araçlar da farklılaşabilir.

İlkine "olumsuz arz şokları" da denir. Bunlar genellikle para politikasının kontrolü dışında gerçekleşir. Enerji ve diğer hammadde fiyatlarında, doğa koşullarında ve döviz kurunda olumsuz gelişmeler tipik arz şoklarıdır.

İkincisi ise toplam nihai iç talebin ekonominin üretim kapasitesinin üstünde seyretmesi sonucu mal-hizmet piyasalarında oluşan talep fazlasını yansıtır. Tanımı gereği maliye ve para politikalarının esas sorumluluk alanını oluşturur.

Mutad suçlular

Merkez Bankası raporlarında enflasyondaki yükselişi "aynı anda farklı arz şoklarının çıkmasına" atfediyor. Beş suçlu saptıyor: petrol, işlenmemiş gıda ve altın fiyatları, tütün vergisi ve TL'nin değer kaybı. Her fırsatta enflasyondaki yükselişin "arz kaynaklı" olduğunu vurgulamaya özen gösteriyor.

Ya talep? Talep koşullarının hiç rolü yok mu? Merkez Bankasına göre yok. İç talebin canlı ama enflasyondaki artışa katkısının kısıtlı olduğunu söylüyor. Kibarca para politikası enflasyondaki yükselişin sorumlusu değildir demeye getiriyor.

Tam analiz heyecanlandı maalesef benim yerim bitti. Enflasyonun nedenleri ve dolayısı ile sorumlularını aramaya devam edeceğiz. (7 Kasım 2006)

ENFLASYONUN NEDENLERİNİ ARIYORUZ

Enflasyon analizini sürdürüyoruz. Kısaca hatırlatalım. Mayıs türbülansı öncesinde enflasyonun yükselip yükselmediği tartışılıyordu. Kur hareketi bu tartışmayı bitirdi. Bu kez enflasyonun neden yükseldiği tartışması başladı.

Merkez Bankası enflasyondaki yükselişi "olumsuz arz şoklarına" bağlıyor. Maliyetleri olumsuz etkileyen enerji ve hammadde fiyat artışları, tütüne ek vergi ve TL'nin değer kaybını sayıyor. Tarım ürünlerindeki arz yetersizliğini geçici kabul ediyor. Canlı iç talebin enflasyona katkısını kısıtlı buluyor. Bu analizi paylaşan iktisatçılar var.

Karşı analizde iç talebin ekonominin üretim kapasitesinin üstünde seyretmesi enflasyonu yükseltiyor. Ben de o kanıdayım. Enflasyonu iç talepte oluşan balonun azdirdiğini söylüyorum. "Saadet zinciri" kırılmadan enflasyon düşmez diyorum.

Yöntem sorunları

Kimin haklı olduğuna nasıl karar vereceğiz? İlk akla gelen, kanıtları sayılarda aramaktır. Zaten bilimsel yöntemin gereği hipotezlerin ampirik gözlemlerle sınanmasıdır. Gerçekle daha uyumlu duran diğerine tercih edilir.

Söylemesi kolaydır ama uygulamada büyük sorunlar çıkar. Bir bölümü incelenen olayların karmaşıklığından kaynaklanır. Doğa bilimlerinde bile sık sık kesin kanıt bulunamaz. Zıt teoriler uzun süre beraberce varolabilir.

Toplumsal bilimlerde zaman boyutu veri açısından ek bir sorundur. "Ekonometrik yöntemler uygulamak için elimizde yeterince gözlem yok" şikayeti haklı olabilir. Ama sorunun cevabı bize şimdi gerekir.

Son olarak, bizzat "gözlem" kavramı iyi tanımlanmaya muhtaçtır. Doğa bilimlerinin nicel boyutu ağır basar. Gözlem ölçülebilir büyüklük anlamına gelir. Hipotezin sınanması kesinliği yüksek nicel ölçülere dayandırılır.

Ekonomi, siyaset, vs. toplumsal faaliyetlerde ise nitel boyut çok önemlidir. Yaşamın karmaşası iyi ve kötü niyetler, psikolojik faktörler, iktidar kavgaları, hatalar ve beceriksizlikler içinde oluşur. Şu yada bu şekilde kapsanmaları gerekir.

Soruyu sorduğuma göre...

Lafı uzatmamın bir nedeni var. "Enflasyon neden yükseldi?" sorusunun cevabını sadece sayılarda, istatistik ve ekonometrik yöntemlerde bulamayacağımızı söylemek istiyorum. Genel hipotezlere dar anlamı ile ampirik kanıt bulmak adeta olanaksızdır.

Derslerde mutlaka öğretiriz. Örneğin 1929 sonrasında dünyayı kasıp kavuran "Büyük Buhranın" nedeni konusunda hala iktisatçılar arasında fikir birliği yoktur. Çünkü herkesin kabul ettiği kesin kanıt bulunamamıştır.

Ne yapacağız? Merak etmeyin. Soruyu sorduğuma göre bir cevabım da olmalı. Yoksa konuya hiç girmezdim. "Enflasyondaki yükselişin nedeni talep mi yoksa arz mı?" sorusunu önümüzdeki yazılarda aydınlığa kavuşturacağız. (9 Kasım 2006)

ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

2002 başından itibaren sürekli düşen enflasyon 2006'da tekrar başını kaldırdı. İlk dört yılda tüketici enflasyonu hükümetin koyduğu hedefin altında gerçekleşmişti. Bu yıl enflasyon hedefin üstüne çıkıyor.

Yılbaşında para politikasında önemli yenilik devreye girdi. Enflasyon hedeflemesi yöntemine geçildi. Para politikasının şeffaflığı arttı. "Hesap verilebilirlik" ilkesi gereği Merkez Bankası hedeften sapmaları açıklamak zorunda kaldı.

İki temel yaklaşım saptıyoruz. Bazı iktisatçılar için enflasyonu arz kaynaklı şoklar arttırdı. Merkez Bankası da bunu savunuyor. Diğerleri ise nedenin iç talepteki canlılık olduğunu iddia ediyor. Ben o taraftayım.

Hangi hipotez doğru? Maalesef böyle konularda ampirik yöntemler gerekli kanıtları sağlayamıyor. Yani fiyat endekslerinin ayrıntılarına inmek soruyu cevaplamaya yetmiyor. Daha bütüncül yöntemler kullanmak gerekiyor.

Şifreleri okumak

İlk bakışta tartışılan teknik bir konudur. Bir taraf enflasyondaki yükselişin nedeni arz kökenli, diğer taraf talep kökenlidir diyor. Burada bir an duralım. Tartışılan hakikaten bu mudur? Yoksa teknik tartışma daha derin bir ayrışmayı mı yansıtmaktadır?

İktisatta bu tür olaylara sık raslanır. Karmaşık matematik formüller üstünden yürütülen bir polemik görürsünüz. Ayrıntılara girersiniz. Satır aralarında fevkaalede önemli politik sonuçların gizlendiğini kavrarınız.

Bu yöntem elimizdeki soruna uygulanabilir mi? Evet. Çünkü iki tezin geçmiş dönem iktisat politikası çıkarsamaları kelimenin tam anlamı birbirine zıttır. Bunları yakalayınca teknik bir tartışmanın neden bu kadar heyecan yarattığının şifresi anlaşılır.

Enflasyondaki artış "arz kaynaklı" ise Merkez Bankasının denetimi dışındaki etkenlerden kaynaklanmıştır: Yani geçmiş dönem para politikasının enflasyonun artmasında sorumluluğu yoktur.

Enflasyondaki artış "talep kaynaklı" ise bizzat Merkez Bankasının denetimi altındaki etkenlerden kaynaklanmıştır. Yani enflasyondaki artış doğrudan Merkez Bankasının sorumluluğundadır.

Tartışma yararlıdır

Her fırsatta belirtiyorum. Bir sorunun anlaşılabilmesi için öncelikle doğru vazedilmesi gerekir. Başarılı tedavinin önkoşulu ise daima hastalığa doğru teşhis koymaktan geçer.

2006 yılında ekonominin tatsız bir köşeye sıkıştığı çok açıktır. Geçmiş dönem para politikalarının ayrıntılı analizlerine girmeden buraya nasıl geldiğini anlayamayız. Benzer hataların gelecekte tekrarlanmasını engelleyemeyiz.

Bu tartışmanın daha geniş bir katılımı sürdürülmesi çok yararlıdır. Enflasyonun nedenlerini incelemeye devam edeceğim. (14 Kasım 2006)

ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE DİŞ DENGİ

2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının ekonomiyi sıkıştırdığı olumsuz konjonktürün sonuçları her yayınlanan veri ile daha belirgin hale geliyor. Mızrağı çuvala sokmak zorlaşıyor. Esas sorular öne çıkıyor.

"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" böyle bir ekonomi mi hedefliyordu? Yapısal reformların ve mali disiplinin amacı bu muydu? Fakirden zengine gelir ve servet transfer eden faiz-dışı fazla bu amaçla mı verildi?

Durum çok nettir. Sanayisi ve ihracatı kösteklenen, istihdam yaratamayan, enflasyonu tırmanan ve dış dünya ile rekor açık veren bir ekonomi asla "güçlü" değildir. Tam tersine kelimenin tam anlamı ile kırılığandır.

Yazbaşında küresel mali piyasaları vuran türbülans bu yargıyı doğruladı. IMF bile kabul etmek zorunda kaldı. Yükselen piyasalar içinde türbülanstı en çok hasar gören Türkiye oldu. Kırılğanlık o demek zaten.

İki ana eğilim

Geçen hafta Merkez Bankası Eylül sonu ödemeler dengesi verilerini yayınladı.

Perşembenin gelişi Çarşambadan belli olur. Ay sonunda Eylül dış ticareti açıklanınca az çok manzara görülmüştü. Ona rağmen sonuç piyasa beklentisinden kötü çıktı.

Kamuoyunu yılaşından önce uyarımıştım. Oniki aylık bazda dış ticaret açığının 50 milyar doları ve cari işlemler açığınının 30 milyar doları yazın geçeceğini öngörmüştüm. Tahminlerde yanıldığım çok oluyor ama bu kez tutturdum.

Türkiye'nin cari işlemler dengesi özünde iki alt hesabın eğilimleri tarafından belirlenir. Türkiye yapısal olarak mal hesabında açık buna karşılık hizmet hesabında fazla verir. Nisbi değişimleri cari işlemler dengesini tayin eder.

2005 ortasından itibaren iki hesapta birden olumsuz eğilimler belirdi. Bir yandan canlı talep ve değerli TL mal açığını büyüttü. Aynı anda, zaten bir süredir anlaşılması zor şekilde yatay giden hizmet fazlası küçülmeye başladı.

Bu tür bileşimlere Frenkçe "explosive" (patlayıcı) deniyor. Başka türlü söyleyelim. Net görülmeyen döviz gelirlerindeki düşüşe rağmen dış ticaret açığı büyümesini sürdürdü. Yıllık 32.7 milyar dolar cari işlemler açığına böyle gelindi.

Rekor dış açık

Mutlak sayılar aldatıcı olabilir. O nedenle dış açığın milli gelire oranına bakmak tercih ediliyor. Maalesef üçüncü çeyrek milli geliri daha açıklanmadı. Ama makul varsayımlarla az çok hesaplayabiliyoruz (552 milyar YTL yada 390 milyar dolar).

Ödemeler dengesi tanımı ile (bavul-altın dahil, navlun-sigorta hariç) dış ticaret açığı milli gelirin yüzde 10.4'ü olmuş. Hizmet fazlası yüzde 3.2'de, transferler eklenince yüzde 3.6'da kalmış. Toplam mal-hizmet-transfer açığı yüzde 6.8 ediyor.

Yüzde 1.5 net mali gider ekleyince cari işlemler açığı yüzde 8.4 bulunuyor. Eksiye dönen net hata noksanla birlikte dış açık milli gelirin yüzde 8.6'sına çıkıyor. Bu bir tarihi rekordur. Bundan sonra olabilecekleri başka yazılarda inceleyeceğiz. (16 Kasım 2006)

MILTON FRIEDMAN

Milton Friedman adını ilk kez 1963 yazında duydum. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bir yıl önce girmiştim. Birinci sınıfı ikmale kalmadan geçtim. Temmuz başında Norveç Merkez Bankasında iki aylık AIESEC stajına gittim.

Türkiye sol düşünce ve eylemle tanıştığı günlerdi. Türkiye İşçi Partisi aydın kesimde önemli bir ilgi odağı olmuştu. Yön Dergisi okunuyordu. Talat Aydemir'in başarısız darbeleri yeni atlatılmıştı.

Siyasi gelişmeler ekonomiyi bakışı da etkilemişti. Devletleştirme, merkezi planlama, emperyalizm, korumacılık, velhasıl marksizmin ve sosyalizmin "büyük sorunları" konuşuluyordu. Para ve maliye politikaları çok küçümseniyordu.

Oslo'da hava çok farklı idi. Norges Bank iktisatçıları bütçe açığını, faiz haddini, para arzını ve döviz kurunu çok önemiyorlardı. Sürekli iki iktisatçıya referans veriyorlardı: Keynes ve Friedman. İlkini biliyordum. İkincisini ilk kez duyuyordum.

Monetarizmin babası

İktisatçıları arasındaki ayrışmanın siyasi bir boyutu olduğunu çabuk kavradım. İktidardaki sosyal demokratlar Keynes'i tutuyordu. Muhalefetteki muhafazakarlar ise Friedman'ı benimsiyordu.

Analizlerin iktisadi kısmı beni aşırıyordu. Ama iki teorinin siyasi sonuçları çok belirgindi. Keynes piyasayı eleştiriyor ve devleti savunuyordu. Friedman ise piyasayı savunuyor ve devleti eleştiriyordu.

Hikayenin geçmişini hatırlatalım. 1930'larda yaşanan Büyük Buhran piyasa sistemine güveni ciddi şekilde sarsmıştı. Tekrarlanabileceği korkusu yaygındı. Makroiktisat doğdu. Devleti büyüten Keynesci iktisat politikaları moda oldu.

Friedman'ın Keynesçilere karşı çıkışı 1950'lerin başına gidiyor. Çünkü konjonktür sorunlarına maliye politikası ile müdahale edilmesini sevmiyor, devlete keyfi yetkiler tanıdığını düşünüyordu.

Onun yerine kurala bağlanmış bir para politikası öneriyor yani para politikasında da devletin yetkisini kısıtlamaya çalışıyordu. Geliştirdiği çerçeve "monetarizm" adı verildi. .

Para çok önemlidir

1970'lerin ikinci yarısına geçen dönem Keynesçiliğin altın çağıdır. ABD'de akademik çevrenin kesin hakimi Keynesçilerdir. İktisat politikası da büyük ölçüde onlardan sorulmaktadır. Friedman ve "monetarizm" marjinaldir.

1970'lerin ikinci yarısında yükselmeye başlayan enflasyon bu manzarayı değiştirdi. Keynesci teoride Merkez Bankasına ve para politikasına çok az yer vardı. Halbuki enflasyonla mücadelenin baş aktörleri onlardı.

Piyasa ekonomisinde para ve para politikası hayati öneme sahiptir. Bunu herkesten önce kavraması Milton Friedman'ı 20.inci yüzyıl makroiktisadına damgasını vuran iki iktisatçıdan biri (diğeri Keynes) yaptı. Toprağı bol olsun. (19 Kasım 2006)

DÖVİZ ALMALI MI?

Geçtiğimiz iki hafta konferans trafiği yoğundu. Ege Cansen'le beraber farklı izleyici profiline sahip üç toplantıda konuştuk. Soruları cevaplamaya çalıştık. Görüş ve eleştirileri dinledik. Sohbet toplantı sonrasına bile sarktı.

Bu tür toplantılardan çok yararlanıyoruz. Toplumun ruh halini birinci elden izleme olanağını sağlıyor. Vatandaşın gündemi görülüyor. Geçmişle mukayesesi gelecekte davranışları hakkında ipuçları veriyor.

Gözlemlerim neler? İnsanları daha karamsar buldum. Bugünkü konjonktürün sürdürülebilirliği konusundaki tereddütler artmış. Olumsuz beklentiler yaygınlaşmış. Ekonomide bir kopma yada kırılma korkusu güçlenmiş.

Yüksek faizin cazibesi

Bu ruh halı Türkiye insanının ezeli ve ebedi merakını tekrar canlandırmış. "Acaba dövize dönme zamanı geldi mi?" Gerek konuşma sırasında gerek sonrasında gelen soruların doğrudan yada dolaylı içeriği buna odaklanmıştı.

Cevaplarken daha ilginç bir husus dikkatimi çekti. Tasarrufçunun portföyünde ne ölçüde TL ne ölçüde döviz tutması konusunda kendi görüşümün de eskisi gibi net olmadığını farkettim.

Okuyucularım biliyor. Son on yıldır vatandaşa hep TL'de kalmasını önerdim. Kriz döneminde bile dövize yatırıma karşı çıktım. Risk ortamında değişme halinde vade yapısı ile oynamayı tavsiye ettim. Kendi tasarruflarımı da TL'de değerlendirdim.

Neden? Çünkü yıllardır Hazine iç borçlanmada dünyanın en yüksek reel faizini ödemektedir. Uzun vadede TL'ye yatırımı daima daha verimli kılan bu sade gerçektir. Görünür gelecekte bu durumun değişeceğine dair işaret ise yoktur.

Buna karşılık mali piyasa volatilitesindeki yükseliş ihtimaline karşı vadeyi kısaltmak etkili bir yöntemdir. Yukarıda da söyledim. TL'cileri en çok vade seçiminde yapılan hatalar üzebilir.

Dalgalanma fırsattır

Menkul serveti olan herkes iki zıt duygu arasında gel-git yaşar. Bir yanı hiç risk sevmeyiz. Enflasyona ve mali piyasa dalgalanmalarına karşı tasarrufunu korumayı hedefler. Özellikle amatörlerin pozisyon değiştirmeye kalkınca çok zarar ettiklerini bilir.

Diğer yanı maceraperest ve kumarbazdır. Mali piyasalarda doğru zamanlama ile spekülasyondan çok büyük paralar kazanıldığını bilir. Piyasalarda oynamak için avucunun için kaşınır.

Spekülatör dalgalanmanın arttığı dönemlerde semirir. "Nerede hareket orada bereket" diyebiliriz. Dolar kuru 1.35 YTL iken döviz alıp 1.65 YTL'ye çıktığında satabilenin çok kar ettiği açıktır. Tekrar hatırlatırım. Sadece alım zamanını kestirmek yetmez; satışı da doğru zamanlamak gerekir.

Velhasıl kısa dönemde dövizin tasarrufçu için ilginç olmaya başladığını düşünüyorum. Portföyüme döviz enstrümanlar koymaya kendimi hazırlıyorum. Dolar-euro tercihi, vade, portföydeki pay gibi ayrıntılara bir başka yazıda bakarız. (21 Kasım 2006)

ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE İSTİHDAM

Ekonomik verileri belirli bir takvim çerçevesinde değerlendirmeye alıyoruz. Bekleneceği gibi öncelik sıralaması konjonktürün ihtiyaçlarına ve gündeme göre değişiyor. Örneğin salt iktisat açısından yeni bilgi taşıyanları terchi ediyoruz.

Bir de siyasi-toplumsal açıdan kritik veriler var. Bunların başında istihdam ve işsizlik geliyor. Bilinen eğilimlerinde bir değişim oluşmasa bile, arayışta soğutmadan gelişmeleri okuyucularıma duyurmaya çalışıyorum.

Gene ara uzamış. En son 23 Temmuz'da Nisan verilerine bakmışım. TÜİK hafta başında Hanehalkı İşgücü Araştırması Ağustos sonuçlarını açıkladı. Temmuz-Eylül arasını kapsıyor. Yani tam üçüncü çeyreğe denk geliyor.

2000'den 2006'ya istihdam

Mevcut konjonktüre yönelik analizim biliniyor. "Sanayisiz, ihracatsız, istihdamsız ama enflasyonist büyüme" diyorum. Ekonomiyi bu olumsuz konjonktüre 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının sıkıştırdığını söylüyorum.

Milli gelirin hızla büyüdüğü konusunda bir tereddüt olduğunu sanmıyorum. Ama milli gelirdeki artışın istihdam etkisi konusunda anlaşmazlıklar var. Fili tanımlayan körler gibi, iktisatçılar farklı sonuçlara ulaşıyorlar.

Bugün olaya daha uzun dönem açısından bakmak istiyorum. 2006 yılını 2000'le karşılaştıracağım. Neden 2000? Enflasyonla mücadelenin başladığı ve ekonominin gene hızlı büyüdüğü bir yıldır. Arada geçen altı yılda katedilen mesafeyi görmeye izin verir.

Tüm diğer makroekonomik göstergeler gibi, istihdam ve işsizlik de mevsimlerden etkilenir. Yakın geçmişle uğraşırken mevsimlik etkiyi temizleyen yöntemleri kullanıyoruz. Uzun dönem için daha basit bir yöntem var. 2006 üçüncü çeyrek verilerini 2000'in aynı çeyreği ile karşılaştırabiliriz.

15 yaşından büyükler grubunda 2000'de 46.3 milyon kişi varken 2006'da 5.4 milyon artışla (yüzde 11.7) 51.7 milyona yükselmiş. Buna karşılık istihdam 22.8 milyondan 500 bin artışla (yüzde 2.1) 23.3 milyona çıkmış.

İşsizlerde patlama

Gerisi kalan 4.9 milyon kişi nerede? İki kalem öne çıkıyor: işsizler ve iş bulsa çalışacaklar. 2000'de 1.4 milyon olan işsizler 1 milyon artışla (yüzde 75.2) 2.4 milyona yükselmiş. İş bulsam çalışırım diyenler 2000'de 800 bin kişi iken 1.2 milyon (yüzde 135) artışla 2 milyona tırmanmış.

İkisini toplayınca 2.1milyon kişi yada istihdam artışının dört katı ediyor. Son altı yılda iş bulan her bir kişiye karşılık dört kişi iş bulamamış diye okuyoruz.

Buna karşılık yapısal düzeyde olumlu bir dönüşüm görünüyor. Tarımda çalışanlar 8.9 milyon kişiden 6.8 milyona (2.1 milyoni) azalmış. Buna karşılık tarım-dışında çalışanlar 13.9 milyon kişiden 16.5 milyona (2.6 milyon) artmış.

İşin özür budur. Geçen altı yılda 15+ yaş grubundaki kişi sayısı 5.4 milyon ama çalışan sayısı 500 bin artmış. Bu da işsiz sayısını dar tanımla 1 milyon geniş tanımla 2.1 milyon arttırmış. Bir de teselli mükafatı var: yapısal dönüşüm sürüyor.

Bunların hızlı büyüme dönemi verileri olduğunu tekrar hatırlatalım. (23 Kasım 2006)

TRAFİK ÜSTÜNE ÇEŞİTLEME

İstanbul'da yaşayanların trafik şikayetleri son günlerde medyanın olağan haberleri arasında girdi. Büyük çoğunluk gibi, ben de aynı dersten muzdaribim. Normal koşullarda yarım saatlik yolu iki saatte katetmeye alışmaya çalışıyorum.

Eski yazılarımı taradım. Nisbeten muntazam aralıklarla trafik üstüne yazmışım. Sorunun farklı cephelerine değinmişim. Yol-aracı uyumsuzluğunu, vatandaşın kurallara aykırı davranışını, toplu taşıma yetersizliğini, vs. incelemişim.

Bilgi Üniversitesinde birinci sınıf İktisada Giriş dersinde ünlü bir Amerikalı hocanın, G.Mankiw'in kitabını okutuyoruz. Kitapta büyük kentlerin trafik sorununa farklı bir çözüm deneyimi anlatılıyor. Geçen hafta o bölümü yaptık. Okuyucularıyla paylaşmak istiyorum.

Fiyat mekanizması ve trafik

Bölüm alt başlığı "Müşterek Kaynaklar". Her isteyeninin kullanabileceği ama her kullananın diğer kullanıcılara kalan kısmı azalttığı türden hizmetlere bu ad veriliyor. Boş bir yol "kamu malı" oluyor. Trafik sıkışınca müşterek kaynak statüsüne geçiyor.

Mankiw bir diğer ünlü iktisatçının, Lester Thurow'un 1996'da yazdığı bir makaleyi özetliyor. Ben de aşağıda özetin özetini yapacağım.

Analiz önemli bir gözlemden yola çıkıyor. Dünyanın bütün büyük kentlerinde trafik sıkışıklığı yaşanıyor. Bunun yolların azlığı yada çokluğu, kavşakların niteliği, araç sayısı yada kamu taşımacılığı ile ilişkili olmadığı derhal görülüyor.

Sorun büyük kent merkezinin özelliğinden kaynaklanıyor. Çünkü tanım icabı kent merkezinde hiç bir zaman yeterince yol olamıyor. Her tarafı yol yapmaya kalkarsanız kent merkezi ortadan kalkıyor. Kent merkezini ilginç kılan bina çokluğu diyebiliriz.

İktisatçıların trafik sıkışıklığına daima teorik bir çözümü vardır. Nedir? Bekleneceği gibi arz-talebin yani fiyat mekanizmasından yararlanılmasıdır. Bir yolun kullanılmasından arz-talebe göre bedel alınması trafik sorunun bitirecektir.

Singapur deneyimi

Kent devlet Singapur on yıldır (şimdi 20 olmalı) böyle bir sistemi kullanıyor. Her araca bizim OGS gibi bir sayaç takılıyor. Kentin yollarına bu araçları okuyan aletler konmuş. Ayrıca bilgi panoları yerleştirilmiş. Bunlar güçlü bilgisayarlarla bağlı.

Bilgisayar her yola doğru giden aracı sayıyor. Ne ölçüde trafiği yavaşlatacağını hesaplıyor. Ona göre o yolu kullanmaya bir fiyat biçiyor. Fiyatı panoda gösteriyor. Girenden bedelini otomatik tahsil ediyor.

Sıkışıklık sürerse fiyatı yükseltiyor. Sıkışıklık hafifleyince kadar yükseltmeye devam ediyor. Trafik rahatlayınca fiyatı düşürüyor. Akış normalleşince fiyatı sıfırlıyor. Velhasıl talebi yüksek yol/zaman için fiyat yüksek, talebi düşük yol/zaman için fiyat düşük oluyor.

Sürücüler araç kullanma planlarını bu bilgiye göre yapıyorlar. Zorunlu olmadıkça kalabalık yollara girmiyorlar. Kent içi hareketlerini bedelini düşünerek ayarlamaya çalışıyorlar.

Sistem çalışıyor mu? Evet. Trafik günün her saatinde akıyor. Çünkü yolları sadece bedelini ödemeye razı olanlar kullanıyor. Bunda şaşırtıcı bir şey yoktur. Piyasanın çalıştığı yerde kuyruk oluşmaz. Fiyat yükselir.

Böylece trafik keşmekeşinin araç, yol, metro, vs. fizik koşullardan kaynaklanmadığı anlaşılıyor. Dolayısı ile çözüm de onlardan geçmiyor. Sorun fiyat mekanizmasının işlemesine izin verilmemesidir. Çözüm de oradadır. (26 Kasım 2006)

ÖDEDİĞİMİZ FAİZİ HESAPLIYORUZ

Ekonomiyi izlerken ayrıntılar içinde kaybolma riski yüksektir. Özellikle mali piyasalar anlık heyecanların dünyasıdır. Ama ekonomi onlardan ibaret değildir. Sık sık büyük resme bakmak bu tür hataları önleyebilir.

Günlük dalgaların üstüne çıkınca, iki temel özellik öne çıkıyor. Tüm yapısal ve konjonktürel analizleri bu iki ayak üstüne inşa ediliyor. Ekonominin fiili gücü ve zafiyeti de bunlardan kaynaklanıyor.

Nedir bunlar? Biri kamu maliyesindeki disiplindir. Hızlı büyümeden düşen enflasyona, tüm olumlu gelişmelerin gerisinde bu gerçek yatıyor. Diğeri 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasıdır. Mali disipline rağmen oluşan kırılmanın doğrudan sorumlusudur.

Farklı düşünenler oluyor. Örneğin bazıları yanlış para politikasının sorumluluğunu örtmeye çalışıyor. Bu amaçla bütçe disiplininin tekabül ettiği büyük toplumsa fedakarlığı sessizce geçiştirmeye, böylece önemsizleştirmeye çalışıyorlar.

Faiz dışı fazlanın anlamı

Maliye politikasını izlemek ilk bakışta kolay duruyor: bütçe dengesine bakarız. Uygulamada ise ölçme sorunları beliyor. Çünkü faiz harcamalarının bir bölümü enflasyonu telafi etmeye gidiyor. Bu durumda bütçe dengesi yerine faiz-dışı denge öne çıkıyor.

Bütçenin oluşumunu hatırlayalım. Bir yandan hükümet vatandaşın doğrudan ve dolaylı vergi topluyor. Aynı anda vatandaşa yol, okul, polis, mahkeme, hastane, vs. hizmetler götürüyor. İkisi arasındaki farka faiz dışı denge diyoruz.

Bu şekilde vazedince faiz-dışı fazla somutlaşıyor. Devlet vatandaşın topladığı gelirin bir bölümü ile vatandaşa hizmet götürmüyor. O kaynağı borcunun faizini ödemekte kullanıyor.

Toplumun devlete vergi şeklinde ödediği ama devletten kamu hizmeti şeklinde karşılığını almadığı bölüm kelimenin tam anlamı ile gerçek faizdir. Olayı böyle bakarak borçlanarak ödenen faizin hesapları bozmasını da engellemiş oluyoruz.

Vatandaşın inanılmaz fedakarlığı

Basit bir hesap yaptım. Ocak 2000'den itibaren bütçedeki aylık faiz-dışı fazla miktarını enflasyonla çarparak Ekim 2006 fiyatlarına getirdim. Sonra farklı dönemler için toplamlarını aldım.

Ocak 2000-Ekim 2006 arasında (altı yıl onay) bütçe faiz-dışı fazlası bugünkü fiyatlarla 225 milyar YTL çıktı. Bu paranın fiilen vatandaşın cebinden çıktığını bir kez daha vurgulayalım.

Kriz sonrası dönem bakalım. 2002'den bu yılın Ekim ayına geçen süre için faiz-dışı fazla 161 milyar YTL, AK Parti hükümetinin iktidara geldiği 2003'den bu yana ise 138 milyar YTL ediyor.

Bu dudak uçurtan sayılar Türkiye insanının ekonomik istikrarın sağlanması için inanılmaz boyutta fedakarlık yaptığının kanıtıdır. Ona rağmen ekonominin bugünkü olumsuz konjonktüre sıkışmasının sorumlularını aramayı mutlaka sürdürmeliyiz. (28 Kasım 2006)

AB YOLUNUN NERESİNDEYİZ?

AB'ye tam üyelik süreci Türkiye'nin zaten sıkışık takvimine yeni bir tarih ekledi. Yıl sonuna doğru, AB Komisyonunun ilerleme raporu Bakanlar Konseyinin nihai kararı bekleniyor. Gergin bir ortamda sert pazarlıklar yaşanıyor. Gazetelerin haber sayfalarını ve yazar köşelerini AB dolduruyor.

AB sürecinin kısa dönemli ekonomik etkileri aslında sınırlıdır. Son dönemde bilinen nedenlerle mali piyasalar yakından ilgileniyor. Normaldir. Olumsuz gelişmelerin "saadet zincirini" kırmamasından çekiniyorlar. Korkunun ecele yararı yoktur deyip devam edelim.

Ben de her yıl bu mevsimde iki soruyu cevaplamak için koroya katılıyorum. Türkiye AB'ye üye olmalı mı? Türkiye AB'ye üye olacak mı? İki kolay çünkü neticede kendi tavrımı açıklıyorum. AB üyeliğini modern Türkiye'nin en önemli projesi kabul ettiğimi tekrarlıyorum. İkincisi bayağı zor. Ama tahmin yapmak işimiz.

İrade sorunu

Türkiye'nin AB üyeliği ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan son derece karmaşık bir karar süreci gerektiriyor. İki taraf açısından da siyasi bütünleşmenin büyük zorluklar yarattığı biliniyor.

Karmaşık sorunların analizinde uzun dönemli yapısal etkenleri kısa dönemli konjonktür boyutundan ayırmak büyük önem kazanır. Aksi halde günlük çalkantılar içinde kaybolma ihtimali yüksektir.

Türkiye ile başlayalım. AB'yi istemeyenler hep vardı. Son yıllarda sesleri daha çok duyuluyor. Ama üyelik müzakereleri başladı. Bundan sonra engelleyemezler. Türkiye'de bu konuda bir irade zafiyeti görmüyorum. AB'den vazgeçmesi olası durmuyor.

Ya Avrupa? Yakın geçmişe kadar benzer bir analizi AB için yapıyordum. Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan ve destekleyen ülkeler vardı. Ama karşıtların gücü (şu sıralar sık kullanılan benzetme ile) treni rayından çıkarmaya yetmiyordu. AB'nin Türkiye'ye açıkça "hayır" deme iradesini gösterebileceğini düşünmüyordum.

Son gelişmeleri bu açıdan ilginç buluyorum. Bilgi setimizde önemli bir yeniliğe tekabül ediyor. Uzun süredir ilk kez tahminlerimde revizyon ihtiyacını duyuyorum.

Saflar belirginleşiyor

Yeni olan nedir? Başta Fransa, Hollanda ve Almanya, bazı üye ülkelerin geçmişe kıyasla çok daha açık ve net şekilde Türkiye'ye "hayır" deme riskini kabullendiklerini gösteren işaretlerin artmasıdır.

Nüanslara dikkat etmeliyiz. Birincisi "kabullendiler" demiyoruz. Bu yöndeki "işaretler arttı" diyoruz. Pekala geçici bir durum olabilir. Örneğin iç siyasi koşullardan kaynaklanabilir. Ancak bu toplumlarda yapısal diyebileceğimiz türden Türkiye karşıtlığının yeşerdiğini de gözölüyoruz.

İkincisi, AB'nin müşterek iradesini bu ülkelerin iradesine indirgemek hatalı olur. Başta İngiltere, üye ülkelerin bir bölümünün arzuladıkları Avrupa projesi Türkiye'nin AB üyeliğini gerekli kılıyor.

Önümüzdeki dönemde güç dengesinin ne yönde evrileceğini ise şimdiden kestiremiyoruz. Ama en azından Türkiye'nin tam üyeliği aleyhine gelişmesi ihtimalinin bugün düne kıyasla daha yüksek olduğunu belirtmeliyiz. (3 Aralık 2006)

AB'YE ALTERNATİF TARTIŞMASI

AB-Türkiye ilişkilerinde yaşanan sorunlar bu kez sadece içeriği etkilemedi. Beklediğimiz gibi dünyanın da ilgisini çekti. Özellikle İngiliz ve Amerikan medyası güçlü şekilde devreye girdi. Örneğin Financial Times ve The Economist'te başmakale yayınlandı. Newsweek kapak yaptı.

Geçen yazımda değinmişim. Çeşitli nedenlerle Türkiye'nin AB üyeliği anglosaksonlardan destek alıyor. Bu kez adeta tam saha pres yaptılar. AB içindeki Fransa-Almanya eksenini karşıtı bir kampanya başlattılar. .

Türkiye içinde varolan tartışma iyice alevlendi. AB karşıtları uzun süredir zaten "adamlar bizi istemiyor, kapıyı vurup çıkalım" diyordu. Şimdi "işte gördünüz, haklı çıktık" havasına girdiler. AB yandaşları ise AB'den kopma durumu üstüne felaket senaryolarını tekrar raftan indirdiler.

Türkiye için AB'ye gerçekçi alternatifler var mı? Müzakerelerin kesilmesi Türkiye'yi ekonomik felakete götürür mü? Bunlar önemli sorular. Görüşlerimi ve tavrımı okuyucularımın paylaşmak istiyorum.

Ekonomik alternatif yoktur

İlk soru ile başlayalım. 1970'lerin ortasında o zamanki Ortak Pazar üyeliği kamuoyunda tartışılırken gene bu konuyu konuşuyorduk. Aynı şeyleri söylüyor aynı sayıları veriyorduk.

25 üyeli AB'nin nüfusu 2004 başında 456 milyon kişidir. Bulgaristan ve Romanya eklenince 500 milyona yükselecek. Buna göre Çin ve Hindistan'dan sonra dünyanın üçüncü en kalabalık ekonomik birimi oluyor.

AB-25'in milli geliri satın alma gücü paritesi ile 10 trilyon dolardır (2003). ABD milli gelirinin biraz altındadır. Dünya milli gelirinin takriben dörtte biri ediyor. Kişi başına gelir 21.400 dolardır.

Türkiye'nin yakınında buna eşdeğer başka bir ekonomik güç yoktur. Örneğin Rusya, İran ve Ortadoğu ülkeleri toplamını alalım. Bir: AB'nin yanında ekonomik bir küçüktür. İki: hammadde ihracatçıları için gümrük birliğinin yararı kısıtlıdır. Üç: siyasi rejimler özünde farklıdır.

Verilere aşına herkes için durum çok açıktır. Türkiye ekonomisinin bütünleşebileceği tek pazar AB'dir. Avrupa Birliğine üye olunmayabilir. Ama ekonomisi ile bütünleşmek kaçınılmazdır. Ortada başka gerçekçi alternatif yoktur.

Dışında kalmak felaket değildir

Gelelim ikinci soruya. "AB muhibi" sıfatını gururla taşıyacak ölçüde kayıtsız şartsız AB yanlısı olduğum biliniyor. Ona rağmen AB dışında kalmayı özellikle ekonomik felaketle özdeşleştiren yaklaşıma katılmıyorum. Hem analizi hem de uslubu hatalı buluyorum.

Bence Türkiye'nin siyasi Birlik dışında kalması ama ekonomik bütünleşmesini sürdürmesi mümkündür. Hızlı büyüme için gerekli olan doğru iktisat politikalarıdır. Gümrük Birliği bile kesinlikle ikinci plandadır. Hem teori hem de dünya deneyimi bunu kanıtıyor.

Olayın doğru vazedilişi şöyledir. Üyelik süreci siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümü hızlandırır; üyelik perspektifinin ortadan kalkması yavaşlatır. Üstüne Türkiye'nin siyasi/ekonomik maceralara girişme ihtimali arttırır. Yani dışarıda kalmak daha risklidir.

Tavrımızı özetleyelim. AB üyeliği Türkiye'nin hiç tereddütsüz çok yararlıdır. Ancak Türkiye AB ile yollar ayrılırsa felakete mahkum değildir. Özgürlüğe, refaha ve huzura giden yolda AB üyesi olmadan da devam edebilir. Tersini düşünmek yanlıştır. (7 Aralık 2006)

İKTİSATÇI MANTIĞI

Ekim dış ticareti, Kasım bütçe gerçekleşmesi ve Kasım enflasyonu geçtiğimiz günlerde yayımlandı. Yarın üçüncü çeyrek milli geliri açıklanıyor. Önce büyümeyi görelim sonra diğerlerini değerlendiririz diye düşündüm.

Medyayı meşgul eden iki olay daha var. Birincisi Stockholm'de yapılan törenle Orhan Pamuk'un Nobel edebiyat ödülünü almasıdır. Bana bu büyük mutluluğu yaşattığı için Pamuk'u tekrar kutlamak istiyorum.

Diğeri hükümetin Kıbrıs sorununda attığı yeni adımdır. Bu ani ve aslında beklenmedik hamlenin mevcut kilitlenmeyi çözeceğini sanmıyorum. Buna karşılık Türkiye'nin çözüme yönelik kararlılığını çok olumlu buluyorum.

İktisatçılar anlaşamaz mı?

Bugünkü konum iktisatçılar. Bizimki kadar fıkrası bol meslek azdır. Ateş olmayan yerden duman çıkmazmış. Galiba Frenkçe "sui generis" (nevine mahsus) deyişi iktisatçının düşünce biçimini tam yansıtıyor.

Genel kanı iktisatçıların asla aralarında anlaşamadıklarıdır. "Büyük Buhran" sırasında İngiliz Hazine'si işsizlikle mücadele için devrin dört ünlü iktisatçısının çağırması. Beş farklı görüş ortaya çıkmış. Rivayete göre nedeni Keynes iki zıt teklif yapmış.

Türkiye'den, bugünkü konjonktürü örnek verebiliriz. Bir süredir enflasyon tekrar yükselirken dış açık rekorlar kırıyor. Ortada ciddi bir sorun olduğu çok açık. Ama nedenleri ve çözümü konusunda iktisatçılar zıt görüşleri savunuyorlar.

Benim de aralarında olduğum bir kesim iktisatçı için bugünkü kırılmanın esas sorumlusu 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikalarıdır. Diğer kesime göre para politikasını hatasızdır; tüketici, müteşebbis, mali piyasalar, hükümet, vs. para otoritesi dışında herkes sorumludur.

Aklımıza hemen "acaba iktisatçıların fikir birliği yaptığı bir konu var mı? sorusu geliyor. En yaygın meslek örgütü Amerikan İktisat Derneği bu konuyu düzenli şekilde araştırıyor. Bir dizi temel sorunu nasıl değerlendirdiklerini saptıyor.

İlginç bir araştırma

Bu yıl yapılan anketin sonuçları "Economists' Voice" (Kasım 2006) adlı sanal dergide yayınlandı (www.bepress.com). Robert Whaples'in makalesi "İktisatçılar Herhangi bir Konuda Anlaşır mı? Evet" başlığını taşıyor.

İktisatçıların yüzde 90'ı gümrük vergilerine ve ithalat konan diğer engellere karşı çıkıyor. Sadece yüzde 2.5'u bunları destekliyor. Aynı oranlar hizmet sektörü istihdamının ülke dışına taşınması için de geçerli. Yani korumacılığın zararı konusunda fikir birliği var.

Tarım sübvansiyonları konusu da benzer bir tepki alıyor. Yüzde 85'i tarıma verilen desteklerin kaldırılmasını istiyor. Daha ilginç, aynı oranda iktisatçı profesyonel spor dallarında kamu desteğine "hayır" diyor. Yani iktisatçılar sübvansiyonlara da karşı.

Daha çok soru var ama yerim kalmadı. Neticede, iktisatçılar önemli bölümünün temel konularda anlaşıkıkları görülüyor. Ama ayrıntılara indikçe ve zaman aralığı kısaltıkça anlaşmazlıklar da artıyor.

Meşhur balon fıkrası ile bitirelim. İki adam balonla uçarken kaybolmuş. Yerde yürüyen biri görmüşler. Diyalog şöyle: Balondaki: neredeyiz? Yerdeki: balondasınız. B: Sen neredesin? Y: kör müsün, yerdeyim. B: iktisatçı mısın? Y: Nereden bildin? B: doğru söylüyorsunuz ama işe yararıyorsunuz. (10 Aralık 2006)

ÜÇÜNCÜ ÇEYREKTE MİLLİ GELİR

Makroekonomik göstergeler arasında milli gelirin çok özel bir yeri vardır. Elbette sanayi üretimi, cari işlemler dengesi, istihdam, tüketim malları satışları gibi reel yada enflasyon, döviz kuru, faiz gibi nominal göstergeler de yararlıdır. Ama milli gelir başkadır. En azından "eşitler arasında birinci"dir.

En önemli nedeni, milli gelir verilerinin ekonomik konjonktür hakkında en ayrıntılı ve komple bilgiyi taşımasıdır. Diğerleri ekonominin bir köşesini gösterir. Resmin tümünü sadece ve sadece milli gelir yansıtır. Bütün ekonomiler için böyledir.

Türkiye'nin ek sorunları var. Bir bölümü kayıt dışı ekonomik faaliyetin yaygınlığından kaynaklanıyor. Öte yandan iyice eskiyen hesaplama yöntemi bir türlü yenilenemedi. Neticede özellikle kısa dönemde herkesi şaşırtan sonuçlar açıklanabiliyor. .

Dün yayınlanan 2006 üçüncü çeyrek milli gelir verilerini bu açıdan değerlendirmek gerekiyor. Yaz aylarında ilkbahar ve öncesine kıyasla ekonomide yavaşlama hissediliyordu. Ama diğer göstergeler yumuşak bir geçişe işaret ediyordu. Beklenmedik şekilde farklı çıktı.

Kuşbakışı büyüme

Mutlak sayılarla başlayalım. Üçüncü çeyrekte (Temmuz-Eylül dönemi) gerçekleşen toplam üretim tutarı cari fiyatlarla 175.5 milyar YTL olmuş. Net faktör gelirleri cüzi bir açık verdinden GSYİH ve GSMH eşit çıkıyor. Son bir yılın milli geliri 566 milyar YTL ediyor.

1987 fiyatları ile hesaplayınca, üçüncü çeyrek için GSYİH 47 trilyon TL, GSMH 46.6 trilyon TL bulunuyor. Buradan üçüncü çeyrekte sabit fiyatlarla net faktör gelirinin 400 milyar YTL eksi çıktığı anlaşılıyor. Yıllık GSYİH ve GSMH ise, sırası ile, 153 trilyon TL ve 151.9 trilyon TL olmuş.

Bizi daha çok ilgilendiren sabit fiyatlarla (reel) büyüme sayılarına geçelim. 2005'in üçüncü çeyreği ile karşılaştırıyoruz. GSYİH ve GSMH, sırası ile, yüzde 3.4 ve yüzde 3.0 artmış. Bunlar bir önceki yıla kıyasla üretim artışını gösteriyor.

Büyümeyi geçmiş dönemlerle karşılaştırıyoruz. Şubat krizinin etkilerinin hala hissedildiği 2002'nin ilk çeyreğinden bu yana en düşük büyüme hızı ile karşı karşıya olduğumuzu

saptıyoruz. Yeni hükümet ve Irak savaşı yüzünden ekonominin tökezlediği 2003'ün ikinci çeyreğinde bile büyüme daha yüksek seyrettiğini özellikle belirtelim.

2001 başından bu yaza dört buçuk yıl geçmiş. Demek ki, dört buçuk yılın en yavaş büyümesi söz konusu. Konjonktürü değerlendirirken bu önemli olguyu mutlaka göz önünde tutmalıyız.

Bilmecesi bol büyüme

Bugün milli gelir hesaplarının ayrıntılarına girmeyeceğim. Sağlıklı sonuçlara ulaşmak için ana ve alt kalemlerdeki hareketleri hazmetmek, verileri grafiklere taşıyıp gözle görmek, karşılıklı tutarlılıklarına bakmak, yani çalışmak gerekiyor. Bu da zaman istiyor.

Ancak, ortada ilginç bilmeceler olduğunu hissediyorum. Büyüme hızının tahminlerin epey altında çıkması milli gelirin diğer göstergelerden ayrıştığına işaret ediyor. Anlamı ne? Neden böyle oldu? Bundan sonrası için ne gibi işaretler taşıyor? Konjonktür analizini etkiler mi? Etkilerse nasıl? Soru çok, cevaplarını önümüzdeki günlerde arayacağız.

(12 Aralık 2006)

KONJONKTÜR ANALİZİNE GİRİŞ

TÜİK'in açıkladığı veriler, üçüncü çeyrekte büyüme hızında ani ve nisbeten sert bir düşüş yaşandığını gösterdi. Beklenen bir gelişme değildi. Sanayi, istihdam, dış ticaret, enflasyon, vs. diğer makro göstergelerde bu yönde işaret olmadığı düşünülüyordu.

Örneğin bir hafta öncenin CNBC-e anketinde büyüme hızı (GSMH) üçüncü çeyrekte yüzde 4.9, yıl sonunda yüzde 5.7 öngörülüyordu. Üçüncü çeyrek için 1.9 puan iyimserlik, son çeyrek ve yıllık büyüme hızında aşağı doğru revizyonları gündeme getirdi.

Ekonomik aktiviteyi ölçen milli gelirden ani ve beklenmeyen dalgalanmalar konjonktür tahmin edenleri daima gerer. Hızlı bir karara zorlar. Raslantısal yada hesaplama kökenli geçici bir olay mı? Yoksa ekonomik genel eğilimde kalıcı bir değişmeyi mi yansıtır?

Böyle anlarda doğru teşhis koymak son derece önemlidir. İster geçiciyi kalıcı ister kalıcıyı geçici zannedin, neticede kısa dönemli tahminlerde ciddi yanılgılar oluşur. Üstelik, tahminci mesleğinde en çok hata böyle durumlarda yapılır.

Olur böyle dalgalanmalar...

Önce geçici bir durum olma ihtimaline bakalım. Muhtemel nedenlerini üç kategoriye ayırabiliriz. Sırası ile bunları gözden geçirelim.

Geçici dalgalanmanın açıklayıcı nedenleri vardır. Bunlar ekonomi içi yada dışı olabilir. Analizi nisbeten kolaydır. Mali piyasalarda Mayıs-Haziran döneminde oluşan çalkantıyı örnek verebiliriz. Diğer göstergelere o kadar güçlü yansımamış olması tek sorundur.

Her ölçme sürecinde, dönem kısaltıkça raslantı devreye girer. Açıklanamayan nedenlerle talep, üretim, vs. bir-iki ay öne yada arkaya kayar. Raslantı boyutu, tanımı gereği, ampirik olarak saptanamaz. Ama pekala sıradandır.

Geçmiş örneklerini biliyoruz. 2004 ve 2005'in ikinci çeyreklerinde büyüme önceki ve sonraki çeyreklere kıyasla düşük kalmıştı. Makul bir neden de yoktu. Ancak, trendden sapma çok daha küçüktü.

Son olarak, dönem kısaltıkça hesaplama hataları devreye girer. Bunlar daha sonra yapılan revizyonlarla düzeltilir. Örnek: 2005 ikinci çeyrek büyümesi (GSMH) Eylül 2005'de yüzde 3.4 iken Mart 2006'da yüzde 5.5'a yükseltildi. Bu yıl neden öyle olmasın?

Düzeltilme gerekiyor mu?

Kalıcılığı olma ihtimali, daha genel bir soruya verilen cevapla bağlantılıdır. Uzunca süredir iktisatçıların en çok ilgilendiren ve o ölçüde kamplara ayrıştıran soru budur. Konjonktürün bu aşamasında Türkiye ekonomisinde bir düzeltme gerekiyor mu?

Açıktır ki, mevcut konjonktür tanımlanmadan ve buraya nasıl gelindiğini anlaşılmadan bu soru cevaplandırılmaz. Bu da bizi, kaçınılmaz olarak para politikasının değerlendirilmesine götürür. 2006 sonunda, Türkiye ekonomisinde bütün yollar para politikasına çıkmaktadır.

Maalesef en heyecanlı noktada yerim bitti. Merak etmeyin, analizi sürdüreceğim.
(14 Aralık 2006)

“DÜZELTME GEREKMİYOR” TEZİ

Üçüncü çeyrek büyüme hızında görülen beklenmedik ve sert düşüşü anlamaya çalışıyoruz. İşin püf noktası, “geçici mi yoksa kalıcı mı?” sorusuna doğru cevap vermektir. Son yazıda geçici olma ihtimali araştırdık. Bir sonuca ulaşamadık.

Düşüşün kalıcı olma ihtimali ekonominin yapısı ve mevcut konjonktürle ilgili yapılan analize bağlıdır. Farklı analizler farklı sonuçlara ulaşacaktır. Soruyu daha açık sorabiliriz. Bugün geldiği noktada Türkiye ekonomisi bir düzeltme gerekiyor mu?

“Hayır” ve “evet” cevapları çerçevesinde iktisatçılar arasında ciddi bir kutuplaşma yaşandığını izliyoruz. Bir adım daha atalım. Soruya cevabın anahtarı nerededir? Karşımıza dalgalı kura geçiş sonrası uygulanan para politikasına yönelik değerlendirmeler çıkıyor.

Bugün “düzeltme gerekmiyor” tezini kısaca özetleyeceğiz. Kaçınılmaz olarak basitleştirmek zorundayım. Ama ana hatlarını yakaladığımı düşünüyorum. Ben “düzeltme gerekiyor” diyen kamptayım. Yani objektif olmayabilirim. Hatırlatırım.

Para politikası anahtardır

Türkiye son altı yılda büyük bir yapısal dönüşüm yaşadı. Kamu maliyesi toparlandı, borç sorunu hafifledi, bankalardaki sorunlar temizlendi, iktisat politikasına iç ve dış güven tesis edildi. Neticede enflasyon düştü ve ekonomi hızla büyüdü.

Bugün ekonomi hiç tereddütsüz son otuz belki elli yıllık dönemde hiç olmadığı kadar güçlüdür. Bedeli ise inanılmaz derecede yüksek faiz dışı fazla şeklinde halinde ödendi. Ama Konjonktür beklendiği gibi seyretmedi. Tasarruflar düştü, enflasyon kıpırdadı, istihdam tözkeledi, dış açık büyüdü.

Konjonktürel olumsuzlukları maliye politikasının gevşekliğine atfetmek inandırıcı durmuyor. Geriye para politikası kalıyor. Bazılarımıza para politikası yanlış diyor. Diğerleri ise para politikasının yanlış olduğunu kabul etmiyor. Tutarlılık onları yukarıda sayılanlar sorun değildir demeye zorluyor.

2001 sonrasında uygulanan para politikası karşısındaki tavır ile konjonktür analizleri arasındaki birebir ilişkinin iyi kurulması çok yararlıdır. Gözlenen bilmecelerin önemli bölümünün anahtarı orada yatmaktadır.

Her şey güzel olacak...

Mantiğin devamı kolaydır. Hem maliye hem de para politikalarında hata yoksa, ekonomik konjonktürde bir düzeltme gereksizdir. Çünkü ekonomide kırılma biriktirecek neden yoktur. Olumsuz göstergelerin ise makul açıklamaları vardır. Doğru okumak yeter.

Dış açık mı? Büyük ölçüde mikro sorunlardan kaynaklanan yapısal bir özelliktir., TL'nin değeri ile ilişkisi yoktur. Ayrıca değerli TL verimliliği ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmektedir. İhracat zaten artmaktadır. Üstelik dış açığı finansman sorunu hiç yoktur.

Enflasyon mu? Arz kökenli şoklar yükseltmiştir. Örneğin enerji fiyatları, tarımsal üretimin yapısal sorunları, kiralaların geriye endekslenmesi temel nedenlerdir. Yoksa 2005'in ikinci yarısından itibaren bir iç talep patlaması söz konusu değildir. Ayrıca iç taleple büyümek iyidir.

Buna göre siyasetler hata yapmazsa “canlı iç talep-hızlı büyüme-devasa dışı açık-düşen enflasyon” konjonktürü daha uzun süre gider. Muhtemel olumsuzlukların nedenini ise ekonominin dışında, seçimlerde, hükümette, medyada, vs. aramak gerekir. (19 Aralık 2006)

“DÜZELTME KAÇINILMAZDIR” TEZİ

Üçüncü çeyrek büyüme hızındaki beklenmedik ve sert düşüşün analizine giriştik. “Acaba geçici mi?” diye sorduk. Tatminkar bir cevap bulamadık. Kalıcılığını araştırınca karşımıza “bir düzeltme gerekiyor mu?” sorusu çıktı.

İktisatçılar arasında bu konuda ciddi bir kutuplaşma olduğu biliniyor. Gerisinde dalgalı kur sonrası para politikasının değerlendirilmesindeki farklar yatıyor. Bir kesim doğru para politikası uygulandığını düşünüyor. Dolayısı ile “düzeltme gerekmez” diyor.

Ben diğer kesimdeyim. Mevcut konjonktürel sorunların 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasından kaynaklandığını uzun süredir söylüyorum. Dolayısı ile “düzeltme zorunludur” diyorum.

İki düzeltme

Görünürlüğü yüksek dört gösterge olumsuz konjonktürü özetliyor: rekora doymayan dış açık, hedefi aşan enflasyon, kısıtlı istihdam artışı ve yetersiz gelişen sanayi. İktisatçı gözü ile, bunlar daha derindeki iki temel uyumsuzluğu yansıtıyorlar.

İlki, özel kesim tasarruflarındaki gerilemedir. “Saadet zinciri” adını verdiğimiz iç talep balonu özel tüketim harcamalarındaki patlama sayesinde şişmiştir. Bu tasarruf oranının, bırakın uzun dönem orta dönemde bile sürdürülmesi gelişmekten vazgeçmekle eşanlamlıdır.

“Miktar düzeltmesi” özel tasarrufun Türkiye'nin gelişme iradesi ile tutarlı düzeye yükselmesidir. Yani özel tüketim harcamaları kısıllacaktır. Bu ise iç taleple birlikte büyüme hızının düşmesi anlamına geliyor.

İkincisi, TL'nin aşırı değerli hale gelmesidir. Dış açık sorunun sadece bir yüzüdür. Diğerleri çok daha önemlidir. Döviz kazanan kesimleri cezalandıran ve döviz kullanan kesimleri mükafatlanan bu kur düzeyi sanayileşmeyi engellemektedir.

“Fiyat düzeltmesi” reel kurun ihracata yönelik sanayilere rekabet gücü sağlayacak düzeye gelmesidir. Yani TL'nin ciddi şekilde değer kaybetmesidir. Bu ise ithal girdi maliyetleri ile birlikte enflasyonist baskının tırmanması anlamına geliyor.

Resesyonun fazileti

Miktar ve fiyat düzeltmelerinin beraber işleyişini kavramak çok önemlidir. İç talep durduğunda büyüme eksiye döner. TL'deki değer kaybı ise özel tüketimin kısılmasının yaratacağı talep yetersizliğinin bir bölümünü telafi eder. Yani ihracat artışı resesyonu hafifletir.

Öbür tarafa bakalım. TL'nin değer kaybı maliyet enflasyonu baskısı getirir. İç talep canlı olsa enflasyon hızla yükselecektir. Resesyon bu durumu engeller. Düşük talep özellikle hizmet ve kira fiyat artışlarını kısıtlar.

“Düzeltme kaçınılmaz” dedik. Esas sorular şimdi başlıyor. Bir: düzeltme bir ekonomik kriz midir? “İntizamlı/İntizamsız” ayırımı önem kazanıyor. İki: üçüncü çeyrekte düşen büyüme ile birlikte düzeltme başladı mı? Konjonktür analizinde zamanlama her şeydir.

İktisatçılığın bu yönünü seviyorum. Polisiye dizi gibi, ipuçlarını vererek esrar perdesini aralayacaksın ama tam açmayacaksın. Bizi izlemeye devam ediniz. (21 Aralık 2006)

DÜZELTMEDE İNTİZAM

Üçüncü çeyrek büyüme hızında beklenmedik ve sert düşüşten yola çıktık. Konjonktürün bundan sonraki seyrini merak ediyoruz. İktisatçılar arasında iki zıt tavır saptadık. Fark dalgalı kur sonrası para politikasına yaklaşımda somutlaşıyor.

2003 sonrasında doğru para politikası uygulandı diyenler konjonktürde bir düzeltmeye gerek görmüyor. Para politikasını yanlış bulanlar ise bir düzeltmeyi kaçınılmaz görüyor. Benim ikinci tarafta yer aldığımı biliniyor.

Düzeltilmenin iki boyutu var: miktar ve fiyat. İlk çok düşen özel kesim tasarrufunun artması, ikincisi aşırı değerli hale gelen TL'nin değer kaybetmesi anlamına geliyor. Yüksek tasarruf oranı ve ihracat dostu kur düzeyi sürdürülebilir hızlı büyümenin önkoşullarıdır.

Sıralama çok önemli

Özel tasarruf oranı vatandaşın tüketim kararlarının sonucudur. Kredi kullanımına da bağlıdır. Örneğin, diğer koşullar veri iken gelirinin üstünde tüketim yapanların sayısı arttıkça tasarruf oranı düşer. Yani miktar düzeltmesi bir reel ekonomi olayıdır.

Döviz kurunun düzeyine ise piyasa oyuncuları karar verir. Genellikle dolaylı bir karardır. Riskleri ve getirilere bakarak TL-yabancı para tercihini yaparlar. Döviz piyasasına sermaye hareketleri hakimdir. Yani fiyat düzeltmesi bir mali piyasa olayıdır.

Düzeltilmenin önce hangisinden başladığı sonucu çok etkiler. Ekonomik, toplumsal hatta siyasi maliyetinin büyük ölçüde bu sıralamaya bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Hayatta olayların oluş sırası daima çok önemlidir.

İş hayatından bir örnek yapalım. Borçlanarak yatırım yapan iki müteşebbis düşünelim. İkisi de iyice açılıyor. Borç ve varlıklarını beraberce artırıyor. Sonra borç verenlerin tedirgin olduğu duyuluyor.

Biri borç bulabildiği halde iken yatırımlarını durduruyor. Borçlarını geri ödemeye çalışıyor. Zor günler yaşıyor ama işini toparlıyor. Diğer borçlanmaya devam ediyor. Aniden kredi muslukları kapanıyor. Nakit sıkıntısı şirketini batırıyor. Bilmem anlatabildim mi?

İntizamlı düzeltme

Eskiden yumuşak ve sert inişten bahsedilirdi. Yakında onların yerine "intizam" sözcüğü geldi. IMF'nin ABD ekonomisi için kullandığını gördük. İşimize yaradığı için hemen sahiplendik.

Konu aslında basit. Eğer ekonomi resesyona döviz piyasası karışmadan girebilirse düzeltme intizamlı seyrediyor. Kur ve faizde büyük dalgalanma yaşanmıyor. Bankalar kredi musluklarını kısımlıyorlar. Kısa süren yumuşak bir resesyona düzeltme atlatılıyor.

Düzeltilmeyi döviz piyasası tetiklese intizam mintizam kalmıyor. Biz mali krizleri iyi biliriz. Kur gereğinden çok daha yukarılara tırmanıyor. Mecburen faiz onu izliyor. Reel ve mali sektör bilançolarında büyük hasar oluşuyor. Ekonomi ağır ve uzun bir şok yaşıyor.

Türkiye bugün itibarıyla yukarıda anlatılan sürecin neresinde yer alıyor? Acaba intizamlı bir düzeltme başladı mı? Yoksa başlamadı mı? İntizamı bozabilecek iç ve dış riskler var mıdır? Nelerdir? Bunlara karşı tedbir alınabilir mi? Hangi tedbirler?

Görüldüğü gibi daha cevaplandırmamız gereken çok sayıda ilginç soru var. Konunun önemine binaen daha bir süre konjektür analizine odaklanmayı planlıyorum. (26 Aralık 2006)

DÜZELTME BAŞLADI MI?

Üçüncü çeyrek büyüme hızındaki sert ve beklenmedik düşüş bir yazı dizisine bahane oldu. "Konjektürde düzeltme gerekiyor mu?" sorusu ile yola çıktık. Önce dalgalı kur sonrası para politikasına bakışla soruya verilen cevap arasındaki ilişkiyi gösterdik.

Ardından, düzeltme sürecinin ayrıntılarına girdik. İç tasarrufun artmasını (miktar) ve ihracatın teşvik edilmesini (fiyat) kaçınılmaz gördük. İlkini reel ekonomiye ikincisini mali piyasalara bağladık. "İntizamlı" düzeltme ilkinin önceliğini gerektirir, iş mali piyasaya kalırsa intizam bozulur dedik.

Artık iki hayati soruyu sorabiliriz. Üçüncü çeyrek milli gelir verileri konjektürde düzeltmenin başladığına işaret ediyor mu? Evet ise, söz konusu düzeltme intizamlı duruyor mu? Bekleneceği gibi, 2007 yılı beklentileri tümü ile bu iki soruya verilen cevaplara bağlıdır.

Sütten ağzı yanan...

Okuyucularım yukarıdaki konjektür analizi ile 2005 yaz başında, yani birbuçuk yıl önce tanıştılar. 2003 sonrasında uygulanan yanlış para politikasının olumsuz sonuçları daha o günlerden ortaya çıkmıştı. İki düzeltme ihtiyacı net şekilde görülüyordu.

Veriler de o yönde geliyordu. Özellikle sanayi üretimi, ihracat ve istihdamdaki duraklamayı önemsemem. Uzun düzeltmenin başladığına, ekonomiyi bir resesyona beklediğine karar verdim. Bunları düz uzun anlattım.

Sonuç? Benim tahminlerimin tam zıttı gerçekleşti. TL değer kazanmaya, iç tasarruflar düşmeye devam etti. Benim resesyona gider dediğim konjektür Cumhuriyet tarihinin en büyük iç talep balonuna dönüştü. Tam bir "saadet zinciri" oluştu.

Sonbaharda bir hata daha yaptım. Analizin doğru olduğunu biliyordum. Dolayısı ile ekonomik verilerden gelen canlanma işaretlerini ciddiye almadım. İlk tavımda ısrar ettim. Sonunda, Aralık ayında büyüme yüksek açıklanınca fena mahçup oldum. Bir daha kılı kırk yarmadan "düzeltilme başladı, resesyona geliyor" demeyeceğim söz verdim.

Düzeltilmenin tarihi

Doğru analiz doğru tahmin için gereklidir ama yeterli değildir. Analiz genel eğilimleri saptar. Bunların güncelle bağlantısını veriler kurar. Özellikle kısa dönemde önemsenmeyen hatta atlanan bir veri sonucu belirleyebilir. Ayrıca yaşam en mükemmel modelden bile çok daha karmaşıktır. Sürprizlerle doludur.

Şunu söylemek istiyorum. Ekonominin hem iç talepte hem de döviz kurunda ciddi düzeltme gerektirdiği genel doğrudur. Uzun dönemde düzeltme kaçınılmazdır. Bu konuda kimsenin tereddütü olmaması gerekir.

Ancak buradan hareketle düzeltmenin başlayacağı tarihi belirleyemeyiz. Uzun dönemde sürdürülmesi olanaksız pek çok süreç kısa dönemde devam eder. Sürü güdüsü ile insanlar göz göre göre yanlışları tekrarlarlar.

Hissediyorum. İçinizden "söylesene adam, düzeltme başladı mı?" diye söylüyorsunuz. İktisatçı fıkraları gibi, ben de lafi dolaştırıyorum. Merak etmeyin. İyice yaklaştık. Sabrınız için müteşekkirim. (28 Aralık 2006)

2006'NIN ARDINDAN

Yılbaşı ve Kurban Bayramı aynı güne gelince bir an için tereddüte düştüm. Kendi kendime oluşturduğum iki gelenek çelişti. Tahminleri ne ölçüde tutturduğuma mı bakayım? Bayramda nostaljik mi takılayım? İlkini seçtim.

2006 tahminçiler açısından ilginç bir yıl oldu. Daha önceki dört yılla karşılaştırınca aradaki temel fark hemen görülüyor. 2002-2005 döneminde, tüm temel makroekonomik değişkenler tahminlerden daha iyi gerçekleşirdi. Bu yıl tersi yaşandı.

2006'da ekonomiye damgasını vuran en önemli gelişmeleri hatırlatırım. Bir: Mayıs'ta aniden karışan dış mali piyasalar en çok Türkiye'ye vurdu. İki: enflasyon hedefin iki katına tırmandı. Üç: dış açık milli gelirin yüzde 9'una yükseldi.

Bu gelişmeleri yıl boyunca inceledik. En çok konjektür yazısını bu yıl yazdım. Bu bile ekonominin 2006'da kritik bir dönemden geçtiğinin göstergesi kabul edilebilir.

Büyüme ve enflasyon

2006 yılı tahminlerimi 1-5 Ocak 2006 tarihlerinde yayınlanan üç yazıda açıklamıştım. Normalden biraz daha uzun tutmuştum. Yeni yıla girerken bile 2006'nın konjektürün döneceği yıl olacağını düşünüyordum.

Özette, 2006'da ekonominin yavaşlayacağını, enflasyonun yükseleceğini, dış açığın büyüyeceğini, dövizin kıpırdayacağını öngördüm.

Büyüme ile başlayalım. GSYİH ve GSMH için yüzde 3.6 öngörmüşüm. Hükümet yüzde 5 hedefliyordu. Ocak ayı Merkez Bankası Beklenti Anketinden de yüzde 5 çıkmıştı. Karamsar kaldığım kesin. Yıl sonu herhalde yüzde 5 civarında gerçekleşecek.

Ancak, büyüme açısından 2006 iki ayrı yıldır. İlk yarı şişkin iç talep balonu ile geçti. İkinci yarıda "saadet zincirinde" ciddi tıkanıklıklar belirdi. Yani ikinci yarıdaki yavaşlama yıllık sayılara kısmen yansdı.

Yıl sonu TÜFE'ye enflasyon hedefi üst sınırı yüzde 7'nin altında kalmak için yüzde 6.9 dedim (Ocak beklenti anketine cevabım yüzde 8.9). Hükümet hedefi yüzde 5, beklenti yüzde 5.7 idi. Piyasadan karamsar ama aslında iyimser kaldım. Yılsonu TÜFE yüzde 10 civarında çıkıyor.

Dış açık ve döviz kuru

2006 cari işlemler açığının artmaya devam ederek 27 milyar dolara (milli gelirin yüzde 7'si) tırmanacağıın öngörmüşüm. Beklenti 24.5 milyar dolar. Gene piyasadan karamsar ama aslında iyimser kaldım. Yılsonu 35 milyar doların üstünde (milli gelirin yüzde 9'u) olur.

Döviz kurunda yıllık ortalama kur yüzde 5 yukarı gider dedim. Beklenti anketinde ortalama kur yok. Ama piyasanın yıl sonu kur tahmini benim çok altımda. Gene piyasaya kıyasla karamsar ama aslında iyimser kaldım. Dolarda yüzde 6.5, "0.5 dolar + 0.5 euro" döviz sepetinden yüzde 7.1 değer kaybı oldu.

Resmin tümüne bakınca 2006'da tahminçiliğimi başarısız saymıyorum. Konjonktürdeki dönüşü yakalamışım. Ekonominin beklediğim kadar yavaşlamadığını söyleyebilirim. Daha hızlı büyüme enflasyon ve dış açığın daha yüksek çıkması açıklıyor. .

2007'nin okuyucularına sağlık, refah ve huzur getirmesini diler, mübarek Kurban Bayramlarını kutlarım. (31 Aralık 2006)